Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ АЯСЫНДА (7-9 СЫНЫПТАРДА) «ГЕОГРАФИЯ» ОҚУ ПӘНІН ОҚЫТУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫСТАР ӘЗІРЛЕУ

Әдістемелік құрал

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ИЗУЧЕНИЮ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА «ГЕОГРАФИЯ» (7-9КЛАССЫ) В РАМКАХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Методическое пособие

Астана
2017

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2017 жылғы 20 ақпан № 2 хаттама)

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 2 от 20.02.2017 года)

Білім мазмұнын жаңарту аясында (7-9 сыныптарда) «География» оқу пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу. Әдістемелік құрал. - Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2017. – 122б.

Методические рекомендации по изучению учебного предмета «География» (7-9классы) в рамках обновления содержания образования. Методическое пособие. - Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2017. – 121с.

Осы әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беру мазмұнын жаңарту аясында «География» пәні бойынша оқу бағдарламалары негізінде әзірленді. Құралда 7-9-сыныптарға арналған «География» пәні оқу бағдарламаларының ерекшеліктері, оқытуды ұйымдастырудың түрлері мен әдістері көрсетілген. Жаңартылған білім мазмұны жағдайында сабақты жоспарлау және өткізу бойынша әдістемелік ұсынымдамалар берілген.

Осы әдістемілік құрал жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне, әдіскерлерге әдістемелік көмек көрсету мақсатымен ұсынылып отыр.

Данные методические рекомендации разработаны на основе учебной программы по предмету «География» в рамках обновления содержания образования. В пособии показаны особенности учебной программы предмета «География» для 7-9 классов, формы и методы организации обучения. Даны методические рекомендации по планированию и проведению учебных занятий при изучении предмета в рамках обновления содержания образования. Издание предназначено для руководителей школ, методистов и учителей географии.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2017.
© Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2017.

Кіріспе

Қазақстан Республикасында жалпы орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында білім беру үдерісінің құрылымы мен мазмұнына елеулі өзгерістер енгізілуде. Білім мазмұнын жаңартудың басты мақсаты – білім сапасын көтеру.

Жалпы орта білім беретін мектептердегі «География» оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың бойында ғылыми-жаратылыстану білімдерін, табиғат, қоғам және экономиканың жүйелі байланысы, Жер туралы түсініктері мен көзқарастарын, Қазақстан Республикасының әсем табиғаты және экономикасының ерекшеліктері туралы білімдерін қалыптастыруға, функционалдық сауаттылықты және жүйелі-кешенді немесе «географиялық» сананы дамытуға бағытталған.

Негізгі орта білім деңгейінде білім алушылардың бойында:

- жалпы географиялық ұғымдар мен заңдылықтар, материктер мен мұхиттардың табиғатының ерекшеліктері туралы білім және көзқарас қалыптастырудың;
- карталармен, сызбалармен, кестелермен, диаграммалармен жұмыс істеу дағдыларын дамытудың, әр түрлі географиялық ақпарат көздерінен қажетті материалдарды жинақтаудың;
- адамдардың тіршілік әрекетінде табиғаттың маңызы, адам мен табиғаттың, қоғам мен табиғаттың өзара байланысының әлеуметтік, экономикалық жағдайға тәуелділігі туралы ұғым негізінде экологиялық білімін одан әрі жалғастырудың;
- географиялық қабықтың және жекелеген аумақтардың жалпы заңдылықтары, жердің сыртқы қабығының құрылысы және өзара байланысы туралы білім қалыптастырудың, экономикалық ұғымдар мен көзқарастарды дамытудың негізі қаланады.

Сонымен қатар, орта білім беруді жүйелі жаңғырту жағдайында мұғалімдерге жан-жақты қолдау көрсету болып табылады.

Әдістемелік құралды әзірлеудің мақсаты: білім беру мазмұнын жаңарту аясында 7-9 сыныптарда «География» оқу пәнін оқытуды ұйымдастыру, білім алушылардың білімін бағалау критерийлерін құрастыру, мақсаттарға байланысты тапсырмалар дайындау бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу; сонымен бірге құралда білім мазмұнын жаңарту аясында (7-9 сыныптарда) «География» пәні оқу бағдарламасының ерекшеліктерін ашу, «География» оқу пәнін оқытуды ұйымдастырудың формалары мен әдістері; сабақтың тақырыбына және мақсатына байланысты тапсырмалар мен білімді бағалаудың критерийлерін әзірлеу, заманауи сабақты жобалау мен ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар беру.

1 Білім мазмұнын жаңарту аясында (7-9 сыныптарда) «География» пәні оқу бағдарламасының ерекшеліктері

Білім мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім деңгейінде «География» пәні 7-9-сыныптарда оқытылады.

География туралы бастапқы ұғым 5-6-сыныптардағы «Жаратылыстану» пәнін меңгеру барысында қалыптастырылады.

Атап айтқанда, 5-6-сыныптарға арналған «Жаратылыстану» пәнінің оқу бағдарламасында «негізгі орта білім деңгейінде оқытылатын «Биология», «География», «Химия», «Физика» пәндерін зерделеу, негізін қалауға бағытталған кіріктірілген курс болып табылады» деп көрсетілген [1].

5-6-сыныптардағы «Жаратылыстану» пәнін оқу бағдарламасының мақсаты оқушыларды жаратылыстану ғылымы тұрғысынан табиғат пен қоғамның өзара байланысы, табиғаттағы заңдылықтардың біртұтастығы туралы білім, ұғым, түсінік қалыптастыру және білімдерін күнделікті өмірде кездесетін табиғат құбылыстары мен үдерістерін түсіндіру, сипаттау, болжау үшін қолдану білігін дамытуға бағытталған.

5-6-сыныптарына арналған «Жаратылыстану» пәнінің білім мазмұны жеті тараудан тұратын болса, оның үш тарауының, яғни «Ғалам. Жер. Адам», «Тірі және өлі табиғаттағы үдерістер», «Экология және тұрақты даму» материалдары географияға қатысты:

1. «Ғалам. Жер. Адам» бөлімінің бөлімшелері:
1) макро- және микроәлем;
2) жер туралы жалпы мағлұматтар;
3) жер қабықтары және олардың құрамдас бөліктері;
4) жердегі тіршілік;
5) жер бетін бейнелеу тәсілдері,
6) материктер мен мұхиттар;
7) халық географиясы.
2. «Тірі және өлі табиғаттағы үдерістер» бөлімінің бөлімшелері:
1) өлі табиғаттағы үдерістер;
2) тірі табиғаттағы үдерістер.
3. «Экология және тұрақты даму» бөлімінің бөлімшелері:
1) экожүйелер;
2) тірі ағзалардың саналуандығы;
3) табиғатты қорғау.

Негізгі орта білім деңгейінде «География» пәнінің оқу бағдарламасын әзірлеу барысында, яғни пәннің мақсаты мен міндетін анықтауда, білім мазмұнын құрастыруда 5-6-сыныптардағы «Жаратылыстану» пәні оқу бағдарламасында берілген оқу мазмұны ескерілген.

7-9-сыныптарда «География» пәнін оқытудың мақсаты:

- дүниенің географиялық бейнесін тұтас қабылдайтын;
- географиялық ойлау қабілеті дамыған;
- географияның әдістері мен тілін білетін және қолданатын;

- географиялық мәдениеті бар;
- дүниенің географиялық бейнесін түсінетін;
- география тұрғысынан ойлау қабілеті бар тұлға тәрбиелеу болып табылады [2].

«География» пәнін оқыту барысында тұлғаның географиялық мәдениетіне, географиялық ойлауға, дүниенің географиялық бейнесіне аса көңіл аударылады.

Тұлғаның географиялық мәдениеті дегеніміз тұлғаның бойындағы Жер, қоршаған орта, табиғат туралы, оның алуан түрлілігінің себептері, халқы мен шаруашылық әрекеті туралы білім мен «адам – табиғат – қоғам – мәдениет» жүйесіндегі өмірлік құндылықтарды меңгеруінің көрінісі.

Дүниенің географиялық бейнесі – аумақтық табиғи-қоғамдық жүйелердің қасиеттері мен заңдылықтары туралы көзқарастар жиынтығы.

Географиялық ойлау деп географиялық нысандар, үдерістер мен құбылыстарды, олардың арасындағы байланыстарды тану және олардың маңызды қасиеттерін бейнелеуді айтады.

«География» пәнінің міндеттері:

– географияның ғылыми пән ретіндегі рөлі мен оның қазіргі заманғы адамзат мәселелерін, сондай-ақ ғаламдық мәселелерді шешудегі әлеуетін түсінуге мүмкіндік беру;

– оқушылардың бойында табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланыстарға, осы байланыстардың кеңістіктік ерекшеліктеріне ғылыми көзқарастарды қалыптастыру;

– қоғамдық өндірістің, табиғатты қорғау мен табиғатты тиімді пайдаланудың ғылыми жаратылыстану, әлеуметтік-экономикалық негіздерін ашу;

– оқушылардың географиялық зерттеу әдістері мен зерттеу дағдыларын игеруіне ықпал жасау;

– оқушылардың география ғылымының түсініктері мен терминдерін меңгеруіне ықпал жасау;

– кеңістіктік ойлау мен картографиялық дағдыларды қалыптастыру;

– географиялық білімді күнделікті өмірде, өз іс-тәжірибесінде пайдалану дағдыларын қалыптастыру.

Типтік оқу жоспарына сәйкес «География» пәні бойынша оқу жүктемесі төмендегідей:

1) 7-сыныпта – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат;
2) 8-сыныпта – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат;
3) 9-сыныпта – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат.

«География» пәні оқу бағдарламасының мазмұны оқытудың бөлімдері арқылы ұйымдастырылған. Бөлімдер сыныптар бойынша күтілетін нәтиже түрінде берілген оқу мақсаттарын қамтитын бөлімшелерден тұрады.

Білім мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім деңгейінде «География» пәнінің мазмұны алты бөлімнен тұрады (1-сызба).

1-сызба. Негізгі орта білім деңгейінде «География» пәнінің мазмұны

Оқу бағдарламасында негізгі орта білім деңгейінде «География» пәні мазмұнын беретін алты бөлім өз алдына бөлімшелерге бөлінген және олар 2-7-сызбаларда көрсетілген.

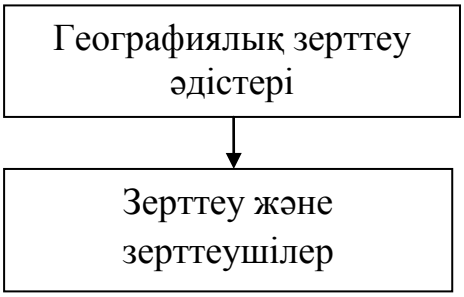

2-сызба. «Географиялық зерттеу әдістері» бөлімі

3-сызба. «Картография және географиялық деректер базасы» бөлімі

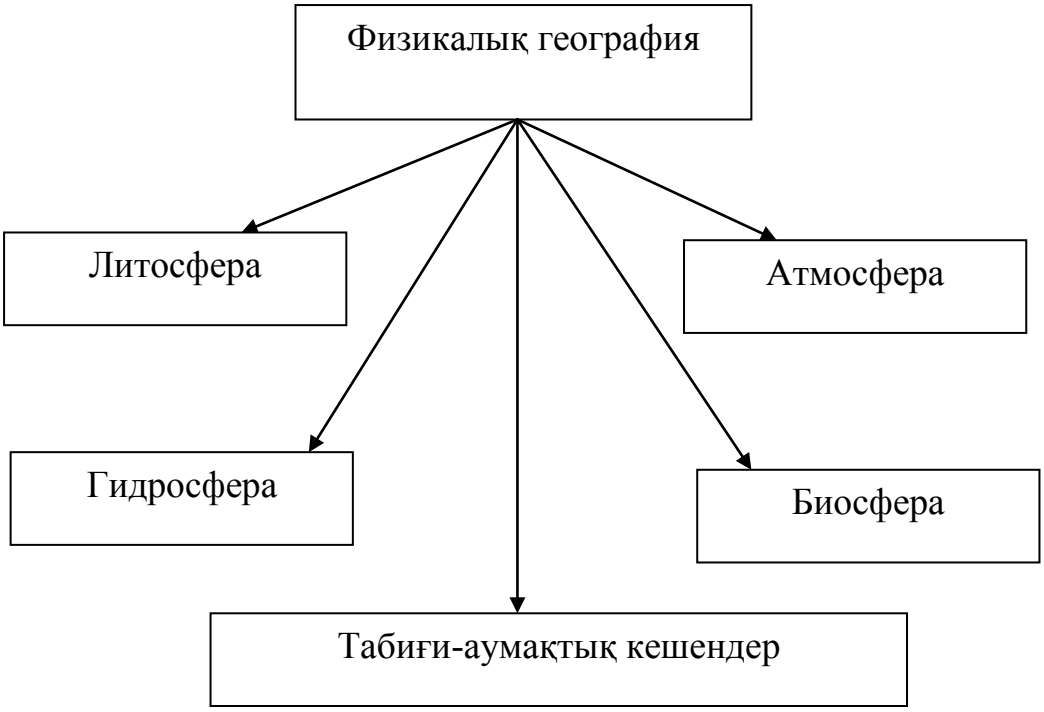

4-сызба. «Физикалық география» бөлімі

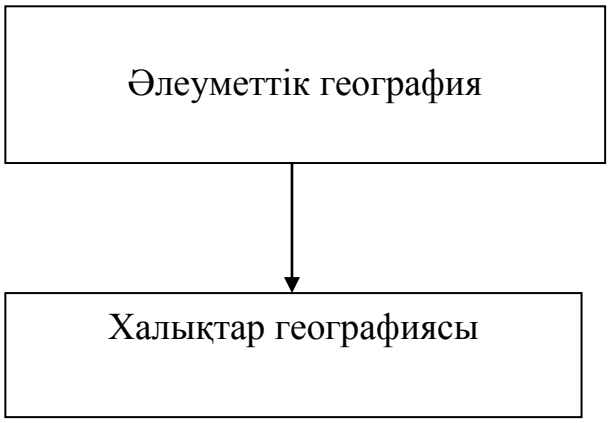

5-сызба. «Әлеуметтік география» бөлімі

6-сызба. «Экономикалық география» бөлімі

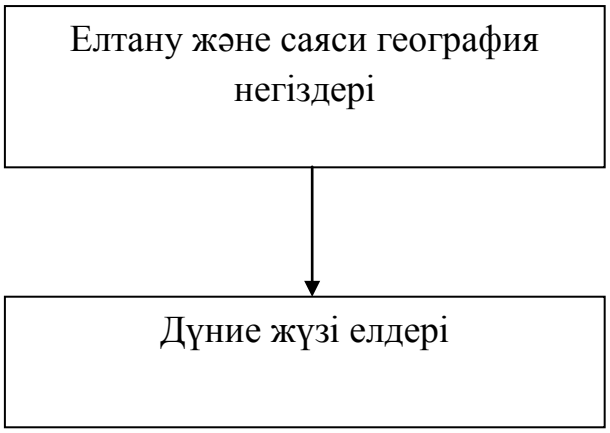

7-сызба. «Елтану және саяси география негіздері» бөлімі

Оқыту мақсаттары әрбір бөлім бойынша әр бөлімше ішінде тізбектеліп көрсетілген. Әр бөлімнің бөлімшелеріне қатысты көрсетілген оқыту мақсаттарын сыныптар бойынша орналасуын қарастырайық.

1. «Географиялық зерттеу әдістері» бөлімінің мазмұны 7-9-сыныптарда «Зерттеу және зерттеушілер» бөлімшесімен берілген. Осы бөлімшенің сыныптар бойынша қарастыратын тақырыптарын келтірейік (1-кесте).

1-кесте. «Зерттеу және зерттеушілер» бөлімшесінде қарастыралатын тақырыптар

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Географияны зерттеу нысандары	География ғылымының салалары	Қазақстандық географтардың зерттеулері
География ғылымының дамуы	Географиялық зерттеу әдістерінің түрлері	География ғылымының қазіргі заманғы өзекті зерттеу проблемалары
Географиялық дерек көздері	Географиялық деректерді өңдеу және талдау	Географиялық нысандар мен құбылыстарды номинациялау ерекшеліктері
Географиялық тәжірибелер	Географиялық модельдер	Қазақтың халықтық географиялық терминдері
Далалық зерттеулер әдістері	Зерттеу нәтижелерінің ұсыну формалары	Зерттеу нәтижелерін ұсынудың академиялық формалары
Географияда графикалық әдістердің қолданылуы		

«Зерттеу және зерттеушілер» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта географиялық зерттеуге жалпы түсінік берілетін болса, 8-сыныпта географиялық зерттеу әдістерінің түрлері қарастырып, 9-сыныпта географиялық зерттеулер елімізге байланысты тақырыптармен жалғастырылады.

Осы бөлімшені игеруде оқыту мақсаттарының 7-9-сыныптарда орналасуын қарастырайық (2-кесте).

2-кесте. «Зерттеу және зерттеушілер» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
географияның зерттеу нысандарын анықтайды	география ғылымының салаларға бөлінуін графикалық түрде көрсетіп түсіндіреді	географиялық нысандар мен құбылыстарды номинациялау ерекшеліктерін анықтайды
саяхатшылар мен зерттеушілердің география ғылымы-ның дамуына қосқан	география ғылымы салаларындағы маңызды зерттеулерді	география ғылымының дамуына үлес қосқан қазақстандықтардың зерттеулері туралы

үлесін сипаттап, баға береді	анықтайды	баяндайды
географиялық дереккөздермен жұмыс істейді	географиялық зерттеу әдістерінің мәнін түсіндіріп, қолданады	география ғылымының қазіргі заманғы өзекті зерттеу проблемаларын анықтайды
географиялық нысандардың қасиет-терін тәжірибелік жолмен анықтайды	географиялық деректерді өңдеп, талдайды	
географиялық дала-лық зерттеу әдістерін қолданады, көрсеткіштерді тір-кейді, жинақтайды, өңдейді, талдайды	географиялық нысандардың, құбылыстардың және үдерістердің модельдерін түрлі материалдардан немесе түрлі тех-никаларда жасау арқылы ерекше-ліктері мен қасиеттерін түсіндіреді	қазақ халқының халықтық географиялық терминдерінің мағынасын түсіндіреді
географиялық нысандардың, құбылыстардың және үдерістердің ерекшеліктерін графикалық түрде көрсете алады	зерттеу нәтижелерін түрлі формада ұсынады	зерттеу нәтижелерін түрлі академиялық формада ұсынады

2-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта географияны зерттеу нысандарын анықтайтын болса, 8-сыныпта география ғылымының салаларға бөлінуін графикалық түрде көрсетіп түсіндіреді, 9-сыныпта географиялық нысандар мен құбылыстарды номинациялау ерекшеліктерін көрсетеді және т.б.

2. «Картография және географиялық деректер базасы» бөлімінің мазмұны 7-9-сыныптарда «Географиялық карталар» және «Географиялық деректер базасы» бөлімшелерімен берілген. Осы бөлімшелердің сыныптар бойынша қарастыратын тақырыптары сәйкесінше 3-кесте және 4-кестеде келтірілген.

3-кесте. «Географиялық карталар» бөлімшесінде қарастыралатын тақырыптар

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Географиялық картосхемаларды қолдану	Тақырыптық карталар және оларды қосымша сипаттайтын элементтер	Географиялық нысандарды, үдерістер мен құбылыстарды картадан көрсету тәсілдері
Географиялық номенклатура	Тақырыптық карталарды оқу	Географиялық номенклатура нысандарын көрсету тәсілдері

4-кесте. «Географиялық деректер базасы» бөлімшесінде қарастыралатын тақырыптар

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Географиялық деректерді ұйымдастыру	Географиялық деректер базасын құрастыруда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлі	Географиялық нысандарды, үдерістер мен құбылыстарды картадан көрсету тәсілдері
		Географиялық номенклатура нысандарын көрсету тәсілдері

«Географиялық карталар» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта географиялық картосхемаларды қолданатын болса, 8-сыныпта тақырыптық карталар және оларды қосымша сипаттайтын элементтерді қарастырып, 9-сыныпта географиялық нысандарды, үдерістер мен құбылыстарды картадан көрсету тәсілдерін игереді және т.с.с.

Осы бөлімшені игеруде оқыту мақсаттарының 7-9-сыныптарда орналасуын қарастырайық (5-кесте).

5-кесте. «Географиялық карталар» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
тақырып бойынша картосхемаларды жасай алады	тақырыптық карталарды сипаттайтын қосымша элементтерді (профиль, диаграмма, график, кесте)	маңызды географиялық нысандарды, үдерістер мен құбылыстарды карталардан көрсету барысында сипаттайды

	құрастырады	
географиялық номенклатура нысандарын картадан көрсетеді	географиялық шартты белгілер мен карталарды сипаттайтын қосымша элементтерді қолдана отырып, тақырыптық карталарды оқиды	географиялық номенклатура нысандарын картадан көрсетеді
	географиялық номенклатура нысандарын кескін картадан көрсетеді	

5-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта тақырып бойынша картосхемаларды жасайтын болса, 8-сыныпта тақырыптық карталарды сипаттайтын қосымша элементтерді (профиль, диаграмма, график, кесте) құрастырады, 9-сыныпта маңызды географиялық нысандарды, үдерістер мен құбылыстарды карталардан көрсету барысында сипаттайды және т.б.

«Географиялық деректер базасы» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта географиялық деректерді ұйымдастыруды қарастыратын болса, 8-сыныпта географиялық деректер базасын құрастыруда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлін, 9-сыныпта географиялық нысандарды, үдерістер мен құбылыстарды картадан көрсету тәсілдерін игереді.

«Географиялық деректер базасы» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 6-кестеде берілген.

6-кесте. «Географиялық деректер базасы» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
географиялық нысандарды топтастырып кесте түрінде көрсетеді	ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдана отырып, географиялық деректер базасын құрастырады	Жерді қашықтықтан зерделеудің әдістерін сипаттап, маңыздылығы мен ерекшеліктерін түсіндіреді
		шаруашылық пен ғылым салаларында геоақпарат технологияларын қолдану маңыздылығын сипаттайды

6-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта географиялық нысандарды топтастырып кесте түрінде көрсететін болса, 8-сыныпта ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдана отырып, географиялық деректер базасын құрастырады, 9-сыныпта Жерді қашықтықтан зерделеудің әдістерін сипаттап, маңыздылығы мен ерекшеліктерін түсіндіреді және шаруашылық пен ғылым салаларында геоақпарат технологияларын қолдану маңыздылығын сипаттайды.

3. «Физикалық география» бөлімінің мазмұны «Литосфера», «Атмосфера», «Гидросфера», «Биосфера» және «Табиғи-аумақтық кешендер» бөлімшелерімен берілген. Осы бөлімшелердің сыныптар бойынша қарастыратын тақырыптары сәйкесінше 7-11-кестелерде берілген.

7-кесте. «Литосфера» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Литосфераның құрылысы мен заттық құрамы	Жер бедерінің қалыптасу және таралу заңдылықтары	Қазақстан аумағының геологиялық тарихы және тектоникалық құрылымы
Жердің тектоникалық құрылысы	Жер бедерінің жіктелуі	Қазақстанның басты орографиялық нысандары
Литосфераның тектоникалық қозғалыстары	Материктер мен мұхиттардың ірі орографиялық объектілері	Қазақ оронимдері
Литосфералық катаклизмдер	Тау жыныстары мен минералдардың жіктелуі	Қазақстанда минералды ресурстардың таралу заңдылықтары
	Тау жыныстары мен минералдардың қалыптасу заңдылықтарына байланысты пайдалы қазбалардың таралуы	Минералды ресурстарды өндіру және өңдеу орталықтары
	Тау жыныстары мен минералдардың қасиеттері	Қазақстанның минералды ресурстарына баға беру
	Тау жыныстарының жасын анықтау	Минералды ресурстарды игерумен байланысты проблемалар
	Геологиялық жыл санау мен геохронологиялық	

	кесте	
	Жер бедерінің адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсері	

8-кесте. «Атмосфера» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Атмосфера және оның құрамдас бөліктері	Климат түзуші факторлар	Қазақстанның климатын түзуші факторлар
Ауа райы және метеорологиялық элементтер	Атмосфераның ғаламдық циркуляциясы	Қазақстанның климаттық жағдайы
Қолайсыз атмосфералық құбылыстар	Климаттық белдеулер	Қазақстанның климаттық ресурстары
	Материктердің климаттық ерекшеліктері	Қазақстанда қолайсыз және қауіпті атмосфералық құбылыстар
	Климаттың адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсері	Қазақ халқының атмосфералық және климаттық құбылыстарды номинациялау ерекшеліктері
	Адамзат әрекетінің атмосфераға тигізетін кері әсері	

9-кесте. «Гидросфера» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Гидросфера және оның құрамдас бөлігі	Құрлық суларының түрлері мен қалыптасуы	Қазақстанның ішкі суларының түрлері
Су ресурстарының маңыздылығы	Құрлық суларының шаруашылық маңыздылығы	Қазақ гидронимдері
Дүниежүзілік мұхиттың географиялық жағдайы	Өзен аңғарының құрылысы	Қазақстанның су ресурстарына экономикалық баға беру
	Өзендердің гидрологиялық режимі	Су ресурстарының экологиялық проблемалары

Дүниежүзілік мұхит суларының қасиеттері	Көлдер мен мұздықтар	Қазақстанның ішкі суларының геосаяси проблемалары
Мұхит суларының қозғалыстары	Құрлық суларының экологиялық проблемалары	
Мұхиттармен байланысты апаттар	Су апаттары	
Дүниежүзілік мұхиттың проблемалары		

10-кесте. «Биосфера» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Биосфера және оның құрамдас бөліктері	Табиғат зоналары мен биіктік белдеулер.	Қазақстанның табиғат зоналары мен биіктік белдеулері
Топырақ және оның құрамы мен құрылымы	Материктердің табиғи зоналары	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың түрлері
Қазақстанның топырақ түрлері		Қазақстанның табиғи мұрасы
Топырақтың экологиялық проблемалары	Мұхиттарда тіршілік дүниесі	Табиғи хоронимдердің (ерекше қорғауға алынған аумақтар) мағынасы
	Өсімдік әлемі мен жануарлар дүниесін қорғау	Ноосфераның қалыптасуы
		Қазақстанның ноосфераның дамуына қосқан үлесі

11-кесте. «Табиғи-аумақтық кешендер» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Табиғи-аумақтық кешендердің қалыптасуы	Географиялық қабықтың құрамы мен құрылысы.	Қазақстанның ірі физикалық-географиялық аудандары
Табиғи-аумақтық кешендердің түрлері	Географиялық қабықтың заңдылықтары	Қазақтың табиғи хоронимдері (физикалық-географиялық аудандардың атауы)

		Табиғат кешендеріне әсер ететін антропогендік факторлар
		Антропогендік ландшафттарды жақсарту жолдары

«Литосфера» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта литосфераның құрылысын, заттық құрамын, тектоникалық қозғалыстарын, 8-сыныпта жер бедерінің қалыптасуын, таралу заңдылықтарын, жіктелуін, адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсерін қарастыратын болса, 9-сыныпта 7-8-сыныптарда қарастырылған тақырыптарды Қазақстанға қатысты қарастырады.

«Литосфера» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 12-кестеде берілген.

12-кесте. «Литосфера» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
литосфераның құрылысы мен заттық құрамын анықтайды	жер бедерінің қалыптасу және таралу заңдылықтарын зерттейді	Қазақстанның жер бедерінің геологиялық тарихын және тектоникалық құрылымын анықтайды (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)
Жердің тектоникалық құрылымы мен литосфералық плиталардың орналасуын картадан көрсетеді және сипаттайды	жер бедері түрлерін жіктейді	басты орографиялық нысандарды сипаттайды
Жер қыртысының тектоникалық қозғалыстарын (дрейф, коллизия, субдукция, спрединг) талдайды	жер бедері түрлерін жоспар бойынша сипаттайды	қазақ оронимдерін жіктеп, мағынасын түсіндіреді және транслитерациясын үш тілде ұсынады
литосфералық катаклизмдердің себеп-салдарын, таралуын түсіндіреді	материктер мен мұхиттарда орналасқан ұқсас орографиялық бірліктерді салыстырады	Қазақстанның минералды ресурстарының таралу заңдылықтарын анықтайды
литосфералық	тау жыныстары мен	Қазақстанның минералды

катаклизмдер барысында өзін өзі ұстау ережелерін түсіндіреді (жергілікті компонент негізінде)	минералдарды түрлі белгілері бойынша жіктейді	ресурстарын өндіру және өңдеудіңбасты орталықтарын картадан көрсетіп, сипаттайды
	тау жыныстары мен минералдардың қалыптасу заңдылықтарына байланысты пайдалы қазбалардың таралуына талдау жасайды	Қазақстанның минералды ресурстарына баға береді
	тау жыныстары мен минералдардың қасиеттерін анықтайды	минералды ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды топтастырып, шешу жолдарын ұсынады
	тау жыныстарының жасын анықтау әдістерін түсіндіреді	
	геологиялық жылсанау мен геохронологиялық кестені талдап, жер қыртысының және тіршіліктің дамуындағы ірі кезеңдері мен геологиялық оқиғаларды ажырата алады	
	жер бедерінің адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсеріне баға береді (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)	

12-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта Жердің тектоникалық құрылымы мен литосфералық плиталардың орналасуын

картадан көрсетіп және сипаттайтын болса, 8-сыныпта геологиялық жылсанау мен геохронологиялық кестені талдап, жер қыртысының және тіршіліктің дамуындағы ірі кезеңдері мен геологиялық оқиғаларды ажырататын болса, 9-сыныпта Қазақстанның минералды ресурстарын өндіру және өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетіп, сипаттайды және т.с.с..

«Атмосфера» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта Ауа райы және метеорологиялық элементтерін, 8-сыныпта климаттың адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсерін қарастыратын болса, 9-сыныпта қазақ халқының атмосфералық және климаттық құбылыстарды номинациялау ерекшеліктерін қарастырады.

«Атмосфера» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 13-кестеде берілген.

13-кесте. «Атмосфера» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
атмосфераның құрамын сипаттайды	климат түзуші факторларды талдайды	Қазақстан климатын түзуші факторларды талдайды
атмосфераның құрылысы мен қабаттарының ерекшеліктерін графикалық түрде бейнелеп, түсіндіреді	атмосфераның ғаламдық циркуляциясын талдап, түсіндіреді	Қазақстанның климаттық жағдайын талдайды
«ауа райы» ұғымын түсіндіреді	климаттық белдеулерді талдайды	Қазақстанның климаттық ресурстарын бағалайды
метеорологиялық элементтер мен құбылыстарды сипаттап, зерттеу маңыздылығын анықтайды (температура, қысым, жел, бұлттылық, жауын-шашын, ылғалдылық)	әр материкте орналасқан ұқсас климаттық белдеулерді салыстырады	Қазақстанда атмосфералық қолайсыз және қауіпті құбылыстардың қалыптасуын, таралу аумақтарын картада көрсетіп, сақтану шараларын ұсынады
метеорологиялық элементтердің (температура, қысым, жел, бұлттылық, жауын-шашын,	климаттың адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсеріне баға береді (жергілікті	қазақ халқының атмосфералық және климаттық құбылыстарды номинациялау ерекшеліктерін анықтайды

ылғалдылық) көрсеткіштерін өлшеп, тіркейді (метеорологиялық құрал-жабдықтарды) қолданумен	компонентті қосымша қамту негізінде)	(жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)
метеорологиялық элементтердің (температура, қысым, жел, бұлттылық, жауын-шашын, ылғалдылық)көрсеткі штері бойынша синоптикалық графикалық материалдарды жасайды (жергілікті жер мүмкіндігі бойынша)	адамзат әрекетінің атмосфера мен климатқа тигізетін кері әсерін топтастырып, шешу жолдарын ұсынады	
қолайсыз атмосфералық құбылыстарды талдай отырып, сақтану шараларын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)		

13-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта метеорологиялық элементтердің (температура, қысым, жел, бұлттылық, жауын-шашын, ылғалдылық) көрсеткіштері бойынша синоптикалық графикалық материалдарды жасайтын (жергілікті жер мүмкіндігі бойынша) болса, 8-сыныпта климаттың адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсеріне баға береді (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде), 9-сыныпта Қазақстанда атмосфералық қолайсыз және қауіпті құбылыстардың қалыптасуын, таралу аумақтарын картада көрсетіп, сақтану шараларын ұсынады.

«Гидросфера» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта гидросфера және оның құрамдас бөлігін, дүниежүзілік мұхиттың географиялық жағдайы мен проблемаларын, 8-сыныпта құрлық суларының түрлерін, қалыптасуын, шаруашылық маңыздылығы мен экологиялық проблемаларын қарастыратын болса, 9-сыныпта Қазақстанның ішкі суларының түрлері мен экологиялық және геосаяси проблемаларын қарастырады.

«Гидросфера» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 14-кестеде берілген.

14-кесте. «Гидросфера» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
гидросфера және оның құрамдас бөліктерін сипаттайды	құрлық суларының қалыптасу жолдарын анықтайды	Қазақстанның ішкі суларын топтастырады, көрсеткіштерін талдайды және сипаттайды (өзендер мен көлдер, мұздықтар мен мәңгі тоң, жерасты сулары)
су ресурстарының маңыздылығын түсіндіреді	құрлық суларының негізгі түрлерінің шаруашылық маңызын түсіндіреді	қазақ гидронимдерін жіктеп, мағынасын түсіндіреді және транслитерациясын үш тілде ұсынады
Дүниежүзілік мұхиттың құрамын, географиялық жағдайын сипаттайды	өзен аңғарының құрылысын түсіндіреді	Қазақстанның су ресурстарына экономикалық баға береді
мұхит және оның құрамдас бөліктерін жоспар бойынша сипаттайды	өзендердің гидрологиялық режимін түсіндіреді (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	су ресурстарының экологиялық проблемаларын талдап, шешу жолдарын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)
мұхит суының қасиеттеріне әсер ететін факторларды анықтайды	көлдер мен мұздықтарды жоспар бойынша сипаттайды	Қазақстандағы су ресурстарының геосаяси проблемаларын жіктеп шешу жолдарын ұсынады (трансшекаралық өзендер, Каспий теңізінің мәртебесі)
мұхит суының қозғалыстарын жіктеп, түсіндіреді	құрлық суларының экологиялық проблемаларын жіктеп, шешу жолдарын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)	
мұхиттармен және	су апаттарының	

теңіздермен байланысты апаттарды топтастырып, сақтану шараларын ұсынады	алдын алу шараларын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)	
Дүниежүзілік мұхит проблемаларын топтастырып, шешу жолдарын ұсынады		

14-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта мұхит және оның құрамдас бөліктерін жоспар бойынша сипаттап, мұхит суының қасиеттеріне әсер ететін факторларды анықтайтын болса, 8-сыныпта құрлық суларының экологиялық проблемаларын жіктеп, шешу жолдарын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде), 9-сыныпта Қазақстандағы су ресурстарының геосаяси проблемаларын жіктеп шешу жолдарын ұсынады (трансшекаралық өзендер, Каспий теңізінің мәртебесі).

«Биосфера» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта топырақ және оның құрамы мен құрылымы, топырақтың экологиялық проблемаларын, 8-сыныпта материктердің табиғи зоналарын қарастыратын болса, 9-сыныпта Қазақстанның табиғи мұрасын, ноосфераның дамуына қосқан үлесі туралы білетін болады.

«Биосфера» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 15-кестеде берілген.

15-кесте. «Биосфера» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
биосфераның құрамын, құрылымын, шекаралары мен қасиеттерін анықтайды	табиғат зоналары мен биіктік белдеулерінің қалыптасуын түсіндіреді	Қазақстанның табиғат зоналары мен биіктік белдеулеріне салыстырмалы талдау жасайды
топырақ құрамын, түрлерін анықтап, құрылымын графикалық түрде көрсетеді	табиғат зоналарын жоспар бойынша сипаттайды	ерекше қорғалатын аумақтардың (қорықтар, қорықшалар, ұлттық саябақтар) құрылу мақсатын түсіндіреді
Қазақстанда топырақ түрлерінің таралуын анықтайды;	әр материкте орналасқан ұқсас табиғат зоналар мен биіктік белдеулерді салыстырады	Қазақстанның табиғи мұрасына баға береді

топырақ ресурстарына баға береді (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)	мұхиттағы тіршілік дүниесінің таралуын анықтайды	тақырыпқа қатысты қазақтың табиғи хоронимдерін жіктеп, мағынасын түсіндіреді және транслитерациясын үш тілде ұсынады
топырақтардың экологиялық проблемаларын жіктеп, шешу жолдарын ұсынады	өсімдік әлемі мен жануарлар дүниесін қорғау қажеттілігін дәлелдейді, қорғау жолдарын ұсынады	ноосфераның қалыптасу шарттарын зерттейді
		Қазақстанның ноосфера дамуына қосқан өзіндік үлесін бағалайды

15-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта биосфераның құрамын, құрылымын, шекаралары мен қасиеттерін анықтайды, 8-сыныпта табиғат зоналары мен биіктік белдеулерінің қалыптасуын түсіндіреді және табиғат зоналарын жоспар бойынша сипаттайды, 9-сыныпта Қазақстандағы ерекше қорғалатын аумақтардың (қорықтар, қорықшалар, ұлттық саябақтар) құрылу мақсатын түсіндіреді.

«Табиғи-аумақтық кешендер» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта табиғи-аумақтық кешендердің қалыптасуы мен түрлерін, 8-сыныпта географиялық қабықтың құрамы мен құрылысын және заңдылықтарын қарастыратын болса, 9-сыныпта Қазақстанның ірі физикалық-географиялық аудандары туралы білетін болады.

«Табиғи-аумақтық кешендер» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 16-кестеде берілген.

16-кесте. «Табиғи-аумақтық кешендер» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
табиғи-аумақтық кешендердің қалыптасуын (географиялық қабық, мұхиттар және материктер, зоналар және белдеулер, ландшафтар) түсіндіреді	географиялық қабықтың құрамы мен құрылысын графикалық түрде көрсетіп, түсіндіреді	Қазақстанның ірі табиғи кешендерін жоспар бойынша сипаттайды
түрлі деңгейдегі табиғи кешендерді	географиялық қабық заңдылықтарының	қазақтың табиғи хоронимдерін жіктеп,

жоспар бойынша сипаттайды (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)	маңыздылығын түсіндіреді	мағынасын түсіндіріп, транслитерациясын үш тілде ұсынады
		антропогендік факторлардың табиғат кешендеріне әсерін зерттейді (жергілікті компонент негізінде)
		антропогендік ландшафттарды жақсарту жолдарын (рекультивация, мелиорация, ландшафттық дизайн) ұсынады

16-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта табиғи-аумақтық кешендердің қалыптасуын (географиялық қабық, мұхиттар және материктер, зоналар және белдеулер, ландшафтар) түсіндіреді, 8-сыныпта географиялық қабықтың құрамы мен құрылысын графикалық түрде көрсетеді, 9-сыныпта антропогендік факторлардың табиғат кешендеріне әсерін зерттейді (жергілікті компонент негізінде).

4. «Әлеуметтік география» бөлімінің мазмұны «Халықтар географиясы» бөлімшесімен берілген. Осы бөлімшенің сыныптар бойынша қарастыратын тақырыптары 17-кестеде берілген.

17-кесте. «Халықтар географиясы» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
дүниежүзі халқының тілдік әулеттері мен топтары	халық санағы	Қазақстан халқының ұлттық және діни құрамы
дүниежүзі халқының діни құрамы	ұдайы өсудің түрлері	дүниежүзі халқының миграциясы
дүниежүзінің тарихи-мәдени аймақтары	демографиялық көрсеткіштер мен демографиялық жағдай	Қазақстандағы халықтың миграциясы
ұлтаралық және дінаралық келісім		миграциялық саясат
	демографиялық проблемалар	еңбек ресурстарының сандық және сапалық құрамы
	демографиялық саясат	Қазақстанның демографиялық жағдайы мен демографиялық

		саясаты
		елді мекендердің жіктелуі
		елді мекендердің функционалды зоналары
		Қазақстандағы ойконимдер
		Қазақстанда елді мекендердің проблемалары
		урбандалу үдерісі
		Қазақстанда урбандалу үдерісіне баға беру

«Халықтар географиясы» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта дүниежүзі халқының тілдік әулеттері мен топтарын, діни құрамын, 8-сыныпта демографиялық көрсеткіштер мен демографиялық жағдайын қарастыратын болса, 9-сыныпта еліміздің демографиялық жағдайы мен демографиялық саясатын қарастыратын болады.

«Халықтар географиясы» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 18-кестеде берілген.

18-кесте. «Халықтар географиясы» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
дүниежүзі халықтарының этнолингвистикалық жіктелінуін түсіндіреді	халық санының анықтау әдістерін түсіндіреді	Қазақстан халқының ұлттық және діни құрамын анықтайды
дүние жүзі халқының діни құрамы мен діндердің таралу аймақтарын анықтайды	дүниежүзі елдерін халықтың ұдайы өсу түрі бойынша жіктейді	дүниежүзі халқы көші-қонының басты бағыттарын, себеп-салдарын түсіндіреді
халықтың этникалық және діни құрамына байланысты дүниежүзінің тарихи-мәдени (өркениеттік) аймақтарының қалыптасуын түсіндіреді	елдердің демографиялық жағдайын талдап, көрсеткіштерін есептейді (халық саны, туу және өлім коэффициенттері, табиғи және механикалық өсім, жалпы өсім, жас-жыныстық көрсеткіштер, ұлттық және діни құрам);	Қазақстандағы көші-қон үдерістерін талдап, басты бағыттарын анықтайды

ұлтаралық және дінаралық келісімнің қажеттілігін дәлелдейді және қалыптастыру жолдарын ұсынады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	елдердің демографиялық көрсеткіштерін графикалық түрде ұсынып, түсіндіреді	көші-қон саясатының өзіндік үлгісін ұсынады
	дүниежүзі елдерін демографиялық проблемалары бойынша жіктейді	еңбек ресурстарының сандық, сапалық құрамына баға береді (қазақстандық көрсеткіштерді басқа елдердің көрсеткіштерімен салыстыру негізінде)
	«демографиялық саясат» ұғымын түсіндіре отырып жекелеген дүниежүзі елдеріне қатысты демографиялық саясаттың өзіндік моделін ұсынады	Қазақстанның демографиялық жағдайын талдап, демографиялық саясаттың өзіндік моделін ұсынады
		Қазақстандағы елді мекендерді жіктейді
		елді мекендердің түрлері мен функционалды зоналарын сипаттайды
		Қазақстандағы ойконимдерді жіктеп, мағынасын түсіндіреді және транскрипциясын үш тілде ұсынады
		Қазақстанның елді мекендерінің проблемаларын жіктеп, шешу жолдарын ұсынады
		урбандалу үдерісінің себеп-салдарын түсіндіру арқылы байланысты проблемалардың шешу жолдарын ұсынады

		Қазақстандағы урбандалу үдерісіне баға береді

18-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта халықтың этникалық және діни құрамына байланысты дүниежүзінің тарихи-мәдени (өркениеттік) аймақтарының қалыптасуын түсіндіреді, 8-сыныпта «демографиялық саясат» ұғымын түсіндіре отырып жекелеген дүниежүзі елдеріне қатысты демографиялық саясаттың өзіндік моделін ұсынады, 9-сыныпта Қазақстанның елді мекендерінің проблемаларын жіктеп, шешу жолдарын ұсынады және т.с.с.

5. «Экономикалық география» бөлімінің мазмұны «Табиғи ресурстар», «Әлеуметтік-экономикалық ресурстар», «Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы», «Дүниежүзілік шаруашылықтың даму үдерістері мен көрсеткіштері» бөлімшелерімен берілген. Осы бөлімшелердің сыныптар бойынша қарастыратын тақырыптары сәйкесінше 19-22-кестелерде берілген.

19-кесте. «Табиғи ресурстар» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Табиғи ресурстардың жіктелуі	Табиғи ресурстарды экономикалық және экологиялық тұрғыдан бағалау	Қазақстанның табиғи-ресурстық потенциалы
Табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемалар	Дүниежүзі аймақтарының табиғи-ресурстық потенциалы	Қазақстанда жекелеген ресурс түрлерін өңдеу технологиялары, орталықтары мен дайын өнім түрлері
	Табиғи ресурстарды өңдеу технологиясы, орталықтары және дайын өнім түрлері	Табиғатты пайдалану үлгілері мен түрлері
		Тұрақты даму
		Қазақстанда табиғатты пайдаланумен байланысты проблемалар

20-кесте. «Әлеуметтік-экономикалық ресурстар» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Көлік инфрақұрылымы	Экономикалық	Ғылыми-техникалық

	инфрақұрылымның элементтері мен функциялары	революция үдерісі, бағыттары
Әлеуметтік инфрақұрылым		Адам әлеуеті даму индексінің көрсеткіштері
		Қазақстанда адамдық капиталды дамыту
		Қазақстанның индустриялы-инновациялық даму бағыттары
		Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымы
		Қазақстан аймақтары инфрақұрылымының даму деңгейі

21-кесте. «Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Дүниежүзілік шаруашылықтың салалары: ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп	Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық құрамы: өндіруші және өңдеуші және қызмет салалары	Қазақстан шаруашылығының салалары
	Ауылшаруашылық, өнеркәсіп және қызмет салаларын ұйымдастыру түрлері	Қазақстанның экономикалық аудандарының шаруашылық салалары мен мамандануы
	Ауылшаруашылық, өнеркәсіп және қызмет салаларын орналастыру факторлары	
	Дүниежүзілік шаруашылық салаларын сипаттау	

22-кесте. «Дүниежүзілік шаруашылықтың даму үдерістері мен көрсеткіштері» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
		Дүниежүзілік

		шаруашылықтың субъектілері
		Халықаралық географиялық еңбек бөлінісі
		Халықаралық экономикалық қатынастар түрлері
		Дүниежүзілік шаруашылықтың даму көрсеткіштері
		Дүниежүзілік шаруашылықтың даму модельдері мен аумақтық құрылымы
		Дүниежүзілік шаруашылықтың даму үрдістері
		Қазақстанның дүниежүзілік шаруашылықта алатын орны
		Қазақстанның халықаралық экономикалық интеграциядағы мүдделері мен мақсаттары, орны

«Табиғи ресурстар» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта табиғи ресурстардың жіктелуін, 8-сыныпта табиғи ресурстарды өңдеу технологиясы, орталықтары және дайын өнім түрлерін қарастыратын болса, 9-сыныпта еліміздің жекеленген ресурс түрлерін өңдеу технологияларын, орталықтары мен дайын өнім түрлерін қарастыратын болады.

«Табиғи ресурстар» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 23-кестеде берілген.

23-кесте. «Табиғи ресурстар» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
табиғи ресурстарды жіктейді	табиғи ресурстарды экономикалық және экологиялық тұрғыдан бағалайды	Қазақстанның табиғи-ресурстық әлеуетін бағалайды

табиғи ресурстардың таралу заңдылықтарын талдайды (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)	жекелеген дүниежүзі аймақтарының табиғи-ресурстық әлеуетін бағалайды	Қазақстанда жекелеген табиғи ресурстарды өңдеу технологиясын сипаттап, орталықтары мен дайын өнім түрлерін атайды
табиғи ресурстардың шоғырлануын картада көрсетеді;	жекелеген табиғи ресурстарды өңдеу технологиясын сипаттай отырып, орталықтары мен дайын өнім түрлерін атайды (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)	табиғатты пайдалану үлгілері мен түрлерін топтастырады
табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды талдап, шешу жолдарын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)		тұрақты дамудың белгілері мен бағыттарын сипаттайды
		Қазақстанда табиғатты пайдалану проблемаларын анықтап, шешу жолдарын ұсынады
		табиғатты пайдалануға байланысты зерттеу жүргізеді (жергілікті компонент негізінде)

23-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды талдап, шешу жолдарын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде), 8-сыныпта жекелеген табиғи ресурстарды өңдеу технологиясын сипаттай отырып, орталықтары мен дайын өнім түрлерін атайды (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде), 9-сыныпта еліміздегі жекелеген табиғи ресурстарды өңдеу технологиясын сипаттап, орталықтары мен дайын өнім түрлерін атайды.

«Әлеуметтік-экономикалық ресурстар» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта әлеуметтік инфрақұрылымды, 8-сыныпта экономикалық инфрақұрылымның элементтері мен функцияларын қарастыратын болса, 9-сыныпта еліміздегі инновациялық инфрақұрылымдарды қарастыратын болады.

«Әлеуметтік-экономикалық ресурстар» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 24-кестеде берілген.

24-кесте. «Әлеуметтік-экономикалық ресурстар» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
көлік инфрақұрылымының элементтерін сипаттап, маңыздылығына баға береді (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	экономикалық инфрақұрылымның элементтерін сипаттап, маңыздылығына баға береді (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	ғылыми-техникалық революция үдерісін, даму бағыттарын талдайды
әлеуметтік инфрақұрылым элементтерін сипаттап, маңыздылығына баға береді (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)		адам әлеуетінің даму индексі көрсеткіштерін анықтап, елдерді салыстырады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)
шаруашылық салаларын жіктеу арқылы (ауыл шаруашылық, өнеркәсіп), маңыздылығын түсіндіреді		Қазақстанда адам капиталының сапасын арттыру жөнінде ұсыныстар әзірлейді
		Қазақстанның индустриялық-инновациялық даму бағыттарын анықтап, болжам жасайды
		Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымының жағдайын талдап, дамыту жөнінде ұсыныстар әзірлейді
		Қазақстан аймақтарының инфрақұрылымын талдап, проблемаларды шешу жолдарын ұсынады

24-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды талдап, шешу жолдарын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде), 8-сыныпта экономикалық инфрақұрылымның элементтерін сипаттап, маңыздылығына баға береді (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде), 9-сыныпта Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымының жағдайын талдап, дамыту жөнінде ұсыныстар әзірлейді және т.б.

«Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта дүниежүзілік шаруашылықтың салаларын, 8-сыныпта дүниежүзілік шаруашылықтың салалардың сипатын қарастыратын болса, 9-сыныпта еліміздің экономикалық аудандарының шаруашылық салалары мен мамандануын қарастыратын болады.

«Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 25-кестеде берілген.

25-кесте. «Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
шаруашылық салаларын жіктеу арқылы (ауыл шаруашылық, өнеркәсіп), маңыздылығын түсіндіреді	шаруашылық түрлерін жіктейді (өндіруші және өңдеуші, қызмет саласы)	Қазақстан шаруашылығы салаларын жоспар бойынша сипаттайды
	ауылшаруашылық және өнеркәсіп өндірісін, қызмет саласын ұйымдастыру түрлерін сипаттайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	Қазақстанның экономикалық аудандарының шаруашылық салаларын анықтап, мамандануын түсіндіреді
	ауылшаруашылық және өнеркәсіп өндірісін, қызмет саласын орналастыру факторларын талдайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	
	дүниежүзі	

	шаруашылығы салаларын жоспар бойынша сипаттайды	

25-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта шаруашылық салаларын жіктеу арқылы (ауыл шаруашылық, өнеркәсіп), маңыздылығын түсіндіреді, 8-сыныпта ауылшаруашылық және өнеркәсіп өндірісін, қызмет саласын ұйымдастыру түрлерін сипаттайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде), 9-сыныпта еліміздің экономикалық аудандарының шаруашылық салаларын анықтап, мамандануын түсіндіреді және т.б.

«Дүниежүзілік шаруашылықтың даму үдерістері мен көрсеткіштері» бөлімшесі тек 9-сыныпта ғана қарастырылады. Бөлімшені игеруде оқыту мақсаттары 26-кестеде берілген.

26-кесте. «Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

9-сынып
дүниежүзілік шаруашылықтың субъектілерін сипаттайды
халықаралық географиялық еңбек бөлінісінің мәнін анықтайды
халықаралық экономикалық қатынас түрлерін жіктеп, сипаттайды
дүниежүзілік шаруашылықтың даму көрсеткіштерін сипаттайды (жалпы ішкі өнім, жалпы ұлттық өнім оның ішінде жан басына шаққанда)
дүниежүзілік шаруашылықтың модельдері мен аумақтық құрылымын талдайды
дүниежүзілік шаруашылықтың даму үрдістерін талдайды
Қазақстанның дүниежүзілік шаруашылықтағы орнын анықтайды
Қазақстанның халықаралық экономикалық интеграциядағы мүдделері мен мақсаттарын, орнын анықтайды

26-кестеден оқыту мақсаттарынан дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымын қарастыра отырып, осы мәселелер бойынша еліміздегі жағдайлардың сипатталатынын көреміз.

6. «Елтану және саяси география негіздері» бөлімінің мазмұны «Дүние жүзі елдері» бөлімшесін тұрады. Осы бөлімшенің сыныптар бойынша қарастыратын тақырыптары 27-кестеде берілген.

27-кесте. «Елтану және саяси география негіздері» бөлімшесінің тақырыптары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
Дүниежүзі елдерінің географиялық жағдайы	Дүниежүзінің саяси картасы	Елдердің экономикалық даму деңгейі бойынша

		топтастырылуы
	Елдердің саяси типологиясы	Халықаралық ұйымдардың деңгейлері мен мақсаттары
Елдердің экономикалық географиялық жағдайы	Саяси картадағы сандық және сапалық өзгерістер	Қазақстан Республикасының әлеуметтік, экономикалық, саяси-географиялық жағдайы
	Елдердің саяси-географиялық жағдайы	Қазақстандағы саяси-әкімшілік хоронимдер
	Саяси интеграция. Қазақстанның саяси-интеграциялық үдерістердегі мүдделері, бағыттары және бастамалары	Қазақстан Республикасы туралы кешенді географиялық ақпаратты ұсыну формалары

«Елтану және саяси география негіздері» бөлімшесі бойынша 7-сыныпта дүниежүзі елдерінің географиялық жағдайын, діни құрамын, 8-сыныпта саяси интеграция, Қазақстанның саяси-интеграциялық үдерістердегі мүдделері, бағыттары және бастамаларын қарастыратын болса, 9-сыныпта еліміздің әлеуметтік, экономикалық, саяси-географиялық жағдайын қарастыратын болады. «Елтану және саяси география негіздері» бөлімшесін игеруде оқыту мақсаттарының сыныптар бойынша орналасуы 28-кестеде берілген.

28-кесте. «Елтану және саяси география негіздері» бөлімшесінің тақырыптарын игерудегі оқыту мақсаттары

7-сынып	8-сынып	9-сынып
елдерді географиялық орнына байланысты топтастырады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	саяси картаның басты нысандарын сипаттайды	елдерді экономикалық даму деңгейі бойынша топтастырады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)
елдердің географиялық орнын жоспар бойынша сипаттайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	елдерді басқару формасы және мемлекеттік құрылымы бойынша топтастырады	халықаралық ұйымдарды деңгейі және мақсаты бойынша топтастырады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)
елдерді экономикалық-географиялық орнына	саяси картаның сандық және сапалық	Қазақстан Республикасының

байланысты топтастырады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	өзгерістерін талдайды	әлеуметтік, экономикалық, саяси-географиялық жағдайына кешенді баға береді
елдердің экономикалық-географиялық жағдайын жоспар бойынша сипаттайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	елдердің саяси-географиялық жағдайына баға береді	Қазақстандағы саяси-әкімшілік хоронимдерді жіктеп, мағынасын түсіндіреді және транслитерациясын үш тілде ұсынады
елдердің экономикалық-географиялық жағдайына баға береді (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде);	саяси интеграцияның қажеттілігі мен мақсаттарын түсіндіреді	Қазақстан Республикасы туралы кешенді географиялық ақпаратты түрлі мақсатты аудиториялар үшін дайындайды
елдердің географиялық, экономикалық-географиялық жағдайын жақсарту жөнінде ұсыныс жасайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)	Қазақстанның саяси интеграциядағы мүдделері мен мақсаттарын талдайды	

28-кестеден оқыту мақсаттарының сыныптан сыныпқа көшкен сайын кеңейіп, күрделене түсетінін көруге болады. Мысалы, оқушылар 7-сыныпта елдердің экономикалық-географиялық жағдайын жоспар бойынша сипаттайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде), 8-сыныпта елдерді басқару формасы және мемлекеттік құрылымы бойынша топтастырады, 9-сыныпта Қазақстандағы саяси-әкімшілік хоронимдерді жіктеп, мағынасын түсіндіреді және транслитерациясын үш тілде ұсынады және т.с.с.

Жаңа оқу бағдарламаларын әзірлеуде негіз болған мәселелер жүйелік іс-әрекеттік тәсілді жүзеге асыру арқылы практикаға бағдарланған іс-әрекетті күшейту, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту, білім беру деңгейлері бойынша оқу материалдарын қайта бөлу және пәнаралық кіріктіруді күшейту жолымен пән мазмұнын жүйелеу, жалпы орта білім мазмұнын бейіндік бағытын және саралауды күшейту, қазақстандық компонентті күшейту, тәрбие әлеуетін күшейту, практикалық, жобалық зерттеу жұмыстарын және эксперименттік тапсырмалардың көлемін көбейту, оқу бағдарламасына заманның талабына сай әлемдік жаңалықтар мен Қазақстан

қоғамының әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы материалдарды енгізу болды.

Оқу бағдарламасының әр бөлімін игеру барысында географиялық зерттеу әдістерін қарастыруға, картография және географиялық деректер базасын қолдануға басты назар аударылады.

2 «География» оқу пәнін оқытуды ұйымдастырудың формалары мен әдістері

«Оқыту әдісі» ұғымы дидактикалық мақсаттарға сәйкес оқыту үдерісінде мұғалімнің оқу жұмысы мен оқушылардың танымдық іс-әрекеті жолдарын байланыстырыла шешетін оқу іс-әрекетінің міндеттерін бейнелейді. Демек, оқыту әдістері - оқыту міндеттерін, яғни дидактикалық міндеттерді шешуге бағытталған мұғалім мен оқушылардың біріккен іс-әрекетінің жолдары болып табылады. Сонымен бірге дидактикада оқыту «тәсілдері» ұғымы кеңінен қолданылады. Тәсіл - әдіс элементі, оның құрамды бөлігі, бір реттік әрекет. Оқыту үдерісінде әдістер мен тәсілдер әр түрлі құрамда қолданылуы мүмкін.

Оқыту әдістері – күрделі, көп жақты, көп сапалы құбылыс. Оқыту әдістері арқылы объективтік заңдылықтар, мақсаттар, мазмұн, принциптер, оқыту формалары бейнеленеді. Оқыту әдістері оқу-тәрбие үдерісінде үйретуші, дамытушы, тәрбиелеуші, ынталандырушы (мотивациялық) және бақылаушы-түзетуші кызметтерді атқарады. Әдістер көмегімен оқыту мақсаты жүзеге асырылады, яғни бұл – үйретуші функцияның байқалуы, оқушылардың даму деңгейі мен қарқыны қамтамасыз етіледі - дамыту функциясы, сол сияқты тәрбие нәтижелерінің анықталуы - тәрбиелік функцияның жүзеге асырылуы болып табылады. Әдістер мұғалім үшін оқушыларды оқуға ұмтылдырушы құрал ретінде қолданылады, ал кейде танымдық іс-әрекетті ынталандыру қызметін атқарады. Бұл оның ынталандырушы рөлін атқаруы.

Оқытуды ұйымдастыру әдісі - білімді игеру мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған мұғалім мен оқушының бірліктегі іс-әрекеттік қимыл-тәсілдері. Оқу мақсаты жолындағы ұстаздың оқыту жұмысы мен шәкірттің оқып-үйрену әрекеттерінің өзара байланыстылығы осы оқу әдісінен көрінеді. Қандай болмасын оқыту әдісі, - дейді И.Я.Лернер, - оқушылардың білім мазмұнын игеруін, сөйтіп оқыту мақсатына жетуді қамтамасыз етерлік олардың танымдық, әрі практикалық әрекетін ұйымдастыратын белгілі нысанға бағытталған мұғалім әрекетінің жүйесі болып табылады.

Оқыту - жеке адамның қалыптасуының, ақыл-ойы мен жалпы білімін дамытудың маңызды құралы. Ол белгілі бір жүйеде және жоспар бойынша, мұғалімнің басшылығымен, нақты мақсатқа бағытталған процесс болып табылады. Пәнді оқыған кезде білім алушылар білімнің жиынтығын меңгереді және сол саламен тығыз байланысты білік пен дағдыға ие болады [3].

Осығын сәйкес оқытуды тиімді ұйымдастыру арқылы болашақ ұрпақтарға әлемдік ғылым мен прогресс деңгейіне сәйкес білім мен тәрбие беру, оның рухани байлығы мен мәдениеттілігін, ойлай білу мүмкіндігін жетілдіру қоғамның басты міндеттерінің бірі болып табылады. Сондықтан да қазіргі мектептің құрылымы мен білім беру мазмұнында болып жатқан өзгерістер оқу - тәрбие үрдісін жетілдіруге жаңа талаптар қояды. Сондықтан осыған сәйкес жаңартылған білім мазмұны мектептерде жүзеге асырылуда.

Елімізде осыған сәйкес жаңартылған білім мазмұны жаңа оқу жоспарлары және оқу бағдарламаларымен оқитын болады.

Жаңартылған білім мазмұны жағдайындағы бағдарламаның ерекшелігі – оқудағы жетістіктер нәтижелі сипатқа ие, ал оқу процесі оқушылардың әрбір сабақта білімді «алудағы» белсенді қызметімен сипатталады. Бұл жағдайларда оқушы – таным субъектісі, ал мұғалім оқушылардың танымдық әрекетінің ұйымдастырушысы қызметін атқарады.

Оқыту мақсаты оқушы және мұғалім үшін ортақ болады, міне, білім мазмұнын жаңартудың педагогикалық аспектісінің мәні осында.

Жаңа бағдарламаның құрылымы да, формасы да қолданыстағы 11 жылдық мектеп бағдарламаларынан едәуір ерекше. Баланың білім беру үдерісін ұнатуына, жаңа ақпарат пен идеяларға қызығушылық танытуына, өзінің табиғи білімге деген ынтасын ұдайы дамытып отыруына бағытталған. Бұл еркін ойлау, айқын әрі тез ойлау, жүйелі әрі нақты жеткізе білу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Жаңартылған мазмұндағы негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінің үлгілік оқу бағдарламасының мақсаты дүниенің географиялық бейнесін тұтас қабылдайтын, географиялық ойлау қабілеті дамыған, географияның әдістері мен тілін білетін және қолданатын, географиялық мәдениеті бар тұлға тәрбиелеу.

7-9-сыныптарына арналған «География» пәніні қазіргі заманауи орта білім берудің ерекше өзектілігі арқылы анықталатын функционалдық сауаттылық пен құзіреттіліктерді оқушыларда қалыптастыруға бағытталған.

Басты мақсаты оқушылардың қазіргі әлемді тану кезінде жан-жақты экономикалық-географиялық білімді меңгеруі, оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен профильдік-кәсіби бағдарын дамыту, кеңейту.

Жаңартылған оқу бағдарламасында пән мазмұнын жобалаудың күрделілік ұстанымы, яғни білім мен біліктерді арттыруда оқу материалын тігінен, сондай-ақ көлденеңінен біртіндеп кеңейтіліп (білімді тақырыптар бойынша және сыныптар бойынша күрделендіру) жасалынған. Таным заңдылығы мен пәндік операциялардың неғұрлым маңызды түрлері бойынша ойлау дағдысының деңгейлік жіктелімдеріне негізделген Блум таксономиясы бойынша оқыту мақсаттарының иерерахиясы сақталған.

Бағдарламада қазіргі өмірде қолданылатын кең ауқымды дағдыларға көп көңіл бөлінеді. Бұл дағдылар жалпыадамзаттық және этномәдени құндылықтарға негізделе отырып, оқушыларға оқудағы, сондай-ақ өмірдегі проблемаларды шешуіне мүмкіндік береді. «Кең ауқымды дағдылар» келесі іс-әрекет түрлерінен тұрады: білімді шығармашылықпен қолдану; сыни тұрғыдан ойлау; зерттеу жұмыстарын орындау; АКТ қолдану; тілдік дағдылармен бірге қарым-қатынастың коммуникативтік тәсілдерін қолдану; топта және жеке жұмыс жасау біліктілігі.

Білім беру деңгейлері және тұтас оқыту курсы бойынша педагогикалық мақсаттардың пәнішілік байланыстары ескерілген. Бөлімдер мен ұсынылған тақырыптар мазмұнының уақыт талабына сәйкес болуы және әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына назар аударылған. Оқу процесі ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарлар түрінде технологияландырылған.

Жаңартылған мазмұндағы негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінің үлгілік оқу бағдарламасы оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктері, сонымен қатар білім беру бағдарламасының деңгейін (оқыту сатысы) ескере отырып, табиғат, қоғам, адам туралы заманауи ғылыми түсініктерге сай әзірленген. Бағдарламада ҚР МЖМОББС негізінде жатқан жүйелік-әрекеттік тәсіл жүзеге асырылады, оқу іскерлігінің негізін құрайтын басты құзіреттіліктердің меңгерілуін қамтамасыз ететін әмбебап дағдылардың қалыптасуы қарастырылады.

Жалпы орта білім беретін МЖМОББС негізгі білім беру бағдарламасын меңгеру нәтижелеріне қойылатын талаптар география пәні бойынша оқушылардың тұлғалық, жүйелік-әрекеттік және пәндік нәтижелерге жетуіне бағытталған.

Бағдарлама мазмұны оқушылардың географиялық ілім жүйесінің негіздерін меңгеру, оларда тұлғааралық және этносаралық қарым-қатынастың жоғары мәдениетін қалыптастыру, тұлғаның өзін-өзі таныту және кәсіби бейімделу, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру, тұлғаның зияткерлік, адамгершілік-рухани дамуына бағытталған.

Ұсынылған бағдарламада оқыту формалары, әдістері мен технологиялары әлемдік инновациялық оқыту тәжірибесін және оқушыларда оқуға деген қызығушылық тудыратын заманауи білім беру технологияларын қолдану есебінен жаңартылған.

Білім беру нәтижелеріне қол жеткізу табыстылығын қамтамасыз ететін логикалық, сыни және конструктивті ойлау негіздерін, алынған білімді оқу және тәжірибелік іс-әрекетте пайдалану іскерлігін қалыптастыру мақсатында тиімді оқыту формалары мен әдістері енгізілген.

Сынып ұжымын жаппай оқыту формасынан интерактивті, инновациялық, жобалық-зерттеу технологиялары, сандық инфрақұрылымды қолдана отырып, әр оқушының жеке білім алу траекториясын жүзеге асыруға көшу қамтамасыз етілген.

Жалпы алғанда бағдарлама мазмұны, оқыту формалары мен әдістерінің жаңартылуы мұғалім мен оқушылар арасында серіктес және тату қатынастар қалыптастыруға септігін тигізеді. Білім алушылардың қолайлы дамуы үшін достық қарым-қатынастағы ортаны құру өте маңызды болып табылады.

Білім мазмұнын жаңарту шеңберінде:

- энциклопедиялық сипаттағы фактологиялық материалды беруге бағытталған оқытудан, акцентті ақпарат алу тәсілдерін үйретуге ауыстыру;
- ынтымақтастыққа және дербестікке қабілетті тұлғаны әлеуметтендіру;
- ақпаратты өздігінен алу, талдау және тиімді қолдану дағдысын қалыптастыру;
- оқу бағдарламаларында көрсетілген білім мазмұны анықталатын және білім салалары бойынша әрі қызмет аспектілерін көрсететін күтілетін нәтижелерге көңіл аударатын оқу процесін дәстүрлі ұйымдастырудан бас тарту көзделеді, яғни оқушылар «біледі», «түсінеді», «қолданады», «талдайды», «жинақтайды», «бағалайды».

«География» пәні оқу бағдарламасының мазмұны оқытудың бөлімдері арқылы ұйымдастырылған. Бөлімдер сыныптар бойынша күтілетін нәтиже түрінде берілген оқу мақсаттарын қамтитын бөлімшелерден тұрады.

Әр бөлімшеде көрсетілген оқу мақсаттары, мұғалімге оқушыларды дамыту бойынша жұмысты жүйелі жоспарлауға, сонымен қатар олардың жетістіктерін бағалауға, оқытудың келесі кезеңдері туралы ақпарат беруге мүмкіндік береді.

Бағдарламада оқу мақсаттарын пайдалану ыңғайлылығы үшін кодтау енгізілген. Кодта бірінші сан сыныпты, екінші және үшінші сандар – бөлім мен бөлімшенің, төртінші сан – оқу мақсатының реттік санын білдіреді. Мысалы, 7.2.1.4. кодында «7» - сынып, «2.1» - екінші бөлімнің бірінші бөлімшесі, «4» - оқу мақсатының реттік саны. 29-кестеде «Оқу мақсаттарының жүйесінен үзінді берілген.

29-кесте – Оқу мақсаттарының жүйесі

Білім алушылар білуі тиіс:				
Бөлім	Бөлімше	7-сынып	8-сынып	9-сынып
1 Географиялық зерттеу әдістері	1.1 Зерттеулер және зерттеушілер	7.1.1.1 географияның зерттеу нысандарын анықтайды 7.1.1.2 саяхатшылар мен зерттеушілердің география ғылымының дамуына қосқан үлесін сипаттап, баға береді 7.1.1.3 географиялық дереккөздермен жұмыс істейді 7.1.1.4 географиялық нысандардың қасиеттерін тәжірибелік жолмен анықтайды 7.1.1.5 географиялық далалық зерттеу әдістерін қолданады, көрсеткіштерді тіркейді, жинақтайды, өңдейді, талдайды 7.1.1.6 географиялық нысандардың, құбылыстардың және үдерістердің	8.1.1.1 география ғылымының сала-ларға бөлінуін графикалық түрде көрсетіп түсіндіреді 8.1.1.2 география ғылымы салаларындағы маңызды зерттеулерді анықтайды 8.1.1.3 географиялық зерттеу әдістерінің мәнін түсіндіріп, қолданады 8.1.1.4 географиялық деректерді өңдеп, талдайды 8.1.1.5 географиялық нысандардың, құбылыстардың және үдерістердің модельдерін түрлі материалдардан немесе түрлі техникаларда жасау арқылы ерекшеліктері мен	9.1.1.1 география ғылымының дамуына үлес қосқан қазақстандықтардың зерттеулері туралы баяндайды 9.1.1.2 география ғылымының қазіргі заманғы өзекті зерттеу проблемаларын анықтайды 9.1.1.3 географиялық нысандар мен құбылыс-тарды номинациялау ерекшеліктерін анықтайды 9.1.1.4 қазақ халқының халықтық географиялық терминдерінің мағынасын түсіндіреді 9.1.1.5 зерттеу нәтижелерін түрлі академиялық формада ұсынады

		ерекшеліктерін графикалық түрде көрсете алады	қасиеттерін түсіндіреді 8.1.1.6 зерттеу нәтижелерін түрлі формада ұсынады	

Оқу бағдарламасына сәйкес ұзақ мерзімді және орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарлар жасалынады [4].

Ұзақ мерзімді жоспар – бұл оқу бағдарламасының жалғасы, онда пәндік мазмұн нақтыланады, орта мерзімді жоспар – бұл ұзақ мерзімді жоспармен қалай жұмыс істейтінін егжей-тегжей сипаттайтын, оқу материалын сынып ішінде және сыныптар арасында байланыстырып көрсететін жұмыс сызбасы, қысқа мерзімді жоспар – бұл жеке сабақ үлгісі.

Оқытудың күтілетін нәтижелері оқытудың ұзақ мерзімді және орта мерзімді мақсаттар жүйесін құра отырып, нақты оқу пәнінің оқыту мақсаттарында әрбір бөлім бойынша нақтыланады.

Осы оқу бағдарламасы негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» оқу пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасының ұзақ мерзімді жоспарына сәйкес жүзеге асырылады.

Ұзақ мерзімді жоспарларда білім беруді дамытудың жалпы қағидалары (оны дамыту тұжырымдамасы); дамытудың басты бағыты және бағдарламалары; көзделген білім беру мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз ететін маңызды шаралардың мазмұны мен жүзеге асыру біріздiлігі көрсетіледі.

Әр оқу пәні бойынша мазмұнды жобалаудың ұстанымдары өзгерді: сызықтық ұстаным спиральдік (шиыршық) принципіне алмасты, яғни білім мен біліктің бірте-бірте тігінен және көлденеңінен (сынып, тақырып бойынша дағдыларының күрделенуі) ұлғайтылды. Меңгерілетін оқу материалының, құрылымының, сынып және тоқсан бойынша ұсынылған пәнаралық ортақ тақырыптардың спиральдік (шиыршық) принципімен берілуі ескерілді.

Ұзақ мерзімді жоспарға бір оқу жылына арналған оқыту тақырыптары енеді. 30-кестеде 7-сынып бағдарламасының ұзақ мерзімді жоспарынан үзінді берілген.

30-кесте – Ұзақ мерзімді жоспардан үзінді.7-сынып

Бөлімше	Тақырыптар	Оқу мақсаттары.
Білім алушылар:		
1-тоқсан		
1. Географияны зерттеу тәсілдері		
1.1 Зерттеу және зерттеушілер	Географияны зерттеу нысандары	7.1.1.1 -географияның зерттеу нысандарын анықтайды
	География ғылымының дамуы	7.1.1.2 -саяхатшылар мен зерттеушілердің география ғылымының дамуына қосқан үлесін сипаттап, баға береді
	Географиялық дерек көздері	7.1.1.3 -географиялық дереккөздермен (карта, сурет, мәтін, фотосуреттер, графикалық материалдар)

		жұмыс істейді
	Географиялық тәжірибелер.	7.1.1.4- географиялық нысандардың қасиеттерін тәжірибелік жолмен анықтайды
	Далалық зерттеулер әдістері	7.1.1.5- географиялық далалық зерттеу әдістерін қолданады, көрсеткіштерді тіркейді, жинақтайды, өңдейді, талдайды
	Географияда графикалық әдістердің қолданылуы	7.1.1.6- географиялық нысандардың, құбылыстардың және үдерістердің ерекшеліктерін графикалық түрде көрсете алады (диаграмма, профиль, график)

Орта мерзімді жоспарларда мұғалімдер үшін тақырыптар мен бөлімдер бойынша сабақтар өткізу, сабақтарда оқушыларды ұйымдастыру ұсыныстары берілген, сондай-ақ оқыту ресурстары қосылған (интернет, мәтіндер, жаттығулар, бейне- және аудиоматериалдары және т.б.). Оқытудың мақсаттары мен тәсілдеріне негізделген жоспарларда мұғалімдер үшін әрбір бөлім мен тақырыптарды өткізу, оқушылардың сабақта білім алуын ұйымдастыру бойынша ұсынымдары, сонымен бірге оқу ресурстары енгізілген (интернет, мәтіндер, жаттығулар, бейне және аудио материалдары т.б.).

Орта мерзімді жоспарлардың оқу бағдарламасын сабақтардың жүйелі сериясына құрылымдайтын мұғалімдер тобы немесе жеке мұғалім жүзеге асырады. Орта мерзімді жоспар ұзақ мерзімді жоспармен анықталған бағдарларды нақтылайды және ең қысқа мерзім аралығында жүзеге асырылады. Орта мерзімді жоспарларда белгіленген кезеңге арналған негізгі міндеттерді тұжырымдайды. Онда әрбір тоқсанға немесе бөлімге арналған оқыту тақырыптары көрсетіледі. Бөлімдер ішінде сағаттарды бөлуді, сондай-ақ мұғалімнің қалауына қарай өзгертуге болады [5].

Мұғалім сыныптағы оқушылардың жеке ерекшеліктері мен үлгерім деңгейін ескере отырып, тапсырмалардың кейбір түрлерін өзгерту және түзетуі мүмкін. Келесі кестеде 7-сыныптың «Географиялық зерттеу әдістері» бөлімі бойынша орта мерзімді жоспарының үлгісі берілген (31-кесте).

31-кесте – Орта мерзімді жоспар.7-сынып

География Негізгі мектеп 7-сынып
7.1А Географиялық зерттеу әдістері
Осыған дейін меңгерілген білім
Оқушылар ғылымға кіріспе бөлімінен негізгі зерттеушілерді және олардың әлемді танып – білудегі алатын орны туралы біледі. Саяхатшылар мен зерттеушілер туралы біледі.
Контекст Оқушылар кеңістік, географиялық қабық пен географиялық ортаның нысандарын, үдерістерін және құбылыстарын зерттейді. Саяхатшылар мен зерттеушілердің үлесін уақыт желісінде көрсету, сипаттау және баға беру. Зерттеу әдістерін жалпы сипаттау, суреттермен, фотосуреттермен, сызба нұсқаларымен жұмыс жасау дағдыларды дамыту, қарапайым географиялық деректермен жұмыс жасап тұжырымдама жасайды. Географиялық карталармен жұмыс жасау дағдыны әрі қарай

дамытады және географиялық есептерді шығарады.

Осы бөлімдегі «География» пәнінің тілдік мақсаты

Төменде оқушыларға қажетті ғылыми тіл қамтылған тілдік мақсат үлгісі берілген.

Пәндік мақсат	**Тілдік мақсат**	**Пәнге қатысты лексика мен терминология**	**Диалогқа/жазылымға қажетті тіркестер**
7.1.1.1 Географияның зерттеу нысандарын атау 7.1.1.2 Саяхатшылар мен зерттеушілердің география ғылымының дамуына қосқан үлесіне баға беру 7.1.1.3 Географиялық дерек көздерімен жұмыс істеу (карта, сурет, мәтін, фотосуреттер, графикалық материалдар) 7.1.1.4 Географиялық далалық зерттеу көрсеткіштерді өңдеу	Оқушылар: Мәтінді оқи отырып, зерттеу мен зерттеушілерді және зерттеу әдістерін сипаттай алады. Географиялық дереккөздерді қолданып, талдау жасайды.	География, физикалық география, экономикалық география	Саяхатшылар..... ..... Зерттеушілер..... ..... Далалық әлістерге жатады..... .....

Басқа тілдік мақсаттарды қалыптастыру үшін, сонымен қатар пәнді және академиялық тілді оқыту барысында қолданылатын тілді оқыту мақсаттары бойынша қосымша ұсыныстар алу үшін жоғарыда келтірілген «*Тілдік мақсаттар жөнінде кіріспе*» бөлімін қараңыз.

Қысқаша шолу

Оқушылар кеңістік, географиялық қабық пен географиялық ортаның нысандарын, үдерістерін және құбылыстарын зерттей алады, Саяхатшылар мен зерттеушілердің үлесін уақыт желісінде көрсете алады, сипаттап баға бере алады.Зерттеу әдістерін жалпы сипаттай алады. Географиялық дерек көздерімен және карталармен жұмыс істеу дағдыларын дамыту. Географиялық есептерді шығару.

Оқу бағдарламасына сілтеме	**Оқыту мақсаттары**	**Ұсынылатын оқыту іс-әрекеттері**	**Мұғалімге арналған ескертпелер**	**Оқыту ресурстары**
1 бөлім **Зерттеу және зерттеушілер**	7.1.1.1 Географияның зерттеу нысандарын атау 7.1.1.3 Географиялық дерек көздерімен жұмыс істеу	(К) *Ой тастау* География ғылым ретінде қалай пайда болған? (Балаларға ресурстармен жұмыс жасауды ұсыну) (К) Географияның зерттеу нысанын түсіндіру (ресурс көздері арқылы географияның нені зерттейтінін анықтайды) (Ж) Кеңістік түсінігін талқылау	Оқушыларға өз білімдерін көрсету мүмкіндігін ұсыныңыз. (кеңістік ұғымына жетелеу) Географияның басты сұрақтарын ескеру. Олар: Не? Қайда? (қашан)? неге? Осы сұрақтар арқылы географияның заңдылықтарын ашу. Мысалы, Не? –	https://www.youtube.com/watch?v=knvSTe_MOuw Наша планета Земля из космоса (слайд-шоу)

	(карта, сурет, мәтін, фотосуреттер, графикалық материалдар)	(Ж) Оқушыларға географиялық фотосуреттер таратылып беріледі (ғарыштық, Жер планетасы, географиялық қабық, құрлықтар), оқушылар осы суреттер арқылы кеңістікті иерархия түрінде көрсетеді Планетарлы Аймақтық Жергілікті (Т) Жердің нақты мекен-жайын анықтау *(Жер ғаламшарының «төлқұжатын» дайындау)*	Литосфера, Қайда орналасқан? – Жер қабатының жоғарғы бөлігінде. Неге? – Литосфераның қалыптасуының заңдылығына жауап береді Не үшін зерттейміз?- құрылыс жүргізу үшін, өнеркәсіпті орналастыру үшін т.б.	
	7.1.1.2 Саяхатшылар мен зерттеушілердің география ғылымының дамуына қосқан үлесіне баға беру	(К) Дүниежүзі бойынша саяхатшыларға шолу жасау (Қб) Саяхатшылардың жүрген жолдарын графикалық түрде (саяхатшылар мен зерттеушілерді бейнелеу (С) Географиялық қоғамының құрылуы (Қазақстанның географиялық қоғамының құрылуы)	Мұғалім оқушыларға дүниежүзі бойынша география ғылымына елеулі үлес қосқан ғалымдар жайлы 4 кезең бойынша ақпарат ұсынады. Кейін география қоғамы туралы ақпарат беріледі.	*Литосфера тақталарының картасы.* http://en.wikipedia.org/wiki/Continental_crust Н.Баяндин «Ұлы географиялық ашылулар» Алматы «Мектеп» 1989 ж *Кесіндідегі литосфера.* http://earthquake.usgs.gov/learn/glossary/?term=lithosphere
	7.1.1.4 Географиялық далалық зерттеу көрсеткіштерді өңдеу	(Т) Оқушылар далалық зерттеу әдістерін қолдануды үйренеді. Мысалы: жергілікті жерді бағдарлау, өлшеу, деректер жинақтау (Қб) Зерттеу жұмыстарын (презентация, буклет,	Мұғалім далалық зерттеу әдістерін түсіндіреді. Оқушылармен далалық зерттеуге шығады: *көкжиек тұсын анықтау, тұсбағдармен жұмыс, арақашықтықты*	Айналаны бағдарлау https://www.youtube.com/watch?v=9OCAqt7Sslw Күнге қарап көкжиекті бағдарлау https://www.youtube.com/

		альбом, постер) ұсынады	*өлшеу, т.б*	watch?v=2U8bcC5cF84

Орта мерзімді жоспардың әр бөлімде «География» пәнінің тілдік мақсаты берілген. Әр пәннің өз тілдік стилі бар, оны нақты бір пәннің «ғылыми тілі» деп атауға болады. Ғылыми тіл – пәннің мазмұнын оқып үйрену және ойлау мен пәндік мазмұнның негізгі ұғымдарымен жұмыс істеу қабілетін жақсарту үшін қолданылатын негізгі құрал. Екінші не үшінші тіл арқылы оқитын оқушылардың көпшілігіне олардың ғылыми тіл мен пән мазмұнын игеруі үшін білім алу үдерісінде үнемі қолдау көрсетілуі қажет. Үштілді білім беру контексінде бірінші тілдегі ғылыми тілдің дамуы да тұрақты назарды талап етеді. Сондықтан, бірінші тіл арқылы оқуға берілетін шектеулі уақытты тиімді және нәтижелі қолдану керек.

Тілдік мақсаттар ғылыми тілді үйрену үшін маңызды құрал болып табылады. Оқушылардың өздерінен не күтілетіндігін түсінуі тілдік мақсаттардың анық құрылуына тікелей байланысты. Сондай-ақ, тілдік мақсаттар мұғалімдер мен оқушыларға оқуға деген ынтаны қалыптастыруға, өлшеуге және қолдауға көмектеседі. Пәндік мазмұнды оқытуға, әрі ғылыми тілді үйретуге тұрақты екі бағытты ұстанатын пән мұғалімдері оқушыларға үлгі көрсетіп, пән мен тілді қатар алып жүруге көмектеседі.

Ғылыми тілді оқып үйренуді қолдау үшін мұғалімдерге оқу жоспарларына мынадай тілдік мақсаттарды қосу ұсынылады:

- оқушылардың назарын ғылыми тілге аудару (мысалы, пән бойынша оқу мақсаттарына жету үшін қажетті терминология мен тіркестері бар лексика);
- сабақ барысында пән мазмұнының ұғымдарын қолдануға қажетті жұмыс тілін қалыптастыру (мысалы, топтық жұмыстар, сұрақты дұрыс қоя білу, жағдайды талдау және пікірталас жүргізу үшін қажетті тіркестер);
- сабақ барысында лексиканы, оның ішінде терминология мен тіркестерді орынды пайдалану үшін оларды алдын ала оқыту кезеңінде тиімді қолдану;
- оқушылардың тілдік дағдының төртеуін де түрлі әрекеттерде (мысалы, оқылым-тыңдалым, оқылым-жазылым, оқылым-айтылым,тыңдалым-жазылым және т.б.) әртүрлі мақсаттарға қол жеткізу үшін қолдану;
- оқушыларды пікірталас, диалогтарға тарту (мысалы, оқушылардан қысқа жауаптарды қабылдамау және жауаптары тек білімді ғана көрсететін сұрақтар қоймау; оқушыларды өз білімін нәтижелі талқылау үшін пайдалануға ынталандыру, сондай-ақ оқушылар диалогқа қатыса алуы үшін қажет бай сөздік қормен қамтамасыз ету);
- белгілі бір тілге тән дағдыларды дамыту (мысалы, қажетті мәліметті алу үшін тыңдау, түсіндіру, металингвистикалық және метакогнитивтік танымды дамыту, басқа сөзбен айту, сөздікпен жұмыс істеу дағдылары);

- тіл туралы сын тұрғысынан ойлауды дамыту (мысалы, тілдерді салыстыру, оқушылардың тілді барынша нақты пайдалануға ынталандыру, тілді меңгерудегі жетістіктерін бағалау);
- сабақтың басында тілдік мақсатты белгілеу, сабақтың соңында осы мақсат бойынша қол жеткізілген жетістіктерді талқылау.

Тілдік мақсат үлгісі сонымен бірге ғылыми тілдің құрамдас бөліктерін қамтиды, оны пайдалану мен есте сақтауға оқушылардың назарын аудару маңызды. Олар келесі тақырыпшалар арқылы көрсетілген: пәнге тән арнайы лексика және терминология, диалог/жазылым үшін қажетті тіркестер. Берілген тіл оқушылар үшін түсінікті әрі анық болса, бұл олардың пәндік мақсаттар мен тілдік мақсаттарға қол жеткізулеріне көмектеседі.

Тілдік мақсаттарды құру үшін келесі етістіктерді пайдалануға болады: талдау, санаттарға бөлу, таңдау, жіктеу, салыстыру, байланыстыру, сәйкестендіру, көшіру, құру, сынау, анықтау, сипаттау, құрастыру, бағалау, түсіндіру, мысалдар келтіру, болжау, негіздеу, келіссөздер жүргізу, өндіру, балама шешімдер ұсыну, себептерді түсіндіру, пысықтау, қайта ұйымдастыру, басқа сөзбен айту, мазмұндау, қайта қарап шығу, көшіріп алу, рөлдік ойындар ойнау, қорытындылау, синтездеу және жазу, әртүрлі мақсаттар үшін пайдалану, өз сөзімен анықтама жазу, безендіру.

Кейбір тілдік мақсаттарды пән мазмұнының оқу мақсаты деп те қарастыруға болатынына қарамастан, мазмұн мен тілдің бөлінуі оқушылардың мазмұнға да, тілге де бірдей назар аударуларына ықпал етеді. Бұл, сонымен қатар, жауаптар/шешімдерге және үдерістерге теңдей назар аударуға көмектеседі. Атап айтқанда, осы үдерістерге назар аудару тілдің дұрыс қолданылуы мен ойлау әрекетінің жақсаруына жағдай жасайды.

Тілдік емес пәндердің оқыту мақсаттарының көпшілігі мазмұнға негізделеді, бірақ кем дегенде бір мақсатты тілді дамытуға арнау қажет.

32-кестеде 7-сыныптың орта мерзімді жоспарының «Биосфера» бөлімі бойынша тілдік мақсаттар берілген.

32-кесте. «Биосфера» бөлімі бойынша тілдік мақсаттар.7-сынып.

7.3 «Биосфера» бөлімшесі			
Осы бөлімшедегі «География» пәнінің тілдік мақсаттары			
Төменде оқушыларға қажетті ғылыми тіл қамтылған тілдік мақсат үлгісі берілген.			
Пәндік мақсат	**Тілдік мақсат**	**Пәнге қатысты лексика мен терминология**	**Диалогқа/жазылымға қажетті тіркестер**
7.3.4.1. Биосфераның құрамын, құрылымын, шекаралары мен қасиеттерін анықтау 7.3.4.2 Топырақ түрлерін,	Оқушылар биосфераның құрамын, құрылымын, шекаралары мен қасиеттерін анықтайды және биосферадағы зат	Биосфера, зат алмасу, фотосинтез, биоценоз, биогеоценоз, биогеография, топырақ құнарлылығы топырақ эрозиясы;	Менің ойымша .....зерттей келе мынандай тұжырым жасадым..... Зерттеу нәтижесі.....көрсетті Осы аймақтағы топырақ эрозиясының

құрамын және таралуын анықтап, құрылымын графикалық түрде көрсету	алмасуды түсіндіреді. Топырақ эрозиясына әкеп соғуы мүмкін бірқатар ықтимал факторлардың салдарын ауызша түсіндіру үшін жұптасып жұмыс істей алады (айтылым және тыңдалым дағдылары	топырақ мелиорациясы топырақты қорғау; гумус, топырақ құрылымы шайылуы, нашар су дренажы, орманның оталуы ауыл шаруашылықтың қолайсыз әдістері	басты **себебі** ...
Басқа тілдік мақсаттарды қалыптастыру үшін, сонымен қатар пәнді және академиялық тілді оқыту барысында қолданылатын тілді оқыту мақсаттары бойынша қосымша ұсыныстар алу үшін жоғарыда келтірілген «Тілдік мақсаттар жөнінде кіріспе» бөлімін қараңыз.			

Қысқа мерзімді жоспарлауда тілдік мақсатты ескеру сабақты ұтымды құруға көмектеседі. Сабақтың сауатты жоспарлануы – мұғалімнің кәсібилігінің көрсеткіші. Сабақты жоспарлау барысында мұғалімнің бүкіл сыныптың дайындығын, сондай-ақ олардың қызығушылықтарын назарға алу үшін әр оқушының деңгейін есепке алғаны жөн.

Қысқа мерзімді жоспар дайындағанда мұғалімге саралай оқыту тәсілі мен оқушылардың жеке ерекшеліктеріне ерекше назар аудару ұсынылады. Сабақты қысқа мерзімді жоспарлау мұғалімге сабақ мақсаттарына анағұрлым тиімді қол жеткізуге көмектеседі. Ол үшін мұғалім оқу материалы мен сабақтағы әрекет түрлерін мұқият іріктеп алуы керек. Мұғалім әр сабақтан кейін білім алушылар меңгере алмаған немесе түсінбеген жерлерін анықтау мақсатында сабаққа талдау (рефлексия) жасап отыруы керек.

Қысқа мерзімді жоспар құрған кезде мұғалімдердің басшылыққа алуына төмендегідей ұсыныс береміз:

- сабақты ұйымдастырғанда оқу бағдарламасында және оқу жоспарында көрсетілген мақсаттарды басшылыққа алу қажет;
- сабақ мақсаттарын анық тұжырымдау (S.M.A.R.T. қағидасы бойынша), яғни нақты, өлшемді, қолжетімді, шынайы мақсаттар қою;
- орта мерзімді жоспарда көрсетілген барлық іс-әрекеттерді, әдістемелік кеңестерді, ресурстарды мұқият зерделеу;
- мұғалімнің қалауы бойынша іс-әрекет түрі қажеттілігіне қарай толықтырылып отырады.

Мұғалім білімнің тек дара көзі ретінде емес, оқушылардың өздерінің оқу-танымдық қызметінің белсенді ұйымдастырушысы ретінде қызмет етуі тиіс.

Оқыту әдісі мақсатқа жетудің саналы түрде қолданылатын тәсілі, ал мақсатқа жету мұғалімнің шеберлігіне, оның оқыту процесін тиімді ұйымдастыра білуіне, оқушылардың даярлық дәрежесіне, мұғалім мен оқушылардың белсенділік педагогикалық ынтымақтастығына байланысты [6].

Сондықтан заманның талабына сай жаңартылған мазмұндағы сабақтарды жобалаудың келесі алгоритмін ұсынамыз:

1. Сабақтың оқу мақсаты анықталады.

2. «География» пәні бойынша оқу бағдарламасының мазмұнынан оқу мақсатына сай міндеттері жазылады. Жүйелік-әрекеттік және тұлғалық нәтижелерді «Осы сабақта оқи отырып, сендер … үйренесіңдер» деп жазуға болады.

3. Мақсат пен міндеттерге қол жеткізу үшін белсенді және интерактивті оқыту әдістерінің орынды түрлері (*оларға шолу және сабақ мақсаттарына сәйкестігі әрі қарай мәтінде беріледі*) іріктеледі. Барлық міндеттерді жиынтықтап орындау сабақтың конспект-жоспарында қарастырылған мақсатқа қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

4. Уақыт, іс-әрекет түрлері және ресурстар бойынша байланыстырылған сабақ кезеңдері жоспарланады.

Әр сабақтың құрылымы келесі компоненттерден тұрады:

1) оқушыға түсінікті формада білдірілген сабақтың мақсаттық нұсқаулары («Нені білеміз, не үйренеміз»);

2) сабақта жұмыс істеуге қажетті білім мен іскерліктерді жандандыруға арналған тапсырма (-лар);

3) жаңа мазмұнды меңгеру және қолдану мақсатында мәтіндік және иллюстративті материалдан тұратын тапсырмалар жүйесі (мәтін және иллюстрациялармен жұмыс, сыныппен жұмыс);

4) сабақ мазмұны бойынша қысқа қорытынды («Қорытынды жасаймыз», сыныппен жұмыс);

5) бақылау-бағалау іс-әрекетін ұйымдастыруға арналған сұрақтар мен тапсырмалар (өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар).

6) үй тапсырмасын (үй және шығармашылық тапсырмалар) беру.

Құзіреттілік тәсіл негізіндегі оқыту мақсаттары мен міндеттері инновациялық білім беру технологияларын әзірлеу және қолдануға себеп болады. Атап айтсақ, МЖМОББС оқушылардың дербес жұмыс көлемі мен рөлінің артуын, белсенді оқыту әдістерінің кеңінен қолданылуын, бағалау құралдарының кең ауқымын талап етеді.

Сабақты әзірлегенде оқушылар мақсаттарға бір сабақта емес, сабақтар циклі арқылы қол жеткізетінін есте сақтау керек. Сонымен бірге жұмыстың тізбектік кезеңдерін ұйымдастыру, әр сабақты өту мен оқытудың мақсаттарын айқындау, сабақ беру мен оқытудың нәтижелерін өлшеу әдістемесін бекіту, күтілетін нәтижелерге қол жеткізу мақсатында оқыту мен сабақ берудің міндеттерін айқындау, оқытудың барлық кезеңінде мақсатқа бағытталған оң динамиканы қамтамасыз ету, барлық білім алушыларды оқыту процесіне тарту мақсатында стратегиялық жоспарлау міндетті.

Тізбекті сабақтарды жоспарлауға байланысты сабақтың өту және оқыту мақсаттарын реттеуді айқындайтын келесі сұрақтар туындауы тиіс:

Сіздің ойыңызша білім алушылар қандай білімді меңгеруі тиіс?

Білім алушылар қандай негізгі идеяларды ұғынуы тиіс?

Білім алушылар қандай мәселелерді зерттеуі және талдауы тиіс?

Мәселен, оқыту мақсаттары (Блум бойынша).

Білім алушылар: … *біледі.* … *түсінеді.* ... *ойланады.* Бұл бағдарламаның идеясын, аталған тәжірибенің ықпалын, өзгерістерін есепке ала отырып өзінің сабақ өту тәжірибесіне енгізуіне мүмкіндік береді.

Тізбекті сабақтарды жоспарлау мұғалімнің мыналарды түсінуіне ықпал етеді: тізбекті сабақтар *кім үшін* жоспарлануда, ең алдымен *нені* үйрету қажет және бағалаудың *қандай тәсілін* пайдалану қажет?

Қысқа мерзімді жоспардың мақсаты нақты сабақ аясындағы жұмыстың ұғымын түсіндірумен, аталған сабақтың оқыту мақсаттарын айқындаумен, нәтижелерін өлшеуді ұйымдастырумен ғана шектелмейді. Аталған сабақ аясында оқыту прогресін қамтамасыз ету және нақты тапсырмаларды орындауда барлық білім алушыларды тарту үшін, оқушылардың түрлі типін оқытуға бағытталған қандай тапсырмалар жүзеге асырылатындығын алдын ала қарастыру маңызды.

Мұғалімге көмек ретінде қысқа мерзімді жоспардың үлгісі беріліп отыр (33-кесте).

33-кесте – Қысқа мерзімді жоспар

Ұзақ мерзімді жоспар бөлімі: Литосфера	**Мектеп: Шымкент қ. ФМБ НЗМ**	
Күні:	**Мұғалімнің аты-жөні: Сахова К.К. Есенов Т, Баубекова Н, Сұлтанбаев Н.**	
Сынып: 7	**Қатысқандар саны:** **Қатыспағандар саны:**	
Сабақ тақырыбы	Жердің тектоникалық құрылымы мен литосфералық плиталардың орналасуын картадан көрсетіп, сипаттау.	
Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаттары (оқу бағдарламасына сілтеме)	**әртүрлі дерек көздерінен алынған ақпараттар бойынша қорытынды жасайды**	
Сабақ мақсаттары	Жердің тектоникалық құрылымы мен литосфералық плиталардың орналасуын картадан көрсетіп, сипаттау.	
Жетістік критерийлері	Қолдану Карта бойынша ірі литосфералық плиталарды көрсете алады, кескін картаға сызады. Талдау және қорытынды жасау Литосфералық плиталардың қазіргі қозғалысын карталардан анықтап, талдау жасайды, өз ойларын нақты дәлелдермен қорытындылай алады.	
Тілдікмақсаттар	Пән бойынша сөздер мен терминдер: Ауызша және жазбаша сөзге арналған қажетті сөйлемдер Жер қыртысы .....және ..... болып бөлінеді Материктік жер қыртысы .... қабаттарынан тұрады Мұхиттық жер қыртысы .... қабаттарынан тұрады Сейсмикалық аймақтарға ..... жатады	
Құндылықтардыдарыту	Құндылықтар: - патриотизм - өз елі үшін мақтаныш	
Пәнаралықбайланыстар	физика	

АКТ қолдану дағдылары	Интербелсенді тақтаны, ноутбукті пайдалан отырыпкеректі мәліметтермен және онлайн картамен, шағын глоссари жасайды. Бейнебаян көреді.	
Бастапқы білім	Литосфера құрылысы	
Сабақбарысы		
Сабақтың жоспарланған **кезеңдері**	**Сабақтағы жоспарланған іс-әрекет**	**Ресурстар**
Сабақтың барысы	Сабақ басында: Ұйымдастыру кезеңі: Амандасу Оқушыларды түгендеу Топқа бөлу: 4 мектеп құндылығын атау арқылы сыныпты топқа бөлу. Ой шақыру: «Литосфера дегеніміз не? Литосфераның шекарасы бар ма?» Бүкіл сынып оқушылары өз ойларын жеткізеді.	Суреттер Карта Презента ция
Сабақтың ортасы	***Жеке жұмыс:*** 1. Оқушылар берілген мәтінді пайдаланып, суреттен жердің ішкі құрылысын және жер қыртысының құрылысын анықтайды. 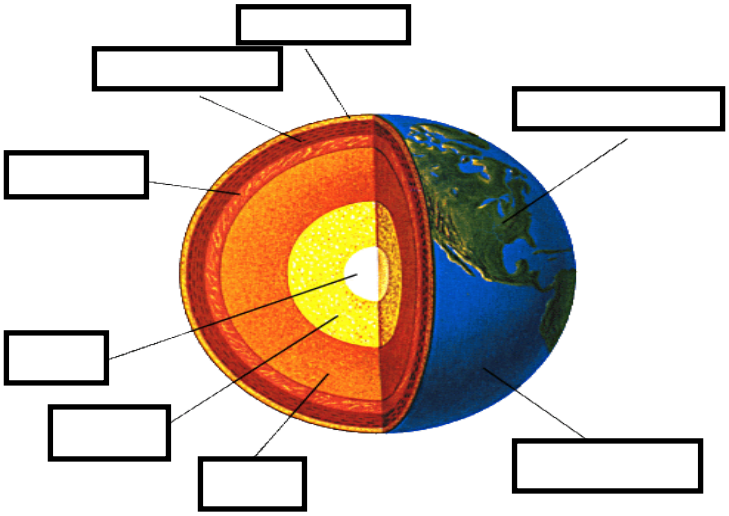 ***Жұппен жұмыс*** 1.Оқушылар материктік және мұхиттық жер қыртысының айырмашылығын анықтау үшін берілген сурет және мәтін бойынша сызбанұсқаны толтырады (жер қыртыстары қабаттарының атауы мен қалыңдықтарын жазуы керек).	Мәтін Карталар PowerPoint бағдарлама сында жасалған презента ция Бейнесюже т Твиг білім (видео) Жер қыртысы құрылысы

Жер қыртысының құрылысы

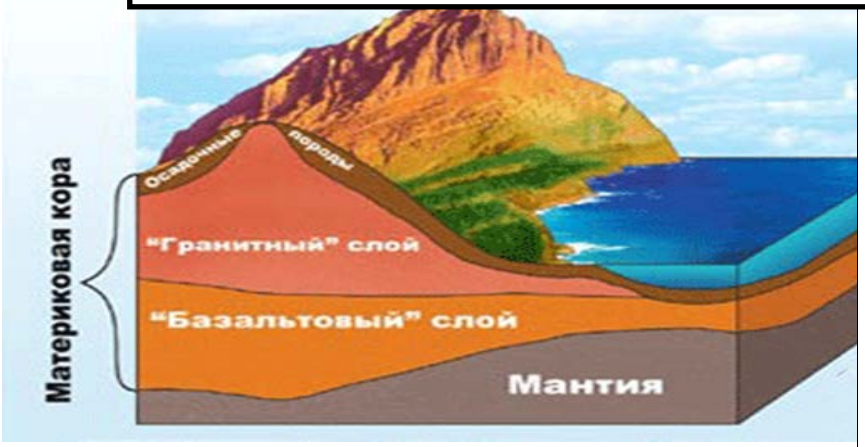

Материктік Мұхиттық

ұқсастығы

айырмашылықтары

Топпен жұмыс

Оқушыларға «литосфералық тақталар, платформалар, геосинклиналды аймақтар» ұғымдарын және қыртыстық жылжу түрлерін мұғалімнің түсіндіруінен кейін, литосфералық тақталардың қозғалысы жайында бейнесюжет көрсетіледі.

Оқушылар бейнесюжеттен көрген материалдарды және жер қыртысы құрылысы картасын пайдаланып, қыртыстық жылжу түрлері мен литосфералық тақталардың жылжуынан жер бетінде қалыптасатын жер бедерінің пішіндерін анықтайды.

1-топ тапсырмалары

Плиталардың қозғалу көріністері беріледі.

1) Бұл қозғалыс қалай аталады?
2) Қозғалысты тудыратын қандай күштер немесе себептері?
3) Қозғалыс қай аймақтарда орын алады?
4) Қозғалыстың қалай жүретінін өз сөзіңмен сипатта.
5) Нәтижесінде не түзілді? Мысал келтір.
6) Мен білемін..... (қосымша)

2-топ тапсырмалары

Мәтін беріледі

1. Мәтінге ат қойыңыз.
2. Мәтінде қандай құбылыстар сипатталған?
3. Осы құбылыс тақталардың қандай қозғалуынан болатынын схема түрінде көрсетіңіз
4. Аталған құбылыстардың суретін салыңыз.

	3-топ тапсырмалары Жер қыртысының ойлы-қырлы бөлігі - **жер бедері** деп аталады. Жер беті бірқалыпты тегіс емес. Ең биік Гималай тауы мен ең терең Мариан шұңғымасы арасындағы айырмашылық 20 шақты км-ді құрайды. Біздің ғаламшырымыздың жер бедері әлі де қалыптасу үстінде: таудың қатпарларын майыстырып литосфералық тақталар соқтығысады, жанартау атқылайды, өзендер мен жауын-шашын тау жыныстарын шаяды, т.б. Жер бедерін қалыптастыратын процестерді 2 үлкен топқа бөлеміз:ішкі және сыртқы күштер. Ішкі күштерді **эндогенді** деп атаймыз. Сыртқы күштерді **экзогенді** деп атаймыз. Екі күштің өзара әрекеті жер бедерінің басты қалыптастырушы негізі болады. Өз аймағыңызда экзогендік және эндогендік күштердің әсерінен пайда болған қандай жер бедері бар? Сипаттама жасаңыз **4-топ тапсырмалары** 1. Флип-чарттың ортасына негізгі тақырыпты жазыңыз. Оны тұйық шеңберге алыңыз. 2. Негізгі тақырыптан жан-жаққа тармақтар шығарыңыз. Тармақтар бойына әр сабақтан үйренген біліміңізді қорытындылап,негізгі түйінді ойды жазыңыз. 3. Картаны тарауды қамтитын ойлар біткенше әрі қарай тармақтай беріңіз. **Сағат тілі бойынша таныстырылым жасау** (4-топ өздеріне берілген тапсырмаларды басқа топтарға таныстырады) 1 3 2 4 **Бағалау (**топтар өздерін бағалайды**)**	
Сабақтың соңы	Үйге тапсырма: Кескін картаға негізгі литосфералық тақталар, платформалар мен қатпарлы аймақтарды түсіру Кері байланыс. Менің түсінгенім..... Маған түсінуге қиын болғаны..... Менің ұсынысым.....	

Саралау –оқушыларға қалай көбірек қолдау көрсетуді жоспарлайсыз? Қабілеті жоғары оқушыларға қандай міндет?	**Бағалау – оқушылардың материалды меңгеру деңгейін қалай тексеруді жоспарлайсыз?**	**Денсаулық және қауіпсіздік техникасының сақталуы**
Саралау іріктелген тапсырмалар, нақты бір оқушыдан күтілетін нәтижелер,	Бұл бөлімде оқушылардың сабақ барысында үйренгенін бағалау үшін қолданатын	Денсаулық сақтау технологиялары Сергіту сәттері мен белсенді

оқушыға дербес қолдау көрсету, оқу материалдары мен ресурстарын оқушылардың жеке қабілеттерін есепке ала отырып іріктеу. Саралау уақытты ұтымды пайдалануды есепке ала отырып, сабақтың кез-келген кезеңінде қолданыла алады	әдіс-тәсілдеріңізді жазасыз	іс-әрекет түрлері. Осы сабақта қолданылатын **Қауіпсіздік техникасы ережелерінің** тармақтары
Сабақ бойынша рефлексия Сабақ мақсаттары/оқу мақсаттары дұрыс қойылған ба? Оқушылардың барлығы ОМ қол жеткізді ме? Жеткізбесе, неліктен? Сабақта саралау дұрыс жүргізілді ме? Сабақтың уақыттық кезеңдері сақталды ма? Сабақ жоспарынан қандай ауытқулар болды, неліктен?	Бұл бөлімді сабақ туралы өз пікіріңізді білдіру үшін пайдаланыңыз. Өз сабағыңыз туралы сол жақ бағанда берілген сұрақтарға жауап беріңіз

Жаңартылған мазмұндағы негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінің оқу бағдарламасының жүзеге асыру үшін заманауи оқытудың әдістері ұсынылады.

Әдіс – оқу-тәрбие жұмыстарының алдында тұрған міндеттерді орындау үшін мұғалім мен оқушылардың бірлесіп жұмыс істеуде қолданатын тәсілдері. Әдіс арқылы мақсатқа жету үшін істелетін жұмыстар ретке келтіріледі. Оқыту әдістері танымға қызығушылық туғызып, оқушының ақыл-ойын дамытады, ізденуге, жаңа білімді түсінуге ықпал етеді. Оқыту әдістері ең анық фактілерді білуді қамтамасыз етеді, теория мен тәжірибенің арасын жақындатады. Оқыту әдістерінің басты қызметі - оқыту, ынталандыру, дамыту, тәрбиелеу, ұйымдастыру.

Білім берудің негізгі мақсаты – білім мазмұнын жаңартумен қатар, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, белсенділігін арттыру мақсатында интерактивті тақтаны пайдаланып сабақ өткізудің көптеген мүмкіншіліктері бар. Интерактивті тақта – бұл компьютердің қосымша құрылғыларының бірі және де дәріс берушіге немесе баяндамашыға екі түрлі құралдарды біріктіретін: ақпараттың кескіні мен қарапайым маркер тақтасын біріктіретін құрал. Интерактивті құралдарды сабаққа пайдаланғанда дидактикалық бірнеше мәселелерді шешуге көмектеседі:

- Пән бойынша базалық білімді меңгеру;
- Алған білімді жүйелеу;
- Өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру;
- Жалпы оқуға деген ынтасын арттыру;
- Оқушыларға оқу материалдарымен өздігінен жұмыс істегенде әдістемелік көмек беру.

Бұл технологияны оқу материалын хабарлау және оқушылардың ақпаратты меңгеруін ұйымдастыру арқылы, көзбен көру жадын іске қосқанда арта түсетін қабылдау мүмкіндіктерімен қамтамасыз ететін әдіс деп қарауға болады.

Осы заманғы педагогикалық процесте қолданылатын әдістер саны, түрі орасан көп. Қазіргі күнде педагогикада әдістерді топтастырудың төрт жолы кең танылған.

Әдістері әр түрлі белгілері бойынша жіктеледі:

- оқу іс-әрекетінің сипаты бойынша: репродуктивтік, проблемалық, зерттеу, ізденушілік, түсіндірме – көрнекілік, бөлшектеп ізденіс (эвристикалы) және т.б.;
- педагог пен оқушының белсенділік деңгейіне байланысты: пассивті, активті, интерактивті;
- оқу материалының көзі бойынша: сөз, көрнекілік, іс-әрекеттік (практика);
- оқу-танымдық қызметті ұйымдастыру тәсілдері бойынша: іс-тәжірибеде білім, білік, дағдыларды қалыптастыру әдістері, жаңа білім алу тексеру және бағалау әдістері.

1. Пассивті (енжар) әдіс – бұл оқытушы негізгі әрекет етуші және сабақ барысын басқарушы тұлға болып табылатын білім алушылар мен оқытушының өзара әрекеттесу формасы. Оқушы оқытудың «объектісі» рөлін атқарады (тыңдау және көру) яғни білім алушылар тек пассивті тыңдаушы болады. Білім алушылар мен оқытушы арасындағы байланыс тек сұрау, бақылау және өзіндік жұмыстар, тестілер арқылы жүзеге асырылады. Педагогикалық технологиялар тұрғысынан бұл ең тиімсіз әдіс болып табылғанымен, оның өзіндік жақсы жақтары да бар [7].

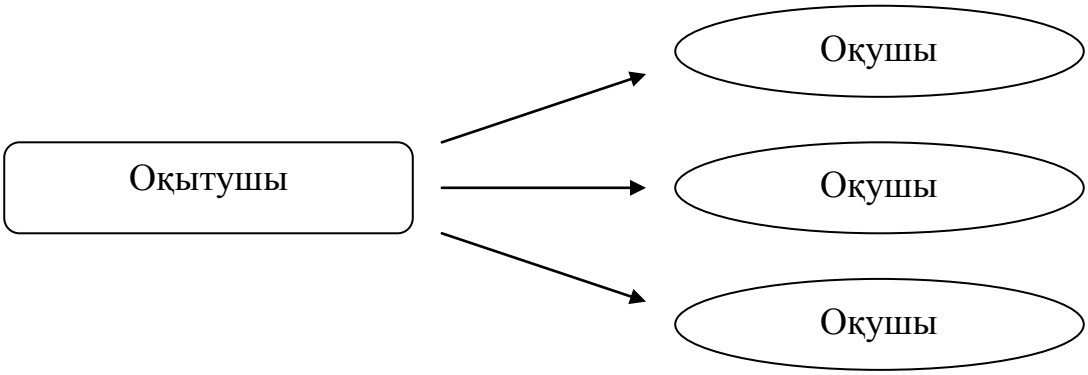

2. Активті (белсенді) әдіс– бұл білім алушылар мен оқытушы сабақ барысында өзара әрекетте болатын және білім алушылар тек пассивті тыңдаушылар емес, сабақтың белсенді қатысушылары болып табылатын өзара әрекеттесу формасы. Яғни оқушы оқытудың «субектісі» болып шығады (өзіндік жұмыс, шығармашылық жұмыс, лабораториялық-практикалық жұмыс). Мұнда оқытушы мен білім алушылардың құқықтары бірдей [7].

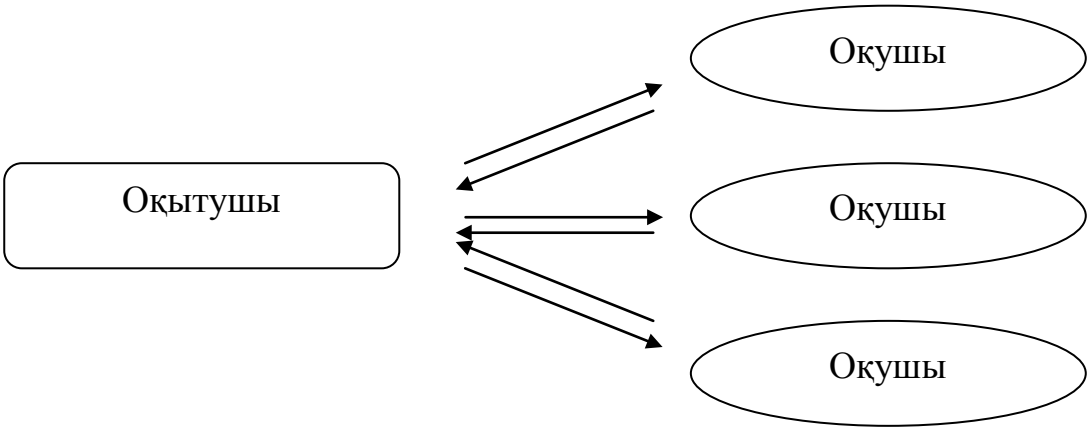

Оқытудың активті (белсенді) түрі – оқыту мен шығармашылық үшін дидактикалық процесті ұйымдастырудың реттелген, алгоритмделген, жоспарланып қойылған формасы мен әдісімен танымдық мотивтер мен қызығушылықтарды туғызатын ізденушілік, зерттеушілік, нақты проблемалық талаптар қоятын дамытушы әдістерге аяқ басу болып табылады.

Белсенді оқыту әдістерінің артықшылықтары:

біріншіден, олар өздері белсенді, өйткені, негізінен зияткерлік және физикалық тұрғыдан ойындарға жатады;

екіншіден, олар пассивті монологты білім беру үдерісіне қатысушылардың барлығының белсенді ой алмасумен ауыстырады, оқушылар мен үйренушілерді пассивті тыңдаушылар мен «сөйлейтін» «ұйымшыл команданың жігерлі, ынталы, шығармашыл, талапты ойыншылары мен бапкерлеріне (ойнаушы-бапкерлер)» айналдырады;

үшіншіден, бұл әдістерді барлық қол жетімді ауызша және ауызша емес байланыс түрлері қолданады да, дәстүрлі тәсіл кезінде қатысушылардың жасырын әлеуетін жандандырады;

төртіншіден, бойымызда бар барлық ақыл-ойды қолдану нәтижесінде білім, іскерліктер, дағдылар, қасиеттер мен құндылықты бағдарларды меңгеру үдерісі айтарлықтай жанданады.

Әдістердің белсенділігі сонша, олар сабақ, семинар, тренинг тапсырмаларына ғана емес, сонымен қатар релаксация, үзіліс және тіпті мектептен тыс уақытқа да қатысты болады. Ең қызығы, үзіліс кезіндегі қатысушылардың белсенділігі практикалық тапсырмалар мен жаттығуларды орындау барысына қарағанда жоғары болып жатады.

Белсенді оқыту әдістері – оқушылардың оқу үдерісіне жоғары дәрежеде қатысуын сипаттайтын, қойылған міндеттерді атқаруда олардың танымдық және шығармашылық іс-әрекетін жандандыратын әдістер. Белсенді оқыту әдістерінің айрықша ерекшеліктері:

- ойлаудың мақсатты жандануы, оқушы өз қалауына қарамастан белсенді болуға мәжбүр болады;
- оқушылардың оқу үдерісіне жеткілікті шамада ұзақ уақыт қатысуы, өйткені, олардың белсенділігі қысқа мерзімді не эпизодтық емес, айтарлықтай дәрежеде тұрақты және ұзақ болуы тиіс (яғни бүкіл сабақ бойы);
- үйренушілердің дербес шығармашылық шешімдерді әзірлеуі, жоғары ынта мен эмоция деңгейі;
- интерактивті сипат (ағылшын тілінде interaction –өзара әрекеттесу), яғни оқу іс-әрекеті субъектілерінің (үйренушілер мен мұғалімдер) тікелей және кері байланыс арқылы тұрақты өзара әрекеттесуі, қандай да бір проблеманы шешу жолдары туралы еркін ой алмасу.

Белсенді оқыту әдістерін таңдау барысында бірқатар критерийлерді басшылыққа алуға кеңес беріледі, атап айтсақ:

- оқыту мақсаттары мен міндеттері, қағидаттарына сәйкестігі;
- оқытылатын тақырып мазмұнына сәйкестігі;
- үйренушілердің мүмкіндіктеріне сәйкестігі: жас, психологиялық даму, білім мен тәрбие деңгейі, т.б.
- шарттар мен оқытуға бөлінген уақытқа сәйкестігі;
- мұғалімнің мүмкіндіктеріне сәйкестігі: оның тәжірибесі, ниеттері, кәсіби шеберлік деңгейі, жеке қасиеттері.

Белсенді оқыту әдістерін мұғалім өзі қойған міндеттерге сай таңдайды. Осы міндеттерді топтар бойынша қарастырайық.

Міндеттердің бірінші тобы – тыңдаушыларға оқу қажеттілігін жеткізу. Бұл міндетті атқару үшін, атап айтсақ, бағдарламалық оқыту құралдары мен

әдістерін пайдалану арқылы бастапқы білім деңгейін тексеру (тестілеу) қолданылады. Мұнда тыңдаушы өз білімінің жетіспейтіндігіне көз жеткізуге, ал мұғалім курсты ұсыну бағдарламасын осы контингенттің білім деңгейіне сай нақтылауға мүмкіндік алады.

Міндеттердің еінші тобы оқу материалын ұсыну барысында пайда болады және бұл жерде пәнге деген қызығушылықты тудыру, оқушыларды оқытылатын материалдың тәжірибелік құндылығына сендіру, олардың оқу-танымдық (осы жағдайда ойлау) іс-әрекетін жандандыру маңызды, бұл білімді шығармашылықпен қабылдауға және меңгеруге септігін тигізеді. Бұл үшін проблемалық оқытудың түрлі тәсілдері мен әдістері, case-study, ойын әдістері қолданылады.

Үшінші топтың міндеттеріне зерделенген материалға қатысты сұрақтарды шешу, теріс түсініктер, қате пайымдауларды анықтау және тиісінше оны тәжірибеде бұрыс пайдаланудың алдын алу жатады. Бұл үшін топтық кеңестер, бағдарламалық кеңестер (бағдарламалық оқыту техникасы мен әдістерін қолдану арқылы) ұйымдастырылады.

Міндеттердің төртінші тобының мақсаты - алынған білімді бекіту, оларды тәжірибе жүзінде пайдалану іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыру (жетілдіру). Мұнда нақты материалдарды (есептер, жоспарлар, нұсқаулықтар, т.б.) талдау және талқылау, нақты жағдаяттарды талдау, типтік міндеттерді шешу арқылы ең жоғары нәтижеге қол жеткізіледі.

Оқу үдерісінің міндеттерінің бесінші тобы алынған білім мен іскерліктерді тәжірибеде қолдануға қадам жасау, білім беру бағдарламасында қарастырылған құзіреттіліктердің қалыптасу дәрежесін тексеруді білдіреді. Мұндай тиімді әдістерге кейстерді шешу, қорытынды іскерлік ойындар өткізу жатады.

Аталған оқыту әдістерін іріктеу жүйелілігі олардың әрқайсысының, бір жағынан, оқу үдерісіндегі белгілі бір міндетті атқаруға мүмкіндік беретіндігі және, екінші жағынан, басқа әдістерді толықтыратындығына негізделеді.

Белсенді оқыту әдісінің нақты түрін таңдай отырып, оның мүмкіндіктерімен қатар оны әзірлеу және қолдану барысында туындайтын ұйымдастырушылық және мазмұндық қиындықтарды, сонымен қатар оқу үдерісінің жүзеге асырылу шарттарын да ескеру қажет.

Белсенді оқыту әдістерінің түрін таңдауды дәйектеу мақсатында олардың кейбіреулерін, атап айтсақ, географияны оқыту кезінде ең көп қолданылатын әдістерді әзірлеу және қолдану ерекшеліктерін қарастырайық.

Презентация – мүдделі аудиторияға жаңа не аз танымал ақпарат, өнім не қызметті ұсыну. Белсенді оқыту әдістерін қолдану түпмәтініндегі презентация технологиясы жобалық шешімді ұсыну және қорғау формасы болып табылады. Бұл технология ақпарат жеткізу дағдылары, жұртшылық алдында сөйлеу, сендіру техникасы, аудитория сұрақтарына жауап беру іскерлігін меңгеруге және қиын жағдайлардан шығуға көмектеседі. Қажетті талаптар: уақыт тәртібін қадағалау, материалдың мазмұндылығы, көрнекі ұсынылуы (таратылатын материал, Power Point презентациясы), сөйлеу стилі.

Оқу мақсаты: 8-сынып. 9.3.3.3 - Қазақстанның су ресурстарына

экономикалық баға береді.

Келесі тақырыптар бойынша презентация дайындау

- «Қазақстанның су ресурстарын пайдалану»
- «Қазақстанның су ресурстарына экономикалық баға береу: (+) және (-)»
- Қазақстанның су ресурстарын пайдаланудағы жетістіктер.

8-сынып. Оқу мақсаты: 8.3.3.3 -өзен аңғарының құрылысын түсіндіреді.

«Қазақстанның ірі өзендері» слайд-презентация көрсетіледі, тақырыпқа қысқаша түсінік беріледі	Презентациядағы көрген өзендерін оқулықтағы суреттермен салыстыра отырып зерттейді, алдынан білетін білімдерімен байланыстырады, талқылайды, бір-біріне сұрақ қоя отырып түсінеді. Оқушылар түсті қағаздарға жазылған сұрақтарға жауап береді. Оқушылар өткен сабақ тақырыбына байланысты сұрақтарға жауап бере отырып, жаңа тақырып айлы ой қозғайды.

Кейс – оқушылардың талдауы, шешуі және бағалауы үшін мұғалім арнайы ұсынатын өндірістік не экономикалық жағдаят түрі. Кейс-стади–өзбетінше ойлау қабілетін және шешім қабылдау дағдыларын көрсетуге мүмкіндік беретін мәселелі сипаттағы сұрақтарды топпен талдау [8].

Кейстер белгілі бір ерекшеліктерге ие:

1. Кейс негізінде әдетте шынайы не мұғалім арнайы ұсынатын нақты жағдаят жатады, оның материалы арнайы зерттеулердің нәтижелері, статистикалық есеп формалары және басқа да қосымша ақпаратпен бекітіледі.

2. Анық білдірілген сұрақтардың болуы кейске тән не сай емес; кейсті талдау барысында ненің басты болып, бірінші кезекте талдауды талап ететіндігі әрқашан айқын емес; басты проблеманы анықтау кейсті талдау және шешім табуда ең маңызды және қиын кезеңдердің бірі болып табылады.

3. Кейстің анық бір шешімі болмауы мүмкін. Кейс негізінде жататын нақты жағдаят оңтайлы шешімге қандай да бір деңгейде жақын көптеген шешімдерді білдіруі мүмкін.

4. Жалпы қабылданған мағынада шешім шығару мүмкін болмаған кезде проблеманы анықтау және ашу, оны талдау және қалыптасқан жағдайда әрекет жасау тәртібін анықтауды шешім ретінде санауға болады.

Кейс ұғымы ағылшынның «case» сөзінен алынған яғни жағдай дегенді білдіреді. Немесе оны нақты жағдаятты талдау әдісі деп те атайды. Оның мәні де қарапайым оқытуды ұйымдастыруда нақты жағдаят қолданылады. Бұл әдіс оқытушы тарапынан шығармашылықты талап етеді және оның ой-өрісінің бейнесі көрініс табады.

Яғни екі тараптанда ой, шығармашылық еркіндік көрініс табады. Кейс – әдісі білім алушылардың оқуға қызығушылқтарын арттырады ол өз кезегінде болашақ маман ретінде тұлғаның дамуын қалыптасуына ықпал етеді.

Кейс әдісі – нарықтық экономикада және әлеуметтік жағдайларды суреттеу арқылы, оқу барысында қолданылатын оқыту техникасы деп түсінуге негіз бар. Жағдай (кейс) деп – ұжымдағы, қоғамдағы қандай да бір нақты шынайы жағдайдың жазбаша берілуді айтуға болады. Мысалы, кәсіпорынның құрылуы, оның дамуы, бизнестегі табыстары мен қиыншылықтары, т.б. Білім алушылар ұсынылған жағдайды талдап, мәселенің маңызын түсіндіріп, шешу жолдарын

көрсетуді және олардың ішінен ең тиімдісін таңдап алулары тиіс. Осы талдау барысында білім алушылар, өздерінің алған білімдерін ұтымды пайдалана алады. Ал ұстаздың міндеті, осы кейс әдісін қолдану барысында, оқушылардың белсенділігін бақылап, барлығының қатысуын қадағалауы керек. Сонымен қатар, білім алушылардың талдауына берілетін кейстің түсінікті және пән тақырыптарына сай болуы өте маңызды. Кейс әдісі, оқытудың басқа технологияларына қарағанда күрделі жүйе. Кейс әдісін қолдану барысында оқытушының іс - әрекеті екі кезеңнен тұрады.

1. Кейс (жағдай) таңдап алу және сұрақтар құрауға арналған шығармашылық жұмыс: - жағдайларды тақырыпқа сәйкес таңдап алу; - мақсат пен міндетті анықтау; - жағдайды құрастыру және суреттеу.

2. Оқытушының іс - әрекеті. Сыныпта кейс әдісін қолдану кезеңі: - кейске кіріспе; - жағдайдың талдануы (шағын топтарда); - пікірталас; - қортынды шығару. Экономикалық пәндерді оқыту барысында сабақтың мазмұнына, психолгиялық ерекшеліктеріне қараудың маңызы өте зор.

CASE STUDY әдісі бойынша қалыптасатын дағдылар:

1. Аналитикалық дағдылар. Оларға: деректердің мәліметтерден айыру шеберлігі, маңызды және маңызды емес ақпараттарды айыра білу, талдау, елестету және оларға қол жеткізу, жіберіп алған ақпаратарды тауып, оларды қалпына келтіру шеберлігі және т.б жатқызуға болады. Нақты және логикалық ойлау қабілеті. Бұл әсіресе, ақпарат сапасы төмен болған жағдайда өте маңызды.

2. Тәжірибелік дағдылар. Кейсте көрсетілген нақты жағдайларымен салыстырғанда мәселенің күрделілігі төмен деңгейі экономикалық теорияларда, әдістер мен принциптерде қолданылатын тәжірибе дағдыларын жүйелеуге мүмкіндік береді.

3. Шығармашылық дағдылар. Ережеге сай жалғыз CASE-пен мәселе шешілмейді. Мұнда, логикалық жолмен шешілмейтін, альтернативті шешу генерациясының шығармашылық дағдылары өте маңызды.

4. *Коммуникативті дағдылар.* Оған: дискуссияны жүргізу шеберлігі, қатысушылардың көзін жеткізу. Көрнекі материалды және басқа қажетті ақпараттар мен құралдарды қолдану – топтарға бірлесу, өз көзқарасын қорғау, оппоненттердің көзін жеткізу, қысқа нақты есеп даярлау.

5. Әлеуметтік дағдылар. Мұнда мәселені талқылау барысында CASE-те нақты: адамдардың өзін - өзі бағалау тәртібі, тыңдай білу, дискуссияны қолдау немесе қарама-қарсы көзқарасты дәлелдеу, яғни, өзін-өзі ұстау және т.б. сынды әлеуметтік дағдылар қалыптасады.

6. Өзіндік саралау. Яғни, пікірталас кезінде келіспеушілік басқалардың және өзінің пікірін жете түсінуге және талдауға септігін тигізеді. Мұнда, туындаған моральдық және этикалық мәселелер оларды шешудің әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру талап етіледі.

Кейс әдісін қолдану тек оқытумен ғана шектелмейді, бұл әдіс зерттеу әдісі ретінде де белсенді қолданылады. Сонымен қатар, оқудағы оқу, білім және

ізденіс мазмұнын біріктіру арқылы оқытушының кәсіптік құзыреттілігін жоғарылатудың нақты тәсілдерінің бірі.

Бұл әдістің тиімділігі, ол басқа оқу әдістерімен оңай байланысады.

Кейс-әдісте қолданылатын негізгі ұғымдар «жағдай» және «анализ», сонымен қоса олардан туатын – «жағдайды талдау» ұғымдары болып табылады.

Оқытуды ұйымдастыру әдістері жүйесіндегі кейс әдісі:

Кейс әдісінің маңызды ерекшелігі, оның басқа әр түрлі оқыту әдістерімен тиімді үйлесуі болып табылады. Кестеде кейспен жұмысты ұйымдастыруда әр түрлі әдістермен үйлесу мүмкіндіктері берілген.

Кейс-әдісімен үйлескен әдіс	**Оның кейс - әдістегі ролінің сипаты**
Үлгілеу	Жағдайдың үлгісін құру
Жүйелі талдау	Жүйелік ұсыныс және жағдайды талдау
Ойша тәжірибе	Жағдай туралы білімді ойша түрлендіру арқылы алу тәсілі.
Сипаттау әдістері	Жағдайдың сипатын құру
Проблемалық әдіс	Жағдайдың негізінде жатқан түйінді мәселені ұсыну.
Жіктеу әдісі	Жағдайды құрастыратын қасиеттер, тараптардың реттелген тізімін құру.
Ойын әдістері	Жағдай кейіпкерлерінің жүріс-тұрысының нұсқаларын ұсыну.
«Миға шабуыл»	Жағдайға қатысты ойларды генерациялау.
Пікірталас	Түйінді мәселе және оны шешу жолдары жайлы көзқарастармен алмасу.

Жаңартылған мазмұндағы негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінің оқу бағдарламасындағы оқу мақсаты: 8.3.3.5 құрлық суларының экологиялық проблемаларын жіктеу, шешу жолдарын ұсыну (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)

Оқушылар құрлық суларының экологиялық проблемаларын жіктейді, шешу жолдарын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде) Мысалы: Арал теңізінің экологиялық проблемасы. Оқушылар «Кейс-стади» әдісін пайдаланып, мәтінмен жұмыс жасайды.

Проблемалық лекция оқушылардың дербес шығармашылық жұмысы бақылау сұрақтары, қарастырылатын материалды талқылау және басқа да тәсілдер шынымен қамтылған жағдайда пайдалы болады. Оқушыларды әртүрлі деңгейде қатыстыра отырып, оқу проблемаларын қалыптастыру және шешу проблемалық лекцияның айқындаушы нышаны болып табылады.

Талқылауға арналған сұрақтар мен тақырыптар тізімінің (және олардың мерзімдік тәртібі) болуын; лекция барысында қарастырылатын материалды көрнекі бейнелейтін фактографикалық деректердің болуын, т.б. Бұндай жолды шешу үшін әртүрлі білім көздерін қосымша материалдар, оқулық мазмұнын, карта, сурет пайдаланылады. Проблемалық ситуация оқушының ақыл-ой әрекетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, онда салыстыру, іздестіру

тәсілдерін пайдалануды қажет етеді. География сабағын өтуде салыстыру тәсілдерін қолдану бірінші жолға қойылады.

Ойын технологиялары:

- іскерлік ойындар, бір сабақтың немесе бірнеше сабақтың уақытын алуы мүмкін;
- дидактикалық ойындар;
- логикалық ойындар;
- рөлдік ойындар;
- ойын тапсырмаларын қолдана отырып оқу процесін ойын түрінде ұйымдастыру (жарыс-сабақ, конкурс-сабақ, саяхат-сабақ, КВН-сабақ);
- ойынды сабақтың белгілі бір кезеңінде қолдану;
- әртүрлі сыныптан тыс іс-шаралар.

Алайда ойын технологиясын сабаққа енгізбестен бұрын мыналарды анықтап алу қажет:

✓ қандай оқу материалын ойын технологиясын қолдана отырып меңгерген мақсатқа сай болады;

✓ ойынды пайдалану үшін оқушылар құрамы қандай болуы тиіс;

✓ ойынды оқытудың басқа тәсілдерімен қалай байланыстыруға болады;

✓ ойынды пайдалану үшін оқу жоспарынан уақытты қалай табу керек;

✓ нақты бір оқу тақырыбы үшін қандай ойын технологиясын қолданған тиімді болады.

Іскерлік ойын - бұл туындаған проблемаларды зерттеу және шешу мақсатында шартты жағдаяттардағы әлеуметтік-экономикалық жүйелер мен адамдардың кәсіби іс-әрекетін басқару үдерісіне еліктеуші модельдеу.

Дидактикалық ойындар - шығармашылық кәсіби ойды дамыту құралы, оның барысында адам ерекше жағдаяттарды талдау және өзіне таңсық кәсіби міндеттерді атқару қабілетіне ие болады [9].

Іскерлік ойын нақты бір өндіріс шарттарын, жұмыс істеушілердің (мамандар) іс-әрекеті мен қатынастарын бейнелейді. Оған қатысушылар бірінші орынға ойын мақсатын емес, танымдық мақсатты қоюы тиіс. Қатысушылардың ойын ережелерін орындауы және кәсіби нормаларды ұстануы – әркімге берілген роль аясындағы дербес және ортақ қабылданған шешімдер үшін қажетті алғышарт. Қатысушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасап, проблемалық жағдаяттарды тудырады, ойнайды және шешеді. Іскерлік ойынның міндетті белгілері:

- әлеуметтік-экономикалық не әлеуметтік-психологиялық жүйені басқаруда проблеманың болуы;
- бүкіл ойын ұжымында ортақ мақсаттардың болуы;
- әртүрлі рольдердің болуы және осыған сәйкес осы рольдерді орындайтын қатысушылардың мүдделерінің айырмашылығы (қарама-қайшылығы);
- жүйені толық нысандандырудың мүмкін еместігі, жағдайдың тұрлаусыздығы, көптеген факторлардың ықтималдық сипатын ескеру және осының нәтижесінде қарастырылатын үдерістің ойындық еліктеу моделінің болуы;

•шынайы не шартты уақыт факторының болуы;

•жағдайдың өзгеру қарқындылығы және өткен уақыт сәттеріндегі оқушылардың шешімдеріне тәуелді болып, кейінгі уақыттағы жағдайды өзгертуге әсер ететін кері байланыстың болуы, яғни «шешімдер тізбегінің» болуы;

• ойын іс-әрекетінің нәтижелерін бағалау жүйесінің болуы;

• ойын ұжымының іс-әрекеттегі ортақ мақсаты, ортақ нәтижесіне қол жеткізуде әрбір қатысушының жеке үлесіне әділ баға беретін қатысушыларды ынталандыру жүйесінің болуы;

• шешімдердің көп баламалылығы;

• іскерлік ойынды ең аз көлемде міндетті қажетті және жеткілікті құжаттамамен қамтамасыз ету;

•басқарылатын эмоциялық зейіннің болуы.

Олардың тиімді қолданылу саласы айтарлықтай кең: оқу іс-әрекетінен бастап шынайы іс-әрекетте басқарушы шешімдерді эксперименталдық апробациялауға дейін. Іскерлік ойындарды өткізудің негізгі мақсаты – шынайы өмірге жақын шарттарда шешім қабылдау тәжірибесін беру.

Рольдерді ойнау –келесі негізгі нышандар арқылы сипатталатын ойындық оқыту әдісі:

• кәсіби іс-әрекет саласында проблема не міндеттің болуы және оны шешуге қатысушылар арасында рольдерді бөлу (мысалы: рольдерді ойнау әдісі арқылы өндірістік жиынды ойнауға болады);

• ойын сабағына қатысушылардың әдетте талқылау жүргізу арқылы өзара әрекеттесуі. Әрбір қатысушы талқылау барысында басқа қатысушылардың пікірімен келісуі не келіспеуі мүмкін;

• сабақ барысында мұғалімнің түзетуші шарттарды енгізуі. Мысалы: мұғалім талқылауды тоқтатып, қойылған міндетті шешуде ескерілуі қажет кейбір жаңа мәліметтерді жеткізуіне, талқылауды басқа арнаға бағыттауына, т.б. болады;

•мұғалімнің талқылау нәтижелерін бағалауы және қорытынды жасауы.

Нақты жағдаяттарды талдау танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың ең тиімді және кең таралған әдістерінің бірі болып табылады және нақты жағдай мен практикалық шешім қабылдау барысында туындаған жағдаяттың тыңдаушылар тарапынан талдануын талап етеді.

Көбіне география сабағында ойын жаттығулары аукцион - конкурсы; жобалар конкурсы; сөзжұмбақтар конкурсы; марафон конкурсы; әртүрлі географиялық викториналар, зерделілер сайысы өткізіледі.

Еліктеу жаттығуы жағдаяттық әдіске тән белгілерге ұқсас нышандармен сипатталады. Еліктеу жаттығуының ерекше белгісі – проблеманың мұғалімге (алайда оқушыларға емес) алдын-ала белгілі дұрыс не ең жақсы (оңтайлы) шешімінің болуы. Сондықтан еліктеу жаттығуы case study әдісіне қарағанда қарапайымдау болады, ал нәтижесі белгілі бір мағынада бағдарламаланған.

Көбінесе мұнда сабақтарға дайындалу және өткізу барысында ұзақ мерзімді және терең зерттеулер не жобалау-құрастыру жұмыстарының қажеті

жоқ, сабақтардың өздері салыстырмалы түрде қысқа және қалыпты кестеге оңай сыйғызылады. Еліктеу жаттығуының мысалы – қандай да бір заң ережелері, ережелер, әдістер, нұсқаулықтар туралы білімді тексеру, мысалы: төтенше жағдай орын алған жағдайдағы әрекеттер, мемлекеттік және муниципалдық басқару органдарындағы азаматтардың өтініштерімен жұмыс, бухгалтерлік, статистикалық есеп формаларын толтыру, т.б. Проблемалық лекцияның әдістемелік жасақтамасына жатқызуға болады.

Жағдаят – бұл іс жүзінде орын алған қандай да бір құбылысты айқындайтын фактілер мен деректердің жиынтығы. Бұл жағдайда басқару саласына тән кез-келген жағдаят талдау мен оқыту нысаны бола алады. Жағдаяттың талдау материалынан бөлек шешуді талап ететін проблемалардан да тұратын жағдайы болады.Бұл әдіске келесі негізгі белгілер тән:

- берілген уақыт сәтіне арналған нақты жағдаяттың болуы;
- сайысушы топтармен не жеке тұлғалармен жағдаяттарды шешу жолдарын әзірлеу;
- алдын-алаықтимал рецензиялау арқылы жағдаяттарды шешудің әзірленген нұсқаларын талқылау, оларды бұқаралық қорғау, т.б.;
- сабақ жүргізетін мұғалімнің қорытынды жасауы және нәтижелерді бағалауы. Жағдаятты талдау және шешу қарастыру әдісі арқылы жүзеге асырылады.

Нақты жағдаяттар әдісінің аталған нышандары оны тиімді қолдану саласын айқындайды. Әдетте статикалық жағдайдағы жеке ұйымдастырушылық, экономикалық не басқарушылық міндет қарастырылған жағдайларда аса орынды болатыны анық. Ықтимал шешу жолдары сандық не сарапшылық тұрғыдан бағалануы мүмкін, бұл аяғында олардың арасындағы ең орындыларын қабылдауға мүмкіндік береді. Әдетте ең жақсы жолы алдын-ала бекітілген дұрыс және айқын шешім болмайды, сабаққа қатысушылар ұсынған материалдарды ескере отырып, жетекші тарапынан қалыптасады.

Оқу үдерісіндегі міндеттеріне қарай жағдаяттардың төрт түрін ажыратамыз: *проблемалық жағдаят, бағалау жағдаяты, иллюстраицялы жағдаят, жаттығу жағдаяты*.

Проблемалық жағдаят шынайы өмірдегі факторлардың белгілі бір үйлесімін білдіреді. Қатысушылар шешім табуға тырысатын не шешімнің мүмкін еместігі туралы тұжырымға келетін басты тұлғалар болып табылады.

Бағалау жағдаяты шығу жолы айтарлықтай дәрежеде табылған жағдайды сипаттайды. Сонымен қатар бұрын қабылданған шешімдерге сыни талдау жүргізіледі. Болған оқиғаға қатысты себепті қорытынды жасалады. Тыңдаушылардың ұстанымы – іс жүзінде бейтарап бақылаушының көзқарасы.

Иллюстрациялы жағдаят негізгі тақырыпқа қатысы бар және мұғалім ұсынған қандай да бір күрделі рәсім не жағдаятты білдіреді. Ол пайымдаудағы дербестікті аз деңгейде ынталандырады. Бұлар – ұсынылатын мәнді түсіндіретін мысалдар, алайда оларға қатысты сұрақ не келісім білдіруге болады, онда иллюстрациялы жағдаят бағалау жағдаятына ауысады.

Жаттығу жағдаяты бұрын қабылданған қағидаларды қарастырады және қойылған мәселелердің айқын және даусыз шешімдерін талап етеді. Жаттығу жағдаяттары зерттелетін мәселеге қатысты деректерді өңдеу не табудағы оқушылардың белгілі дағдыларын (іскерліктерін) дамытуы мүмкін. Жаттығу жағдаяттары негізінен машықтану сипатында болады, тәжірибе жинақтауға көмектеседі [10].

Нақты жағдаяттарды талдау бойынша бірнеше жұмыс әдістері белгілі:

- сабақ жетекшісі ұсынған және қатысушыларға алдын-ала зерттелген нақты жағдаятты рольмен ойнау. Мұндай сабақ проблемалық жағдаятты рольдік ойынға айналдыруы мүмкін;
- мұғалім ұсынған нақты жағдаятты ауызша не жазбаша ұжымдық талқылау. Бұл нақты жағдаяттың мәтіні шағын болып, оқушы оны жеңіл қабылдай алатын болса, мүмкін болады.

4. Интерактивті оқыту әдісі. Интерактивті («inter» –өзара, «act» – әрекет жасау) біреумен өзара әрекеттесу, әңгіме, диалог режимінде болу дегенді білдіреді. Басқаша айтсақ, белсенді әдістерге қарағанда интерактивті әдістер оқушылардың мұғаліммен ғана емес, бір-бірімен кеңінен өзара әрекеттесуіне және оқыту үдерісінде оқушылардың белсенділігінің басымдылығына бағытталады. Интерактивті сабақтардағы мұғалімнің орны оқушылардың іс-әрекетін сабақ мақсаттарына жету үшін бағыттаумен шектеледі. Сонымен қатар мұғалім сабақ жоспарын (әдетте бұл – интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар, оларды орындау барысында оқушы материалды зерделейді).

Тиісінше оқушылар орындайтын интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар интерактивті сабақтардың негізгі құрамдас бөліктері болып табылады. Интерактивті жаттығулардың маңызды ерекшелігі –*оларды орындай отырып, оқушылар бұрын оқылған материалды бекітіп қана қоймайды, жаңа материалды меңгереді*.

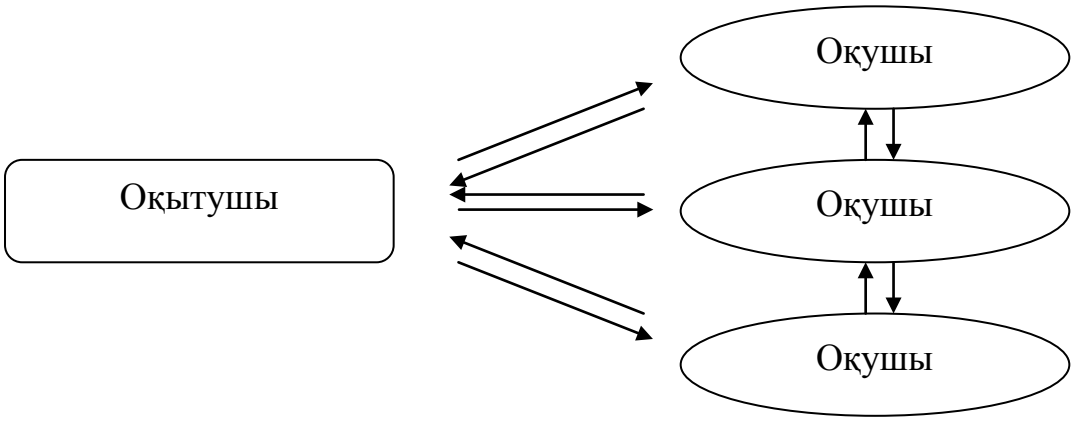

Оқушылар орындайтын интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар интерактивті тәсілдердің тірегі болып табылады. Интерактивті жаттығулардың негізгі ерекшелігі – олар *бұрын оқылған материалды бекітуге ғана емес, жаңа материалды меңгеруге* бағытталады.

Интерактивті өзара әрекеттің басты белгілері:

Плюрализм. Бұл – қарастырылатын кез-келген проблемаға қатысты педагогикалық үдерістің әрбір қатысушысының жеке көзқарасының болу мүмкіндігі.

- Диалог. Педагог пен оқушылар арасындағы қарым-қатынас диалогы олардың бірін-бірі тыңдау және есту, бір-біріне көңіл бөлу, проблемаға қатысты өз көзқарасын, міндетті шешуде өз жолын қалыптастыру іскерліктерін талап етеді.
- Ойлау іс-әрекеті. Ол педагог пен оқушылардың белсенді ойлау іс-әрекетін ұйымдастыруда жатыр. Педагогтың оқушылардың санасына дайын білімді көшіруі емес, олардың дербес танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру.
- Мағыналы шығармашылық. Бұл – оқушылар мен педагогтың зерттелетін проблемаға қатысты өздері үшін жаңа мағынаны саналы түрде қалыптастыру үдерісі. Бұл – өмір құбылыстары мен заттарына деген жеке көзқарасын білдіру.
- Таңдау еркіндігі.
- Табыс жағдаятын қалыптастыру. Табыс жағдаятын қалыптастыру үшін басты шарттар – оқушыларды оң және оңтайлы бағалау.
- Рефлексия. Педагогикалық үдеріске қатысушылардың өз іс-әрекетін, өзара әрекеттесуін өзіндік талдауы, бағалауы.
- Сыни ойлау.Сыни ойлау маңызды дағды ретінде оқулықта берілген барлық тапсырмаларда байқалады.
- Кері байланыс ұсыну.

Қазіргі белсенді оқыту әдістері - оқушылардың ойлауын жандандыруға бағытталған, оқу үдерісінің интерактивтілік, ынталандыру және эмоциялық қабылдаудың жоғары дәрежесімен сипатталатын және:

- оқушылардың танымдық және шығармашылық іс-әрекетін жандандырып дамытуға;
- оқу үдерісінің нәтижелілігін жоғарылатуға;
- кәсіби құзіреттіліктерді, әсіресе ұжымдық жұмысты ұйымдастыру және атқаруда қалыптастыру және бағалауға мүмкіндік беретін әдістер.

Заманауи білім беру технологияларының бөлінбес және маңызды құрамдас бөлшегі ретінде белсенді оқыту әдістерін қолдану мұғалімдер мен оқу үдерісін ұйымдастырушыларда арнайы білім мен практикалық тәсілдердің қалыптасу қажеттілігін тудырады, бұл осы басылымның мақсаты болып табылады.

Қазіргі кезде интерактивті әдістердің ауқымы кең, олардың арасындағы келесі тәсілдерді қарастырамыз:

1) *Ми шабуылы не ми қамалы* –проблеманы шешу үшін идеяларды ұжыммен қалыптастыру және оларды конструктивті түрде ойластыру әдісі.

Ми шабуылы барысында проблеманы шешу уақыт тұрғысынан үш кезеңге бөлінеді:

- идеяларды кездейсоқ қалыптастыру сеансы;
- ең үздік идеяларды іріктеу мақсатында ұсынылған идеяларды конструктивті сынға алу және ойластыру сеансы;
- Іріктелген идеялар негізінде шешімдерді жобалау.

Мысалы: Оқу мақсаты: 7.3.5.1 Табиғи кешендердің қалыптасуын түсіндіру, (географиялық қабық, мұхиттар және материктер, зоналар және белдеулер, ландшафт); *Миға шабуыл:* табиғат қандай компонентерден турады?

Мұғалім орманның, даланың, шөлдін, мұхиттың суреттерін көрсете отырып сол жердегі компонентердің байланысын сұрайды. Оқушылар олардың ерекшеліктерін айтады және табиғи аумақтық кешендер деген ұғымды шығарады.

Оқу мақсаты: 7.5.1.2. Табиғи ресурстардың таралу заңдылықтарын талдау. *Миға шабуыл:* Тропиктік белдеулерде не себептен орман ресурстары көп таралған? Минералды ресурстар таралу ерекшеліктері қандай?

Оқу мақсаты: 7.1.1.1 -географияның зерттеу нысандарын анықтайды

Миға шабуыл: Тақырыптың мақсатын анықтау барысында төмендегідей сұрақтармен жұмыс жасаймыз. География ғылым ретінде қалай пайда болған? Оқушыларға географиялық фотосуреттер таратылып беріледі

Берілген суреттерді иерархия түрінде орналастырыңдар (ғарыштық, Жер планетасы, географиялық қабық, құрлықтар), оқушылар осы суреттер арқылы кеңістікті иерархия түрінде көрсетеді.

1. Ғаламшарлық зерттеулер нысандары –
2. Аймақтық зерттеу нысаны –
3. Жергілікті тану жұмыстары –

Барлық географиялық нысандар, құбылыстар, процесстер шығу тегіне байланысты нешеге бөлінеді:

Нысанның нақты мекенін анықтаудың маңыздылығы**:** Әр оқушы өзі баратын нысанды таңдап алады. Мысалы: Саванна, Гималай тауы, Рим қаласы.

1. Біз бір жерге сапар мен саяхат жоспарлаған кезде ең алдымен қандай мәліметтер аласыз.

2. Өзіңізге қажетті жерлерге қалай жетесіз және қандай әдістермен?

2) Кластерлер, салыстырмалы диаграмма, пазл

Кластерлер (ағл. Cluster - «жүзімнің шоқтары» деген мағынада) – идея мен ақпараттардың арасындағы байланыстарды айқындауға арналған жазба кестелер. Мұнда негізгі тақырып (тірек сөз, басты идея) тақтаның (дәптердің) ортасына шеңберге жазылады да, одан туындайтын тақырыпшаларды студенттер оның жан-жағына жазып, шеңберлеп бір-біріне қосады да, өз-ара байланыстары туралы әңгімелейді. Кластерлер оқушының жеке орындауынан басталып, одан кейін жұмыс жұпта немесе шағын топта (4-6 адам) жалғасады.

Мысалы, Ең алдымен тақтаның ортасындағы дөңгелекке немесе дәптердің ортасына сөз не сөйлем жазу сұралады. Мысалы «Марко Поло» деген сөз. Сосын «ол не істеді?» деген сұрақ тастауға болады. Ол сөзді оң жағына дөңгелекшенің ішіне жазып негізгі сөзбен екеуінің арасын тіке сызықпен қосамыз. Енді біз оқушыларды оның не істегені туралы өз көзқарастарын айтуға шақырамыз. Бұл пікірлерді «ол не істеді» деген дөңгелектің айналасына топтастырып, жаңа дөңгелектерге жазып онымен қосуларын сұраймыз. Егер оқушы «ол саяхатшы болған» десе, «саяхатшы» деген сөз жаңа дөңгелекшеге жазылады. Егер оның саяхаты туралы жаңа мәлімет (қайда барды және т. с. с)

болатын болса, онда ол сөздер «саяхатшы» сөзінен айналып жүретін серік - сөздер болады. Оқушылар кластерді орналастырып болған соң, олардан қай жерде ақпарат аз екенін көрсетуді сұраймыз. Егер олар бір нәрсеге күдіктенсе, сол жерге үлкен сұрақ белгісін қою керек. Содан соң ненің дұрыс болғанын, қай жері дұрыс емес екенін, қандай тұстары анықталды соған көңіл бөлуін сұраймыз. Мұндай кластерді тақырыпты қорытындылау бөлімінде рефлексия түрінде беруге болады, сонда оқушының тақырыпты қалай меңгергендіктері байқалады.

Пазл (ағл. puzzle) – тең емес бөліктерден сурет құрастыратын балалар ойыны.

Бұл әдіс бойынша тапсырмалардың орындалуын ойын түрінде өткізуге болады. оқыту барысында өтілген материал карточкаларға жазылады, бірақ әрбір карточкада келесісін іздеуге бағытталған мәлімет болуы тиіс.

География сабағанда картамен жұмыс жасағанда, теоремаларды, анықтамаларды бекітуде, қайталау сабақтарында қолдануға болады, ол жеке не топтық жұмыс болуы да мүмкін. *Мысалы*, «Тізбектің шегі» тақырыбында дәріс сабағының рефлексия бөлімінде «Пазл» ойынын жүргізуге болады. Білім алушыларға бір тапсырманың өзін үш карточка арқылы беруге болады. 1-ші карточкада – анықтама берілсе; 2-ші карточкада – материктің бейнесі бөлшектеліп; 3-ші карточкада – осы материкті айқындайтын белгілер (мекендейтін жануарлар, ірі өзендерінің атау т.б.) арқылы қысқа жазылуы.

Шығармашылық тапсырма беру кезінде мұғалім сабақ соңында интеллект-карта үлгілерін көрсете алады. Мұндай тапсырма қазақстандық мұғалімдер үшін жеткілікті деңгейде таныс және кәсіби лексикада көбінесе «кластер» ретінде қолданылады. Оқушылардың назарын оқулықтың тиісті параграфында интеллект-карталарды құрастыру жөніндегі нұсқаулар мен графикалық материалдың осы түрінің шартты мысалы берілгеніне аудару қажет.

Интерактивті әдістің негізін интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар құрайды. Интерактивті жаттығулар мен тапсырмалардың әдеттегілерден басты айырмашылығы олар меңгерілген материалды тек бекітуге ғана емес, жаңаны оқып- үйренуге бағытталған.

Тренинг (ағылш. «to train» - оқыту, жаттықтыру). Егер оқыту интерактивті жүргізілсе, яғни ақпарат ала отырып түсініксіз сәттерді талқылауға, сұрақ қоюға мүмкіндік алса берілген ақпаратты тез меңгереді және алған білімдерін бекіте отырып, мінез-құлық дағдылары қалыптасады.

Тренинг жүргізуге қойылатын талаптар:

• оқушылар бір-біріне бетпе-бет отыратындай етіп айналдыра орындықтар қоюға мүмкіндігі бар кең бөлме (бұл жағдайда еркін пікір алмасуға, жаттығулар мен серігу кезеңдерін жүргізуге ыңғайлы болады. Бір-біріне сенімділік артып, қызығушылық танытады, ынталы болады);

• тренингке қатысушылар саны 20-25 адамнан аспауы керек. «бұл сенім атмосферасын туғызатын және барлық қатысушылардың назарын тұрақты аударуға мүмкіндік беретін қатысушылар саны) [9]

• бүкіл тренинг бойында достық көзқарастағы сенімді атмосфераны жасау және қолдау;

• тренингке қатысушыларды марапаттап отыру және барлығының оған қатысуын қадағалау;

• оқытушы-жаттықтырушы өз пікірін ұсынбай-ақ қатысушыларды сабақтың мақсатын орындауға жетелеуі тиіс;

• оқытушы-жаттықтырушы әрбір жаттығудың уақыт шеңберін сақтауы керек;

• тренингтің бірінші сабағында «танысу» жаттығуы өткізіледі және «келісім» (топтық жұмыс ережесі) қабылданады;

• теориялық жадығат пен интерактивті жаттығулардың, серігудің арасында сабақтастық болуы керек;

• кез-келген тренинг сабақ басталарда сол сабақтың мақсаты мен міндеттері айтылады, ал соңында қортындыланады;

• кез-келген тренинг қандай мақсат қойылса да, әрдайым танысу мен жұмыс ережесін жасаудан басталады.

«Даналық ағашы» әдісі:

Ойынның шарты: әр оқушы тақырып бойынша бір сұрақтан жазып сандықшаға салады, әр оқушы бір бірден алып жауап беру тиіс

«INSERT» әдісі тақырыпты оқып, белгілер қою: «v» - бұрын білгені, «+» бүгінгі білгені, «?» - қызық болғаны (ұнағаны), «!» - мәтіндегі түсінбегені бойынша белгілер қояды [11].

Белгі қойып оқу (INSERT-*Interactive Noting System for Effective Reading and Thinkeng– тиімді ойлау мен оқуға арналған белілеудің интербелсенді жүйесі*) – жаңа мәліметті игерудің интербелсенді тәсілі. Оқушы сабақты тыңдағанда жекелей кестені толтырып отыруы тиіс:

бірінші («қанатша») бағанға оқушы сабақта кездестірген өздерінің бұрыннан білетін таныс мәліметтерді келтіреді.

Екінші («плюс») бағанға оқушы осы сабақта өздері үшін жаңа болып табылатын ақпаратты жазады.

Үшінші («минус») бағанға осы сабақта келтірілген қандай ақпараттың олардың бұрыннан білетініне қайшы келгенін жазады.

Төртінші («мен») бағанға тақырыптың оқушыға қалай септік тигізіп, қандай пайда келтіретіндігін жазады.

Сабақтын әр бөлігінен кейін оқушылар өз кестелерін салыстырып, өзара талқылау жүргізіп отырғандығы орынды. Ал оқытушы бұл тәсілді шығармашылық түрғыдан қарастырып, оған өзгертулер енгізуге болады [11].

Мысалы, тақырыбы бойынша оқушылар келесі түрдегі кестені толтырады:

v	**+**	**-**	**мен**
«Бұрынан білемін»	**«Жаңа ақпарат»**	**«Менің ойлағаныма қайшы, кереғар»**	**«Қайда қолдана аламын»**

Инфографика. Мәтін мен графиканың кез-келген тіркесімін, ақпарат, деректер мен білімді жеткізудің графикалық тәсілін инфографика деп атауға болады. Күрделі ақпаратты жылдам және анық ұсыну қажет болған кезде қолданылады. Алайда инфографиканы пайдаланып қана қоймай, құру да керек – бұл кез-келген істе табыс үшін пайдалы.

Инфографика ерекшеліктері: ұсынылатын ақпаратпен ассоциативті жағынан байланысқан не ұсынылатын деректердегі өзгеріс бағыттарының графикалық бейнесі болып табылатын графикалық нысандар, көрнекі көрсетілім, тақырыпты анық және ойластырып ұсыну.

Инфографика табысының құрамдас бөліктері: тартымды, түсінікті тақырып, байсалды, әдемі, тиімді дизайн, сандар толық мағлұмат бере алады, ішкі тұтастық, эмоционалды түстер, сапалы диаграммалар, масштаб таңдау, қызықты фактілерді таңдау, визуализация, қарапайымдылық, дерек көздерінің беделділігі және дәйектілігі.

Инфографиканың кейбір категориялары:

- Суреттегі сандар: сандық деректерді анағұрлым түсінікті етуге мүмкіндік беретін ең кең тараған категория,
- Кеңейтілген тізім: статистикалық деректер, уақыт желісі, қарапайым фактілер жиынтығы бейнеленуі мүмкін,
- Үдеріс және перспектива: күрделі үдерісті бейнелеу не кейбір перспективаны ұсыну үшін қолданылады. Сандық деректерден құрылмауы да мүмкін [12].

Бейнелеу тәсіліне қарай инфографика келесі түрлерге бөлінеді:

- Статикалық инфографика – анимация элементтері жоқ жеке суреттер;
- Динамикалық инфографика – анимацияланған элементтері бар инфографика. Бейнеинфографика, анимацияланған суреттер, презентациялар динамикалық инфографиканың негізгі ішкі түрлері болып табылады.

Мысалы: Елдердің типологиясы. Геосаясат. Әлемдік өркениеттер. Саяси қатынастар және халықаралық ұйымдар

Топпен жұмыс. Осы параграфтың тақырыпшалары бойынша инфографика құрыңдар. Әр топ бір тақырыпшаны таңдайды: «Қазіргі әлем елдерінің типологиясы»; «Әлемдік өркениеттер»; «Геосаясат және геосаяси жағдай»; «Саяси география және саяси қатынастар»; «Халықаралық ұйымдар».

Инфографика түсіндіру арқылы бүкіл сыныпқа ұсынылуы тиіс. Өз инфографикаларыңның презентациясы барысында негізгі назарды тақырыптың ашылуына аударыңдар.

Инфографиканы қалай құрастыруға болады?

Әдетте жазатын тақырыппен байланысты жақсы бір идея туралы ойланыңдар. Қызықты фактілер мен статистика іздестіріңдер. Нақты және маңызды дәйектер дайындаңдар. Қорытынды жасаңдар.

Өз деректеріңді ұсынудың ең сәйкес келетін форматын ойластырыңдар. Инфографика көп түрлі форматтарда болады, сондықтан өз статистикаларыңды қалай көрсеткілерің келетінін ойластырыңдар: бұл уақыт шкаласы, қозғалмалы

сызба, түсініктемелері бар карта, график, диаграмма, қандай да бір құбылыстарды көлемі және құндылығына қарай салғастыру болуы мүмкін.

Негізгі тұстарды жылдам жеткізуді мақсат етіп қойыңдар. Жеңілдетіңдер! Бір суретте тым көп ақпарат ұсынбаңдар.

Сай келетін және назар аудартатын түс тәсімін анықтап алыңдар.

Инфографикаларыңдағы фактілер арасындағы байланысты анықтаңдар.

Инфографиканы табысты құрудың үш басты сатысы бар:

1) қандай ақпарат түрінің ұсынылатынын анық түсіну: кеңістік, хронологиялық, сандық не аралас комбинациялар;

2) ақпараттың тиісті бейнесін біртұтас, яғни карталар, сызбалар бен диаграммалар жиынтығынан үлкен түрінде түсіну;

3) қажетті презентация типін таңдап алу – статикалық, динамикалық не интерактивті.

Ойлан, жұптас, пікірлес – оқушыларға қандай да болмасын сұрақ, тапсырма берілгеннен кейін оларды тыңғылықты орындауға бағытталған интербелсенді тәсіл.

Тақтада сұрақ/тапсырма/есеп жазылғаннан кейін әрбір оқушы жекеше өз ойлары мен пікірін берілген уақыт ішінде (2-3 минут) қағазға түсіреді. Содан кейін оқушы жұбымен орындағанын 3-4 минут талқылайды, пікірлеседі. Оқытушы екі-үш жұпқа өз пікірлерін бүкіл аудиторияға жариялауын сұрауға болады. Бұл тәсілді қорытынды сабақта қолданған тиімді.

«Футбол» ойыны Қақпашы (сұрақтарға жауап береді).Қорғаушы 2-3адам (жауаптарды дайындайды). Шабуылдаушы (сұрақтар қояды)

«Кезбе тілші» әдісі

Нұсқау:

1-топ: телефон соғылып жатқан ұқсатып, тәулік бойы орын алған оқиғалар туралы хабарлайды.

2-топ: телестудиядағы диктор; жиынтық ақпарат береді

3-топ: тілші; оқиға орнынан ақпарат ұсынады

4-топ: тілші сұхбат алатын куәгер

«Диірмен» әдісі әр топ тақырып бойынша негізгісін қағазға түсіреді, бір-бірмен ауысады, екінші топтың жұмысын толықтырады.

8.6.1.2 Елдерді басқару формасы және мемлекеттік құрылымы бойынша топтастыру;	**(М)**Мемлекеттердің әр түрлі басқару формасы бойынша суреттер ұсынады. **(Ж)** Оқушылар мемлекеттің басқару жүйелері (президеттік, парламеттік, монархия, контституциялық монархия, абсолюттік монархия, теократиялық монархия) және мемлекеттік құрылымының (унитарлы, федерация, конфедерация) түрлерінің анықтамалары беріледі, оқушылар оларды сәйкестендіреді Оқушылар әр басқару формасына талдау жасай отырып, ерекшелігін анықтайды. **(Ж)** Қазақстан және Ресей Федерациясы мысалында елдердің мемлекеттік құрылымына салыстырмалы талдау жасайды. **(Д)** Әр оқушы таңдауы бойынша бір мемлекеттің басқару формасы мен мемлекеттік құрылымына инфографика жасайды

Қайтадан өз жұмысын алып, қайталанғанын сызады.

Ұзақ мерзімді жоспар бөлімі: План және карта. Сабақ тақырыбы. «План» және «шартты белгілер» ұғымы.

Жергілікті жердің планы, шартты белгілер бойынша анықтайды.

Әңгіме бойынша шартты белгілерді пайдаланып, сызбаны құрастырыңдар.

Біз әжем екеуміз (қаладан) _____ шығып, (тас жол) _____ мен жүріп, (өзендегі ағаш көпір) _____ ден өттік. (Көл мен батпақты) _____ айналып, (аралас орман)_____ жанындағы жар бойымен_____ (үйіне) бардық. Әжем сонда қалды. Біз Серік екеуіміз 1 шақырым (шалғындағы соқпақ жол) _____ мен (жеміс бағына) _____ барып, алма жинадық .

1. 1-суретте Алматы қаласының картасы

Эстафета ойыны топ мүшелері тақырыпқа сәйкес жарысады. Мысалы, екі бағанға мемлекеттердің атын жазып

«Фишбоун» - балық қанқасы әдісі. Балықтың басы – проблемалық сұрақ, сүйектері – шығу жолдары, құйрығы – қорытынды. Мысалы, ғаламдық жылыну(проблема). **«Фишбоун» әдісі бойынша жұмыс жүргізу. «Оқытуға әсер ететін факторлар»** үлестірме таратылады. «Фишбоун» сызбасы арқылы оқытудағы кедергілер мен шешу жолдарын, содан шыққан шешімді бейнелейді. Өздеріңіздің сабақтарыңызды көз алдарыңызға келтіріңіз. Сабақта тып-тыныш және керісінше шулап отыратын балалар болады. Ендеше, сіздерге топта мына сұрақтарды талқылауларыңызды сұраймын [12].

- Әлеуметтік деңгейде кездесетін кедергілер.
- Эмоциялық деңгейде кездесетін кедергілер.
- Зияткерлік деңгейде кездесетін кедергілер.

«Алты телпек» әдісі. Ақ телпек: Фактілер, ақпарат, сұрақтар.

Қызыл телпек: эмоциялар, сезу, сезімдер.

Сары телпек: артықшылықтарды іздестіреді. Не себептен осыны істеу керек? Артықшылықтары қандай?

Қара телпек: қауіптілік танытады. Бұл көмектеседі ме? Қандай қателер бар? Кемшіліктері қандай? Бұл идея жүзеге аса алады ма?

Жасыл телпек: Жаңа идеялар туындап, шығармашылық бастауын алады.

Көк телпек: ұйымдастыру және басқарумен байланысты. Неге қол жеткіздік? Болашақта не істеу керек?

8-сынып. Тақырыбы: Алаптар бойынша ірі өзендерге сипаттама.

Мағынаны тану (20 мин)	
«Алты телпек» әдісі арқылы мәтінді оқушыларға бөліп беру және талдау жасауларына ықпал ету.	Оқиды, ойлайды, әр топ өз міндеттері аясында ойларын ортаға салып пікір алмасады, ойларын қорытады, постерге түсіріп, қорғайды.
Топтар бойынша деңгейлік тапсырмалар 1) өзендердің және көлдердің аттарын бағанға бөліп жазу; 2) сөйлемдерді толықтыру; 3) алаптар бойынша ірі өзендерді кескін картаға түсіру.	Еліміз аумағындағы өзендер мен көл аттарын бөлек бағана етіп жазу, сөйлемдерді толықтырып жазу, ірі өзендерді кескін картаға түсіру, қорғау.
Әр топ жеке, жұппен және топпен орындайды. *Әр топ жеке қорғайды*	Қорғау кезінде айтылған мәліметтерді орындарында отырған оқушылар дәптерлеріне түртіп алады.

«Ақ телпек» - алап бойынша бір ірі өзенге сипаттама бере отырып, өзеннің статистикалық деректеріне көп мән беруі керек. СТАТИСТИКАЛЫҚ.

«Сары телпек» - алап бойынша ірі өзенге сипаттама бере отырып, оның тіршілікке пайдалы жақтарын баса көрсетуі керек. СӘТТІЛІК.

«Көк телпек» - алап бойынша ірі өзенге сипаттама бере отырып, өзен суының біз үшін не қажеті бар, не үшін пайдалануымызға болады, ол өзен болмаса не болар еді? деген сұрақтарға жауап беру керек. АНАЛИТИКАЛЫҚ.

«Қызыл телпек» - алап бойынша ірі өзенге сипаттама бере отырып, бұл өзен болмағанда не болушы еді? Табиғат, жануар, өсімдік дүниесі қандай өзгеріске ұшырар еді?- деген сұрақтарға жауап беру керек. СЕЗІМТАЛ.

Оқушылардың жаңа тақырыпты өз бетімен меңгеруі процесіндегі пайдаланылған сыни тұрғыдан ойлау стратегияларының бірі – «Алты телпек» стратегиясы. Әрбір топ-бастарындағы киіп отырған телпек түсіне байланысты өздерінің орындайтын міндеттері болады. Мәтінді меңгергенде топ сол міндеттерге мән беруі керек және жұмысын қорғағанда оны дәлелдер келтіріп түсіндіруі қажет. (Жоғарыда әр телпектің міндеті жеке көрсетілген).

Есіл, Каспий, Теңгіз, Нұра, Іле, Шағалалытеңіз, Ертіс, Марқакөл, Жайық, Балқаш, Сырдария, Арал, Сасыққөл, Зайсан, Жем, Сағыз, Бурабай, Жасылкөл, Қорғалжың, Тобыл, Шу, Ойыл, Қаратал, Лепсі, Алакөл, Есіккөлі, Үлкен Алматыкөлі, Ор, Жаңадария.

Бұл тапсырмада оқушыларға жоғарыда көрсетілген өзендер мен көлдерді бөлек бағандарға қатесіз бөліп тізуі қажет. Өткен тақырыппен жаңа тақырыпты байланыстыра отырып, оқушылардың есте сақтау, номенклатура жаттау қабілеттерін нығайтады.

1. Қазақстан өзендері ... алабына және ... алаптарға жататын өзендер.
2. Еліміз аумағында ірілі-ұсақты ... өзен бар.
3. Қазақстан аумағында ұзындығы ... км-ден асатын ... өзен бар.
4. Олар: ..., ..., ..., ..., ..., ..., ... өзендері.
5. Ертіс өзені ... мемлекеті аумағында ... өзеніне қосылып барып ... мұхитына құяды.
6. Ертіс өзенінің бойында ..., ..., ... ірі СЭС орналасқан.
7. Жайық өзені ... тауынан басталып, ... теңізіне құяды.
8. Сырдария өзені ... тауларынан бастауын алады, еліміз аумағындағы ұзындығы ... км.

«Сөйлемдерді толықтыр» тапсырмасы да жаңа тақырыпты бекітуге бағытталған. Бұл тапсырманың мақсаты еліміз аумағындағы өзендердің негізгі және статистикалық анықтамаларын жаттап, есте сақтауларына ықпал ету және күнделікті өмірде қажет болғанда пайдалана білуге дағдыландыру.

«Бағалау парағында» топ басшысына сабақтың бас кезінде таратылып берілген парақтарды сабақ барысында толтырып отырып, соңында оқып шығады. Бұл әдіс оқушыларды өзін-өзі, сыныптастарын әділ бағалауға дағдыландырады. Өз іс-әрекетіне сын көзбен қарауға, кейінгі сабақтарда белсенділік көрсету қажет екендігін оқушы өздігінен түсінеді. Оқушылардың бағалауы, сабақ барысында мұғалімнің формативті бағалауы жиынтықталып, суммативті баға қорытындалады.

Семантикалық карта

Табиғат зонасы	**Колибри**	**Кебрачо**	**Пуна белдеуі**	**Ла-Плата жазығы**	**Пума**	**Сельвас**	**Гуанако**	**Гевея**	**Кампос**	**Гаруана**	**Кактус**	**Парагвай шайы**
Ылғалды ормандар												
Ауыспалы ормандар												
Саванналар												
Дала												
Шөлейт												
Шөл												
Биіктік зоналық												

Венн диаграмма. Ұқсастықтары мен айырмашылықты анықтау. Мысалы, «Солтүстік Қазақстан қалалары» тақырыбы бойынша.

Теорияны «Талдау» үшін 1. Салыстыру, айырмашылығы неде? 3.Ұқсастығы неде? 4.Тақырыптың басты идеясын жаз деген тапсырмалар болу керек. Венн диаграммасы арқылы қамтуға болады	**Қостанай Петропавл** 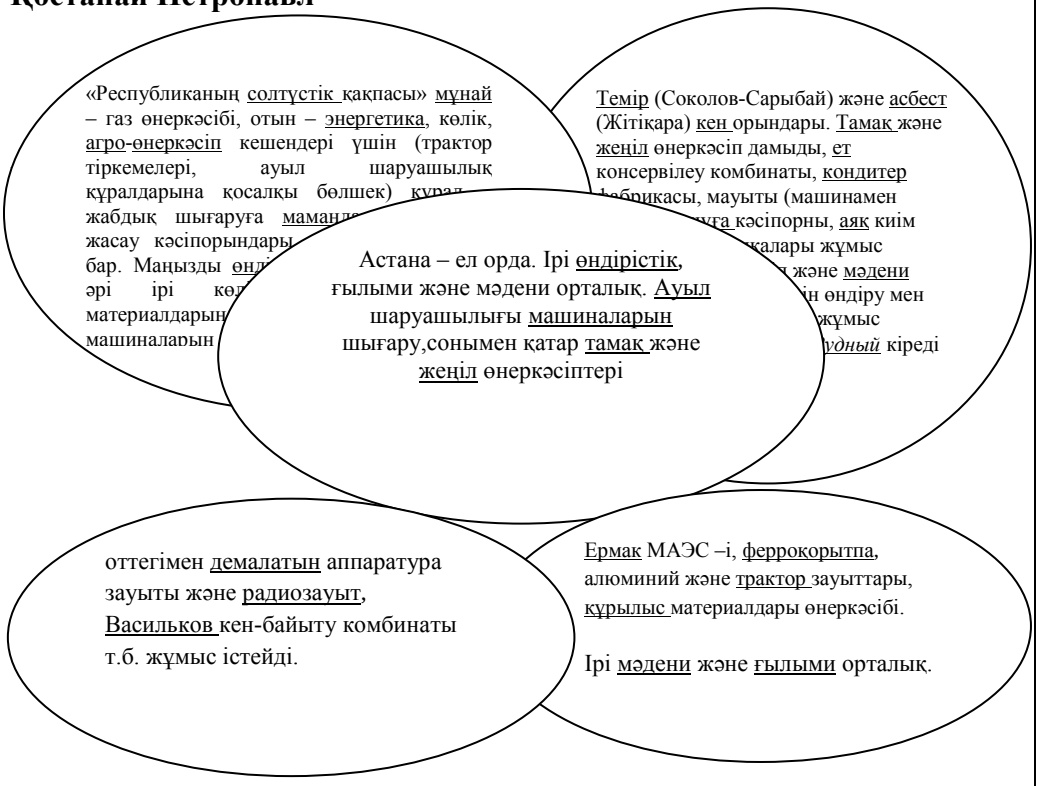 Тақырыптың басты идеясын жаз. Ұқсастығы: *Солтүстік* Қазақстан *қалалары.* Ерекшеліктері: 1. Астана – ел орда. Ірі өндірістік, ғылыми және мәдени орталық. 2.Петропавл қазіргі кезде маңызды өндірістік, мәдени орталық әрі ірі көлік торабы. 3. Қостанай - ірі өнеркәсіп және мәдени орталық. 4. Көкшетау- Васильков кен – байыту комбинаты. 5. Павлодар - ірі мәдени және ғылыми орталық.

Синквейн (ағл. cinquain) – бес жолдан тұратын тақпақ. Мұнда оқушыға оқу материалын қысқаша түйіндемелеу талап етіледі. Бірінші жолда – синквейннің негізгі мазмұнын құраушы бір негізгі сөз (ұғым); екінші жолда – берілген ұғымды сипаттайтын екі сын есім; үшінші жолда – ұғымның әркетін көрсететін үш етістік; төртінші жолда – автор өз қатысын көрсететін қысқа сөйлем; бесінші жолда – ұғымға қатысты өз сезімін, ассоциясын сипаттайтын бір сөз (көбінесе зат есім).

Мысалы, «Қазақстанның Өзендері» тақырыбын өткеннен кейін синквейн құрауға болады. Ол келесі түрде болуы мүмкін

Өзен
Жазықты, таулы
Ағады, гүрілдейді, тасымалдайды
Өзен – тұщы су көзі
Ағыс

3 Білім мазмұнын жаңарту аясында «География» оқу пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсыныстар

Негізгі орта білім беру деңгейіндегі географиялық білім оқушылардың бойында картографиялық сауаттылықты қалыптастыруды, өмірде кездесетін түрлі табиғи, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық жағдайлар мен құбылыстарды түсіндіру, бағалау және болжау үшін географиялық білімді пайдалана білуді, қоршаған орта жағдайына бейімделуді қамтамасыз етуі тиіс. Білім алушылар түрлі теориялық және практикалық мәселелерді шешудің, болжам құрастырудың, бақылау жүргізудің, алынған нәтижені бағалаудың және талдаудың және оларды өмірде кездесетін жағдаяттармен салыстырудың ғылыми әдістерін меңгереді.

География қоғамдық және жаратылыстану-ғылыми білімді жинақтайды, сондықтан да «География» оқу пәнінің мазмұны қоғамдық және жаратылыстану пәндерінің, табиғат пен қоғамның өзара байланысы туралы көзқарасты дамытуға қажетті экологиялық, әлеуметтік, тарихи, экономикалық тағы басқа көріністерді, жалпы географиялық ортаны және Жердің түрлі аумақтарын зерделеудің кешенді тәсілін қамтиды.

«География» оқу пәні білім алушылардың тақырыптың мазмұнын меңгеру барысында зерттеу жұмыстарын жүргізуге қажетті құрал-жабдықтарды қауіпсіз пайдалану, нәтижені талдау, шешімді ғылыми дәлелдер арқылы ұсыну дағдыларын қалыптастыруға жағдай жасайды.

«География» оқу пәнін оқыту білім алушылардың бойында ғылыми дүниетанымды қалыптастыру, жалпы ғылыми әдістерді (бақылау, өлшеу, модельдеу) меңгеру, ғылыми білімді өмірлік тәжірибеде қолдана білу «Физика», «Химия», «Биология», «Математика», «Тарих» және басқа пәндермен пәнаралық байланысқа негізделеді.

География сабақтарында өлкетану компонентін:

– жобалау-зерттеу іс-әрекеттерін ұйымдастыру;

– әлеуметтік-мәдени және табиғи нысандарға саяхат жасауды ұйымдастыру барысында жүзеге асыруға болады.

Географиялық білім жергілікті және ғаламдық деңгейлерді қамтитын көптеген геосаяси, саяси, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық сипатқа ие проблемалардың шешімін, географиялық заңдылықтарды түсінуге көмектеседі.

Қазіргі заманның талабы – шығармашылықпен өз бетінше жұмыс істейтін, өзгермелі өмірде бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамыған, құзіретті тұлға тәрбиелеу.

Осыған байланысты білім алушылардың бірін бірі түсініп, ұжымдық қарым-қатынас орнатып, өзара бірігіп іс-әрекет жасауларын бағалаудың жаңа түрі – критериалды бағалау болып табылады.

Критериалды бағалау – бұл білім алушылардың оқу және дүниетанымдық біліктерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін нақты анықталған, бір-біріне

сәйкес келетін білімнің мазмұны мен мақсаты, сонымен қатар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау үшін алдын ала анықталған критерийлер.

Критерийлер – пәннен нақты тақырыпты меңгеру барысында білім алушылардың орындайтын іс-әрекеттері, яғни оқу мақсатын жүзеге асыруға арналған өлшемдер.

Критерийлер көрсеткіштер арқылы шешімін табады, әр нақты тапсырмаға арналған бағалау критерийлері берілген оқу тапсырмасын орындаудың нәтижесі қандай болуы керек екенін дәл көрсетеді, ал кез келген көрсеткіш бойынша бағалау – бұл қойылған мақсатқа оқушының қаншалықты жеткендігінің анықтамасы. Критерий – нәтижені бағалаудың қойылған талаптарға сәйкестігі бойынша шешім қабылдаудың белгісі, негіздемесі, ережесі.

Білім алушыларды мектепте оқытудың сапасын арттыру және мектеп түлектерінің білімін халықаралық стандартқа сәйкестендіру – критериалды бағалауды енгізудің мақсаты болып табылады. Критериалды бағалау жүйесі білім алушыларды әділ бағалау проблемасын шешуі және оларды неғұрлым жоғары жетістіктерге жетуге жетелеуі тиіс. Бағалау жүйесі:

– оқу материалы мен практикалық дағдылардың қаншалықты табысты меңгерілгені және қалыптасқандығын анықтауға мүмкіндік беруі тиіс;

– білім алушылардың өз жетістіктерін өздерінің бағалауына ынталандыру және дамыту механизмі қалыптасуы тиіс;

– мұғалім, білім алушы, ата-ана және мектеп ұжымы арасындағы үздіксіз қарым-қатынасты қарастыруы және қамтамасыз етуі тиіс;

– нақты бір сыныпқа бірдей қолдануға арналуы тиіс;

– білім алушының психологиясына байқап ұқыпты қарауды, психологиясын жаралайтын, зақым келтіретін жағдаяттардан қашық болуды қамтамасыз ететіндей құрылуы тиіс.

Критериалды бағалау жүйесінің артықшылықтары:

– оқу пәнінің мақсаттарына сәйкес келеді және әділ бағалауды арттыруға мүмкіндік тудырады;

– жетістік деңгейлері нақты құрастырылған;

– бағалауды білім процесіне қатысушы білім алушылар, ата-аналар, мұғалімдер үшін бірдей түсінікті етеді;

– өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытуға мүмкіндік жасайды;

– білім алушының өз еңбегінің нәтижесіне жауапкершілігін тәрбиелейді;

– білім алуға қызығушылығын арттырады;

– білім алушыларды сабақтың әр кезеңінде бағалау мүмкіндігін жасайды (білім алушылар қорытынды бағаның неден шығатынын көреді).

Білім алушыларға бағаның қайдан шығатыны түсінікті болуы үшін, оларға әр түрлі критерийлер ұсынылады. Осы кезеңнің ең маңызды сәті, білім алушыларға өзін және басқаларды бағалауға мүмкіндік беру болып табылады. Бағалау критерийлерін мұғалім өзі немесе білім алушылармен бірігіп те әзірлеуі мүмкін: бұл оқытудың осы кезеңінде білім алушылардың меңгеруі тиіс стандарты болып табылады. Критерий дегеніміз – бұл білім алушылардың

білуі, түсінуі, өзгертуі, дәлелдеуі тиіс фактілер, ұғымдар мен дәлелдер. Критериалды бағалау жүйесі бір оқушыны басқа оқушымен салыстыру жағдайы болдырмайды, бағалаудың қосымша мүмкіндіктері пайда болады, сонымен қатар білім алушылар өз жетістіктерін бір немесе басқа критерийлер бойынша жетілдіру мүмкіндігі болады.

Жекелеген жұмыстарды бағалай отырып, мұғалім білім алушының назарын қорытынды баға қойылған жалпы жұмыстың бір немесе басқа құрамдас бөлігінен қол жеткізген жетістігіне аудартады. Критериалды бағалау әдісі білім алушының оқу әрекетіне қызығушылығын арттырудың және тұлғалық тәсілдің ықпалды құралы болып табылады. Бағалау жүйесінің аталған технологиясын енгізу барысында әр білім алушы дамудың нақты деңгейіне қол жеткізе алады, себебі бұл технология оқушының алға басуына және өзін-өзі танытуына бағытталған [13].

Критериалды бағалаудың жүйесі:

– сабақтың әр бөлігіндегі дайындық деңгейін;

– пәннің оқу бағдарламасындағы мақсаттарын орындау қабілетін анықтауға;

– тұлғаның даму жетістігін бақылауға;

– білімді меңгеру барысында жіберген қателіктерін анықтауға;

– өзі орындаған жұмысқа берілген бағаның әділдігіне көз жеткізуіне;

– білімді меңгеруі туралы мұғалім – оқушы, мұғалім – ата-ана арасындағы байланысты жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Критериалды бағалаудың білім алушылар үшін де, мұғалімдер және ата-аналар үшін де маңызы бар. Мысалы,

білім алушылар:

– өздерінің танымдық және ойлау қабілеттерінің деңгейін арттыру үшін оқытудың әр түрлі әдістерін қолдану;

– жаңа білімді меңгеру барысында табысқа жетелейтін бағалау критерийлерін түсіну;

– сын тұрғысынан ойлау, өз ойын еркін айту, білімін көпшілік алдында көрсету (ұсыну), өзін-өзі және сыныптастарын бағалау арқылы кері байланыс орнату мүмкіндігіне ие болады;

– өзбетінше жаңа білім алу, оқу әрекетін ұйымдастыру, мақсат қою, жоспарлау, өзін-өзі бақылау және өз әрекетінің нәтижесін бағалау, өз әрекетінің болуы мүмкін нәтижелерін алдын-ала болжау дағдыларын меңгереді;

– бастапқы фактілер мен болжамдарды, теориялық модельдер мен нақты нысандарды түсіндіру үшін, олардың арасындағы айырмашылықты түсіну мүмкіндігіне ие болады;

– белгілі фактілерді түсіндіру және ұсынылған болжамды эксперименттік жолмен тексеру, процестер мен құбылыстардың теориялық модельдерін әзірлеу үшін болжамдар мысалында ыңғайлы оқу әрекетін меңгеру;

– қабылдау, өңдеу және ақпаратты сөз, образдық, белгілік түрлерде беру, алынған ақпаратты қойылған мақсатқа сәйкес талдау және қайта өңдеу дағдыларын қалыптастыру;

– оқыған мәтіннің негізгі мазмұнын белгілеу, қойылған сұраққа мәтіннен жауап табу және мәтіннің мазмұнын баяндау;

– танымдық мақсаттарды жүзеге асыру үшін ақпараттың жаңа технологияларын, өз бетінше іздеу, талдау және іріктеп алу үшін түрлі ақпарат көздерін пайдалану;

– монологтік және диалогтік сөйлеуді дамыту, өз ойын жеткізу және сұхбаттаушысын тыңдай білу білігі, оның көзқарасын түсіну, басқа адамның ойларын қабылдау мүмкіндігі;

– ерекше жағдаяттарда қажет болатын әрекет түрлерін, проблемаларды шешу әдістерін және эвристикалық әдістерді меңгеру;

– әлеуметтік түрлі рөлдерді орындау арқылы топта жұмыс істеу білігін қалыптастыру, оқыту және өз көзқарасын және пікірін қорғау, пікірталас жүргізу [14].

Мұғалімдер:

– оқытудың сапалы нәтижесіне жеткізетін критерийлер құрастыру;

– білім алушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін есепке ала отырып, әр оқушыға арналған критерийлер немесе тапсырма түрлерін жоспарлау;

– бағалаудың әртүрлі әдістерін пайдалану;

– білім алушылармен және олардың ата-аналарымен кері байланыс орнату мүмкіндігі.

Ата-аналар:

– өз баласының білім жетістіктерін бақылау;

– білім сапасының және нәтижесінің сапасымен танысу;

– оқуына қолдау көрсету бағытын білу мүмкіндігі.

Мұғалім критериалды бағалау жүйесін қолдану үшін сыныптағы білім алушылардың дайындық деңгейін және ерекшеліктерін ескере отырып, пәннің оқу мақсаттарына сәйкес «білу және түсіну», «қолдану», «сыни ойлау және зерттеу», «коммуникация және рефлексия» және т.б. критерийлері бойынша дескрипторлар әзірлеуі тиіс. Әр критерий оқушының тапсырманы орындауын жүйелі бағалануына мүмкіндік беретін дескрипторлардан тұрады, сонымен қатар білім алушылар осы дескрипторларға сүйене отырып өз жұмысының нәтижесін бағалай алады.

«География» оқу пәнінің ерекшеліктерін ескере отырып бағалау критерийлері мен дескрипторларының үлгісін ұсынамыз (34-кесте)

34-кесте – «География» оқу пәнінің бағалау критерийлері мен дескрипторларының жалпы мазмұны

Ойлау әрекетінің деңгейлері	Дескрипторлар	Бағалау критерийлері
Білу және түсіну	Негізгі орта білім беру деңгейінің «География» оқу	- Жердің формасы мен өлшемдерін;

	пәнінің бағдарламасының мақсаттарына сәйкес келетін нақты фактілерді, терминдерді, ақпараттарды, анықтамаларды, сипаттамаларды білу және түсіндіру. Алынған ақпаратқа талдау, болжау жасау арқылы түсінгендігін көрсете білу	- «полюс», «экватор», «бастапқы меридиан», «тропик», «поляр шеңбері», «карта», «шартты белгілер», «масштаб» т.б. ұғымдарды; - Жердің құрылысын; - рельефтің негізгі формаларын; - Дүниежүзілік мұхиттың бөліктерін; - құрлық суларының түрлерін; - ауа райы өзгерістерінің себептерін; - климаттың түрлерін; - желдердің түрлерін және олардың пайда болу себептерін; - мұхит сулары қозғалысың түрлерін; бағдарламада қарастырылған географиялық нысандарды біледі және түсіндіреді
Түсіндіру	Түрлі дереккөздерінен алынған географиялық ақпаратты дұрыс түсіндіру	- географиялық ақпараттарды түсінеде және түсіндіреді
Қолдану	Алдыңғы сыныптарда және басқа пәндерден алынған ақпараттарды, білімдерді және дағдыларды күнделікті өмірде кездесетін жағдаяттарда, сабақ барысында оқу мақсаттарына жетуде пайдалану	оқу және тәжірибеге бағытталған міндеттерді шешу үшін географиялық ақпарат көздерін: - карталарды; - глобустарды; - тұсбағдарды; - жергілікті жердің планын; - анықтамалықтарды; әр түрлі қосымша әдебиетті т.б. практикалық жұмыс орындау, диаграммалар, кестелер құру, кескін картамен жұмыс істеу, географиялық есептер шығару, жобалар жасау барысында қолданады
Сыни ойлау	Тұрмыста және қоршаған	- өзінің және жанындағы

және зерттеу	ортада денсаулық пен экологиялық тәртіп нормаларын сақтау үшін күнделікті өмірдегі географиялық құбылыстар туралы ақпаратты талдауды, бағалауды, зерттеуді жүзеге асыру. Білім көзінен алған талдау, синтездеу, бағалау арқылы пікірлер қалыптастыру. Жекелеген сыныптар мен пәндер көлемінде оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес келетін ақпараттар мен нәтижелерді жинақтай алу және оларды талдай алу қабілеттілігін көрсету. Ұсынылған болжамдарды дұрыс ақпараттар жинақтау және деректерді пайдалану арқылы зерттеп, бағалап, өз бетімен қорытынды жасау. Әр сыныптар мен пәндер көлемінде оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес келетін жасалған қорытынды жайында ой қозғау қабілеттілігін көрсету	адамдардың денсаулығын сақтау үшін; - қоршаған ортада экологиялық тәртіп нормаларын сақтау үшін географиялық құбылыстар туралы ақпаратты талдайды, бағалайды, зерттейді; - әр түрлі дереккөздерден алынған ақпараттарды талдайды; әр түрлі дереккөздерден алынған ақпараттарға сын тұрғысынан баға береді
Талдау	Зерттелетін үдерістің құрамдас бөліктерін талдау арқылы ақпарат немесе нәтижелер алу және оны түсіндіру	- табиғат құбылыстарын және табиғат нысандарын; - географиялық зерттеулердің кезеңдерін; - тақырыптық карталарды ; - аумақтарының табиғат жағдайын, ресурстарын, шаруашылығын және т.б.
Синтез	Модель құру үшін алған білімдерін біртұтас біріктіру, нақты үдерістерді сипаттайтын модельдерді түсіндіру; дереккөздерден шығатын ой-пікірлерді қалыптастыру	

Математикалық сауаттылық	Әртүрлі пәндерде, мәнмәтінде және күнделікті жағдайларда сандарды, есептеулерді, графиктерді, кестелерді және басқа да математикалық тұжырымдамаларды қолдану	- жергілікті жердің планынан, топографиялық картадан, қаланың және елді мекендердің сызбанұсқаларынан өлшеуіш ресурстарды табады және қолданады; - өзі тұрған елді мекеннен тура сызық арқылы ең жақын және ең алыс мұхитқа дейінгі т.б. нысандарға дейінгі қашықтықты анықтайды; практикалық жұмыстар орындау барысында математикалық есептеулердің барлық түрлерін жүзеге асырады
Коммуникация және рефлексия	Пәннің әр сыныптағы көлеміне байланысты оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес келетін ақпараттар, фактілер мен ойларын, пікірлерін ауызша және жазбаша ұсына білу. Басқа адамдар ұсынған ақпаратты тыңдап және сәйкесінше жауап қайтара алу қабілеттілігін, басқа адамдардың пікірлерін, көзқарасын қабылдай отырып, өз пікірлерін, көзқарасын түсіндіру арқылы ортақ ойға келу. Айтылған ойларды, пікірлерді, оқиғаларды ой елегінен өткізу арқылы шешім қабылдау немесе ой толғаныс нәтижесінде іс-әрекет жасау	
Бағалау	Ақпараттардың, тәсілдердің, қорытындылардың, нәтижелердің тиімділігі немесе анықтылығы туралы шешім шығару; қолайлы әдіс-тәсілдерді және стратегияларды таңдай білу	

Төмендегі кестелерде жалпы білім беретін мектептердің 7-9-сыныптарына арналған «География» оқу пәні бойынша оқу жылы барысында оқылатын тақырыптарды зерделеу барысында жүзеге асырылуы тиіс мақсаттарды *бағалаудың критерийлерінің үлгілері* берілген (35-кесте)

35-кесте – Бағалау критерийлерінің үлгілері. 7-сынып

1-бөлім. Географияның зерттеу тәсілдері. Зерттеу және зерттеушілер бөлімшесі	
Географияның зерттеу нысандары	
Бағалау критерийлері	- географияның зерттеу нысандарын анықтайды; - физикалық және экономикалық география нысандарын ажыратады;

	- тапсырманың мағынасын түсінеді және түсіндіреді, тапсырманы орындау үшін өз білімін қолдана алады; - зерттеу нысандарына салыстырмалы талдау жасай алады
География ғылымының дамуы	
Бағалау критерийлері	- білімдерін қолдану арқылы география ғылымының даму кезеңдерін бөліп көрсетеді; - саяхатшылардың ашқан жаңа жерлері туралы айтады; - саяхатшылардың ашқан жаңа жерлеріне сипаттама береді; - картаның және басқа да дереккөздердің көмегімен саяхатшылардың жүрген жолдарын анықтайды және талдайды; - зерттеушілердің география ғылымының дамуына қосқан үлесін сипаттайды және бағалайды; - саяхатшылар мен зерттеушілердің география ғылымының дамуына қосқан үлесі туралы өз пікірін дәлелдейді; - тақырып бойынша қойылған нақты сұраққа жауап береді. Мысалы: Саяхатшылар мен зерттеушілердің орындаған жұмыстарының нәтижесін қайдан көруге болады? Қай саяхатшының, зерттеушінің зерттеу нәтижелері осы күнге дейін өзектілігін жойған жоқ? Саяхатшылар мен зерттеушілердің география ғылымының дамуына қосқан үлесін қалай бағалауға болады?
Географиялық дерек көздері	
Бағалау критерийлері	- тапсырманы орындау үшін географиялық ақпараттың түрлі дереккөздерін қолданады; - карталардың мазмұнын және масштабын анықтайды; - атластағы карталардың ұқсастығы мен айырмашылығын анықтайды; - мәтіннен тапсырмаға қатысты ақпаратты табады; - карталардан қажетті ақпаратты тауып сипаттайды; - қажетті графикалық материалдарды қолданады; - берілген суреттерден қажетті ақпаратты табады; - оқулық мәтінін, картаны басқа да дереккөздерін қолдану арқылы ұсынылған кестені толтырады
Географиялық тәжірибелер	
Бағалау критерийлері	- географиялық нысандардың қасиеттерін анықтауға арналған тәжірибелер жүргізеді
Далалық зерттеулер әдістері	
Бағалау критерийлері	- далалық зерттеудің жоспарын құрады; - географиялық зерттеу әдістерін қолданады; - зерттеудің нәтижесі бойынша деректерді тіркейді; - зерттеу нәтижесінде алынған деректерді өңдейді; - зерттеу нәтижесінде алынған деректерді талдайды;

	- алынған деректер бойынша диаграмма жасайды; - зерттеу нәтижесін қорытындылайды
Географияда графикалық әдістердің қолданылуы	
Бағалау критерийлері	- географиялық нысандардың, құбылыстардың және үдерістердің ерекшеліктерін диаграмма, профиль, график түрінде көрсетеді;
2-бөлім. Картография және географиялық деректер базасы. «Географиялық карталар» және «Географиялық деректер базасы» бөлімшелері	
Географиялық картосхемаларды қолдану	
Бағалау критерийлері	- тақырып бойынша картосхемаларды жасайды; - құрастырылатын карта-сызбаның тақырыбын өз бетінше анықтайды; - тақырып бойынша карта-сызбада көрсетілетін ақпаратты дереккөздерден жинақтайды; - карта-сызбада ақпаратты шартты белгілермен белгілейді; - құрастырған карта-сызбасын түсіндіреді, қорытынды жасайды; - білім алушы өзі құрастырған карта-сызбаны мұғалім ұсынған дайын сызбалармен салыстырады
Географиялық номенклатура	
Бағалау критерийлері	- материктер мен мұхиттардың номенклатурасы ұғымын біледі; - географиялық нысандарды картадан анықтайды; - географиялық нысандарды картадан көрсетеді; - географиялық нысандардың координаталарын картадан анықтайды; - географиялық нысандарды топтастырады. Мысалы: материктін шеткі нүктелері; шектесетін мұхиттары, теңіздері, шығанақтары, бұғаздары; таулары (биік шыңдары); жазықтары және тағы басқа;
Географиялық деректерді ұйымдастыру	
Бағалау критерийлері	- географиялық номенклатура нысандарын топтастырады және кесте түрінде көрсетеді
3-бөлім. Физикалық география. «Литосфера» бөлімшесі	
Литосфераның құрылысы мен заттық құрамы	
Бағалау критерийлері	- «литосфера», «мантия», «ядро» ұғымдарын біледі; - литосфераның құрылысын сызба түрінде көрсетеді; - «минерал», «магмалық тау жыныстары», «шөгінді тау жыныстары», «метаморфтық тау жыныстары» ұғымдарының мағынасын біледі; - магмалық, шөгінді, метаморфтық тау жыныстарының пайда болу жолын сипаттайды; - әртүрлі дереккөздерді қолданумен литосфераның заттық құрамын анықтайды;

	- оқулықтың, басқа да дереккөздердің көмегімен жер қыртысына сипаттама береді; - жер қыртысын зерттеудің заманауи әдістерін біледі
Жердің тектоникалық құрылысы	
Бағалау критерийлері	- «платформа», «геосинклиналь», «қалқан», «риф» ұғымдарын біледі; - литосфералық плиталардың орналасуын картадан көрсетеді және сипаттайды; - арнайы картаның көмегімен материктердегі ежелгі платформаларды анықтайды; - қазіргі кезде де жер қыртысы қозғалысының болатынын дәлелдейді
Литосфераның тектоникалық қозғалыстары	
Бағалау критерийлері	- негізгі литосфералық плиталардың атауларын біледі; - дереккөздердің көмегімен тектоника ғылымының зерттеу саласын анықтайды; - Жер қыртысының тектоникалық қозғалыстарын (дрейф, коллизия, субдукция, спрединг) талдайды
Литосфералық катаклизмдер	
Бағалау критерийлері	- түрлі дереккөздердің көмегімен табиғи апаттардың түрлерін анықтайды; - апаттардың себеп-салдарын түсіндіреді - литосфералық катаклизмдер барысында өзін-өзі ұстау ережелерін түсіндіреді; - табиғи апаттар барысында өзін өзі ұстау ережелерін әзірлейді; - Қазақстанның сейсмикалық белдеуінің орналасуын біледі және картадан көрсетеді; - аталған географиялық нысандарды кескін картаға түсіреді
«Атмосфера» бөлімшесі	
Атмосфера және оның құрамдас бөліктері	
Бағалау критерийлері	- атмосфераның құрамдас бөліктерін біледі; - атмосфераның маңызын сипаттайды; - атмосфераның құрылысы мен қабаттарының ерекшеліктерін графикалық түрде бейнелейді, түсіндіреді; - берілген деректерді қолдана отырып есептер шығарады
Ауа райы және метеорологиялық элементтер	
Бағалау критерийлері	- «ауа райы» ұғымын өз сөзімен түсіндіреді; - ауа температурасының өзгеру себептерін түсіндіреді; - ауа райы өгерісі туралы білудің (адамның өмірі, іс-әрекеті үшін) маңыздылығын сипаттайды; - метеорологиялық құбылыстарды зерттеудің маңыздылығын анықтайды (температура, қысым, жел, бұлттылық, жауын-шашын, ылғалдылық);

	- орташа тәуліктік температураны шығарады; - ауа температурасының тәуліктік өзгерісін график түрінде көрсетеді; - дайын сызбадан ауа температурасының өзгерісін және тәуліктік амплитудасын анықтайды; - атмосфералық қысымның қалыптасуын сипаттайды; - желдің пайда болу себептерін түсіндіреді; - жел өрнегін салады; - Қазақстан аумағындағы желдерді біледі; - түрлі ақпарат көздерінің деректерін, оқулық мәтінін пайдаланып муссонға және бризге тән заңдылықтарды сипаттайды; - берілген деректердің көмегімен салыстырмалы ылғалдылықты анықтайды; - «изотерма», «изобар», «амплитуда», «атмосфералық қысым» ұғымдарын түсіндіреді; - құралдардың көмегімен ауаның температурасын, желдің бағытын, ылғалдылықты өлшейді - «атмосфера» тақырыбына қатысты түрлі есептер шығарады
Қолайсыз атмосфералық құбылыстар	
Бағалау критерийлері	- қолайсыз атмосфералық құбылыстарды анықтайды және өз ойын дәлелдейді; - қолайсыз атмосфералық құбылыстарға талдау жасайды; - қолайсыз атмосфералық құбылыстардан сақтану шараларын ұсынады; - жергілікті жерде болатын қолайсыз құбылыстардан сақтану шараларын ұсынады
«Гидросфера» бөлімшесі	
Гидросфера және оның құрамдас бөлігі	
Бағалау критерийлері	- «гидросфера» ұғымын біледі; - гидросфераның құрамдас бөліктерін сипаттайды; - табиғаттағы су айналымын сызба түрінде көрсетеді; - табиғаттағы су айналымы барысында болатын процестерді түсіндіреді; - «су тіршілік көзі» ұғымын дәлелдейді; - сабақ барысында аталған географиялық нысандарды картадан көрсетеді
Су ресурстарының маңыздылығы	
Бағалау критерийлері	- судың қасиеттерін анықтауға арналған тәжірибелер жүргізеді; - адам өмірінде, іс-әрекетінде судың маңызы туралы өз ойын дәлелдейді; - судың тұрмыстық қажеттілікте пайдаланылуына талдау жасайды;

	- су туралы айтылған нақыл сөздердің мағынасын түсіндіреді
Дүниежүзілік мұхиттың географиялық жағдайы	
Бағалау критерийлері	- Дүниежүзілік мұхиттың құрамдас бөліктерін атайды; - мұхиттардың оның құрамдас бөліктерінің географиялық жағдайын сипаттаудың өзіндік үлгісін ұсынады; - «Дүниежүзілік мұхит», «теңіз», «бұғаз», «арал», «түбек» ұғымдарын тұжырымдайды; - сабақ барысында аталған географиялық нысандарды кескін картаға белгілейді
Дүниежүзілік мұхит суларының қасиеттері	
Бағалау критерийлері	- Дүниежүзілік мұхит суының қасиеттерін біледі; - «мұхит ғаламшардың жылыту жүйесі» ұғымын дәлелдейді; - мұхит суының қасиеттеріне әсер ететін факторларды анықтайды; - Күн сәулелерінің мұхит суына әсерін түсіндіреді; - эксперимент жүргізу арқылы тұзды су мен тұщы судың тығыздығын анықтайды;
Мұхит суларының қозғалыстары	
Бағалау критерийлері	- мұхит суының қозғалыстарын жіктейді; - мұхит суының қозғалыстарын түсіндіреді; - картаның көмегімен ағыстардың түрлерін анықтайды; - толысу және қайту құбылыстарын сипаттайды; - ең күшті толысу және қайту құбылыстарының айына екі рет болу себебін түсіндіреді; - толысу және қайту құбылыстарының маңызы мен кері әсерін анықтайды; - кескін картаға ағыстарды белгілейді
Мұхиттармен байланысты апаттар	
Бағалау критерийлері	- мұхиттар мен теңіздерге қатысты апаттарды топтастырады; - мұхиттар мен теңзідерде болатын апаттардан сақтану жолдарын ұсынады; - «цунами» ұғымын біледі, түсіндіреді; - цунами жиі болатын аймақтарды картадан көрсетеді; - цунами жиі болатын аймақтарды кескін картаға белгілейді
Дүниежүзілік мұхиттың проблемалары	
Бағалау критерийлері	- мұхиттар мен теңіздердің проблемаларын топтастырады; - Дүниежүзілік мұхит суларын ластаушы көздерді анықтайды, өз ойын дәлелдейді; - картадан мұнай өндірілетін (Дүниежүзілік мұхиттағы) жерлерді көрсетеді; - Дүниежүзілік мұхит проблемаларын шешу жолдарын ұсынады; - жоспар бойынша бір елдің су ресурстарына сипаттама береді

«Биосфера» бөлімшесі	
Биосфера және оның құрамдас бөліктері	
Бағалау критерийлері	- «биосфера» ұғымын біледі; - тіршілік үшін литосфераның, атмосфераның, гидросфераның рөлін түсіндіреді; - биосфераның төменгі және жоғарғы қабаттарын анықтайды және дәлелдейді; - биосфераның Жердің басқа қабықтарынан ерекшеліктерін анықтайды; - биосферада Жердің басқа қабаттарының бірі болмаса қандай өзгеріс болатынын түсіндіреді; - Жер қабықтарының өзара байланысын дәлелдейді
Топырақ және оның құрамы мен құрылымы	
Бағалау критерийлері	- «топырақ», «құнарлы», «гумус», «топырақ түзуші факторлар», «топырақтың құрамы» ұғымдарын біледі; - топырақ түзуші факторлардың рөлін түсіндіреді; - топырақ қабаттарын сипаттайды
Қазақстанның топырақ түрлері	
Бағалау критерийлері	- Қазақстан топырақтарының түрлерін біледі; - карталардың көмегімен дүние жүзінің әр түрлі аумақтарындағы және Қазақстан аймағындағы топырақтың түрлерін анықтайды; - Қазақстан аймағындағы топырақтың таралуына байланысты ауыл шаруашылығының түрлерін анықтайды; - топыраққа зерттеу жүргізіп жоспар бойынша қорытынды жасайды; - топырақ картасын оқиды; - жергілікті жердің топырағының құнарлылығына баға береді
Топырақтың экологиялық проблемалары	
Бағалау критерийлері	- «топырақ эрозиясы», «топырақ мелиорациясы» ұғымдарын түсіндіреді; - топырақты сақтаудың (топырақ эрозиясын болдырмаудың) өзіндік шараларын ұсынады; - жергілікті жердің топырақ қабатының бұзылу себептерін анықтайды; - топта, сыныпта топырақ мәселелері туралы сұрақтарды талқылайды; - топырақтардың экологиялық проблемаларын жіктейді
«Табиғи-аумақтық кешендер» бөлімшесі	
Табиғи-аумақтық кешендердің қалыптасуы	
Бағалау критерийлері	- табиғат кешенінің құрамдас бөліктерін біледі; - құрамдас бөліктердің арасындағы байланысты түсіндіреді; - адамның табиғи-аумақтық кешендерге тигізетін әсерін анықтайды және дәлелдейді;

	- жергілікті жердің табиғат кешендерінің түрлерін анықтайды; - табиғат кешені компоненттерінің өзара байланысының өзіндік сызбасын ұсынады
Табиғи-аумақтық кешендердің түрлері	
Бағалау критерийлері	- «табиғат зоналары» ұғымын түсіндіреді; - картаның және ақпарат дереккөздерінің көмегімен табиғат зоналарының орналасу ерекшеліктерін анықтайды; - Қазақстанның және Еуразияның табиғат зоналары эндемик жануарларын анықтайды; - табиғат зоналарының қалыптасуына климаттың әсерін түсіндіреді; - табиғат зоналарындағы табиғат компоненттерінің өзара байланысын анықтайды; - табиғат зоналарын салыстырмалы сипаттайды; - Қазақстанды «Ұлы дала елі» деп атаудың өзіндік себебін ұсынады
4-бөлім. «Әлеуметтік география». «Халықтар географиясы» бөлімшесі	
Дүниежүзі халқының тілдік әулеттері мен топтары	
Бағалау критерийлері	- дүниежүзі халқықтарының этнолингвистикалық жіктелінуін түсінеді; - түрлі суреттердің көмегімен ұлт өкілдерін белгілері бойынша анықтайды; - Қазақстандық тілдік әулеттерді біледі; - Қазақстандағы ұлтаралық қатынастарының статистикалық деректерді талдайды; - географиялық дереккөз материалдарын, түрлі диаграммаларды пайдаланып ең көп тараған тілді анықтайды; - картадан тілдердің таралу аймақтарын көрсетеді; - халықтардың орналасу себептерін түсіндіреді
Дүниежүзі халқының діни құрамы	
Бағалау критерийлері	- дүние жүзі халқының діни құрамын анықтайды; - діндердің таралу аймақтарын анықтайды; - «діндердің таралуы» диаграммасын талдайды; - Қазақстандағы діндерді біледі, - ұсынылған суреттерден дін түрлерін және олардың таралған жерлерін анықтайды; - түрлі діндердің дінбасыларының аталуын анықтайды; - картадан діндердің таралу аймақтарын көрсетеді; - мұғалім ұсынған жоспарға сүйене отырып, әлемдік және ұлттық діндердің ерекшеліктеріне зерттеу жүргізіп, қорытынды жасайды; - әлемдік діндердің орталықтарын анықтайды; - діндердің қазіргі кездегі таралу аймақтарының себептерінің

	өзіндік нұсқасын ұсынады
Дүниежүзінің тарихи-мәдени аймақтары	
Бағалау критерийлері	- қазіргі кездегі ірі өркениеттерді картадан көрсетеді және кескін картаға шартты белгімен белгілейді; - мәдениеттердің негізгі факторлары кестесін негізге алып, дереккөздердің көмегімен бір өркениетті сипаттайды; - халықтың этникалық және діни құрамына байланысты дүниежүзінің тарихи-мәдени (өркениеттік) аймақтарының қалыптасуын түсіндіреді; - Қазақстанда өмір сүретін этностардың арақатынасы диаграммасын талдайды
Ұлтаралық және дінаралық келісім	
Бағалау критерийлері	- қазақстандық компонентті қамту негізінде ұлтаралық және дінаралық келісімнің қажеттілігін дәлелдейді; - қазақстандық компонентті қамту негізінде ұлтаралық және дінаралық келісімді қалыптастырудың жолдарын ұсынады; - бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен ұлтаралық және дінаралық келісімді нығайту бойынша Қазақстанда істеліп жатқан іс-шараларды анықтайды
5-бөлім. «Экономикалық география» «Табиғи ресурстар» бөлімшесі	
Табиғи ресурстардың жіктелуі	
Бағалау критерийлері	- табиғи ресурстардың таралу заңдылықтарын талдайды; - табиғи ресурстардың адамның тіршілігі үшін маңызын анықтайды, дәлелдейді; - табиғи ресурстарды пайда болуына, таусылуына, шаруашылықта пайдаланылуына байланысты топтастырады; - жергілікті жердің табиғи ресурстарын атайды; - жергілікті жердің табиғи ресурстарын пайдаланылуына талдау жасайды, өз ойын дәлелдейді; - жергілікті жердің табиғи ресурстарын тиімді пайдаланудың өзіндік жолдарын ұсынады; - картаның көмегімен табиғи ресурстардың таралуын сипаттайды; - табиғи ресурстарды жіктейді; - ресурстардың сарқылатын және сарқылмайтын болып бөлінуінің себебін түсіндіреді; - таңдауы бойынша бір ресурсқа сипаттама береді; - ресурстардың кездесетін жерлерін картадан көрсетеді; - шартты белгілерді пайдаланып кескін картаға пайдалы қазбалардың кен орындарын белгілейді; - статистикалық деректерді пайдаланып пайдалы қазбаның қорына қатысты есептер шығарады; - пайдалы қазбаның қорына қатысты есептердің нәтижесін диаграмма түрінде көрсетеді

Табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемалар	
Бағалау критерийлері	- табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды анықтайды; - табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды шешудің жолдарын ұсынады; - табиғи ресурстарды игерудің тиімді және тиімсіз жолдарына мысал келтіреді; - Арал теңізі проблемасына талдау жасайды (проблеманың пайда болу себебін анықтайды); - проблеманы шешу жолын ұсынады және өз ойын дәлелдейді
«Әлеуметтік-экономикалық ресурстар» бөлімшесі	
Көлік инфрақұрылымы	
Бағалау критерийлері	- қазақстандық компонентті қамту арқылы көлік инфрақұрылымының элементтерін сипаттайды; - қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде көлік инфрақұрылымының маңыздылығына баға береді; - «инфрақұрылым» ұғымын түсінеді; - көлік торабын орналастыруға әсер ететін факторларды анықтайды; - әр түрлі дереккөздерінің мәліметтеріне сүйеніп жүк және жолаушы айналымының құрылымына қатысты диаграмма құрастырады; - пайыздық айырмашылықтарының себептерін анықтайды; - Қазақстанның бір қаласынан екінші қаласына жүк тасудың өзіндік үлгісін ұсынады, өз жобасын қорғайды; - көлік жүйесінің елдің дамуындағы атқаратын рөліне талдау жасайды; - картадан Қазақстанның негізгі автокөлік жолдарын көрсетеді; - кескін картаға Қазақстанның негізгі автокөлік жолдарын түсіреді
Әлеуметтік инфрақұрылым	
Бағалау критерийлері	- қазақстандық компонентті қамту арқылы әлеуметтік инфрақұрылымның элементтерін сипаттайды; - әлеуметтік инфрақұрылымның маңыздылығына баға береді; - «әлеуметтік инфрақұрылым» ұғымын түсінеді; - әлеуметтік инфрақұрылымның елдің дамуындағы рөліне талдау жасайды; - әлеуметтік инфрақұрылым кластерін құрастырады; - әлеуметтік инфрақұрылым салаларының негізгі мақсаттарын түсіндереді; - жергілікті жердің әлеуметтік инфрақұрылым салаларын анықтайды;

<table>
<tr><td></td><td>- жергілікті жерде дамытуға болатын әлеуметтік инфрақұрылым саласы туралы жоба жасайды, өз жобасын қорғайды</td></tr>
<tr><td colspan="2">«Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы» бөлімшесі</td></tr>
<tr><td colspan="2">Дүниежүзілік шаруашылықтың салалары: ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп</td></tr>
<tr><td>Бағалау критерийлері</td><td>- шаруашылық салаларын жіктейді;
- шаруашылық салаларының маңыздылығын түсіндіреді;
- «экономика» ұғымын түсінеді;
- дүниежүзілік шаруашылық салаларының дамуына әсер ететін факторларды анықтайды;
- картадан дамыған елдерді және олардың астаналарын көрсетеді;
- картадан дамушы елдерді және олардың астаналарын көрсетеді;
- кескін картаға дамыған елдерді және олардың астаналарын белгілейді;
- кескін картаға дамушы елдерді және олардың астаналарын белгілейді;
- дамыған және дамушы елдге салыстырмалы сипаттама береді;
- көлік инфрақұрылымын шаруашылықтың дамуына тигізетін әсерін дәлелдейді;
- жергілікті жердің шаруашылық салаларын жіктейді;
- жергілікті жердің шаруашылық салаларының маңыздылығын дәлелдейді;
- жергілікті жердің ауыл шаруашылық өнімдердің өңдейтін өнеркәсіп орталықтарын анықтайды;
- өзі тұратын жерде дамытуға болатын шаруашылық саласы туралы жоба әзірлейді, жобасын қорғайды;
- табиғат ресурстарының шаруашылық саласының орналасуына әсерін түсіндіреді.
«Дүниежүзілік шаруашылықтың салалары» тақырыбы бойынша келесідей кесте толтыруға болады
<table>
<tr><td>Ежелгі салалар</td><td>Жаңа салалар</td><td>Жас салалар</td></tr>
<tr><td>Кеме жасау</td><td></td><td></td></tr>
</table>
Мысалы: шаруашылықтың кеме жасау өнеркәсібі бойынша, білім алушы бұл шаруашылық түрін неліктен ежелгі салаға жатқызатынын дәлелдейді, дәлелдеу үшін дереккөздерден ақпарат іздейді. Кеме жасау өнеркәсібі қай ғасырда, қандай елдерде бастау алғаны, қалай дамығаны туралы айтады</td></tr>
<tr><td colspan="2">6-бөлім. «Елтану және саяси география негіздері». «Дүние жүзі елдері» бөлімшесі</td></tr>
</table>

Дүниежүзі елдерінің географиялық жағдайы	
Бағалау критерийлері	- елдің «физикалық-географиялық орны» ұғымын түсіндіреді; - елдерді географиялық орнына байланысты топтастырады; - елдердің физикалық-географиялық орнын жоспар бойынша сипаттайды; - Қазақстанның физикалық-географиялық орнына басқа елдің физикалық-географиялық жағдайымен салыстырмалы талдау жасайды
Елдердің экономикалық географиялық жағдайы	
Бағалау критерийлері	- «экономикалық географиялық жағдайы» ұғымын түсіндіреді; - елдерді экономикалық-географиялық орнына байланысты топтастырады; - елдердің экономикалық-географиялық жағдайын жоспар бойынша сипаттайды; - елдердің экономикалық-географиялық жағдайына баға береді; - елдердің географиялық, экономикалық-географиялық жағдайын жақсарту жөнінде ұсыныс жасайды; - елдің экономикалық географиялық жағдайының адамдардың өміріне тигізетін әсерін сипаттайды; - қолайлы және қолайсыз экономикалық географиялық жағдайларға мысалдар келтіреді, өз ойын дәлелдейді; - саяси картадан елдерді және олардың астаналарын көрсетеді

36-кесте – 8-сыныпта бағалау критерийлерінің үлгілері

1-бөлім. Географиялық зерттеу әдістері. «Зерттеу және зерттеушілер» бөлімшесі	
География ғылымының салалары	
Бағалау критерийлері	- география ғылымының салаларын біледі; - география ғылымының салаларын графикалық түрде көрсетеді; - география ғылымының салаларына сипаттама береді; - география ғылымы салаларындағы маңызды зерттеулерді анықтайды
Географиялық зерттеу әдістерінің түрлері	
Бағалау критерийлері	- географиялық зерттеу әдістерінің түрлерінің (далалық, картографиялық, теориялық) мәнін түсіндіреді; - географиялық зерттеу әдістерін (далалық, картографиялық, теориялық) қолданады; - зерттеудің жоспарын құрады; - зерттеудің нәтижесі бойынша деректерді тіркейді;

	- зерттеу нәтижесінде алынған деректерді өңдейді; - зерттеу нәтижесінде алынған деректерді талдайды; - алынған деректер бойынша диаграмма жасайды; - зерттеу нәтижесін қорытындылайды
Географиялық деректерді өңдеу және талдау	
Бағалау критерийлері	- әр түрлі ақпарат көздерінен географиялық деректерді (табады) жинақтайды; - географиялық деректерді (сандық және сапалық деректер) өңдейді; - географиялық деректерді (сандық және сапалық деректер талдайды; - географиялық деректерді қолданады
Географиялық модельдер	
Бағалау критерийлері	- түрлі материалдардың көмегімен географиялық нысандардың, құбылыстардың және үдерістердің өзіндік модельдерін жасай алады; - өзі жасаған модельдің ерекшеліктері мен қасиеттерін түсіндіреді; - өзі жасаған модельді көпшілік алдында қорғайды
Зерттеу нәтижелерінің ұсыну формалары	
Бағалау критерийлері	- зерттеу нәтижелерін (карта-сызба, диаграмма, кесте, мәтін, сурет т.б.) түрлі формада ұсынады; - зерттеу нәтижелерін ұсыну барысында географиялық терминдерді, академиялық тілді дұрыс пайдаланады; - әр түрлі дереккөздерден жинақталған Қазақстан жерінің ерте кездегі географиялық зерттелуі туралы ақпаратты сипаттайды
2-бөлім. Картография және географиялық деректер базасы. «Географиялық карталар» бөлімшесі	
Тақырыптық карталар және оларды қосымша сипаттайтын элементтер	
Бағалау критерийлері	- тақырыптық карталарды ажыратады; - тақырыптық карталарды сипаттайтын қосымша элементтерді біледі; - тақырыптық карталарды сипаттайтын (профиль, диаграмма, график, кесте) құрастырады
Тақырыптық карталарды оқу	
Бағалау критерийлері	- географиялық шартты белгілерді оқиды (біледі); - географиялық шартты белгілер мен карталарды сипаттайтын қосымша элементтерді қолдана отырып, тақырыптық карталарды оқиды; - географиялық номенклатура нысандарын кескін картада белгілейді; - географиялық номенклатура нысандарын кескін картадан көрсетеді;

	- картадан географиялық нысандардың координаталарын анықтайды; - географиялық нысандарды топтастырады; - физикалық картадан Қазақстанның тауларын, өзендерін т.б. географиялық номенклатура нысандарын көрсетеді
«Географиялық деректер базасы» бөлімшесі	
Географиялық деректер базасын құрастыруда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлі	
Бағалау критерийлері	- ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолданып қажетті ақпараттарды табады; - ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолданып Қазақстан туралы қажетті ақпараттарды табады; - Қазақстан туралы географиялық деректер базасын құрастырады
3-бөлім. Физикалық география. «Литосфера» бөлімшесі.	
Жер бедерінің қалыптасу және таралу заңдылықтары	
Бағалау критерийлері	- жер бедерінің қалыптасу және таралу заңдылықтарын зерттейді; - жер бедерінің қалыптасу және таралу заңдылықтарын түсіндіреді; - әр түрлі ақпарат көздерін қолдана отырып Қазақстан аумағы жер бедерінің қалыптасу заңдылықтарын зерттейді және түсіндіреді; - Қазақстан аумағының геологиялық даму тарихы мен тектоникалық құрылымын анықтайды, сипаттайды; - карталардың көмегімен Қазақстан аумағындағы платформаларды, қатпарлы облыстарды, тау жыныстарын анықтайды; - тектоникалық құрылымдар, жер бедері пішіндері және пайдалы қазбалардың арасындағы өзара байланысты анықтайды; - жер бедерін қалыптастырушы үдерістерді, олардың байқалуын сипаттайды
Жер бедерінің жіктелуі	
Бағалау критерийлері	- жер бедері түрлерін біледі; - жер бедері түрлерін жіктейді; - жер бедері түрлерін жоспар бойынша сипаттайды; - жер бедері түрлерін сипаттаудың өзіндік жоспарын ұсынады; - Қазақстан жер бедерінің түрлерін және ерекшеліктерін біледі; - Қазақстанның жер бедері түрлерін картадан көрсетеді; - Қазақстанның жер бедері түрлерін жоспар бойынша сипаттайды;

	- Қазақстанның жазықты аумақтарын және тау жүйелерін біледі және жоспар бойынша сипаттайды (физикалық-географиялық жағдайы, түрлері, сыртқы сипаты, биіктігі, тау жыныстарының жасы, тау жыныстарының жату ерекшеліктері, қалыптасу жағдайлары, жоталардың орналасуы)
Материктер мен мұхиттардың ірі орографиялық объектілері	
Бағалау критерийлері	- орография ұғымының мағынасын түсінеді; - материктер мен мұхиттарда орналасқан ұқсас орографиялық бірліктерді салыстырады
Тау жыныстары мен минералдардың жіктелуі	
Бағалау критерийлері	- «тау жыныстары», «минералдар» ұғымдарын түсінеді және түсіндіреді; - тау жыныстарының топтарын ажыратады; - тау жыныстары мен минералдарды түрлі белгілері бойынша жіктейді; - Қазақстан аумағындағы тау жыныстары мен минералдарды түрлі белгілері бойынша жіктейді (ұсынылған) және сипаттайды
Тау жыныстары мен минералдардың қалыптасу заңдылықтарына байланысты пайдалы қазбалардың таралуы	
Бағалау критерийлері	- «пайдалы қазбалар» ұғымын түсінеді; - жергілікті жердің тау жыныстары мен минералдарының қалыптасу заңдылықтарын анықтайды; - жергілікті жердің тау жыныстары мен минералдарының қалыптасу заңдылықтарын түсіндіреді; - тау жыныстары мен минералдардың қалыптасу заңдылықтарына байланысты пайдалы қазбалардың таралуына талдау жасайды
Тау жыныстары мен минералдардың қасиеттері	
Бағалау критерийлері	- тау жыныстары мен минералдардың қасиеттерінің түрлерін анықтайды және түсіндіреді; - ұсынылған тау жыныстарының және минералдардың қасиеттерін анықтайды
Тау жыныстарының жасын анықтау	
Бағалау критерийлері	- тау жыныстарының жасын анықтау әдістерін біледі; - тау жыныстарының жасын анықтау әдістерін түсіндіреді; - ұсынылған тау жыныстарының жасын анықтайды
Геологиялық жыл санау мен геохронологиялық кесте	
Бағалау критерийлері	- «геологиялық жылсанау», «геохронологиялық кесте» ұғымдарын өздігінен талдайды; - «геологиялық жылсанау», «геохронологиялық кесте» ұғымдарын түсіндіреді; - жер қыртысының және тіршіліктің дамуындағы ірі

	кезеңдерді біледі; - жер қыртысының және тіршіліктің дамуындағы ірі кезеңдер мен геологиялық оқиғаларды ажырата алады; - Қазақстан аумағында жер қыртысының және тіршіліктің дамуындағы ірі кезеңдерді біледі және сипаттайды
Жер бедерінің адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсері	
Бағалау критерийлері	- жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде жер бедерінің адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсеріне баға береді
«Атмосфера» бөлімшесі	
Климат түзуші факторлар	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның климат түзуші факторларды анықтайды; - Қазақстанның климат түзуші факторларына талдау жасайды; - жергілікті жердің климатын сипаттайды; - жергілікті жердің климаты мен басқа материктің климатына салыстырмалы сипаттама береді; - Қазақстанның екі аумағының климат көрсеткіштерін салыстырады; - атмосфераның маусымдық циркуляциясының себептерін, ерекшеліктерін сипаттайды
Атмосфераның ғаламдық циркуляциясы	
Бағалау критерийлері	- «циркуляция» ұғымын түсінеді және түсіндіреді; - атмосфераның ғаламдық циркуляциясын талдайды және түсіндіреді
Климаттық белдеулер	
Бағалау критерийлері	- климаттық белдеулерді біледі; - климаттық белдеулерді картадан көрсетеді; - әр климаттық белдеуге сипаттама береді; - негізгі және өтпелі климаттық белдеулерді атайды және картадан көрсетеді; - Қазақстанның климаттық белдеулерін біледі; - Қазақстанның климаттық белдеулерін картадан көрсетеді; - Қазақстанның климаттық белдеулерін сипаттайды
Материктердің климаттық ерекшеліктері	
Бағалау критерийлері	- әр материкте орналасқан ұқсас климаттық белдеулерді салыстырады; - әр материкте орналасқан ұқсас климаттық белдеулерге ортақ ерекшеліктерді анықтайды; - материктердің климатына сипаттама береді; - климаттық карталарды оқиды; - Қазақстанның климаттық белдеулерінің ерекшеліктерін анықтайды; - әр түрлі ақпарат көздерін қолдана отырып Қазақстанның

	климатына сипаттама береді
Климаттың адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсері	
Бағалау критерийлері	- жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде климаттың адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсеріне баға береді; - жергілікті климаттың ерекшелігін ескере отырып шаруашылықты дамытудың өзіндік нұсқасын ұсынады
Адамзат әрекетінің атмосфераға тигізетін кері әсері	
Бағалау критерийлері	- адамзат әрекетінің атмосфера мен климатқа тигізетін кері әсерін топтастырады; - атмосфера ластайтын заттарды анықтайды; - қоршаған ортаның адам денсаулығына тигізетін әсерін анықтайды; - адамзат әрекетінің атмосфера мен климатқа тигізетін кері әсерін шешудің өзіндік жолдарын ұсынады; - адамзат әрекетінің жергілікті жердің атмосферасы мен климатына тигізетін кері әсерін топтастырады; - адамзат әрекетінің жергілікті жердің атмосферасы мен климатына тигізетін кері әсерін шешудің өзіндік жолдарын ұсынады
«Гидросфера» бөлімшесі. *Құрлық суларының түрлері мен қалыптасуы*	
Бағалау критерийлері	- құрлық суларының түрлерін біледі; - құрлық суларын топтастырады; - сызбадан өзеннің негізгі бөліктерін атап көрсетеді; - Жердегі ірі өзендерді, көлдерді, сарқырамаларды картадан көрсетеді; - құрлық суларының қалыптасу жолдарын анықтайды; - Қазақстанның ішкі суларының түрлерін біледі; - Қазақстанның ішкі суларын (ірі көлдер мен өзендер) картадан көрсетеді; - Қазақстанның өзендерінің қоректену түрлерін, ағыстарын, режимінің ерекшеліктерін және өзен алаптарын біледі, түсіндіреді; - жоспар бойынша Қазақстанның ірі өзендерін сипаттайды; - Қазақстан көлдерінің жіктелуін, ерекшеліктерін, олардың аумақ бойынша орналасуын сипаттайды; - жоспар бойынша Қазақстанның ірі көлдерін сипаттайды (географиялық орны, негізгі сипаты, экологиялық жағдайы т.б.); - әр түрлі ақпарат көздерінің көмегімен өзендерді салыстырады
Құрлық суларының шаруашылық маңыздылығы	
Бағалау критерийлері	- құрлық суларының негізгі түрлерінің шаруашылық маңызын түсіндіреді;

	- жергілікті жердегі суларды шаруашылықта ұтымды пайдаланудың өзіндік жолдарын ұсынады
Өзен аңғарының құрылысы	
Бағалау критерийлері	- «өзен аңғары» ұғымын сипаттайды; - өзен аңғарының қалыптасуына ықпал ететін жағдайларды анықтайды; - өзен аңғарының құрылысын түсіндіреді (жергілікті компонентті қамту арқылы)
Өзендердің гидрологиялық режимі	
Бағалау критерийлері	- «өзендердің гидрологиялық режимі» ұғымына сипаттама береді; - қазақстандық компонентті қамту негізінде өзендердің гидрологиялық режимін түсіндіреді
Көлдер мен мұздықтар	
Бағалау критерийлері	- «көл», «мұздық» ұғымдарын түсіндіреді; - көлдердің түрлерін анықтайды; - ірі көлдерді картадан көрсетеді; - Қазақстанның көлдерін картадан көрсетеді; - көлдер мен мұздықтарды жоспар бойынша сипаттайды
Құрлық суларының экологиялық проблемалары	
Бағалау критерийлері	- құрлық суларының экологиялық проблемаларын жіктейді; - жергілікті жердің суларының экологиялық проблемаларын анықтайды; - жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде құрлық суларының экологиялық проблемаларын шешу жолдарын ұсынады
Су апаттары	
Бағалау критерийлері	- Жер шарындағы су апаттарының ірі түрлерін анықтайды; - Қазақстандағы су апаттарының түрлерін анықтайды; - жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде су апаттарының алдын алу шараларын ұсынады
«Биосфера» бөлімшесі. *Табиғат зоналары мен биіктік белдеулер*	
Бағалау критерийлері	- «табиғат зоналары», «биіктік белдеулер» ұғымдарын түсіндіреді; - табиғат зоналары мен биіктік белдеулерінің қалыптасуын түсіндіреді; - картадан табиғат зоналарын көрсетеді
Материктердің табиғи зоналары	
Бағалау критерийлері	- табиғат зоналарын жоспар бойынша сипаттайды; - әр материкте орналасқан ұқсас табиғат зоналары мен биіктік белдеулерді салыстырады; - Қазақстанның табиғат зоналарын сипаттайды; - жоспар бойынша Қазақстанның табиғат зоналарына қысқаша салыстырмалы сипаттама жасайды

Мұхиттарда тіршілік дүниесі	
Бағалау критерийлері	- мұхиттағы тіршілік дүниесінің топтарын анықтайды; - мұхиттағы тіршілік дүниесінің таралуын анықтайды
Өсімдік әлемі мен жануарлар дүниесін қорғау	
Бағалау критерийлері	- өсімдік әлемі мен жануарлар дүниесін қорғау қажеттілігін дәлелдейді, қорғау жолдарын ұсынады
«Табиғи-аумақтық кешендер» бөлімшесі. *Географиялық қабықтың құрамы мен құрылысы*	
Бағалау критерийлері	- географиялық қабықтың негізгі ерекшеліктерін анықтайды; - географиялық қабықтың құрамын түсіндіреді; - географиялық қабықтың құрылысын түсіндіреді; - географиялық қабықтың құрамы мен құрылысын графикалық түрде көрсетіп, түсіндіреді
Географиялық қабықтың заңдылықтары	
Бағалау критерийлері	- географиялық қабық заңдылықтарын анықтайды; - географиялық қабық заңдылықтарының маңыздылығын түсіндіреді
4-бөлім. Әлеуметтік география. «Халық географиясы» бөлімшесі	
Халық санағы	
Бағалау критерийлері	- «халық санағы» ұғымын түсінеді; - халық санының анықтау әдістерін түсіндіреді
Демографиялық көрсеткіштер мен демографиялық жағдай	
Бағалау критерийлері	- елдердің демографиялық жағдайын талдап, көрсеткіштерін есептейді (халық саны, туу және өлім коэффициенттері, табиғи және механикалық өсім, жалпы өсім, жас-жыныстық көрсеткіштер, ұлттық және діни құрам); - елдердің демографиялық көрсеткіштерін графикалық түрде ұсынып, түсіндіреді
5-бөлім. Экономикалық география. «Табиғи ресурстар» бөлімшесі	
Табиғи ресурстарды экономикалық және экологиялық тұрғыдан бағалау	
Бағалау критерийлері	- «табиғи ресурстар» ұғымын түсіндіреді; - табиғи ресурстарды белгілеріне қарай топтастырады; - табиғи ресурстарды экономикалық тұрғыдан бағалайды; - табиғи ресурстарды экологиялық тұрғыдан бағалайды; - табиғи ресурстарды тиімді пайдаланудың жолдарын ұсынады
Дүниежүзі аймақтарының табиғи-ресурстық потенциалы	
Бағалау критерийлері	- жекелеген дүниежүзі аймақтарының табиғи-ресурстық әлеуетін бағалайды
Табиғи ресурстарды өңдеу технологиясы, орталықтары және дайын өнім түрлері	
Бағалау критерийлері	- жекелеген табиғи ресурстарды өңдеу технологиясын сипаттай отырып, орталықтары мен дайын өнім түрлерін

	атайды (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)
«Әлеуметтік-экономикалық ресурстар» бөлімшесі	
Экономикалық инфрақұрылымның элементтері мен функциялары	
Бағалау критерийлері	- экономикалық инфрақұрылымның элементтерін сипаттап, маңыздылығына баға береді (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)
«Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы» бөлімшесі. *Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық құрамы: өндіруші және өңдеуші және қызмет салалары*	
Бағалау критерийлері	- шаруашылық түрлерін жіктейді (өндіруші және өңдеуші, қызмет саласы)
Ауылшаруашылық, өнеркәсіп және қызмет салаларын ұйымдастыру түрлері	
Бағалау критерийлері	- ауылшаруашылық және өнеркәсіп өндірісін, қызмет саласын ұйымдастыру түрлерін сипаттайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)
Ауылшаруашылық, өнеркәсіп және қызмет салаларын орналастыру факторлары	
Бағалау критерийлері	- ауылшаруашылық және өнеркәсіп өндірісін, қызмет саласын орналастыру факторларын талдайды (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)
Дүниежүзілік шаруашылық салаларын сипаттау	
Бағалау критерийлері	- дүниежүзі шаруашылығы салаларын жоспар бойынша сипаттайды
6-бөлім. Елтану және саяси география негіздері. «Дүние жүзі елдері» бөлімшесі	
Дүниежүзінің саяси картасы	
Бағалау критерийлері	- саяси картаның басты нысандарын сипаттайды; - саяси картадан елдерді және елдердің астаналарын көрсетеді; - елдерді және астаналарды кескін картаға түсіреді
Елдердің саяси типологиясы	
Бағалау критерийлері	- елдерді басқару формаларын біледі; - елдерді басқару формаларын түсіндіреді; - елдерді басқару формасы және мемлекеттік құрылымы бойынша топтастырады
Саяси картадағы сандық және сапалық өзгерістер	
Бағалау критерийлері	- саяси картаның сандық және сапалық өзгерістерін талдайды
Елдердің саяси-географиялық жағдайы	
Бағалау критерийлері	- «саяси-географиялық жағдайы» ұғымын түсінеді; - елдердің саяси-географиялық жағдайына баға береді
Саяси интеграция. Қазақстанның саяси-интеграциялық үдерістердегі мүдделері, бағыттары және бастамалары	
Бағалау	- саяси интеграцияның қажеттілігі мен мақсаттарын

критерийлері	түсіндіреді; - Қазақстанның саяси интеграциядағы мүдделері мен мақсаттарын талдайды

37-кесте – 9-сынып білімалушыларының жетістіктерін бағалау критерийлерінің үлгілері

1-бөлім. Географиялық зерттеу әдістері. «Зерттеу және зерттеушілер» бөлімшесі	
Қазақстандық географтардың зерттеулері	
Бағалау критерийлері	- әр түрлі ақпарат көздерінен қазақстандық географтардың зерттеулері туралы деректер табады; - география ғылымының дамуына үлес қосқан қазақстандықтардың зерттеулері туралы баяндайды
География ғылымының қазіргі заманғы өзекті зерттеу проблемалары	
Бағалау критерийлері	- әр түрлі ақпарат көздерінен география ғылымының зерттеу нысандарын анықтайды; - география ғылымының қазіргі заманғы өзекті проблемаларын анықтайды
Географиялық нысандар мен құбылыстарды номинациялау ерекшеліктері	
Бағалау критерийлері	- географиялық нысандар мен құбылыстарды номинациялау ерекшеліктерін анықтайды; - географиялық нысандар мен құбылыстарды номинациялаудың өзіндік жолдарын ұсынады
Қазақтың халықтық географиялық терминдері	
Бағалау критерийлері	- әр түрлі ақпарат көздерінен қазақ халқының халықтық географиялық терминдерін жинақтайды; - қазақ халқының халықтық географиялық терминдерінің мағынасын түсіндіреді; - қазақ халқының халықтық географиялық терминдерінің базасын құрастырады
Зерттеу нәтижелерін ұсынудың академиялық формалары	
Бағалау критерийлері	- зерттеу нәтижелерін жинақтайды; - зерттеу нәтижелерін түрлі академиялық формада ұсынады
2-бөлім. Картография және географиялық деректер базасы. «Географиялық карталар» бөлімшесі	
Географиялық нысандарды, үдерістер мен құбылыстарды картадан көрсету тәсілдері	
Бағалау критерийлері	- маңызды географиялық нысандарды, үдерістер мен құбылыстарды карталардан көрсету барысында сипаттайды
Географиялық номенклатура нысандарын көрсету тәсілдері	
Бағалау критерийлері	- тақырыпқа байланысты географиялық номенклатура нысандарын топтастырады; - географиялық номенклатура нысандарын картадан

	көрсетеді
«Географиялық деректер базасы» бөлімшесі. *Жерді қашықтықтан зерделеу әдістері*	
Бағалау критерийлері	- Жерді қашықтықтан зерделеудің әдістерін сипаттап, маңыздылығы мен ерекшеліктерін түсіндіреді
Геоақпараттық жүйелер технологияларын қолдану аясы	
Бағалау критерийлері	- шаруашылық пен ғылым салаларында геоақпарат технологияларын қолдану маңыздылығын сипаттайды
3-бөлім. Физикалық география. «Литосфера» бөлімшесі	
Қазақстан аумағының геологиялық тарихы және тектоникалық құрылымы	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның жер бедерінің геологиялық тарихын сипаттайды; - Қазақстанның жер бедерінің тектоникалық құрылымын анықтайды; - Қазақстанның жер бедерінің геологиялық тарихын және тектоникалық құрылымын анықтау (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде) барысында түрлі ақпарат көздерін қолданады
Қазақстанның басты орографиялық нысандары	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның басты орографиялық нысандарын анықтайды; - Қазақстанның басты орографиялық нысандарын сипаттайды
Қазақ оронимдері	
Бағалау критерийлері	- «оронимдер» ұғымын түсінеді; - қазақ оронимдерін жіктейді; - қазақ оронимдерінің мағынасын түсіндіреді; - қазақ оронимдерінің транслитерациясын үш тілде ұсынады
Қазақстанда минералды ресурстардың таралу заңдылықтары	
Бағалау критерийлері	- «минералды ресурстар» ұғымын түсінеді; - Қазақстанның минералды ресурстарын біледі; - Қазақстанның минералды ресурстарының таралу заңдылықтарын анықтайды
Минералды ресурстарды өндіру және өңдеу орталықтары	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның минералды ресурстарын өндірудің басты орталықтарын картадан көрсетеді, сипаттайды; - Қазақстанның минералды ресурстарын өңдеудің басты орталықтарын картадан көрсетеді; - Қазақстанның минералды ресурстарын өндірудің және өңдеудің басты орталықтарын сипаттайды
Қазақстанның минералды ресурстарына баға беру	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның минералды ресурстарына баға береді; - Қазақстанның минералды ресурстарына баға берудің

	өзіндік нұсқасын ұсынады
Минералды ресурстарды игерумен байланысты проблемалар	
Бағалау критерийлері	- минералды ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды анықтайды; - минералды ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды топтастырады; - минералды ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды шешу жолдарын ұсынады
«Атмосфера» бөлімшесі. *Қазақстанның климатын түзуші факторлар*	
Бағалау критерийлері	- «климат түзуші факторлар» ұғымын түсіндіреді; - Қазақстан климатын түзуші факторларды біледі; - атмосфераның жергілікті, маусымдық циркуляциясының себептері мен ерекшеліктерін анықтайды; - Қазақстан климатын түзуші факторларды талдайды
Қазақстанның климаттық жағдайы	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанда ауа температурасының уақытқа және кеңістікте байланысты өзгеруін талдайды; - талдау нәтижесін ұсынады; - Қазақстанның климаттық жағдайын талдайды
Қазақстанның климаттық ресурстары	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның климаттық ресурстарын анықтайды; - Қазақстанның климаттық ресурстарын бағалайды
Қазақстанда қолайсыз және қауіпті атмосфералық құбылыстар	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанда атмосфералық қолайсыз және қауіпті құбылыстардың қалыптасуын, таралу аумақтарын картада көрсетеді; - атмосфералық қолайсыз және қауіпті құбылыстардан сақтану шараларын ұсынады; - экстремалды климаттық құбылыстарға байланысты болатын төтенше жағдайларда адам өмірін сақтау ережелерін біледі
Қазақ халқының атмосфералық және климаттық құбылыстарды номинациялау ерекшеліктері	
Бағалау критерийлері	- қазақ халқының атмосфералық және климаттық құбылыстарды номинациялау ерекшеліктерін анықтайды (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)
«Гидросфера» бөлімшесі. *Қазақстанның ішкі суларының түрлері*	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның ішкі суларының табиғи және жасанды түрлерін анықтайды және мысалдар келтіреді; - Қазақстанның ішкі суларын топтастырады - Қазақстанның ішкі суларының көрсеткіштерін талдайды және сипаттайды (өзендер мен көлдер, мұздықтар мен мәңгі тоң, жерасты сулары)
Қазақ гидронимдері	

Бағалау критерийлері	- «гидронимдер» ұғымының мағынасын түсіндіреді; - қазақ гидронимдерін жіктейді; - қазақ гидронимдерін жіктеудің өзіндік нұсқасын ұсынады; - қазақ гидронимдерін транслитерациясын үш тілде ұсынады
Қазақстанның су ресурстарына экономикалық баға беру	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның су ресурстарына экономикалық баға береді; - туған өлкесінің су ресурстарын анықтап, экономикалық баға береді
Су ресурстарының экологиялық проблемалары	
Бағалау критерийлері	- су ресурстарының экологиялық проблемаларын анықтайды; - су ресурстарының экологиялық проблемаларын талдайды; - су ресурстарының экологиялық проблемаларын шешу жолдарын ұсынады (жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде)
Қазақстанның ішкі суларының геосаяси проблемалары	
Бағалау критерийлері	- Қазақстандағы су ресурстарының геосаяси проблемаларын анықтайды; - Қазақстандағы су ресурстарының геосаяси проблемаларын жіктейді; - шешу жолдарын ұсынады (трансшекаралық өзендер, Каспий теңізінің мәртебесі)
«Биосфера» бөлімшесі. *Қазақстанның табиғат зоналары мен биіктік белдеулері*	
Бағалау критерийлері	- «табиғат кешені» ұғымын түсінеді; - «географиялық белдеулер» және «табиғат зоналары» ұғымдарын түсіндіреді; - Қазақстанның табиғат зоналары мен биіктік белдеулеріне салыстырмалы талдау жасайды; - Жер шарының бір табиғат зонасына презентация жасайды; - өз өлкесінің табиғат зонасын сипаттайды (шығармашылық жұмыс)
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың түрлері	
Бағалау критерийлері	- «ерекше қорғалатын аумақтар» ұғымын түсіндіреді; - «Қазақстанның ерекше қорғалатын аумақтары» кестесін құрастырады; - ерекше қорғалатын аумақтардың (қорықтар, қорықшалар, ұлттық саябақтар) құрылу мақсатын түсіндіреді
Қазақстанның табиғи мұрасы	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның табиғи мұрасын анықтайды; - Қазақстанның табиғи мұрасына баға береді
Табиғи хоронимдердің (ерекше қорғауға алынған аумақтар) мағынасы	
Бағалау	- тақырыпқа қатысты қазақтың табиғи хоронимдерін

критерийлері	анықтайды; - тақырыпқа қатысты қазақтың табиғи хоронимдерін жіктейді; - табиғи хоронимдердің мағынасын түсіндіреді; - табиғи хоронимдердің транслитерациясын үш тілде ұсынады
Ноосфераның қалыптасуы	
Бағалау критерийлері	- «ноосфера» ұғымының мағынасын түсінеді; - ноосфераның қалыптасу шарттарын зерттейді
Қазақстанның ноосфераның дамуына қосқан үлесі	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның ноосфера дамуына қосқан үлесін анықтайды; - Қазақстанның ноосфера дамуына қосқан өзіндік үлесін бағалайды
«Табиғи-аумақтық кешендер» бөлімшесі. *Қазақстанның ірі физикалық-географиялық аудандары*	
Бағалау критерийлері	- «табиғи-аумақтық кешен» ұғымын түсіндіреді; - аудандастырудың ерекшеліктерін, қалыптасу жағдайларын анықтайды; - Қазақстанның ірі табиғи кешендерін жоспар бойынша сипаттайды (географиялық орны, климатының, топырағының, өсімдік жамылғысы мен жануарлар дүниесінің ерекшеліктері және адамның пайдалануы); - ірі табиғи кешендерді сипаттаудың өзіндік жоспарын ұсынады; - Қазақстанның табиғат зоналарына қысқаша салыстырмалы сипаттама жасайды
Қазақтың табиғи хоронимдері (физикалық-географиялық аудандардың атауы)	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның физикалық-географиялық аудандарының атауларын анықтайды; - ірі физикалық-географиялық аудандардың географиялық орындарын анықтайды; - ірі аудандар шегіндегі табиғат компоненттерінің өзара байланысының ерекшеліктерін анықтайды; - бір физикалық-географиялық ауданға презентация жасайды; - қазақтың табиғи хоронимдерін жіктеп, мағынасын түсіндіріп, транслитерациясын үш тілде ұсынады
Табиғат кешендеріне әсер ететін антропогендік факторлар	
Бағалау критерийлері	- туған өлкенің табиғат кешеніне әсер ететін антропогендік факторларды анықтайды - антропогендік факторлардың табиғат кешендеріне әсерін зерттейді (жергілікті компонент негізінде)

Антропогендік ландшафттарды жақсарту жолдары	
Бағалау критерийлері	- «рекультивация», «мелиорация», «ландшафттық дизайн» ұғымдарының мағынасын ашады; - антропогендік ландшафттарды жақсарту жолдарын (рекультивация, мелиорация ландшафттық дизайн) ұсынады
4-бөлім. Әлеуметтік география. «Халық географиясы» бөлімшесі	
Қазақстан халқының ұлттық және діни құрамы	
Бағалау критерийлері	- Қазақстан халқының ұлттық құрамын анықтайды; - Қазақстан халқының діни құрамын анықтайды; - «Қазақстан халқының ұлттық және діни құрамы» кестесін, диаграммасын құрастырады
Дүниежүзі халқының миграциясы	
Бағалау критерийлері	- «миграция» ұғымының мағынасын түсінеді; - дүниежүзі халқы көші-қонының басты бағыттарын біледі; - дүниежүзі халқы көші-қонының себеп-салдарын түсіндіреді
Қазақстандағы халықтың миграциясы	
Бағалау критерийлері	- Қазақстандағы көші-қон үдерістерін талдайды; - Қазақстандағы көші-қонның басты бағыттарын анықтайды; - Қазақстандағы көші-қонының себеп-салдарын түсіндіреді
Миграциялық саясат	
Бағалау критерийлері	- көші-қон саясатының басты себептерін анықтайды; - көші-қон саясатының өзіндік үлгісін ұсынады
Еңбек ресурстарының сандық және сапалық құрамы	
Бағалау критерийлері	- «еңбек ресурстары» ұғымының мағынасын түсіндіреді; - еңбек ресурстарының сандық құрамына баға береді; - еңбек ресурстарының сапалық құрамына баға береді (қазақстандық көрсеткіштерді басқа елдердің көрсеткіштерімен салыстыру негізінде
Қазақстанның демографиялық жағдайы мен демографиялық саясаты	
Бағалау критерийлері	- «халық саны», «табиғи өсімі», «ұдайы өсімі» ұғымдарын түсінеді; - Қазақстан халықының саны, табиғи өсімі және ұдайы өсуі туралы біледі; - Қазақстанның еңбек ресурстарын, әлеуметтік және мамандық құрамын анықтайды; - Қазақстанның демографиялық жағдайын талдайды; - демографиялық саясаттың өзіндік моделін ұсынады
Елді мекендердің жіктелуі	
Бағалау критерийлері	- «елді мекендер», «қала халқы», «урбандалу» ұғымдарын түсіндіреді; - Қазақстандағы елді мекендерді жіктейді; - Қазақстандағы елді мекендерді сипаттайды

Елді мекендердің функционалды зоналары	
Бағалау критерийлері	- елді мекендердің түрлерін анықтайды және сипаттайды; - елді мекендердің функционалды зоналарын сипаттайды
Қазақстандағы ойконимдер	
Бағалау критерийлері	- «ойконим» ұғымының мағынасын түсінеді; - Қазақстандағы ойконимдерді жіктейді; - Қазақстандағы ойконимдерді мағынасын түсіндіреді; - Қазақстандағы ойконимдердің транскрипциясын үш тілде ұсынады
Қазақстанда елді мекендердің проблемалары	
Бағалау критерийлері	- түрлі ақпарат деректерінің көмегімен Қазақстанның елді мекендерінің проблемаларын анықтайды; - Қазақстанның елді мекендерінің проблемаларын жіктейді; - елді мекендердің проблемаларын шешу жолдарын ұсынады
Урбандалу үдерісі	
Бағалау критерийлері	- «урбандалу» ұғымын түсіндіреді - урбандалу үдерісінің себеп-салдарын түсіндіреді; - урбандалумен байланысты проблемалардың шешу жолдарын ұсынады
Қазақстанда урбандалу үдерісіне баға беру	
Бағалау критерийлері	- түрлі ақпарат деректерінің көмегімен Қазақстандағы урбандалу үдерісін анықтайды; - Қазақстандағы урбандалу үдерісіне баға береді
5-бөлім. Экономикалық география. «Табиғи ресурстар» бөлімшесі	
Қазақстанның табиғи-ресурстық потенциалы	
Бағалау критерийлері	- «табиғи ресурстар» ұғымын түсіндіреді; - Қазақстанның табиғи-ресурстық әлеуетін анықтайды; - Қазақстанның табиғи-ресурстық әлеуетін бағалайды
Қазақстанда жекелеген ресурс түрлерін өңдеу технологиялары, орталықтары мен дайын өнім түрлері	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанда жекелеген табиғи ресурстарды өңдеу технологиясын сипаттайды; - Қазақстанның жекелеген табиғи ресурстарының орталықтарын біледі және картадан көрсетеді; - дайын өнім түрлерін атайды
Табиғатты пайдалану үлгілері мен түрлері	
Бағалау критерийлері	- табиғатты пайдалану үлгілері мен түрлерін топтастырады; - табиғатты тиімді пайдаланудың өзіндік үлгісін ұсынады
Тұрақты даму	
Бағалау критерийлері	- «тұрақты даму» ұғымының мағынасын түсіндіреді; - тұрақты дамудың белгілерін сипаттайды; - тұрақты дамудың бағыттарын анықтайды; - тұрақты дамудың бағыттарын сызба түрінде ұсынады

Қазақстанда табиғатты пайдаланумен байланысты проблемалар	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанда табиғатты пайдалану проблемаларын анықтайды; - Қазақстанда табиғатты пайдалану проблемаларын шешудің өзіндік жолдарын ұсынады; - табиғатты пайдалануға байланысты зерттеу жүргізеді (жергілікті компонент негізінде); - зерттеу нәтижесін ұсынады
«Әлеуметтік-экономикалық ресурстар» бөлімшесі. *Ғылыми-техникалық революция үдерісі, бағыттары*	
Бағалау критерийлері	- «әлеуметтік-экономикалық ресурстар» ұғымының мағынасын анықтайды және түсіндіреді; - «ғылыми-техникалық революция» ұғымының мағынасын анықтайды және түсіндіреді; - ғылыми-техникалық революция үдерісін талдайды; - ғылыми-техникалық революцияның даму бағыттарын талдайды
Адам әлеуеті даму индексінің көрсеткіштері	
Бағалау критерийлері	- «адам әлеуетінің даму индексі» ұғымының мағынасын түсіндіреді; - адам әлеуетінің даму индексі көрсеткіштерін анықтайды; - елдердің адам әлеуетінің даму индексі көрсеткіштерін салыстырады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде); - елдердің адам әлеуетінің даму индексі көрсеткіштерін кесте, диаграмма түрінде ұсынады
Қазақстанда адамдық капиталды дамыту	
Бағалау критерийлері	- «адам капиталы» ұғымының мағынасын анықтайды; - Қазақстанда адам капиталының сапасын арттыру жөнінде ұсыныстар әзірлейді
Қазақстанның индустриялы-инновациялық даму бағыттары	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның индустриялық-инновациялық даму бағыттарын анықтайды; - Қазақстанның индустриялық-инновациялық даму бағыттарына болжам жасайды
Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымы	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымының жағдайын талдайды; - талдау нәтижелерін ұсынады; - Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымының жағдайын дамыту жөнінде ұсыныстар әзірлейді
Қазақстан аймақтары инфрақұрылымының даму деңгейі	
Бағалау критерийлері	- Қазақстан аймақтарының инфрақұрылымын талдайды; - Қазақстан аймақтары инфрақұрылымының проблемаларын

	шешу жолдарын ұсынады
«Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы» бөлімшесі. *Қазақстан шаруашылығының салалары*	
Бағалау критерийлері	- Қазақстан шаруашылығы салаларын жоспар бойынша сипаттайды
Қазақстанның экономикалық аудандарының шаруашылық салалары мен мамандануы	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның экономикалық аудандарының шаруашылық салаларын анықтап, мамандануын түсіндіреді
«Дүниежүзілік шаруашылықтың даму үрдістері мен көрсеткіштері» бөлімшесі	
Дүниежүзілік шаруашылықтың субъектілері	
Бағалау критерийлері	- дүниежүзілік шаруашылықтың субъектілерін сипаттайды
Халықаралық географиялық еңбек бөлінісі	
Бағалау критерийлері	- халықаралық географиялық еңбек бөлінісінің мәнін анықтайды
Халықаралық экономикалық қатынастар түрлері	
Бағалау критерийлері	- халықаралық экономикалық қатынас түрлерін жіктеп, сипаттайды
Дүниежүзілік шаруашылықтың даму көрсеткіштері	
Бағалау критерийлері	- дүниежүзілік шаруашылықтың даму көрсеткіштерін сипаттайды (жалпы ішкі өнім, жалпы ұлттық өні оның ішінде жан басына шаққанда)
Дүниежүзілік шаруашылықтың даму модельдері мен аумақтық құрылымы	
Бағалау критерийлері	- дүниежүзілік шаруашылықтың модельдері мен аумақтық құрылымын талдайды
Дүниежүзілік шаруашылықтың даму үрдістері	
Бағалау критерийлері	- дүниежүзілік шаруашылықтың даму үрдістерін талдайды
Қазақстанның дүниежүзілік шаруашылықта алатын орны	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның дүниежүзілік шаруашылықтағы орнын анықтайды
Қазақстанның халықаралық экономикалық интеграциядағы мүдделері мен мақсаттары, орны	
Бағалау критерийлері	- Қазақстанның халықаралық экономикалық интеграциядағы мүдделері мен мақсаттарын, орнын анықтайды
6-бөлім. Елтану және саяси география негіздері. «Дүние жүзі елдері» бөлімшесі	
Елдердің экономикалық даму деңгейі бойынша топтастырылуы	
Бағалау критерийлері	- елдерді экономикалық даму деңгейі бойынша топтастырады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде)

	- елдерді экономикалық даму деңгейі бойынша топтастырып, кесте түрінде ұсынады
Халықаралық ұйымдардың деңгейлері мен мақсаттары	
Бағалау критерийлері	- халықаралық ұйымдарды біледі, атайды; - халықаралық ұйымдарды деңгейі және мақсаты бойынша топтастырады (қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде); - картадан елдерді және олардың астаналарын көрсетеді
Қазақстан Республикасының әлеуметтік, экономикалық, саяси-географиялық жағдайы	
Бағалау критерийлері	- Қазақстан Республикасының әлеуметтік жағдайына кешенді баға береді; - Қазақстан Республикасының экономикалық жағдайына кешенді баға береді; - Қазақстан Республикасының саяси-географиялық жағдайына кешенді баға береді
Қазақстандағы саяси-әкімшілік хоронимдер	
Бағалау критерийлері	- Қазақстандағы саяси-әкімшілік хоронимдерді жіктейді; - Қазақстандағы саяси-әкімшілік хоронимдердің мағынасын түсіндіреді; - Қазақстандағы саяси-әкімшілік хоронимдердің транслитерациясын үш тілде ұсынады
Қазақстан Республикасы туралы кешенді географиялық ақпаратты ұсыну формалары	
Бағалау критерийлері	- Қазақстан Республикасы туралы кешенді географиялық ақпаратты түрлі мақсатты аудиториялар үшін дайындайды

Ұсынылған бағалау критерийлер үлгілік болып табылады, яғни көрсетілген критерийлерге сүйене мектеп мұғалімдері білім алушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып тақырыпқа, оқу мақсаттарына байланысты өз критерийлерін әзірлеулеріне болады.

Жалпы білім беретін мектептердің 7-9-сыныптарында «География» оқу пәні бойынша оқушылардың білімін бағалауға арналған тапсырма үлгілерін ұсынамыз.

<u>Географиялық зерттеу әдістері</u>

Тапсырма. Қазақтың халықтық географиялық терминдері

1) Әр түрлі ақпарат көздерінен қазақтың халықтық географиялық терминдерін жинақтаңдар.

2) Қазақ халқының халықтық географиялық терминдерінің мағынасын түсіндіреді. Мысалы:

Саумал – суының кермектілігі жоғары көлдердің аттарында жиі кездеседі, Қазақстанда 10-ға жуық Саумалкөл бар).

Қақ – жазда кеуіп қалатын тайыз көлдерді атайды, топырақ тұздылығына байланысты бұл көлдердің суының кермектігі жоғары (Қызылқақ, Қақ).

Сор – жазда тарылып қалатын тұзды, саяз суды белгілейді (Қарасор, Алқасор – Қазақстанның солтүстігіндегі көлдер) [15].

Шаруашылыққа қолайлылық дәрежесі қазақ атауларында «жақсы», «жаман», «суық», «жылы», «тентек» сияқты анықтауыштар түрінде көрсетіледі. Мысалы, Жезқазған өңіріндегі Жаманшұбар атауын «Шұбар» терминімен анықталатын жайылым (сортаңды жолақтары бар жерлер) түрінің қолайсыздығын сипаттайды. Жаманшілік атауын мал шаруашылығына қолайлылығы тұрғысында сипаттасақ, «қолайсыз жайылым» деген мағыналық жүктемеге ие болады. Осы атау кейде «отынға жарамсыз шілік өскен жер» ретінде түсіндіріледі [16].

Білім алушылардың «Географиялық дерек көздері» тақырыбының 7.1.1.3 кодымен берілген мақсатына жеткендіктерін бағалау үшін берілген жетістік критерийлерін қарастырайық, мысалы: *оқулық мәтінін, картаны басқа да дереккөздерін қолдану арқылы ұсынылған кестені толтырады*, критерийі бойынша мұғалім тарапынан берілетін тапсырма түрі төмендегідей болуы мүмкін.

Тапсырма. Түрлі дереккөздерін қолдану арқылы Еуразия материгінің географиялық нысандарын тауып, атауларын кестеге толтырыңдар

Географиялық нысандар	Атаулары
Теңіздер	
Шығанақтар	
Көлдер	
Өзендер	
Таулар	

<u>«Картография және географиялық деректер базасы»</u> бөлімін оқу кезінде оқушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында келесі жұмыс түрін ұсынуға болады. 1856 жылы ағылшын саяхатшысы Давид Ливигстон керемет географиялық нысан ашты. Бұл нысанның кооррдинаталары 18^0 о.е. және 26^0 ш.б. екені белгілі.

Тапсырма.

1) Берілген координаталар бойынша керемет нысанды табыңдар. (Виктория сарқырамасы)

2) Бұл аралдың бірнеше атауы бар: Рапа-Нуи, Байгу, алайда оны көбінесі басқа атаумен атайды. Берілген координаталардың көмегімен картадан осы аралды табыңдар: 27^0 о.е. және 109^0 б.б. (Пасха аралы).

3) Мәскеу қаласының координаталарын анықтаңдар. (56^0 о.е. және 37^0 ш.б.).

Аталған нысандар түрлі ендіктерде орналасқан. Қалай ойлайсыңдар бұл жерлерде жыл мезгілдері бірдей бола ма?

Тапсырма.

Жұмбақтың шешуін табыңдар. «Жер бар – қазуға болмайды. Жолдар бар – жүруге болмайды. Өзендер бар – жүзуге болмайды». (Географиялық карта).

1) «Карта» ұғымына анықтама беріңдер.

2) Қай масштаб ұсақ: 1 : 10000 немесе 1 см – м 1 км?

3) Масштабы 1 : 100000000 картадағы экватордың ұзындығы қандай болады?

4) Физикалық картаның көмегімен Орал таулары мен Енисей өзенінің арасындағы географиялық нысандарды анықтаңдар және топтастырып кесте түрінде ұсыныңдар.

Географиялық нысандар	Атаулары
Көлдер	
Өзендер	
Таулар	
Жазықтар	
Ойпаттар	

«Физикалық география» бөлімінің «Литосфера» бөлімшесі бойынша келесі тапсырмаларды ұсынамыз.

Тапсырма.

1) Мәтінді оқып, «литосфера» ұғымының анықтамасын шығарыңдар, дәптерге жазып алыңдар.

Осыдан 56 жыл бұрын, XX ғасырдың алпысыншы жылдарында ғалымдар скважинаның көмегімен жерді 15-18 км. тереңдікке бұрғылау арқылы жер қыртысының техникалық мүмкіндіктерін ашуға болатындығын негіздеген болатын. Өте терең скважиналар қазу арқылы жер қойнауын зерттеу туралы шешім қабылданды және бұл мақсатты жүзеге асыру үшін кен орындары бар бес нысан таңдалып алынды. олар: Кола түбегі, Кура маңы ойпаты, Орал тауы, Каспий маңы ойпаты, Курил аралдарының бірі.

1970 жылдың 25-мамырында Кола түбегінің Заполярный қаласынан 8 километр қашықтықта 15 километрлік скважинаның қазу жұмысы басталды және оның мақсаты Балтық кристалдық қалқанының тереңдік қойнауларын зерттеу болды.

Осы зерттеу жұмысы барысында геология тарихының 3-тен 1,6 млрд. жылдарға дейінгі аралықты қамтитын, Жердің бұрынғы өткен уақытына жататын тау жыныстарын зерделеудің бірінші мүмкіндігі туындады. Температураның, қысымның және химиялық әсер етудің нәтижесінде жер қыртысы қойнауындағы тау жыныстары түрлерінің өзгеруімен байланысты метаморфтық зоналылық зерделенді. Бұл жыныстардың құрамының және тереңдікке қарай олардың физикалық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтары анықталды.

Ауқымды нақты материалдар негізінде бірінші рет ежелгі кристалдық сілемдерде жер асты сулары мен газдардың бар екендігі дәлелденді. Бұрғылаудың нәтижелері құрлықтық жер қыртысының қойнауы пайдалы қазбаларға толы екендігін көрсетті.

Кола түбегіндегі аса терең бұрғылау барысында көптеген геофизикалық зерттеулер жүргізілді, бұл жұмыс Жердің электромагниттік, акустикалық және радиациялық өрістің сипатын анықтауға мүмкіндік берді. Тау жыныстарының физикалық қасиеттерінің өзгеруі және жер қыртысында геофизикалық шекараның қалыптасуы жер қойнауындағы температура мен жылу ағынын сатылап өзгеруі сәйкес келетіні анықталды.

Алынған жан-жақты ақпаратты талдаудың негізінде геологияның бірқатар проблемаларын шешу, Жер құрлысының нақты моделін құрастыру және пайдалы қазбалардың кен орындарын анықтаудың неғұрлым жетілдірілген принциптерін әзірлеу Кола түбегіндегі аса терең бұрғылаудың басты мақсаты еді.

2) «Жердің ішкі құрылысы» диаграммасын құрастырыңдар. Диаграммада планетаның жалпы көлеміндегі ядроның, мантияның және жер қыртысының үлесін % көрсетіңдер (ядро 17%, мантия - 83%-дай, жер қыртысы 1%-дан кем).

3) Неліктен мантияны Жердің негізгі бөлігі деп атайтындығын түсіндіріңдер.

4) Жер қойнауында температураның қалай өзгеретіндігі туралы ақпарат жинаңдар.

<u>«Атмосфера» бөлімшесі</u>

Тапсырма. Қолайсыз атмосфералық құбылыстар.

1) Қолайсыз атмосфералық құбылыстарды анықтаңдар (қуаңшылық, тұман, аяз, ыстық желдер, торнадо, қышқыл жауын т.б.).

2) Қолайсыз атмосфералық құбылыстардың атауларының жанына анықтамасын жазыңдар, мысалы:

Қуаңшылық _____.

Торнадо_____.

Қышқыл жауын _____.

3) Қазақстанда болатын атмосфералық қолайсыз және қауіпті құбылыстарды анықтаңдар. Атауларын, анықтамасын, қалыптасу жағдайларын, таралу аумақтары мен мезгілі туралы жазыңдар.

4) Қазақстанда болатын атмосфералық қолайсыз және қауіпті құбылыстардан сақтану шараларын ұсыныңдар.

5) Озон тесігі, қышқылды жаңбырлар, жылыжай әсерінен туындайтын экологиялық мәселелерді анықтап, алдын алу шараларын түсіндіріңдер.

6) Терминдерді анықтамаларымен сәйкестендіріңдер:

Термин атауы	Анықтамасы
1. Тұман	А. Диаметрі 75 м, ал жел жылдамдығы 64-177 км/сағ болатындай, жер беті мен бұлттар тобы арасын қосатын құйын
2. Үсік	Б. Ауаның жер бетіне қатысты көбінесе горизанталь бағытта қозғалуы. Метеорологияның негізгі

	ұғымдарының бірі. Бұл құбылыс атмосфера қабаттарында қысымның біркелкі таралмауынан пайда болады, әрі жоғары қысымнан төменгі қысымға қарай бағытталады
3. Торнадо	В. Атмосфераның жерге таяу қабатына ұсақ су тамшыларының немесе мұз кристалдарының жиналуы. Бұл құбылыс кезіндегі көріну қашықтығы оны құраушы түйіршік мөлшеріне және бірлік көлемдегі су жиынтығының шамасына байланысты болады
4. Антициклон	Г. Тәуліктік орташа температура 0°С-тан жоғары кезде түнде немесе таңертең, көктемде немесе күзде ауа температурасының теріс мәнге дейін төмендеуі. Суық ауа массасының басып кіруінен немесе топырақ пен өсімдік жамылғысы бетінің түнгі суынуынан пайда болады
5. Дауыл	Д. Мөлшері 5-тен 55 мм-ге дейін және одан да ірі жұмырланған мұз түйіршіктерінен тұратын атмосфералық жауын-шашын. Жылдың жылы мезгілінде найзағай мен нөсер жаңбыр кезінде бірге түседі. Ол ауаның тік бағыттағы өте күшті қозғалысы кезінде қалыптасады
6. Жел	Е. Атмосфераның қысымы төменгі аймағы. Ол ауа қысымы ортасынан шетіне қарай артады. Солтүстік жарты шарда сағат тілінің айналу бағытына қарсы, Оңтүстік жарты шарда сағат тілі бағытымен қозғалады
7. Бұршақ	Ж. Теңізде күшті толқындар көтеретін, құрлықта бірталай апаттарға себеп болатын өте күшті жел (жылдамдығы 20 м/сек). Бұл құбылыс күшті, кенеттен соғатын, жылдамдығы 20-30м/с-ке жететін, кейде найзағай мен нөсер қатар соғатын жел.
8. Циклондар	З. Біркелкі қысым сызықтарымен тұйықталған, атмосфералық қысымы жоғары аймақ, яғни жоғары қысым жүйесі. Қысым орталығынан шетіне қарай төмендей береді. Соған сәйкес жел бұл құбылыстың орталығынан шетіне қарай және Жердің өз осінің айналуының ықпалымен Солтүстік жарты шарда оңға қарай, Оңтүстік жарты шарда солға қарай бұрала соғады

Тапсырма.

Төмендегі суреттердегі баспана түрлерінің:

- қай климаттық белдеуге лайықтығын;
- қандай климаттық жағдайларға қолайлылығын;
- қандай құрылыс материалынан салынғандығын;
- қандай халықтар тұратындығын анықтаңдар.

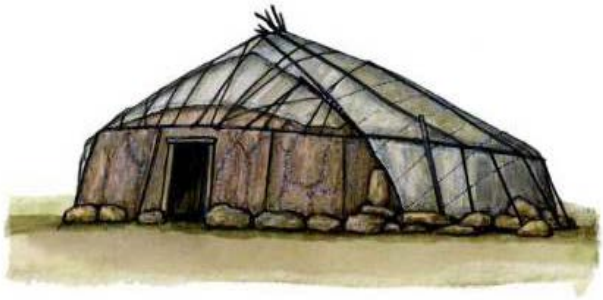

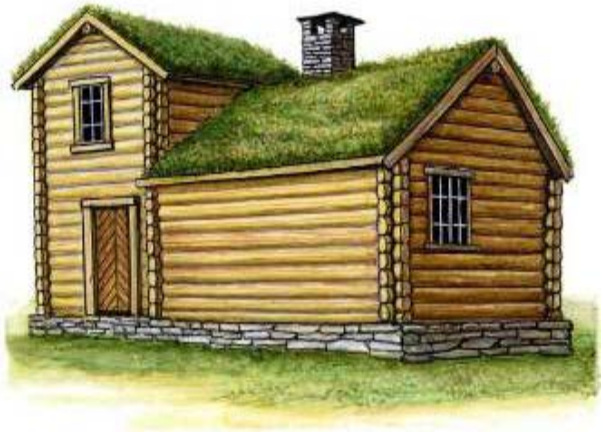

А)_____ Б) _____

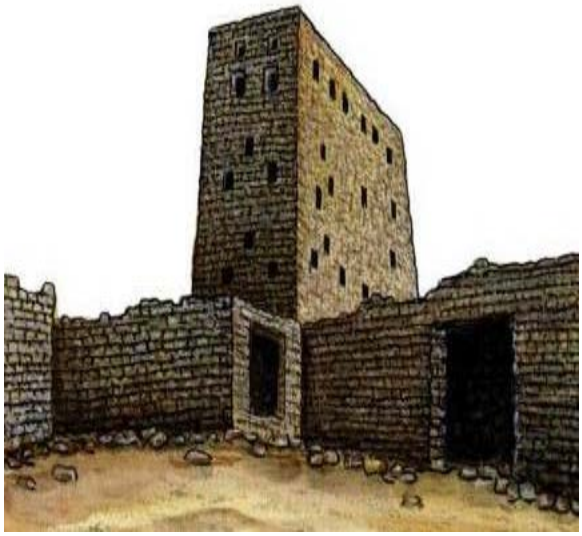

В)_____ Г)_____

«Гидросфера» бөлімшесі бойынша оқушылардың білімін бағалауға арналған тапсырмалардың үлгілері.

Тапсырма.

1) Ұғымдар арасындағы байланысты анықтаңдар:

1	Өзен ағатын кең әрі ұзынша ойыс	А	Өзен алқабы немесе бассейні
2	Өзенге су ағып келетін аймақ	Ә	Арна
3	Барлық салаларымен қоса алынғандағы негізгі өзен	Б	Бастау
4	Өзеннің бастауы	В	Өзен жүйесі
5	Өзеннің мұхитқа, теңізге, басқа өзенге құятын жері	Г	Суайырық
6	Өзен алқаптары арасындағы шекара	Ғ	Саға

2) Мұхиттардың ауданы туралы деректерді қолдану арқылы, дөңгелек диаграмма құрастырыңдар.

3) Судың тұздылығының артуының және кемуінің себептерін анықтаңдар және түсіндіріңдер. Себептерінің өзіндік жолдарын ұсыныңдар.

4) Теңізді сипаттау жоспарын және әр түрлі ақпарат көздерін қолдана отырып, теңіздерді таныстыру немесе осы теңіздің жағалауында демалуға шақыру парағын жасаңдар, мысалы:

а) Балтық теңізі;

ә) Қара теңіз;

б) Оңтүстік Қытай теңізі;

в) Охот теңізі немесе оқушының өзінің таңдауы бойынша.

5) Дүниежүзілік мұхиттың проблемаларын анқтаңдар, топтастырыңдар және шешу жолын ұсыныңдар.

6) Мұхиттармен байланысты апаттарды топтастырып, сақтану шараларын ұсыныңдар.

7) Құрлық суларының экологиялық проблемаларын анықтап, шешу жолдарын ұсыныңдар.

8) Тапсырма. Есіл өзені.

Төмендегі 1-суретте Есіл өзенінің ағысы көрсетілген. Осы суретті және физикалық картаны қолданып келесі сұрақтарға жауап беріңдер.

- Есіл өзені қайдан бастау алады?
- Есіл өзені қай бағытта ағады?
- Есіл өзені қайда құяды?
- Сол жақ салаларын ата.
- Оң жақ салаларын ата.
- Жағалауында орналасқан елді мекендерді ата.
- Картаның көмегімен есіл өзенінің ұзындығын есепте, есептеуде қолданған әдістерді түсіндір.
- Өзің құрастырған жоспар бойынша Есіл өзеніне сипаттама бер.
- Есіл өзенімен байланысты қандай апаттар болуы мүмкін?
- Есіл өзенін шаруашылықта тиімді қолданудың жолдарын ұсын.

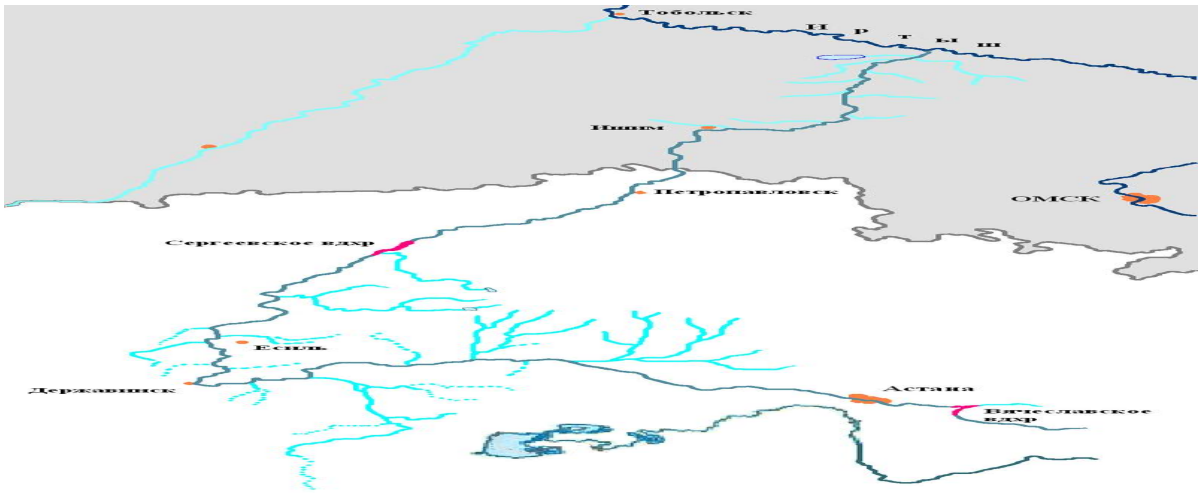

1-сурет. Есіл өзені

«Биосфера» бөлімшесі бойынша ұсынылатын тапсырма үлгілері.

Тапсырма.

Биология пәнінен алған білімдеріннің және басқа да ақпарат көздерінің көмегімен төмендегі кестені толтырыңдар

Салыстыру пунктері	Бактериялар	Саңырауқұлақтар	Өсімдіктер	Жануарлар
Түрлердің саны				
Құрылысының ерекшеліктері				
Табиғаттағы маңызы				

Тапсырма. Топырақ құраушы факторлар.

1) Топырақ құраушы факторларды анықтаңдар.

2) Топырақ құраушы факторларды сызба түрінде ұсыныңдар.

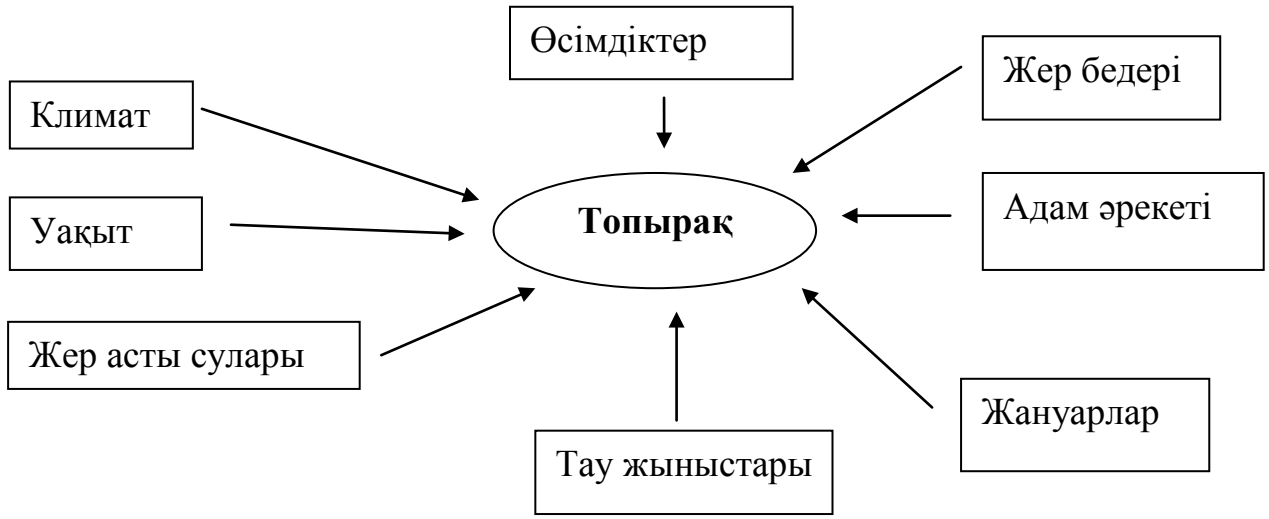

3) Топырақ құраушы факторлардың әр қайсысына жеке сипаттама беріңдер (топырақтың түзілуіне әсері туралы).

4) Топырақ құраушы факторлардың топырақтың түзілуіне әсері туралы өз ойларыңды ұсыныңдар және қорғаңдар.

5) Полярлық аудандардың топырағының құрамында неліктен гумус аз болады? Әр түрлі ақпарат көздерінен алынған деректерді қорытындыланда р.

6) Құнарлы топырақтың қалыптасуы үшін қандай табиғи жағдайлар неғұрлым қолайлы деп ойлайсыңдар? Өз ойыңды дәлелде.

7) Жасанды топырақ жасауға бола ма? Жасанды топырақ жасаудың жобасын ұсыныңдар (қолданылатын материалдардың түрлері, бұл материалдарды қолданудың себептері, жасалатын жағдайлар).

8) Топырақтардың экологиялық проблемаларын шешу жолдарын ұсыныңдар.

Табиғи-аумақтық кешендер бөлімшесі

1) Карталарды пайдаланумен және ұсынылған жоспар бойынша табиғат зоналарын сипаттаңдар:

- табиғат зонасының алып жатқан аумағы;
- климаттық ерекшеліктері;
- топырақ жамылғысы;
- табиғат зонасының өсімдік жамылғысы, олардың өмір сүру жағдайына бейімделуі;
- табиғат зонасының жануарлар дүниесі, олардың өмір сүру жағдайына бейімделуі.

2) Түрлі ақпарат көздерінің көмегімен «Табиғат зоналары» кестесін толтырыңдар:

Табиғат зоналары	Климаты	Топырағы	Өсімдіктері	Жануарлары

3) Өсімдік әлемі мен жануарлар дүниесін қорғау қажеттілігін дәлелдеңдер, қорғау жолдарын ұсыныңдар.

4) Ерекше қорғалатын аумақтардың (қорықтар, қорықшалар, ұлттық саябақтар) құрылу мақсатын түсіндіріңдер.

Оқушылар оқу бағдарламасын меңгеру барысында ақпараттық-коммуникативтік технологияларды (АКТ) қолдану дағдыларын дамытады. «География» пәнінің оқу бағдарламасына сәйкес келесі *веб-ресурстар* ұсынылады.

Білім алушылардың ғылыми-зерттеушілік дағдыларын дамыту үшін жоғары оқу орындары мен мектеп оқушылары сарайлары жанындағы іштей және сырттай мектептерге қатысу ұсынылады. Оқушыларға атом энергиясы бойынша «Росатом» мемлекеттік корпорацияның және «Қазақстанның ядерлік қоғамы» қоғамдастығының іс-шараларына қатысу ұсынылады, олар жыл сайын өткізетін «Kazatomexpo» көрмесінде жоғары сынып оқушыларына арналған арнайы бағдарламалар ұйымдастырады.

Бұл бағдарламалар түрлі интерактивті форматтарды қамтиды. Оқушылар атом электр стансасының жұмысын зерделеуге мүмкіндік беретін, «басқа планетадан келушілердің атомды шабуылынан – құйынға дейін» атты түрлі ойын сценарийлерін жүргізумен, «Алақандағы АЭС» қосымшасымен таныса алады. Сілтеме: http://www.kazatomprom.kz/#!/about

Энергияның балама көздері, олардың өндірудің заманауи тәсілдері туралы ақпаратты: alternativenergy.ru; aqua-rmnt.com/otoplenie/alt; http://www.helios-house.ru/alternativnaya-energiya.html сілтемелері бойынша алуға болады.

Георафия және биология сабақтарында «Қазақстан ұлттық географиялық қоғамы» республикалық қоғамдық ұйымы материалдарын пайдалану

ұсынылады. Сілтеме:kazgeography.org; kazgeography@nu.edu.kz

ЭКСПО-2017 көрмесі жұмысының бағыттары туралы, сонымен қатар дүниежүзілік бұрынғы көрмелердің материалдарын келесі сілтемелер арқылы алуға болады: skachatreferat.ru/poisk/экспо;

– http://www.skachatreferat.ru/poisk/экспо-2017.

www.earthquakes.usgs.gov www.rgo.ru www.geo2000.nm.ru
www.geo.historic.ru www.www.geografia.ru/ www.geographic.org
www.mygeog.ru www.e–cis.info www.geography.about.com
www.hobitus.com www.imf.org www.kisi.kz
www.meteosputnik.ru www.mfa.gov.kz www.oecd.org
www.stat.gov.kz www.theodora.com www.un.kz
www.un.org www.undp.kz www.unesco.kz
www.unesco.org www.unmultimedia.org www.volcanodiscovery.com
www.worldbank.org
[17].

Жалпы білім беретін ұйымдардың оқу кабинеттері оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру мен оқыту сапасын арттыруды тиімді қамтамасыз ететін орталық болып табылатындықтан, мектептерде география кабинетін жарақтандыру бойынша келесідей ұсыныс береміз.

География кабинеті жапсарлас екі бөлмеден (оқу кабинеті мен зертхана) болуы қажет.

Күнделікті сабақ, практикалық және өздік жұмыстарды орындау барысында қолдануға қажетті атластар, жұмыс дәптерлері, оқулықтарды, кескін карталарды орналастыру үшін үстелдің үстіңгі ауданы 1300х650 мм-ден кем болмауы тиіс.

Зертхана бөлмесінде оқу бағдарламаларының мазмұнымен қарастырылған карталарды сақтауға шкафтар және қажет уақытында қолдануға ыңғайлы арнайы құрылғы болуы тиіс.

География кабинетінің жарақтандырылуы:

1) Оқу-көрнекі құралдардың тақырыптық аннотацияланған картотекасы;

2) Жерді зерттеушілер мен саяхатшылардың портреттері;

3) Туған өлкені оқып-үйренуге арналған бұрыш болуы тиіс.

География кабинетінде жер бедерінің (таулардың, жазықтардың, ойпаттардың, өзен аңғарының т.б.) макеттері болуы тиіс.

Мектептегі география кабинетінде білім беру үдерісін ұйымдастыру төмендегі талаптарға сай ұйымдастырылады:

– бұқаралық-ақпарат құралдарын және мультимедиялық ресурстарды пайдалану;

дерекқордан және Интернеттен ақпаратты іздеу;

– сандық, Интернет желілері арқылы алынған ақпараттарды таңдап, өңдеу және оның нақтылығын, сенімділігін, құндылығын бағалай алу;

– сандық, мәтіндік және визуалдық ақпаратпен және дерекқормен, оның ішінде гиперсілтемелерді, электрондық кестелерді, графикалық және басқа қосымшаларды пайдаланып жұмыс істеу арқылы мәліметті жүйелеу; қолдану; заңдылықтар мен тенденцияларды зерттеу; модельдер мен модельдеуді пайдалану мүмкіндіктерін зерделеу, сонымен қатар жылжымайтын және қозғалыстағы бейнелерді, дыбыстар мен мәтіндерді мультимедиалық таныстырылымдар құру үшін біріктіру;

– басқа нұсқаларды зерделеуде, нақтылауда және нәтижелерді жақсартуда сандық ақпараттың икемділігін толығымен пайдалану;

– электрондық байланысқа, он-лайн форумдарға, виртуалдық оқыту орталарына қатысу арқылы, басқа оқушылармен және мұғалімдермен әртүрлі байланыс арнасы бойынша ынтымақтастықта болып қарым-қатынас жасау және ақпарат алмасу;

– интерактивті тақтаны белсенді оқытуға техникалық қолдау көрсету мақсатында қолдану;

– аяқталған жұмыстың мектеп шеңберіндегі және одан тыс мультимедиалық презентациясы.

География кабинеттерінде интерактивті электронды карталар (ондай карталарды аймақты неғұрлым толық қарастыру үшін үлкейтуге, қажетті белгілеулерді және суреттерді қосуға болады) қолданылады.

Географиялық алаң – практикалық, зерттеу-жобалау жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік беретін ашық аспан астында орналасқан зертхана.

Географиялық алаңның көлемі 11 х 11 м-ден кем болмауы тиіс.

Мектептің географиялық алаңын келесі құрал-жабдықтар кешенімен қамтамасыз ету қажет:

Математикалық кешен өлшеу және есептеу жұмыстарын, тік және көлденең қашықтықтарды, бұрыштарды, квадраттық және кубтық метрлерді өлшеуге арналған: биіктік өлшеуіш, өлшеуіш жол, горизонталды қашықтықты өлшеуіш, шаршы метр, кубметр (ағаштан жасалған), эклиметр, квадрант, бұрыш өлшеуіштер, координаттық тор сызылған мектеп тақтасы және т.б.).

Топографиялық кешен: жасанды төбе, жасанды су қоймасы, жергілікті жерді түсіруге арналған жиналмалы үшаяқты арнайы кешен, тұсбағдар.

Астрофизикалық-географиялық кешен: гномон, Поляр жұлдызын көрсеткіш, азимут өлшеуіш, ромбтық сақинасы бар бағыттаушы шеңбер, астролябия, күн сағаты, көкжиек тұстарын бағыттаушы, телескоп және фотокамера қоюға арналған құрылғы.

Метеорологиялық кешен: желбағдар, метеорологиялық үйшік, барометр, гигрометр, термометрлер, қардың қалыңдығын өлшеуге арналған сызғыш, нефоскоп [18].

Қорытынды

Білім берудің жаңартылған мазмұны мемлекеттің алғы шарттарының міндеттерін, халықаралық және отандық тәжірибені есепке ала отырып жүзеге асырылуы тиіс. Мектептің шығармашылықпен ойлайтын және әрекет ететін, өздігінен даму қабілеті бар, зияткер, белсенді тұлғаның қалыптастыруы білім беру мазмұнын жаңартуға да байланысты болады.

Білім мазмұнын жаңарту оқытудың нәтижесіне бағытталған, ал оқыту нәтижесі оқулықтардағы, оқу-әдістемелік кешендердегі және қосымша әдебиеттерде берілген материалдарға сәйкес жобалануы тиіс.

Ұсынылып отырған әдістемелік құралдың бірінші бөлімінде білім мазмұнын жаңарту аясында (7-9 сыныптарда) «География» пәні оқу бағдарламасының ерекшеліктері ашылған. Негізгі орта білім деңгейіндег3 «География» пәні мазмұнын беретін алты бөлім, олардың бөлімшелері сызба түрінде және оқыту мақсаттары кесте түрінде беріліп түсіндірілген.

Екінші бөлімде «География» оқу пәнін оқытуды ұйымдастырудың формалары мен әдістеріне тоқталған. Ұзақ мерзімді, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлардың құрылымы, тілдік мақсаттарды жүзеге асыру жолдары көрсетілген.

«Оқыту әдісі» ұғымы дидактикалық мақсаттарға сәйкес оқыту үдерісінде мұғалімнің оқу жұмысы мен оқушылардың танымдық іс-әрекеті жолдарын байланыстыра шешілетін оқу іс-әрекетінің міндеттерін бейнелеген. Заманауи сабақты ұйымдастырудың формалары мен әдістерінің түрлері нақты мысалдармен айқындалып берілген.

Үшінші бөлімде білім мазмұнын жаңарту аясында «География» оқу пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсыныстар, яғни критериалдық бағалау жүйесі туралы түсінік берілген. Критериалды бағалауды жүзеге асыруға арналған нақты мысалдар, тақырыптар бойынша бағалауға арналған тапсырмалардың үлгілері ұсынылған

Аталған әдістемелік құралда «География» оқу пәні курсы мазмұнының ерекшеліктері көрсетілген, мұғалімдер сабақтарын жоспарлау барысында, сабақтарында, сонымен қатар білім алушының білімін бағалау және диагностикалауда қолдануға немесе басшылыққа алатын ұсыныстар берілген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-6-сыныптарына арналған «Жаратылыстану» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы
2 Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы
3 С.Б.Бабаев.. Оңалбек Ж.К. Жалпы педагогика: Оқулық – Алматы: «Нұр-пресс», 2005 – 228 бет.
4 Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». Программа курсов повышения квалификации педагогических работников. Руководство для учителя. Третье издание. – 2014. - // www.cpm.kz
5 Проект учебного плана по предмету «Математика» (в рамках обновления содержания среднего образования 12-летней школы). 1 класс. – Центр образовательных программ АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»
6 Русских Г. А. Дидактические основы современного урока: Учебно-практ. пособие.- М.: Ладога-100, 2001
7 https://infourok.ru/interaktivnoe-obuchenie-na-urokah-istorii-1064421.html
8 Абдукадыров А. А. Кейс-технология как средство повышения компетентности будущих инженерно-педагогических кадров [Текст] / А. А. Абдукадыров, Б. З. Тураев // Молодой ученый. — 2013. — №6. — С. 659-665.
9 http://pedsovet.su/metodika/5996_aktivnye_i_interaktivnye_metody_obucheniy
10 Жданова Н.М. Методы, средства и формы подготовки студентов к патриотическому воспитанию младших школьников / Н.М. Жданова // Начальное образование Южного Урала : сб. науч.-метод. ст. – Челябинск : Сити Принт, 2012. – Вып. 6. – С. 71-79.
11 Активные методы в педагогической и воспитательной деятельности в условиях реализации ФГОС (для слушателей Pedcampus) / Консалтинговая группа «Финиум». – Москва, 2014.
12 http://miolaweb.ru/web-dizain/infografika-novyj-trend-informacii/
13 http://krscool.ucoz.ru/load/dlja_uchitilej/kriterialnoe_ocenivanie_rezultatov
14 http://nsportal.ru/shkola/geografiya/library?page=9
15 https://stud.kz/referat/show/1170
16 Билялова А.Б. «Топонимика» пәнінен оқу әдістемелік кешені. – Көкшетау, 2013 – 119 б.
17 2016-2017 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы. Әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016. – 258 б.
18 Мектептегі оқу кабинеттерінде білім беру үдерісін ұйымдастыру бойынша нұсқаулық. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 49 б.

Мазмұны

Кіріспе 3
1 Білім мазмұнын жаңарту аясында (7-9 сыныптарда) «География» пәні оқу бағдарламасының ерекшеліктері..... 4
2 «География» оқу пәнін оқытуды ұйымдастырудың формалары мен әдістері..... 36
3 Білім мазмұнын жаңарту аясында «География» оқу пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсыныстар..... 74
Қорытынды 120
Пайдаланылған әдебиеттер 121

Введение

В настоящее время в рамках обозначенных приоритетных направлений развития образования и науки Республики Казахстан ведется огромная работа по обновлению содержания образования. Основная цель обновления содержания – это повышение качества среднего образования.

Содержание учебного предмета «География» в общеобразовательных школах направлено на развитие у обучающихся естественнонаучных знаний, системной взаимосвязи природы, общества и экономики, понятий и целостных представлений о Земле, формированию знании об уникальности природы и особенностях экономики Республики Казахстан, развитие функциональной грамотности и системно-комплексного или «географического» мышления.

На уровне основного среднего образования у обучающихся формируются основы:

- географических понятий и закономерностей, знаний и представлений об особенностях природы материков и океанов; знаний об общих закономерностях географической оболочки и отдельных территорий, о строении и взаимодействии внешних оболочек Земли, для развития экономических понятий и представлений; понятий о значении природы для жизнедеятельности людей, взаимодействии человека и природы, общества и природы, зависящих от социальных, экономических условий, обеспечивает дальнейшее экологическое образование учащихся.

Цель: разработка методических рекомендаций по изучению и организации учебного процесса по учебному предмету «География» (7-9классы) в рамках обновления содержания образования.

Для реализации цели обозначены следующие задачи:

- раскрытие особенностей учебной программы предмета «География» (7-9 классы) в рамках обновления содержания образования;
- рассмотрение форм и методов организации обучения учебного предмета «География»;
- проектирование организации современного урока;
- составление критериев оценивания учебных достижений» обучающихся;
- составление заданий согласно учебным целям предмета.

1 Особенности учебной программы предмета «География» (7-9 классы) в рамках обновления содержания образования

В рамках обновленного содержания образования на уровне основного среднего образования предмет «География» изучается в 7-9 классах.

Начальные понятия географии формируется в 5-6 классах при изучении предмета «Естествознание».

Учебная программа по предмету «Естествознание» является интегрированным курсом для дальнейшего изучения следующих предметов: «Биология», «География», «Физика» и «Химия» [1].

Целью учебной программы по предмету «Естествознание» для 5-6 классов является формирование у обучающихся естественнонаучных знаний, понятий и целостного представления о закономерностях, взаимосвязи природы и общества, развитие умения применять полученные знания для объяснения, описания, прогнозирования природных явлений и процессов, наблюдаемых в повседневной жизни.

Учебная программа по предмету «Естествознание» для 5-6 классов состоит из семи разделов, из них материалы трех разделов касаются географии. А именно:

1. Раздел «Вселенная. Земля. Человек» включает следующие подразделы:

1) Макро- и микромир;
2) Общие сведения о Земле;
3) Сферы Земли и их составляющие;
4) Жизнь на Земле;
5) Способы изображения земной поверхности;
6) Материки и океаны;
7) География населения.

2. Раздел «Процессы в живой и неживой природе» включает следующие подразделы:

1) Процессы в неживой природе;
2) Процессы в живой природе.

3. Раздел «Экология и устойчивое развитие» включает следующие подразделы:

1) Экосистемы;
2) Многообразие живых организмов;
3) Охрана природы.

При составлении учебной программы по географии для 7-9 классов были определены цели и задачи базового содержания и учтено базовое содержание учебной программы «Естествознание» для 5-6 классов.

Целью изучения предмета «География» в 7-9 классах является: воспитание учащегося, обладающего географической культурой, включающей в себя географическую картину мира, географическое мышление, знание и применение методов и языка географии [2].

При изучении географии особое внимание уделяется географической культуре личности, географическому мышлению, географической картине мире.

Географическая культура личности – это система жизненных ценностей, опирающихся на знания о природе Земли, причинах ее разнообразия, о населении и его хозяйственной деятельности, из которых системообразующим выступает ценностное отношение к окружающей среде, которое регулирует поведение учащегося в процессе взаимоотношений «человек - природа - общество - культура».

Географическая картина мира – совокупность представлений человека о свойствах и закономерностях территориальных природно-общественных систем.

Географическое мышление – процесс познания и отражения существенных свойств географических объектов, явлений и процессов, а также связей между ними, отличается территориальностью, комплексностью, глобализмом.

Задачи предмета «География»:

– раскрыть географическую картину мира, включающую естественные и антропогенные объекты, явления и процессы, дать понимание территориальных различий окружающего мира, их объективного характера и значение для жизни людей;

– выработать у учащихся научные взгляды на взаимосвязь природы и общества, на пространственные особенности этой взаимосвязи;

– раскрывать естественнонаучные, социально-экономические основы общественного производства, охраны природы и рационального природопользования;

– способствовать овладению учащимися навыками и методами географических исследований;

– способствовать овладению учащимися понятиями и терминами географической науки;

– формировать пространственное мышление и картографические навыки;

– выработать навыки применения географических знаний на практике, в повседневной жизни.

В соотвествии типовым учебным планом учебная нагрузка по предмету «География»:

1) в 7 классе – 2 часа в неделю, 68 часов в учебном году;

2) в 8 классе – 2 часа в неделю, 68 часов в учебном году;

3) в 9 классе – 2 часа в неделю, 68 часов в учебном году.

Содержание учебной программы по учебному предмету «География» организовано по разделам обучения.

«География» на уровне основного среднего образования в рамках обновления содержания образования состоит из шести разделов (схема 1).

Схема 1. Содержание учебного предмета для 7-9 классов

Разделы состоят из подразделов, которые содержат в себе цели обучения в виде ожидаемых результатов по классам (схема 2-7).

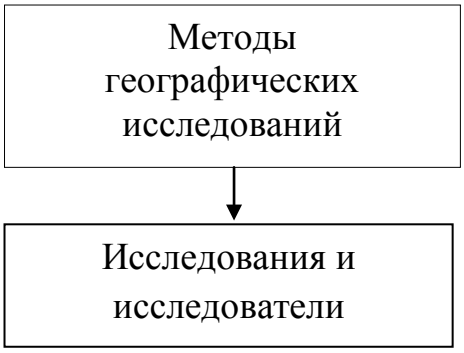

Схема 2. Раздел «Методы географических исследований»

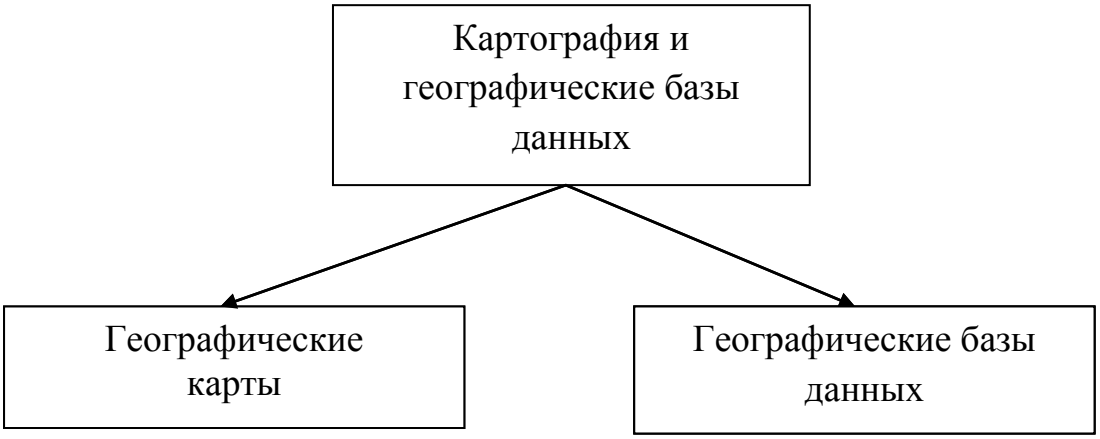

Схема 3. Раздел «Картография и географические базы данных»

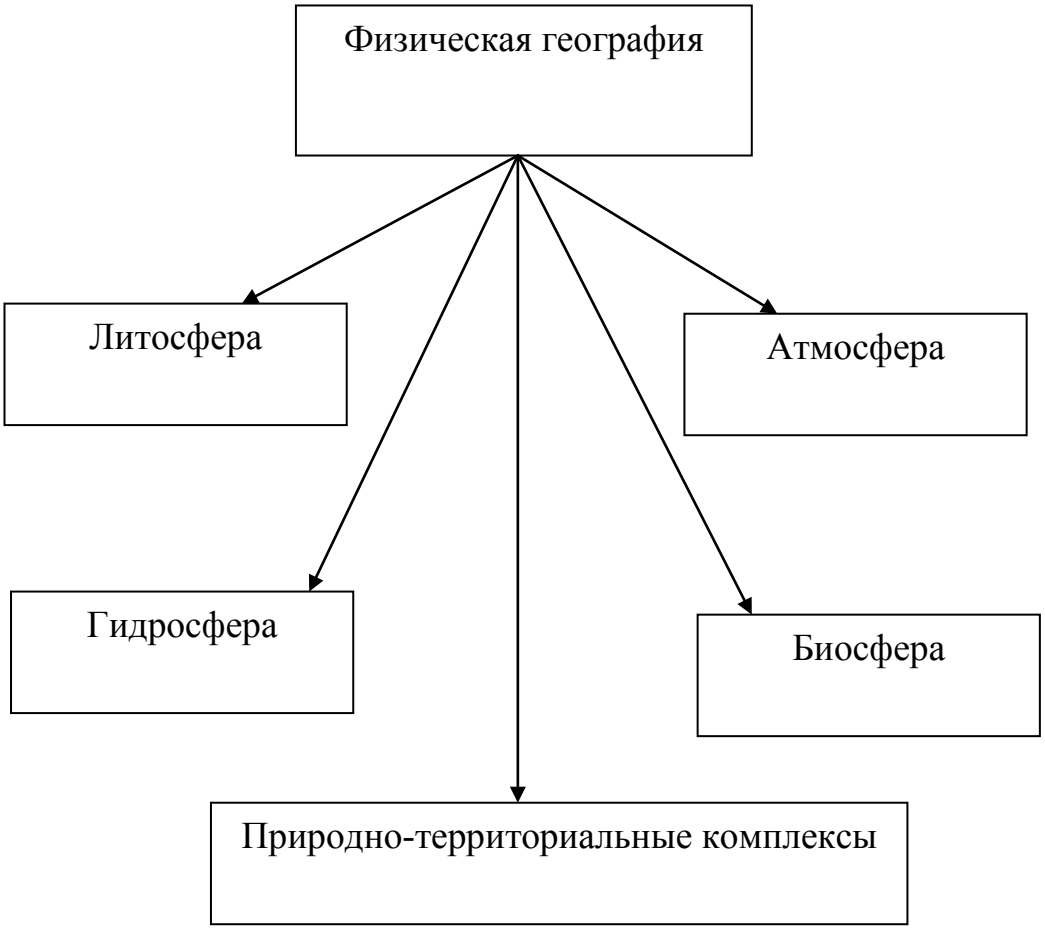

Схема 4. Раздел «Физическая география»

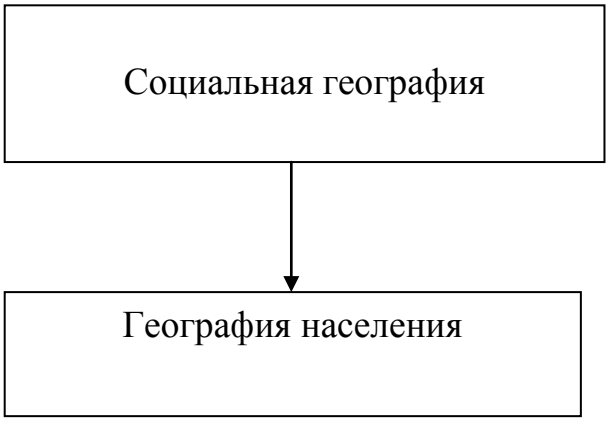

Схема 5. Раздел «Социальная география»

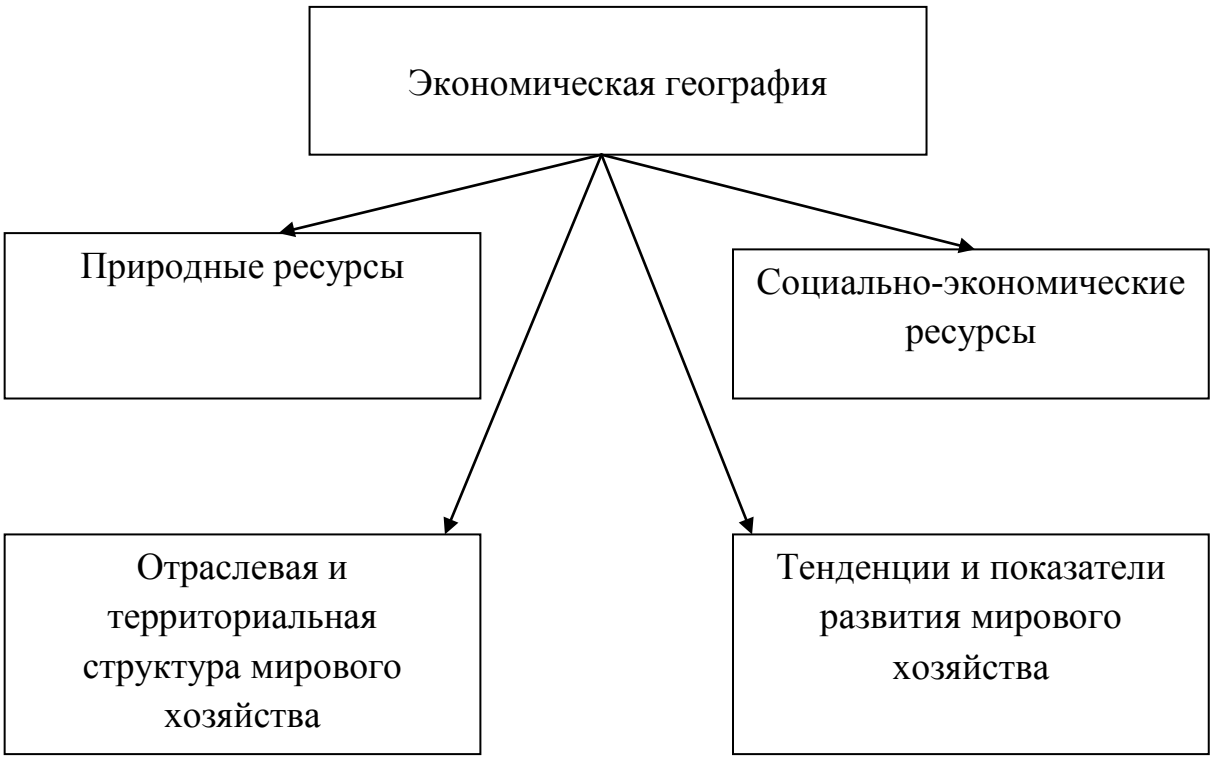

Схема 6. Раздел «Экономическая география»

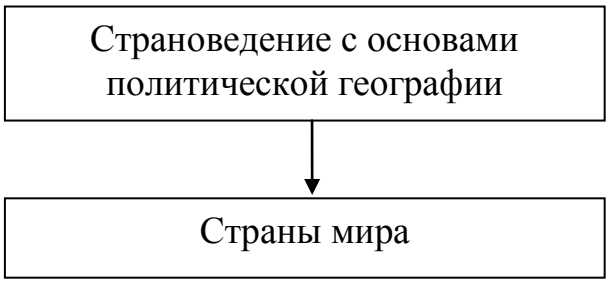

Схема 7. Раздел «Страноведение с основами политической географии»

В учебной программе цели обучения по каждому разделу расписаны последовательно внутри каждого подраздела. Расссмотрим расположение целей обучения по подразделамкаждого раздела.

1. Содержание раздела «Методы географических исследований» представлено подразделом «Исследования и исследователи». Темы этого подраздела по классам даны в таблице 1.

Таблица 1. Темы подраздела «Исследования и исследователи»

7 класс	8 класс	9 класс
Объекты географических исследований	Отрасли географической науки	Исследования казахстанских географов
Развитие географической науки		Современные актуальные проблемы исследования географической науки
Источники географических данных	Виды методов географических исследований	Особенности номинации географических объектов и явлений
Географические опыты	Обработка и анализ географических данных	Казахские народные географические термины
Полевые методы исследований	Географические модели	Академические формы представления результатов исследования
Применение графических методов в географии		

При изучении подраздела «Исследования и исследователи» в 7 классе дается общее понятие географическим исследованиям, в 8 классе рассматриваются виды методов географических исследований, в 9 классе данный подраздел продолжается темами, связанными с нашей республикой.

Рассмотрим расположение целей обучения этого подраздела по классам (таблица 2).

Таблица 2. Цели обучения тем подраздела «Исследования и исследователи»

7 класс	8 класс	9 класс
определяет объекты исследования географии	в графической форме отображает и объясняет деление географической	определяет особенности номинации географических объектов и явлений

	науки на отрасли	
характеризует и оценивает вклад путешественников и исследователей в развитие географической науки	определяет важные исследования в отраслях географической науки	повествует об исследованиях казахстанцев, внесших вклад в развитие географической науки
работает с источниками географической информации (карты, рисунки, тексты, фотографии, графические материалы)	объясняет значение методов геогра-фических исследований и применяет их (полевые, картографические, теоретические)	определяет современные актуальные проблемы исследования географической науки
экспериментальным путем определяет свойства географических объектов	обрабатывает и анализирует географические данные (количественные и качественные данные)	
применяет методы полевых географических исследований, фиксирует, собирает, обрабатывает и анализирует данные	из различных материалов или в раз-личной технике создает модели географичес-ких объектов, явлений и процессов и объясняет их особенности и свойства	объясняет значение народных географических терминов казахского народа
в графической форме (схема, диаграм-ма, профиль, график) отображает свойства географических объектов, явлений и процессов	представляет результаты исследований в различной форме	представляет результаты иссле-дования в различной академической форме

Из таблицы 2 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, учащиеся в 7 классе определяют объекты исследования географии, в 8 классе в графической форме отображают и

объясняют деление географической науки на отрасли, в 9 классе определяеют особенности номинации географических объектов и явлений и т.д.

2. Содержание раздела «Картография и географические базы данных» представлено подразделами «Географические карты» и «Географические базы данных». Темы этих подразделов, рассматриваемых в 7-9 классах, соответственно представлены в таблицах 3 и 4.

Таблица 3. Темы подраздела «Географические карты»

7 класс	8 класс	9 класс
Применение геогра-фических картосхем	Тематические карты и элементы их дополнительной характеристики	Приемы показа на карте географических объектов, явлений и процессов
Географическая номенклатура	Чтение тематических карт	Приемы показа объектов географической номенклатуры
	Тематическая географическая номенклатура	

Таблица 4. Темы подраздела «Географические базы данных»

7 класс	8 класс	9 класс
Организация географических данных	Роль информационно-коммуникационных технологий в составлении географических баз данных	Методы дистанционного зондирования Земли
		Сферы применения геоинформационных системных технологий

При изучении подраздела «Географические карты» в 7 классе изучается применение геогра-фических картосхем, в 8 классе рассматриваются карты и элементы дополнительные характеризующие эти карты, в 9 классе изучаются методы показа по карте важных географических объектов, процессов и явлений.

Рассмотрим расположение целей обучения этого подраздела по классам (таблица 5).

Таблица 5. Цели обучения тем подраздела «Географические карты»

7 класс	8 класс	9 класс

выполняет картосхемы по теме	составляет элементы дополнительной характеристики тематических карт (профиль, диаграммы, графики, таблицы)	осуществляет комментированный показ на карте важных географических объектов, процессов и явлений
показывает объекты географической номенклатуры на карте	на основе применения условных знаков и элементов дополнительной характеристики карт читает тематические карты	показывает на карте объекты географической номенклатуры
	показывает на контурной карте объекты географической номенклатуры	

Из таблицы 5 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе выполняются картосхемы по теме, в 8 классе составляет элементы дополнительной характеристики тематических карт (профиль, диаграммы, графики, таблицы), в 9 классе осуществляет комментированный показ на карте важных географических объектов, процессов и явлений и т.д.

При изучении подраздела «Географические базы данных» в 7 классе изучается организация географических данных, в 8 классе - роль информационно-коммуникационных технологий в составлении географических баз данных, в 9 классе - методы дистанционного зондирования Земли.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Географические базы данных»по классам (таблица 6).

Таблица 6. Цели обучения тем подраздела «Географические базы данных»

7 класс	8 класс	9 класс
группирует и отображает в таблицах географические объекты	составляет географичес-кие базы данных с при-менением информаци-онно-коммуника-ционных технологий	на основе характеристики методов дистанционного зондирования Земли объясняет их значение и особенности
		характеризует значение применения геоинформационных технологий в отраслях хозяйства и науки

Из таблицы 6 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе группирует и отображает в таблицах географические объекты, в 8 классе составляет географические базы данных с применением информационно-коммуникационных технологий, в 9 классе на основе характеристики методов дистанционного зондирования Земли объясняет их значение и особенности и характеризует значение применения геоинформационных технологий в отраслях хозяйства и науки.

3. Содержание раздела «Физическая география» представлено подразделами «Литосфера», «Атмосфера», «Гидросфера», «Биосфера» и «Природно-территориальные комплексы». Темы этих подразделов отдельно по классам представлены соответственно в таблицах 7-11.

Таблица 7. Темы подраздела «Литосфера»

7 класс	8 класс	9 класс
Строение и вещественный состав литосферы	Закономерности формирования и распространения форм рельефа	Геологическая история и тектоническое строение территории Казахстана
Тектоническое строение Земли	Классификация форм рельефа	Главные орографические объекты Казахстана
Тектонические движения литосферы		Казахские оронимы
Литосферные катаклизмы	Крупные орографические объекты на материках и в океанах	Закономерности распространения минеральных ресурсов в Казахстане
	Классификация горных пород и минералов	Центры добычи и переработки минеральных ресурсов
	Свойства горных пород и минералов	Оценка минеральных ресурсов Казахстана
	Определение возраста горных пород	Проблемы, связанные с освоением минеральных ресурсов
	Геологическое лето-исчисление и геохрono-логическая таблица	
	Влияние рельефа на жизнь и хозяйственную деятельность человечества	

Таблица 8. Темы подраздела «Атмосфера»

7 класс	8 класс	9 класс
Атмосфера и ее составные части	Климатообразующие факторы	Климатообразующие факторы в Казахстане
Погода и метеорологические элементы	Глобальная циркуля-ция атмосферы	Климатические условия Казахстана
Неблагоприятные атмосферные явления	Климатические пояса	Климатические ресурсы Казахстана
	Особенности климата материков	Неблагоприятные и опасные атмосферные явления в Казахстане
	Влияние климата на жизнь и хозяйствен-ную деятельность человечества	Особенности номинации казахским народом атмосферных и климатических явлений
	Негативное влияние человеческой деятель-ности на атмосферу	

Таблица 9. Темы подраздела «Гидросфера»

7 класс	8 класс	9 класс
Гидросфера и ее составные части	Виды и формирование вод суши	Виды внутренних вод в Казахстане
Значение водных ресурсов	Хозяйственное значение вод суши	Казахские гидронимы
Географическое положение Мирового океана	Строение речной долины	Экономическая оценка водных ресурсов Казахстана
	Гидрологический режим рек	Экологические проблемы водных ресурсов
Свойства вод Мирового океана	Озера и ледники	Геополитические проблемы внутренних вод Казахстана
Движения вод в океане	Экологические проблемы вод суши	
Бедствия, связанные с океаном	Водные бедствия	
Проблемы Мирового океана		

Таблица 10. Темы подраздела «Биосфера»

7 класс	8 класс	9 класс
Биосфера и ее составные части	Природные зоны и высотные пояса	Природные зоны и высотные пояса в Казахстане
Почвы, их состав и структура		Виды особо охраняемых природных территорий
Типы почв в Казахстане	Природные зоны материков	Природное наследие Казахстана
Экологические проблемы почв	Органический мир океанов	Значение природных хоронимов (особо охраняемые природные территории)
	Охрана растительного и животного мир	Формирование ноосферы
		Вклад Казахстана в развитие ноосферы

Таблица 11. Темы подраздела «Природно-территориальные комплексы»

7 класс	8 класс	9 класс
Формирование природно-территориальных комплексов	Строение и состав географической оболочки	Крупные физико-географические районы Казахстана
Виды природно-территориальных комплексов	Закономерности географической оболочки	Казахские природные хоронимы (названия физико-географичес-ких районов)
		Влияние антропоген-ных факторов на природные комплексы
		Пути улучшения антропогенных ландшафтов

При изучении подраздела «Литосфера» в 7 классе изучается строение и вещественный состав литосферы, тектонические движения литосферы, в 8 классе – закономерности и формирования и распространения форм рельефа, в 9 классе – все темы изученные в 7-8 классах рассматриваются относительно нашей республики.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Литосфера» по классам (таблица 12).

Таблица 12. Цели обучения тем подраздела «Литосфера»

7 класс	8 класс	9 класс
определяет строение и вещественный состав литосферы	исследует закономерности формирования и распространения форм рельефа	определяет геологическую историю и тектоническое строение Казахстана (с дополнительным охватом местного компонента)
показывает на карте и характеризует тектоническое строение Земли и размещение литосферных плит	классифицирует формы рельефа	характеризует основные орографические объекты
анализирует тектонические движения земной коры (дрейф, коллизия, субдукция, спрединг)	характеризует формы рельефа по плану	на основе классификации казахских оронимов объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках
объясняет причины и следствия, распространение литосферных катаклизмов	сравнивает сходные орографические единицы, расположенные на разных материках и в океанах	определяет закономерности распространения минеральных ресурсов Казахстана
объясняет правила поведения при литосферных катаклизмах (на основе местного компонента)	классифицирует горные породы и минералы по различным признакам	показывает на карте и характеризует основные центры добычи и переработки минеральных ресурсов Казахстана
	анализирует распространение полезных ископаемых в связи с закономерностями формирования горных пород и минералов	дает оценку минеральным ресурсам Казахстана
	определяет свойства горных пород и минералов	классифицирует проблемы, связанные с освоением минеральных ресурсов, и предлагает пути их решения
	объясняет методы	

	определения возраста горных пород	
	на основе анализа геологического летоисчисления и геохронологической таблицы выделяет крупные этапы и события в формировании земной коры и развитии жизни	
	оценивает влияние рельефа на жизнь и хозяйственную деятельность человечества (с дополнительным охватом местного компонента)	

Из таблицы 12 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе учащийся определяет строение и вещественный состав литосферы, показывает на карте и характеризует тектоническое строение Земли и размещение литосферных плит, в 8 классе на основе анализа геологического летоисчисления и геохронологической таблицы выделяет крупные этапы и события в формировании земной коры и развитии жизни, в 9 классе определяет геологическую историю и тектоническое строение Казахстана (с дополнительным охватом местного компонента), показывает на карте и характеризует основные центры добычи и переработки минеральных ресурсов Казахстана и т.д.

При изучении подраздела «Атмосфера» в 7 классе изучается атмосфера и ее составные части, погода и метеорелогические элементы, в 8 классе – влияние климата на жизнь и хозяйственную деятельность человечества, в 9 классе – особенности номинации казахским народом атмосферных и климатических явлений.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Атмосфера» по классам (таблица 13).

Таблица 13. Цели обучения тем подраздела «Атмосфера»

7 класс	8 класс	9 класс
характеризует состав атмосферы	анализирует климатообразующие	анализирует климатообразующие

	факторы	факторы Казахстана
графически представляет и объясняет строение и особенности слоев атмосферы	на основе анализа объясняет глобальную циркуляцию атмосферы	анализирует климатические условия Казахстана
объясняет понятие «погода»	анализирует климатические пояса	оценивает климатические ресурсы Казахстана
на основе характеристики отдельных метеорологических элементов объясняет важность их изучения (температура, давление, ветер, облачность, осадки, влажность)	сравнивает сходные климатические пояса, расположенные на разных материках	показывает на карте территории формирования и распространения неблагоприятных и опасных атмосферных явлений и предлагает меры защиты от них
измеряет и фиксирует (с применением метеорологических приборов) отдельные метеорологические элементы (температура, давление, ветер, облачность, осадки, влажность)	оценивает влияние климата на жизнь и хозяйственную деятельность человечества (с дополнительным охватом местного компонента)	определяет особенности номинации казахским народом атмосферных и климатических явлений (с дополнительным охватом местного компонента)
составляет графические синоптические материалы на основе показателей отдель-ных метеорологических элементов (темпера-тура, давление, ветер, облачность, осадки, влажность) (на основе местного компонента)	группирует негативное влияние человеческой деятельности на атмосферу и климат и предлагает пути их решения	

Из таблицы 13 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе на основе характеристики отдельных метеорологических элементов учащийся объясняет важность их изучения (температура, давление, ветер, облачность, осадки, влажность), в 8 классе на основе характеристики отдельных метеорологических элементов учащийся объясняет важность их изучения (температура, давление, ветер, облачность,

осадки, влажность), в 9 классе показывает на карте территории формирования и распространения неблагоприятных и опасных атмосферных явлений и предлагает меры защиты от них и т.д.

При изучении подраздела «Гидросфера» в 7 классе изучается гидросфера и ее составные части, географическое положение Мирового океана, в 8 классе – виды и формирование вод суши, хозяйственное значение вод суши, в 9 классе – виды внутренних вод в Казахстане, геполитические проблемы внутренних вод Казахстана.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Гидросфера» по классам (таблица 14).

Таблица 14. Цели обучения тем подраздела «Гидросфера»

7 класс	8 класс	9 класс
характеризует гидросферу и ее составные части	определяет формирование вод суши	классифицирует, анализирует показатели и характеризует внутренние воды Казахстана (реки и озера, ледники и вечная мерзлота, подземные воды)
объясняет важность водных ресурсов	объясняет хозяйственное значение основных видов вод суши	на основе классификации казахских гидронимов объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках
характеризует состав и географическое положение Мирового океана	объясняет строение речной долины	дает экономическую оценку водным ресурсам Казахстана
по плану характеризует океаны и их составные части	объясняет гидрологический режим рек (с дополнительным охватом казахстанского компонента)	на основе анализа экологических проблем водных ресурсов предлагает пути их решения (с дополнительным охватом местного компонента)
определяет факторы, влияющие на свойства океанической воды	характеризует по плану озера и ледники	классифицирует геополитические проблемы водных ресурсов Казахстана и предлагает пути решения (трансграничные реки, статус Каспийского моря)
классифицирует и объясняет движение	на основе классификации	

океанических вод	экологических проблем вод суши предлагает пути их решения (с дополнительным охватом местного компонента)	
классифицирует опасности, связанные с океаническими и морскими водами, и предлагает пути защиты	предлагает пути предупреждения водных стихийных бедствий (на основе местного компонента)	
группирует проблемы Мирового океана и предлагает пути их решения		

Из таблицы 14 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе учащийся характеризует гидросферу и ее составные части, классифицирует опасности, связанные с океаническими и морскими водами, и предлагает пути защиты, в 8 классе на основе классификации экологических проблем вод суши предлагает пути их решения (с дополнительным охватом местного компонента), в 9 классе учащийся классифицирует, анализирует показатели и характеризует внутренние воды Казахстана (реки и озера, ледники и вечная мерзлота, подземные воды), классифицирует геополитические проблемы водных ресурсов Казахстана и предлагает пути решения (трансграничные реки, статус Каспийского моря) и т.д.

При изучении подраздела «Биосфера» в 7 классе изучается биосфера и ее составные части, почвы, их состав и структура, в 8 классе – природные зоны материков, охрана растительного и животного мира, в 9 классе – значение природных хоронимов (особо охраняемые природные территории).

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Биосфера» по классам (таблица 15).

Таблица 15. Цели обучения тем подраздела «Биосфера»

7 класс	8 класс	9 класс
определяет состав, строение, границы и свойства биосферы	объясняет формирование природных зон и высотных поясов	составляет сравнительный анализ природных зон и высотных поясов Казахстана
определяет и	характеризует по	объясняет цели создания

представляет в графической форме типы и состав почв	плану природные зоны	особо охраняемых природных территорий (заповедники, заказники, национальные парки)
определяет распространение типов почв в Казахстане	сравнивает сходные природные зоны и высотные пояса, расположенные на разных материках	дает оценку природному наследию Казахстана
оценивает почвенные ресурсы (с дополнительным охватом местного компонента)	определяет распространение жизни в океане	на основе классификации казахских природных хоронимов по теме объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках
классифицирует экологические проблемы почв и предлагает пути их решения	доказывает необходимость охраны растительного и животного мира и предлагает пути их охраны	исследует условия формирования ноосферы
		оценивает вклад Казахстана в развитие ноосферы

Из таблицы 15 видим, что цели обучения из класса в класс расширяются и углубляются. Например, в 7 классе учащийся определяет состав, строение, границы и свойства биосферы, в 8 объясняет формирование природных зон и высотных поясов, доказывает необходимость охраны растительного и животного мира и предлагает пути их охраны, в 9 дает оценку природному наследию Казахстана, на основе классификации казахских природных хоронимов по теме, объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках и т.д.

При изучении подраздела «Природно-территориальные комплексы» в 7 классе изучается природно-территориальные комплексы и их виды, в 8 классе – строение, состав и закономерности географической оболочки, в 9 классе – крупные физико-географические районы республики, пути улучшения антропогенных ландшафтов.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Природно-территориальные комплексы» по классам (таблица 16).

Таблица 16. Цели обучения тем подраздела «Природно-территориальные комплексы»

7 класс	8 класс	9 класс
объясняет формирование природно-территориальных комплексов (географическая оболочка, материки и океаны, зоны и пояса, ландшафты)	объясняет и представляет в графи-ческой форме состав и строение географической оболочки	характеризует по плану крупные природно-территориальные комплексы Казахстана
по плану характеризует природно-территориальные комплексы различного уровня (с дополнительным охватом местного компонента)	объясняет значение закономерностей географической оболочки	на основе классификации казахских природных хоронимов объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках
		исследуют влияние антропогенного фактора на природные комплексы (на основе местного компонента)
		предлагает пути улучшения антропогенных ландшафтов (рекультивация, мелиорация, ландшафтный дизайн)

Из таблицы 16 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе объясняет формирование природно-территориальных комплексов (географическая оболочка, материки и океаны, зоны и пояса, ландшафты), в 8 классе объясняет и представляет в графи-ческой форме состав и строение географической оболочки, в 9 характеризует по плану крупные природно-территориальные комплексы Казахстана, исследуют влияние антропогенного фактора на природные комплексы (на основе местного компонента) и т.д.

4. Содержание раздела «Социальная география» представлено подразделом «География население» Темы этого подраздела отдельно по классам представлены соответственно в таблице 17.

Таблица 17. Темы подраздела «География наеселения»

7 класс	8 класс	9 класс

Языковые семьи и группы народов мира	Перепись населения	Национальный и религиозный состав населения Казахстана
Религиозный состав населения мира	Типы воспроизвод-ства населения	Миграции населения мира
Историко-культурные регионы мира	Демографические показатели и демографическая ситуация	Миграция населения в Казахстане
Межнациональное и межконфессиональное согласие		Миграционная политика
	Демографические проблемы	Количественный и качественный состав трудовых ресурсов
	Демографическая политика	Демографическая ситуация и демографическая политика в Казахстане
		Классификация населенных пунктов
		Функциональные зоны населенных пунктов
		Ойконимы в Казахстане
		Проблемы населенных пунктов в Казахстане
		Процесс урбанизации
		Оценка процесса урбанизации в Казахстане

При изучении подраздела «География наеселения» в 7 классе изучается языковые семьи и группы народов мира, в 8 классе – демографические показатели и демографическая ситуация, в 9 классе – демографическая ситуация и демографическая политика в Казахстане.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «География наеселения» по классам (таблица 18).

Таблица 18. Цели обучения тем подраздела «Природно-территориальные комплексы»

7 класс	8 класс	9 класс
объясняет этнолингвистическую классификацию народов мира	объясняет методы определения численности населения	определяет национальный и религиозный состав населения Казахстана
определяет	классифицирует	объясняет направления,

религиозный состав населения мира и распространение религий	страны мира по типу воспроизводства населения	причины и следствия миграций насления мира
объясняет формирование историко-культурных (цивилизационных) регионов мира в связи с этническим и религиозным составом населения	на основе анализа демографической ситуации расчитывает основные показатели (численность населения, коэффициенты рождаемости и смертности, естественный и механический прирост, общий прирост, поло-возрастные показатели, национальный и религиозный состав)	на основе анализа миграционных процессов в Казахстане определяет основные направления миграций
доказывает необходимость межнацио-нального и межконфессионального согласия и предлагает пути их формирования (с дополни-тельным охватом казахстанского компонента)	объясняет и представляет в графической форме демографические показатели стран	предлагает собственную модель миграционной политики
	классифицирует страны мира по демографическим проблемам	дает оценку количественному и качественному составу трудовых ресурсов (на основе сравнения казахстанских показателей с другими странами)
	на основе объяснения понятия «демографическая политика»	на основе анализа демографической ситуации Казахстана предлагает собственную модель

	предлагает собственную модель демографической политики для отдельных стран	демографической политики
		классифицирует населенные пункты Казахстана
		характеризует виды и функциональные зоны населенных пунктов
		на основе классификации ойконимов в Казахстане объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках;
		на основе классификации проблем населенных пунктов Казахстана предлагает пути их решения
		на основе объяснения причин и следствий урбанизации предлагает пути решения связанных с ней проблем
		дает оценку процессу урбанизации в Казахстане

Из таблицы 18 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе объясняет формирование историко-культурных (цивилизационных) регионов мира в связи с этническим и религиозным составом населения, в 8 классе на основе анализа демографической ситуации расчитывает основные показатели (численность населения, коэффициенты рождаемости и смертности, естественный и механический прирост, общий прирост, поло-возрастные показатели, национальный и религиозный состав), в 9 классе дает оценку количественному и качественному составу трудовых ресурсов (на основе сравнения казахстанских показателей с другими странами) и т.д.

5. Содержание раздела «Экономическая география» представлено подразделами «Природные ресурсы», «Социально-экономические ресурсы», «Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства» и «Тенденции и показатели развития мирового хозяйства». Темы этих подразделов отдельно по классам представлены соответственно в таблицах 19-22.

Таблица 19. Темы подраздела «Природные ресурсы»

7 класс	8 класс	9 класс
Классификация природных ресурсов.	Экономическая и экологическая оценка природных ресурсов	Природно-ресурсный потенциал Казахстана
Проблемы, связанные с освоением природных ресурсов.	Природно-ресурсный потенциал регионов мира	Технология и центры переработки отдельных видов природных ресурсов в Казахстане и виды готовой продукции
	Центры и технология переработки природных ресурсов, виды готовой продукции	Типы и виды природопользования
		Устойчивое развитие
		Проблемы, связанные с природопользованием в Казахстане

Таблица 20. Темы подраздела «Социально-экономические ресурсы»

7 класс	8 класс	9 класс
Транспортная инфраструктура	Элементы и функции экономической инфраструктуры	Процесс и направления научно-технической революции
Социальная инфраструктура		Показатели индекса развития человеческого потенциала
		Развитие человеческого капитала в Казахстане
		Направления индустриально-инновационного развития в Казахстане
		Инновационная инфраструктура Казахстана
		Уровень развития инфраструктуры в регионах Казахстана

Таблица 21. Темы подраздела «Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства»

7 класс	8 класс	9 класс

Отрасли мирового хозяйства: сельское хозяйство и промышленность	Отраслевой состав мирового хозяйства: добывающая, перерабатывающая отрасли, сфера услуг	Отрасли хозяйства Казахстана
	Формы организации сельскохозяйственно-го и промышленного производства и сферы услуг	Отрасли хозяйства и специализация экономических районов Казахстана
	Факторы размещения сельского хозяйства, промышленности и сферы услуг	
	Характеристика отраслей мирового хозяйства	

Таблица 22. Темы подраздела «Тенденции и показатели развития мирового хозяйства»

7 класс	8 класс	9 класс
		Субъекты мирового хозяйства
		Международное географическое разделение труда
		Виды международных экономических отношений
		Показатели развития мирового хозяйства
		Модели развития и территориальная структура мирового хозяйства
		Тенденции развития мирового хозяйства
		Место Казахстана в мировом хозяйстве
		Интересы, цели и место Казахстана в международной экономической интеграции

При изучении подраздела «Природные ресурсы» в 7 классе изучается классификация природных ресурсов, проблемы связанные с ними, в 8 классе – экономическая и экологическая оценка природных ресурсов, в 9 классе – природно-ресурсный потенциал республики.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Природные ресурсы» по классам (таблица 23).

Таблица 23. Цели обучения тем подраздела «Природные ресурсы»

7 класс	8 класс	9 класс
классифицирует природные ресурсы	производит экономическую и экологическую оценку природных ресурсов	оценивает природно-ресурсный потенциал Казахстана
анализирует закономерности распро-странения природных ресурсов (с дополнительным охватом местного компонента)	оценивает природно-ресурсный потенциал отдельных регионов мира	называет центры и виды готовой продукции в Казахстане на основе характеристики технологии обработки отдельных видов природных ресурсов
показывает места концентрации природных ресурсов на карте	называет центры и виды готовой продукции на основе характеристики технологии обработки отдельных видов природных ресурсов (с дополнительным охватом местного компонента)	классифицирует типы и виды природопользования
анализирует проблемы, связанные с освоением природных ресурсов, и предлагает пути их решения (с дополнительным охватом местного компонента)		характеризует признаки и направления устойчивого развития
		на основе определения проблем природопользования в Казахстане предлагает пути их решения
		проводит исследование по природопользованию (на основе местного компонента)

Из таблицы 23 видим, что цели обучения из класса в классс расширяются и углубляются. Например, в 7 классе анализирует проблемы, связанные с

освоением природных ресурсов, и предлагает пути их решения (с дополнительным охватом местного компонента), в 8 классе оценивает природно-ресурсный потенциал отдельных регионов мира, в 9 классе на основе определения проблем природопользования в Казахстане предлагает пути их решения, проводит исследование по природопользованию (на основе местного компонента) и т.д.

При изучении подраздела «Социально-экономические ресурсы» в 7 классе изучается транспортная и социальная инфраструктура, в 8 классе – элементы и функции экономической инфраструктуры, в 9 классе – направления индустриально-инновационного развития республики.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Социально-экономические ресурсы» по классам (таблица 24).

Таблица 24. Цели обучения тем подраздела «Социально-экономические ресурсы»

7 класс	8 класс	9 класс
на основе характеристики элементов транспортной инфраструктуры оценивает их важность (с дополнительным охватом казахстанского компонента)	на основе характеристики элементов экономической инфраструктуры оценивает их важность (с дополнительным охватом казахстанского компонента)	анализирует процесс и направления научно-технической революции
на основе характеристики элементов социальной инфраструктуры оценивает их важность (с дополнительным охватом казахстанского компонента)		определяет показатели индекса развития человеческого капитала и сравнивает по ним страны (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
		разрабатывает решения по повышению качества человеческого капитала в Казахстане
		на основе определения направлений индустриально-инновационного развития

		Казахстана составляет прогнозы
		на основе анализа состояния инновационной инфраструктуры Казахстана разрабатывает пути развития
		на основе анализа инфраструктуры регионов Казахстана предлагает пути решения связанных с этим проблем

Из таблицы 24 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе на основе характеристики элементов транспортной инфраструктуры оценивает их важность (с дополнительным охватом казахстанского компонента), в 8 классе на основе характеристики элементов экономической инфраструктуры оценивает их важность (с дополнительным охватом казахстанского компонента), в 9 классе определяет показатели индекса развития человеческого капитала и сравнивает по ним страны (с дополнительным охватом казахстанского компонента) и т.д.

При изучении подраздела «Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства» в 7 классе изучается сельское хозяйство и промышленность мира, в 8 классе – формы, факторы, характеристика отраслей мирового хозяйства, в 9 классе – отрасли хозяйства и специализация экономических районов республики.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства» по классам (таблица 25).

Таблица 25. Цели обучения тем подраздела «Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства»

7 класс	8 класс	9 класс
классифицирует отрасли хозяйства (сельское хозяйство и промышленность) и объясняет их важность	классифицирует отрасли хозяйства (добывающая и перерабатывающая отрасли, сфера услуг)	характеризует по плану отрасли хозяйства Казахстана
	характеризует формы организации сельскохозяйственного и промышленного производства, сферы услуг (с дополнительным охватом казахстанского	на основе определения отраслей хозяйства экономических районов Казахстана объясняет их

	компонента)	специализацию
	анализирует факторы размещения сельскохозяйственного и промышленного производства, сферы услуг (с дополнитель-ным охватом казахстанского компонента)	
	характеризует по плану отрасли мирового хозяйства	

Из таблицы 25 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе классифицирует отрасли хозяйства (сельское хозяйство и промышленность) и объясняет их важность, в 8 классе характеризует формы организации сельскохозяйственного и промышленного производства, сферы услуг (с дополнительным охватом казахстанского компонента), в 9 классе на основе определения отраслей хозяйства экономических районов Казахстана объясняет их специализацию и т.д.

Подраздел «Тенденции и показатели развития мирового хозяйства» изучается только в 9 классе и рассматривает тенденции развития мирового хозяйства и место нашей республики в мировом хозяйстве.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «Тенденции и показатели развития мирового хозяйства» (таблица 26).

Таблица 26. Цели обучения тем подраздела «Тенденции и показатели развития мирового хозяйства»

9 класс
характеризует субъекты мирового хозяйства
определяет значение международного географического разделения труда
классифицирует и характеризует виды международных экономических отношений
характеризует показатели развития мирового хозяйства, валовый внутренний продукт, валовый национальный продукт (в том числе на душу населения)
анализирует модели и территориальную структуру мирового хозяйства
анализирует тенденции развития мирового хозяйства
определяет место Казахстана в мировом хозяйстве
определяет интересы, цели и место Казахстана в международной экономической интеграции

Из таблицы 26 видим, что в 9 классе анализирует модели и территориальную структуру, тенденции развития мирового хозяйства, определяет интересы, цели и место Казахстана в международной экономической интеграции и т.д.

6. Содержание раздела «Страноведенеи с основами политической географии» представлено подразделом «Страны мира» Темы этого подраздела отдельно по классам представлены соответственно в таблице 27.

Таблица 27. Темы подраздела «Страны мира»

7 класс	8 класс	9 класс
Географическое положение стран мира	Политическая карта мира	Группировка стран мира по уровню эко-номического развития
Экономико-географическое положение стран мира	Политическая типология стран	Уровни и цели международных организаций
	Количественные и качественные изменения на политической карте мира	Социальное, экономи-ческое и политико-географическое положение Республики Казахстан
	Политико-географическое положение стран мира	Политико-административные хоронимы в Казахстане
	Политическая интеграция	Формы представления комплексной географической информации о Республике Казахстан
	Интересы, направле-ния и инициативы Казахстана в процес-сах политической интеграции	

При изучении подраздела «Страны мира» в 7 классе изучается географическое и экономико-географическое положения стран мира, в 8 классе – политико-географическое положение стран мира, в 9 классе – социальное, экономическое и политико-географическое положение нашей республики.

Рассмотрим расположение целей обучения подраздела «География наеселения» по классам (таблица 28).

Таблица 28. Цели обучения тем подраздела «Страны мира»

7 класс	8 класс	9 класс
классифицирует страны по их геогра-фическому положению (с	характеризует основные объекты политической карты	группирует страны по уровню экономического

дополнительным охватом казахстанского компонента)		развития (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
характеризует по плану географи-ческое положение стран (с дополнительным охватом казахстанского компонента);	классифицирует страны мира по форме правления и государственного устройства	группирует международные организации по уровню и целям (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
классифицирует страны по их экономико-географическому положению (с дополнительным охватом казахстанского компонента)	анализирует количественные и качественние изменения на политической карте	дает комплексную оценку социального, экономического и политико-географического положения Республики Казахстан
характеризует экономико-географи-ческое положение стран по плану (с дополни-тельным охватом казахстанского компонента)	дает оценку политико-географического положения стран	на основе классификации политико-административных хоронимов в Республике Казахстан объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках
оценивает географическое, экономико-географическое положение стран (с дополни-тельным охватом казахстанского компонента)	объясняет необходимость и цели политической интеграции	готовит страноведческую информацию о Республике Казахстан для различных целевых аудиторий
предлагает пути улучшения экономико-географического положения стран (с дополнительным охватом казахстанского компонента)	анализирует интересы и цели политической интеграции Казахстана	

Из таблицы 28 видим, что цели обучения из класса в классс разширяются и углубляются. Например, в 7 классе учащийся классифицирует страны по их

экономико-географическому положению (с дополнительным охватом казахстанского компонента), в 8 классе характеризует основные объекты политической карты, в 9 классе на основе классификации политико-административных хоронимов в Республике Казахстан объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках и т.д.

Обновление содержания географического образования вызвано внедрением содержания, отражающего новейшие научные достижения и открытия, социально-экономическую модернизацию казахстанского общества, ориентировано на развитие функциональной грамотности обучающихся, которое в свою очередь требует введения в программы практико-ориентированного компонента с увеличением доли практических, проектных, экспериментальных и исследовательских заданий, выполнения учебных проектов, усиления инновационного характера учебного процесса, его направленности на саморазвитие и самореализацию.

При изучении каждого раздела учебной программы особое внимание уделяется рассмотрению методов географических исследований, использованию картографии и географических базы данных.

2. Формы и методы организации обучения учебного предмета «География»

Понимание организации обучения дает возможность определить всю систему, весь понятийно-категориальный аппарат дидактики во взаимосвязи: «обучение» и «образование», «организационные формы» и «методы обучения», «принципы обучения» и т.д. А это ведет к решению вопросов о новых и традиционных образовательных технологиях, целесообразности их применения и перспективности, т.к. оно зависит от правильного понимания форм и методов обучения, научная теория форм и методов обучения целиком зависит от понимания материальности процесса обучения и его сущности.

Следовательно, обучение - это прежде всего, организованное общение между теми, кто имеет знания и опыт, и теми, кто их приобретает. Такое описание метода обучения представляет собой *весь процесс обучения в целом*, а не какую-то его часть. Определение и описание обучения включает следующее: цель, задачи обучения, средства обучения, руководство учителя, организация деятельности учащихся, изменения в процессе обучения, результаты или достигнутая цель. В этом и состоит сущность *метода обучения*, что он относится не к какой-то внутренней или внешней стороне, охватывает не часть (опрос, изложение нового материала, закрепление, самостоятельная работа учащихся, контроль) процесса обучения, а весь процесс обучения, в целом [3].

Типовая учебная программа по учебному предмету «География» для 7-9 классов основного среднего образования по обновленному содержанию ориентирована на достижение учащимися конкретных целей обучения, что включает не только получение определенного объема знаний, но и умение применить их в решении учебных и жизненных проблем, т.е. на формирование функциональной грамотности и навыков критического мышления у учащихся.

Содержание программы направлено на освоение учащимися базисных основ системы географических наук, формирование у них высокой культуры межличностного и межэтнического общения, самоопределение личности и профессиональную ориентацию, формирование интеллектуального, нравственно-духовного развития личности.

В мерах по обновлению содержания отечественного среднего образования центральное внимание уделяется навыкам, имеющим широкий спектр применения в современной жизни. Основываясь на общечеловеческих и этнокультурных ценностях, эти навыки позволяют учащимся решать проблемы как учебного, так и жизненного характера. «Навыки широкого спектра» состоят из следующих видов деятельности: творческое применение знаний; критическое мышление; выполнение исследовательских работ; использование ИКТ; применение способов коммуникативного общения, включая языковые навыки; умение работать в группе и индивидуально.

Программа в условиях обновления отличается тем, что учебные достижения имеют продуктивный характер, а учебный процесс характеризуется активной деятельностью самих учащихся по «добыванию» знаний на каждом

уроке. В этих условиях ученик – субъект познания, а учитель выступает организатором познавательной деятельности учащихся.

Необходимо стремиться к тому, чтобы каждого школьника, вне зависимости от возраста и успешности, воспринимали как личность. Именно в этом заключается педагогический аспект обновления содержания образования, когда цели обучения становятся общими для ученика и учителя.

Для достижения этого важным является создание дружелюбной среды, благоприятной для развития обучающегося.

Для обучения учебного предмета «География» для 7-9 классов по обновленному содержанию предлагается:

– смещение акцентов с обучения, направленного на передачу факто логического материала энциклопедического характера, на обучение способам получения информации;

– саморегуляция личности, способной к сотрудничеству и самостоятельности;

– формирование умения самостоятельно добывать, анализировать и эффективно использовать информацию;

– отход от традиционной организации учебного процесса, когда, прежде всего, определялось содержание образования, отражаемое в учебных программах, и акцентирование на ожидаемых результатах, определяемых по образовательным областям и отражающих деятельностный аспект, т.е. учащиеся «знают», «понимают», «применяют», «анализируют», «синтезируют», «оценивают».

Содержательным отличием обновленных учебных программ является:

– принцип спиральности при проектировании содержания предмета, то есть постепенного наращивания знаний и умений как по вертикали, так и горизонтали (усложнение навыков по темам и по классам);

– иерархия целей обучения по таксономии Блума, основанная на закономерностях познания и классифицируемая по наиболее важным видам предметных операций;

– педагогическое целеполагание на протяжении всего курса обучения, что позволяет максимально учесть внутрипредметные связи;

– наличие «сквозных тем» между предметами как внутри одной образовательной области, так и при реализации межпредметных связей;

– соответствие содержания разделов и предложенных тем запросам времени, акцент на формирование социальных навыков;

– технологизация учебного процесса в форме долгосрочных, среднесрочных и краткосрочных планов.

Ожидаемые результаты обучения конкретизируются в целях обучения по каждому разделу, образуя систему долгосрочных и среднесрочных целей обучения.

Содержание по предмету организовано по разделам обучения. Разделы далее разбиты на подразделы, которые содержат в себе цели обучения по классам, в виде ожидаемых результатов: навыка или умения, знания или

понимания. Цели обучения в программе содержат кодировку. Первое число кода обозначает класс, второе и третье числа – раздел и подраздел программы, четвертое число показывает нумерацию учебной цели в данном подразделе. Например, в кодировке 7.2.1.4: «7» – класс, «2.1» – раздел и подраздел, «4» – нумерация учебной цели (таблица 29).

Таблица 29 – Фрагмент из системы целей обучения

Обучающийся должны:				
Раз дел	Подраз дел	7 класс	8 класс	9 класс
1. Мето ды геогр афи-ческих иссле дован ий	1.1 Иссле-дования и иссле-довате-ли	7.1.1.1 определяет объекты исследования географии 7.1.1.2 характеризует и оценивает вклад путешественников и исследователей в развитие географической науки 7.1.1.3 работает с источни-ками географической информации 7.1.1.4 экспериментальны м путем определяет свойства географи-ческих объектов 7.1.1.5 применяет методы полевых географи-ческих исследований, фиксирует, собирает, обрабатывает и анализирует	8.1.1.1 в графической форме отображает и объясняет деление географической науки на отрасли 8.1.1.2 определяет важные исследования в отраслях географи-ческой науки 8.1.1.3 объясняет значение методов географи-ческих исследований и применяет их 8.1.1.4 обрабатывает и анализирует географические данные 8.1.1.5 создает модели географических объектов, явлений и процессов и объяс-няет их	9.1.1.1 повествует об исследованиях казахстанцев, внесших вклад в развитие геогра-фической науки 9.1.1.2 определяет совре-менные актуальные проблемы исследования географической науки 9.1.1.3 определяет особен-ности номинации географических объектов и явлений 9.1.1.4 объясняет значение народных геогра-фических терминов казахского народа 9.1.1.5 представляет результаты

		данные 7.1.1.6 в графической форме отображает свойства географи-ческих объектов, явлений и процессов	особенности и свойства 8.1.1.6 представляет резуль-таты исследований в различной форме	исследования в различной академической форме

Между долгосрочными, среднесрочными и краткосрочными планами существует очень тесная взаимосвязь [4]. Планирование предполагает выбор средств и способов достижения целей педагогического процесса, последовательность действий субъектов в осуществлении намеченного, сроков выполнения. Планирование призвано обеспечить заинтересованность всех участников педагогического процесса и учете отдаленных результатов деятельности.

Учебная программа реализуется в соответствии с долгосрочным планом к Типовой учебной программе по учебному предмету «География» для 7-9 классов уровня основного среднего образования по обновленному содержанию (таблица 30).

Таблица 30 – отрывок долгосрочного плана. 7 класс

Подраздел	Тема	Цели обучения. Обучающийся:
1-я четверть		
1. Методы географических исследований		
1.1 Исследования и исследователи	Объекты географи-ческих исследований	7.1.1.1 - определяет объекты исследования географии
	Развитие географической науки	7.1.1.2 - характеризует и оценивает вклад путешественников и исследователей в развитие географической науки
	Источники географических данных	7.1.1.3 - работает с источниками географической информации (карты, рисунки, тексты, фотографии, графические материалы)
	Географические опыты	7.1.1.4 - экспериментальным путем определяет свойства географических объектов
	Полевые методы исследований	7.1.1.5 - применяет методы полевых географических исследований, фиксирует, собирает, обрабатывает и анализирует данные

	Применение графических методов в географии	7.1.1.6 - в графической форме (схема, диаграм-ма, профиль, график) отображает свойства географических объектов, явлений и процессов

В долгосрочных планах отражаются: общие принципы развития образования (концепция развития); главное направление и программы развития; содержание и последовательность осуществления важнейших мероприятий, обеспечивающих достижение поставленных образовательных целей. В долгосрочный план включаются темы обучения на один учебный год.

Цели обучения, организованные последовательно внутри каждого подраздела, позволяют учителям планировать свою работу и оценивать достижения учащихся, а также информировать их о следующих этапах обучения. Перечисленные цели обучения по классам в виде ожидаемых результатов (речевых и коммуникативных навыков) организованы последовательно внутри каждого класса по четвертям, что позволяют учителям планировать свою работу и оценивать достижения учащихся, а также информировать их о следующих этапах обучения. Все это отражается в среднесрочных планах.

Среднесрочное планирование конкретизирует ориентиры, поставленные долгосрочным планом, и осуществляется на более короткий период. В среднесрочных планах формулируются основные задачи на установленный период, в нем отражаются темы обучения на каждую четверть или раздел. Распределение часов внутри разделов также можно варьировать по усмотрению учителя.

В среднесрочных планах даются рекомендации для учителя по проведению занятий по темам и разделам, организации деятельности учащихся на уроках, включены также ресурсы (интернет, тексты, упражнения, видео и аудиоматериалы и др.). Учитель может варьировать и изменять виды заданий с учетом индивидуальных особенностей и уровня успеваемости учеников класса.
В отличие от учебной программы учебные планы носят рекомендательный характер, поэтому учитель может адаптировать виды деятельности и подобрать свои альтернативные ресурсы, которые соответствуют интересам, уровню, потребностям и возрастным особенностям учащихся.

Как было отмечено выше, между долгосрочными, среднесрочными и краткосрочными планами существует очень тесная взаимосвязь, так как общие цели планирования заключаются в следующем:

- организация последовательности этапов работы;
- определение цели преподавания и обучения каждого урока;
- утверждение методики измерения результатов преподавания и обучения;
- определение задач обучения и преподавания с целью достижения ожидаемых результатов;
- обеспечение целенаправленной положительной динамики на протяжении всех этапов обучения;

- стратегическое планирование с целью вовлечения в процесс обучения всех учащихся [5].

В связи с этим приводится пример фрагмента среднесрочных планов (таблица 31).

Таблица 31 – Фрагмент среднесрочного плана по предмету «География» для 7 класса

<table>
<tr><td colspan="4">2 Картография и географические базы данных</td></tr>
<tr><td colspan="4">2.1 Географические карты</td></tr>
<tr><td colspan="4">2.2. Географические базы данных</td></tr>
<tr><td colspan="4">Знания освоенные до этого</td></tr>
<tr><td colspan="4">По предмету «Познание мира» учащиеся освоили сведения о плане и карте, географические координаты, условные знаки, виды работы с масштабом, определение сторон горизонта, глубины, высоты по шкале. Имеют навыки работы с начальными географическими источниками, полученными в младших классах.</td></tr>
<tr><td colspan="4">Контекст</td></tr>
<tr><td colspan="4">По данному разделу уроки формируют у учащихся навыки пространственной ориентации, охватывают закономерности расположения в пространстве географических объектов, процессов и явлений, знакомятся с образцами оформления карт. Уроки по данному разделу формируют у учащихся географическую базу данных. Учащийся анализирует географические данные и предлагает их в виде таблицы.</td></tr>
<tr><td colspan="4">Языковая цель предмета «География» в данном разделе
Ниже даны образцы языковых целей, необходимые для развития у учащихся научного языка.</td></tr>
<tr><td>Предметная цель</td><td>Языковая цель</td><td>Лексика и терминология по отношению к предмету</td><td>Словосочетания необходимые для диалога/письма</td></tr>
<tr><td>Может показать на карте объекты географической номенклатуры, создать картосхемы;
Учащиеся анализируют географические объекты, представляют разные пути демонстрации.</td><td>Чтение: читает географические карты, анализирует
Слушание: слушает видеоматериалы, мнения друг друга
Говорение, письмо: характеризует</td><td>Номенклатура
Карта
Картосхема
База источников
Таблицы</td><td>Показывать.
на карте
вести расчеты
можно определить...
Использует...для показа схем.
Картосхема и схема ....могут быть похожими...разница в следущем
Источники можно классифицировать...</td></tr>
</table>

	письменно и устно содержание географических карт.		по показателям.... Применяется...для базы источников Таблица...самый простой способ.... Номенклатура...использует для...

Краткое описание
Учащиеся знакомятся с географическими картосхемами, рисунками, номенклатурой, учатся правильно показывать географические объекты на карте и давать характеристику по плану, осваивают методы работы с атласом и картами. Учащиеся используют различные источники, составляют базу данных в виде таблиц.

Ссылка на учебную программу	Учебные цели	Предлагаемая учебная деятельность	Примечания для учителей	Учебные ресурсы
2.1 Географические карты	Тема: Применение географическх картосхем. 7.2.1.1 выполняет картосхемы по теме	(П) Сравнивают карты и подобные картам графические рисунки; (П) Определяет разницу картосхемы и карты; (Г) Учащиеся анализируют две географические статьи. Автор первой статьи использовал карту, а второй использовал картосхему. Объясните причину выбора авторами статей карты	Учитель предлагает учащимся разные виды географических источников Раздает тексты разных авторов с применением карты и картосхемы.	*Оразцы номенклатур, атласы и карты* *Географический атлас. Республики Казахстан 1-часть* *Картоведение. А.М. Берлянт* *«Цифровая картография» Н.Н Керимбай*

		или картосхемы, подтвердите свою точку зрению как минимум двумя аргументами. (П) На основании исследования нескольких картосхем определяет правила оформления. (Г) Рассматривает преимущества и недостатки картосхем (И) Разрабатывает картосхему, используя текст		
	Тема: Географическая номенклатура 7.2.1.2 Показывает на карте объекты географической номенклатуры	(К) По карте определяет географическое положение объектов; (П) Во время показа характеризует географическое положение объекта; (К) Знакомится с понятием	Учитель предлагает учащимся список крупных географических объектов. Предложение плана характеристики географического положения объекта.	*Образцы номенклатуры, атласы и карты* *Ресурсы интернета* *Учебники, предназначенные для республиканских школ*

		«номенклатура», понимает необходимость номенклатуры по темам; (П) Находит на карте географические объекты предложенные учителем, объясняет их географическое положение; (К) Знакомство с методами и способами показа объектов географической номенклатуры; (Г) Учащиеся определяют критерии подбора географической номенклатуры по теме; (Г) Каждая группа по данной теме составляет свой перечень номенклатуры и предлагает ее другой группе.	Предлагает перечень номенклатуры. Например: самые крупные горные системы и равнины материка. Обучение методам работы с атласом, актуализация методов чтения карты. Демонстрация методов показа объектов: учитель показывает на карте, ученик называет. Учитель оказывает помощь учащимся в определении критериев отбора географической номенклатуры, контролирует правильность определения объектов и	

			их характерис тик	
2.2.База географи ческих источник ов	Тема: Подбор базы географи ческих источник ов 7.2.2.1 Группиру ет географи ческие объекты и показыва ет в виде таблицы	(К) Знакомство с понятием «База географических источников»; (К) Определяет область использования базы данных; (П) Анализирует образцы данных из базы географических источников; (П) Называет элементы базы географических данных; (П) Группирует географические источники по категориям; (Г) Группирует объекты Астаны по следующим категориям (достопримечат ельности, гостиницы, объекты отдыха и развлечений, рестораны и столовые) и	Учитель объясняет понятие о «базе данных» из различных источников, демонстриру ет примеры. По разделу «Методы географическ их исследовани й» можно опираться на содержание выполненны х заданий по теме «Путешестви е в город Астана». Учащиеся во времы работы с базой данных могут использовать ИКТ.	*Различные географические источники,интернет ресурсы, учебники, предназначенные для республиканских школ.*

		составляет их в виде таблицы. Таблицы можно дополнить и другими данными; (Г) Определяет критерии относительно базы данных; (И) Учащиеся разрабатывают базу данных по выбранным темам.(на основе местного компонента)		

Среднесрочный план состоит из языковых целей. В обучении содержанию предмета через второй или третий язык интеллектуальные школы стремятся создать обучающую среду равную поддержке научения языка и содержанию предмета. У каждого предмета есть свой языковой стиль, его можно назвать «научным языком» одного конкретного предмета. Научный язык - основное средство используемое в обучении содержания предмета, мышлению и улучшению способностей работы с основными понятиями в содержании предмета. Большинство обучающихся посредством второго или третьего языка для освоения ими научного языка и содержания предмета нуждаются в постоянной проддержке в учебном процессе. В контексте обучения на трех языках развитие научного языка на первом языке требует постоянного внимания. Поэтому, ограниченное время, отводимое обучению через первый язык должно быть использовано рационально и результативно.

Языковые цели являются важным средством в научении *научному языку.* Понимание учениками того, чего от них ожидают, напрямую связано с четким построением языковых целей. Вместе с этим, языковые цели помогают ученикам формировать целеустремленность в обучении, измерение и поддержку. Обучение содержанию предмета, а также учителя постоянно придерживающиеся двух направлений в обучении научному языку, показывая ученикам пример, помогают паралельно вести предмет и язык.

Для поддержки обучения научному языку для учителей предлагаются ввести в учебные планы такие языковые цели:

– обрашение внимания учеников научному языку (например, лексика в которой есть необходимая терминология и тексты для достижения учебных целей по предмету);

– формирование *рабочего языка* необходимого для использования понятий в содержании предмета в ходе урока (например, групповые работы, правильная постановка вопроса, тексты необходимые для анализа ситуаций и проведения дискуссий);

– для правильного использования в ходе урока лексики и внутри нее терминологии и словосочетаний, их рациональное использование на этапе предварительного обучения;

– использование всех четырех языковых навыков в различной деятельности (например, чтение и аудирование, чтение-письменно, чтение-говорение,слушание-письменно и др.) для достижения различных целей;

– привлечение учеников к *дискуссии, диалогам* (например, не принимать краткие ответы учеников и не задавать вопросы, показываюшие только знания; стимулирование учащихся для результативного анализа своих знаний, а также учеников для участия в диалоге);

– развитие навыков, характерных для одного языка (например, слушание для получения необходимой информации, объяснение, развитие металингвистического и метакогнитивного познания, говорить другими словами,навыки работы со словарем);

– развитие критического мышления с позиции языка (например, сравнение языком, стимулирование учащихся к точному использованию языка, оценка достижений в освоении языка);

– обозначение языковой цели в начале урока, в конце урока обсуждение достижений по этой цели.

Образцы языковых целей показаны в каждом разделе учебного плана.

Наряду с этим *образцы языковой цели* охватывают слагаюшие элементы научного языка, важно обратить внимание учеников на его использование и запоминание. Они показаны через следующие подтемы:

1) характерная для предмета специальная лексика и терминология,

2) необходимые словосочетания для диалога/письменной работы. Если данный для учащихся язык будет понятным и ясным, это поможет им в достижениии предметных целей и языковых целей.

Для построения языковых целей можно использовать следуюшие глаголы: разделенить на категории, выбрать, классифицировать, сравнить, связать, идентификация, копирование, построение, критика, определение, характеристика, оценить, объяснить, привести примеры, проектирование, выяснение, обосновать, вести переговоры, гипотеза, добыча, предложение альтернативных решений, объяснить причины, уточнить, говорить другими словами, пересмотреть, списание, играть в ролевые игры, подведение итогов, ситезирование и написание, использовать в различных целях, написать справки своими словами, оформить.

Несмотря на то,что можно расматривать некоторые языковые цели как предметные цели, разделение содержания и языка оказывают влиние на одинаковое обращение внимания учеников на содержание и язык. Это, наряду с этим помогает обратить соответствующее внимание ответам/решениям и процессам. Иными словами, обрашение внимания этим процессам создает условия для правильного использования языка и улучшения мыслительной деятельности. Большинство учебных целей неязыковых предметов основываются на содержании, тем не менее, необходимо хотя бы одну цель посвятить развитию языка (таблица 32).

Таблица 32 – Языковые цели по предмету «География» для 7 класса. Раздел:Методы географических исследований.

1 Методы географических исследований			
Языковые цели предмета «География» этой главы Ниже приведен образец, содержащий научные и языковые цели.			
Предметные цели	Языковые цели	Лексика и терминология, касающиеся темы	Необходимые диалоги/ словосочетания
Определяют объекты исследований географической науки и историю его развития, дают оценку вкладу исследователей. Осваивают методы географических исследований, результаты предлагают в различной форме.	Чтение - читает и анализирует географические источники. Слушание - слушает аудиоматериалы и мнения друг друга. Говорение, письмо - устно или письменно описывает географические объекты.	Объект Исследование, Исследователи Путешественники методы приборы источники результаты исследований график, диаграмма свойства (измерение, оформление, обработка, анализ, предложения) профиль	Главная цель открытий Географическая наука ... пополнилась... Результаты исследований дали ...
Краткий обзор В этом разделе учащиеся ознакомятся с объектами исследований географической науки и историей ее становления, выявят вклад путешественников и исследователей, дадут им оценку. Используя методы географических исследований, представляют их результаты в различной форме.			

Краткосрочный план, или план урока, составляется учителем самостоятельно по примерному шаблону, представленному в конце среднесрочного плана. При разработке краткосрочного плана учителю рекомендуется обратить внимание на дифференцированный подход к обучению и учитывать индивидуальные особенности детей. Краткосрочное планирование урока помогает учителю более эффективно достичь учебных целей. Для этого учителю необходимо особенно тщательно отбирать учебный материал и правильно подбирать виды деятельности. После каждого урока учителю необходимо провести анализ урока (рефлексию) для того, чтобы выявить возникшие трудности при освоении учебного материала обучающимися.

Краткосрочные планы включают конкретные методические рекомендации к планированию содержания уроков по предмету. Иначе говоря, краткосрочное планирование включает конкретные способы использования ресурсов, необходимых для достижения целей, определенных в среднесрочных и долгосрочных планах.

Планирование уроков содействует пониманию учителями: *для кого* планируется серия последовательных уроков, *чему* необходимо научить и *какой метод* оценивания необходимо использовать. Краткосрочный план включает в себя цели урока, задачи урока, используемое оборудование и план – конспект. В идеале каждый пункт урока может быть просчитан по минутам.

При составлении краткосрочного плана учитель может руководствоваться следующими рекомендациями:

– при организации урока необходимо руководствоваться целями, указанными в учебной программе и в учебном плане;

– следует детализировать формулирование целей урока (по принципу S.M.A.R.T.), то есть ставить конкретные, измеримые, достижимые цели;

– на уроке должны быть организованы все виды деятельности, включенные в среднесрочный план;

– при необходимости следует дополнить виды деятельности по усмотрению самого учителя.

Учитель должен выступать не как единственный источник знаний, а как организатор активной учебно-познавательной деятельности самих учащихся.

Успешная реализация образовательной программы требует от учителя тщательной подготовки и планирования каждого урока, а также применения современных педагогических подходов, таких как активное обучение, командное преподавание, предметно-языковое интегрированное обучение, критериальное оценивание и др. Акцент в Программе сделан на практическую направленность и развитие исследовательских навыков.

В условиях обновления содержания школьного образования меняются формы и методы организации обучения учебного предмета «География». Процесс обучения предмета имеет следующие особенности: ученику не даются знания в готовом виде, а знания добываются учащимся самостоятельно, через организованнную учителем коллаборативную среду, поисковую деятельность. Учебный процесс организуется по спиральной системе, где ученик с каждым

разом имеет возможность расширить и углубить свои познания. Согласно требованиям PISA большое внимание уделяется пониманию текста и грамотности чтения (чтению и пониманию смешанных и дискретных текстов, умению кодировать и раскодировать информацию, представлять информацию в виде схем, таблиц, алгоритмов).

Современный урок представляет собой следующее:

1. Открытие истины, поиск истины и ее осмысление. Это организованное духовное общение, содержанием которого является научное знание, а результатом - интеллект каждого субъекта, духовное обогащение. Истина не вкладывается в ученика как в мешок, истина постигается, наполняется личностным смыслом. Приемы: недописанный тезис, трансляция «я» учителя, мотивация [6].

2. Часть жизни ребенка и его проживание должно формироваться на уровне высокой общечеловеческой культуры. Формирование поведенческих привычек, таких как приветствие, взаимное внимание, доброжелательность, этикет. Воспитание - это вхождение ребенка в современную культуру совместно с учителем и с его помощью.

3. Свободный урок, порожденный стремлением гуманизировать действительность, признать человека как наивысшую ценность, предоставить свободу для индивидуального развития. Ученик всегда выступает в роли цели и никогда в роли средства.

4. Создание ситуации успеха, субъективное переживание человеком личных достижений. Приемы: оценка детали, снятие страха, доброжелательность, не сравнивать с другими.

5. Полоролевое (гендерное) воспитание.

6. Организация групповой деятельности.

7. Гармоничный урок, соответствие содержательной стороны урока и его внешней формы, чувство меры. Благоприятная психологическая атмосфера урока. Приемы: корректировка педагогических ситуаций, игры, приемы саморегуляции, привнесение ценностей - утвердить истину, проявить добро, обозначить красоту.

Предлагаем следующий алгоритм проектирования уроков:

1. По учебной программе предмета «География» определяется цель и задачи урока в виде предметных результатов.

2. Для достижения цели и задач подбирается соответствующий вид / виды активных и интерактивных методов обучения (их обзор и соответствие целям урока представлен далее по тексту).

3. Планируются этапы урока, связанные по времени, видам деятельности и ресурсам. Структура каждого урока включает следующие компоненты:

1) целевые установки урока, сформулированные в доступной для учащегося форме («Что узнаем, чему научимся»);

2) задание / задания для актуализации знаний и умений, необходимых для работы на уроке;

3) систему заданий для освоения нового содержания и его применения, включающую текстовой и иллюстративный материал (работа с текстом и иллюстрациями, работа в классе);

4) краткий вывод по содержанию урока («Сделаем вывод», работа в классе);

5) вопросы и задания для организации контрольно-оценочной деятельности (вопросы для самоконтроля).

6) Выдача домашнего задания (домашние и творческие задания).

Цели и задачи обучения на основе компетентностного подхода обусловливают необходимость разработки и применения инновационных образовательных технологий. ГОСО среднего образования предполагает, в частности, увеличение объема и роли самостоятельной работы учащихся, широкое применение активных методов обучения, широкий спектр оценочных средств.

При изучении учебного предмета «География» для 7-9 классов уровня основного среднего образования по обновленному содержанию в соответствии с требованиями ГОСО РК формируются следующие *личностные результаты:*

1) проявление уважения к Конституции Республики Казахстан, к закону и правопорядку;

2) проявление активной гражданской позиции, высоких патриотических чувств, готовности к служению своей Родине и защите ее интересов;

3) стремление беречь и приумножать природу родного края, своей страны, проявление активной позиции в охране окружающей среды;

4) проявление высокой культуры человеческого общения, соблюдение этических норм;

5) способность к самообразованию и самореализации и созидательному труду;

6) умение адекватно оценивать особенности социальной среды, противостоять антиобщественным явлениям, деструктивным воздействиям идеологического, противоправного и религиозного характера.

В этой связи, определяющими в формулировке цели преподавания и обучения должны стать такие вопросы: какими знаниями должны, на Ваш взгляд, обладать ученики? какие ключевые идеи должны понять ученики? какие вопросы должны быть исследованы и проанализированы учениками? При этом результаты обучения должны быть ориентированы на ученика.

Согласно среднесрочному плану ниже приводится структура краткосрочного плана. Прежде чем планировать урок, следует просмотреть ваш среднесрочный план. Поурочные планы должны разрабатываться согласно среднесрочному плану, с внесением корректировок в силу необходимых последних нововведений в преподавании и обучении. Исходя из данной темы предлагается вариант краткосрочного плана в рамках данной темы (таблица 33).

Таблица 33 – Краткосрочный план по предмету «География» для 7 класса

Урок: 2.1 Географические карты. Тема: Применение географическх картосхем		Школа: СШ №37
Дата:	Имя учителя: Тукенова Жаркын Казбековна	
Класс: 7	Количество присутствующих:	Количество отсутствующих:
Цели обучения, затрагиваемые на данном уроке	7.2.1.1 выполняет картосхемы по теме	
Цели урока	*Все учащиеся будут:*	
	- показывать на карте объекты географической номенклатуры; - создавать картосхемы;	
	Многие учащиеся будут:	
	• Сравнивать карты и подобные картам графические рисунки; • Определять разницу картосхемы и карты	
	Некоторые учащиеся будут:	
	• Объяснять причину выбора авторами статей карты или картосхемы; • Пояснять свою точку зрению несколькими аргументами; • определять правила оформления картосхем	
Языковые цели	*Учащиеся могут:* • читать географические карты, анализировать их; • смотреть и слушать видеоматериалы, обмениваться мнениями друг друга; • характеризовать письменно и устно содержание географических карт	
	Предметная лексика и терминология:	
	Номенклатура Карта Картосхема База источников Таблицы	
	Серия полезных фраз для диалога/письма	
	Обсуждение:	
	Показывать...на карте...вести расчеты.....можно определить... Использует....для показа схем... Картосхема и схема ....могут быть похожими...разница в следущем Источники можно классифицировать... по показателям.... Применяется...для базы источников Таблица...самый простой способ.... Номенклатура...используется для...	

	Можешь ли ты сказать почему…?
	Нужно правильно показывать географические объекты на карте Придерживаться алгоритма характеристики плана. Методы работы с атласом и картами считаются важным для определения географических объектов
	Письмо:
	составляют базу данных в виде таблиц.
Предшествующие знания	Навыки счета, комбинация / навыки сложения.

План

Планируемое время, минуты	*Запланированная деятельность (впишите свои задания вместо указанных ниже)*	*Ресурсы*
0-3 минуты 4-6 Середина 7-11 12-24	(П) Сравните карты и графические рисунки, в чём разница и определите сходства; (П) Определите по диаграмме Венна разницу картосхемы и карты; (Г) Учащиеся анализируют две географические статьи. Автор первой статьи использовал карту, а второй использовал картосхему. Объясните причину выбора авторами статей карты или картосхемы. Подтвердите свою точку зрению как минимум двумя аргументами.	Атласы учащихся Диаграмма Венна Интернет ресурсы/книги, географические статьи. Ватман, бумага, карандаши, планшетники для работы
25-30 31-35	(П) На основании исследования нескольких картосхем учащийся определяет правила оформления картосхем. Выработайте правила оформления картосхем (Г) Рассматривает преимущества и недостатки картосхем, составление концептуальной таблицы	Ватман, бумага, карандаши, планшетники для работы Составление таблицы.
Конец 35-40	(И) Разрабатывют картосхему, используя текст,	Предварительно подготовленная картосхема в виде столбчатой диаграммы на интерактивной доске.

		Готовая картосхема, сделанная на уроке.
Дополнительная информация		
Дифференциация: *- учащиеся должны найти и посчитать разные виды деревьев.*	*Формативное оценивание:* *- могут ли они различать цветение и плодоношение?* *- назовите знакомые местные деревья и растения;* *- могут ли учащиеся распознавать и называть знакомые деревья*	*Межпредметные связи* *«Математика»* *«ИКТ»*
• Некоторые деревья легко распознать с помощью их форм, которые дети быстро запоминают. • Построить диаграмму и объяснить полученный результат.	• Продолжение проверки понимания процедуры, особенно в тех моментах, когда мы анализируем записи выбора всех учащихся. • Интерпретация учащимися пиктограмм в заключительной части урока покажет любые неправильные представления	• Сбор и показ данных производится во всех предметах образовательной программы. • ИКТ – использование интерактивной доски • Совместное исследование поддерживает ценности образования

Рефлексия Были ли цели обучения/урока достижимыми? Чему сегодня научились учащиеся? Какой была атмосфера обучения? Успешными ли были действия по дифференциации между учащимися? Придерживался ли я временного графика? Какие отступления от плана я сделал и почему?	*Используйте это место для записи ваших наблюдений по уроку. Ответьте на вопросы о вашем уроке, написанные в левом столбике.*

Итоговое оценивание *Назовите два наиболее успешных момента (как преподавания, так и обучения)?* 1: 2: *Назовите два момента, которые бы способствовали улучшению урока (как преподавания, так и обучения)?* 1: 2: *Что нового я узнал о классе и его отдельных учащихся и как это отразится на проведении моего следующего урока?*

Готовясь к уроку, учитель должен тщательно продумать структуру знаний по географии, которой должен овладеть учащийся, выделить ключевые идеи, вокруг которых будут группироваться все остальные знания.

Важным требованием к содержанию урока является доступность и посильность географического материала для детей. Нарушение этого требования приводит к непониманию, к механическому запоминанию знаний региональной географии, к ослаблению интереса, к задержке общего развития учащихся.

Сегодня часто используют пассивные, активные и интерактивные методы и приемы обучения.

В специальной литературе есть разные трактовки терминов «метод обучения» и «прием обучения». По сути - это способ взаимодействия учителя и учащихся, с помощью которого происходит передача знаний, умений и навыков.

Разница в том, что прием - это кратковременный способ, который предполагает работу с одним, конкретным ЗУН-ом. А метод – это процесс длительный, состоящий из нескольких этапов и включающий в себя множество приемов.

Таким образом, прием обучения - лишь составная часть того или иного метода.

Методы классифицируют по разным признакам:

- по характеру учебной деятельности: репродуктивные, проблемные, исследовательские, поисковые, объяснительно-иллюстративные, эвристические и пр.;
- по степени активности педагога и учащихся: пассивные, активные и интерактивные;
- по источнику учебного материала: словесные, наглядные, практические;
- по способу организации учебно-познавательной деятельности: методы формирования ЗУН на практике, методы получения новых знаний, методы проверки и оценивания.

1) *Пассивные:* где учащиеся выступают в роли «объекта» обучения, который должен усвоить и воспроизвести материал, который передается им

учителем - источником знаний. Основные методы- это лекция, чтение, опрос [7].

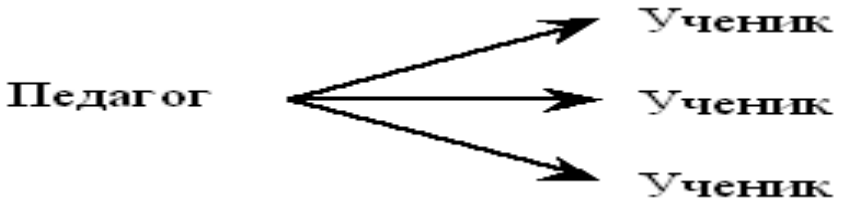

Пример: В качестве примера приведем метод- лекция на уроке географии при изучении темы «Население и страны Южной Америки».

В Южной Америке живёт более 391 млн. человек. Расовый и этнический состав населения характеризуется большой сложностью, что объясняется историей заселения материка.

Крупнейшие индейские народы:

– *Кечуа – 14,87 млн. чел.*
– *Аймара – 2,55 млн. чел.*
– *Арауканы – 870 тыс. чел.*
– *Чибча – 635 тыс. чел.*
– *Араваки – 400 тыс. чел.*

Происхождение коренного населения материка, индейцев, долгое время вызывало споры среди ученых. По наиболее распространенному мнению предки индейцев пришли на материк Северная Америка из Северо-Восточной Азии примерно за 15 тыс. лет до нашей эры. Предками некоторых групп индейцев Южной Америки (например, арауканов, гуарауно, карибов), по мнению некоторых ученых, могли быть более поздние выходцы из Океании

2) *Активные:* где обучающиеся являются «субъектом» обучения, выполняют творческие задания, вступают в диалог с учителем. Основные методы - это творческие задания, вопросы от учащегося к учителю, и от учителя к ученику. Активные методы обучения - это методы, которые побуждают учащихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом. Активное обучение предполагает использование такой системы методов, которая направлена, главным образом, не на изложение преподавателем готовых знаний, их запоминание и воспроизведение, а на самостоятельное овладение учащимися знаниями и умениями в процессе активной мыслительной и практической деятельности [7].

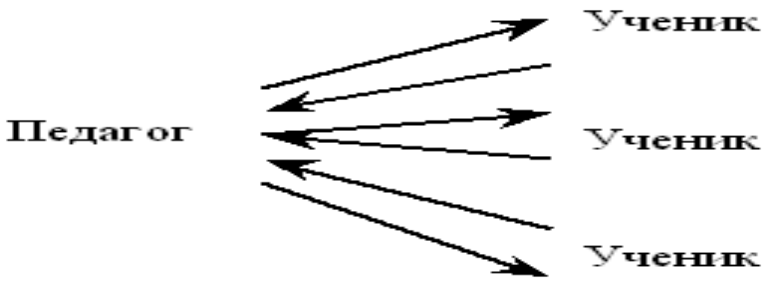

Активные методы обучения строятся по схеме взаимодействия «учитель = ученик». Из названия понятно, что это такие методы, которые предполагают равнозначное участие учителя и учащихся в учебном процессе. То есть, дети выступают как равные участники и создатели урока.

Признаки активных методов обучения:

- активизация мышления, причем учащийся вынужден быть активным;
- длительное время активности, т.е. учащийся работает не эпизодически, а в течение всего учебного процесса;
- самостоятельность в выработке и поиске решений поставленных задач;
- мотивированность к обучению.

Общая классификация делит активные методы на две большие группы: индивидуальные и групповые, т.е. включает такие группы:

- Дискуссионные.
- Игровые.
- Тренинговые.
- Рейтинговые.

В процессе обучения педагог может выбирать как один активный метод, так и использовать комбинацию нескольких. Но успех зависит от системности и соотношения выбранных методов и поставленных задач.

Рассмотрим самые распространенные методы активного обучения:

– *Презентации* - наиболее простой и доступный метод для использования на уроках. Это демонстрирование слайдов, подготовленных самими учащимися по теме.

Пример: В качестве примера приведем презентацию на уроке географии при изучении темы «Население и страны Южной Америки».

Работа по карте:

– Определите по атласу, какие народы сформировались в Южной Америке

– Объясните почему?

– Сейчас в Южной Америке живут представители всех трёх рас человечества. *Назовите их.*

Найдите термины в учебнике: метисы, мулаты, самбо.

Задание. Назовите сложный этнический состав населения Южной Америки, начиная фразой: «От браков … с … ».

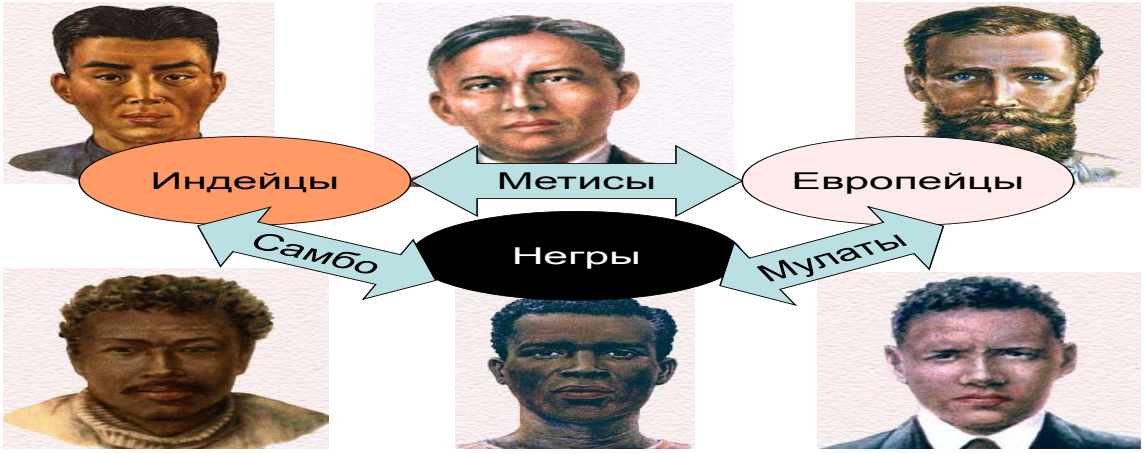

Кейс-технологии - используются на анализе смоделированных или реальных ситуаций и поиске решения. Кейс (от англ.*case*– случай) – совокупность учебных материалов, в которых сформулированы практические проблемы, предполагающие коллективный или индивидуальный поиск их решения. Его отличительная способность – описание проблемной ситуации на основе фактов из реальной жизни [8].

В качестве кейсов можно использовать научные, публицистические, художественные, учебные тексты (материалы газет, журналов, в т.ч. «География в школе», «География для школьников», «1 сентября», «Вокруг света», материалы из Интернет и др.). Кейсы могут быть практическими (для закрепления ЗУН), обучающими (для решения учебных и воспитательных задач), научно-исследовательскими (для осуществления исследовательской деятельности и формирования исследовательской компетентности).

Требования к кейсу:

1. Постановка актуальной проблемы, которую можно обсуждать и которая не имеет однозначного решения.
2. Соответствие текста поставленным образовательным задачам и теме урока (разделу), в рамках которого он предлагается.
3. Присутствие достаточного количества информации для проведения анализа и нахождения путей решения исследовательской проблемы.
4. Отсутствие авторской оценки проблемы.

Пример: кейс-стади на уроке географии при изучении темы «Природные зоны Южной Америки».

Распределение заданий по группам:

1 группа – определить, какие растения произрастают во влажных лесах;

2 группа – какие животные приспособлены жить в влажных лесах;

3 группа – определить, какие растения произрастают в саваннах и редколесьях;

4 группа – какие животные приспособлены жить в саваннах и редколесьях;

5 группа – определить, какие растения произрастают в степной зоне

6 группа – какие животные приспособлены в степной зоне.

Проблемная лекция. В отличие от традиционной, передача знаний во время проблемной лекции происходит не в пассивной форме. То есть учитель не преподносит готовые утверждения, а лишь ставит вопросы и обозначает проблему. Правила выводят сами учащиеся. Этот метод достаточно сложен и требует наличия у учеников определенного опыта логических рассуждений [9].

Пример. Проведем проблемную лекцию на начало урока географии при изучении темы «Население и страны Южной Америки».

Вызов.

– Ребята! Посмотрите и скажите, что вы видите на экране.

Учащимся предлагается определить тему урока и сформулировать цель урока.

Тема урока: Население и народы Южной Америки.

Цель нашего урока.

Дидактические игры. В отличие от деловых игр, дидактические игры регламентируются жестко и не предполагают выработку логической цепочки для решения проблемы. Игровые методы можно отнести и к интерактивным методам обучения. Все зависит от выбора игры. Так, популярные игры-путешествия, спектакли, викторины, КВН – это приемы из арсенала интерактивных методов, так как предполагают взаимодействие учащихся друг с другом. На уроках географии используются различные ролевые игры и игры - состязания. Ролевые игры предполагают наличие воображаемой игровой ситуации, в которой действуют воображаемые герои. В основном содержанием ролевой игры становятся реальные проблемы географической науки. Ролевая игра успешна в том случае, если учащиеся в ходе её дискутируют, отстаивают свои взгляды. Так, для 7 класса наиболее интересными являются сюжетно-ролевые игры типа игр-путешествий (примеры: «Путешествие по Австралии», «Путешествие по Атлантическому океану», «Будущее Антарктиды»). В 8-9 классах ролевые игры постепенно изменяются, в них используются более сложные ситуации (пресс-конференции, уроки-ярмарки, «круглые столы») [9].

Дидактические игры в 7-8 классах часто бывают связаны с определёнными сюжетами. Сюжеты эти весьма просты, рассчитаны на детское воображение. Иногда они подсказываются названиями игры. «Географический поединок», «Звёздный час» и т.д.

Занятием обучающего характера с творческим подходом учащихся на уроке является ролевая игра. Итак, тема игры: «Освоение природного комплекса Амазонии». Что может стать предметом обсуждения? Проект освоения. Значит, необходима группа учащихся, составляющих такой проект.

Кто может обсуждать эти вопросы? Какие компетентные лица? Ими могут стать сотрудники Института тропических лесов, представители международной организации Гринпис, наконец, журналисты. При первом совместном обсуждении выстраивается общий сюжет игры: группы учащихся представляют проекты комплексного освоения Амазонии, а ученые специалисты и представители прессы обсуждают возможные экологические последствия в случае их реализации. Вот так, определяются участники игры и обговариваются правила их ролевого поведения.

Важнейшим методическим средством обучения в сочетании с групповой работой являются деловые игры. Такие игры актуальны при изучении в 9-10 классах экономической и социальной географии. Это наиболее эффективная альтернатива традиционным методам; успешно идет усвоение материала, отмечены высокие результаты, так каждый ученик приобретает ответственность за оказание помощи друг другу, вместе решают любые проблемы, овладевают знаниями и умениями, навыками. В 9 классе предлагается деловая игра «Инвестиция». При изучении темы «Экономико-географическая характеристика Восточной Сибири» класс делится на 6 групп с учетом склонностей и желаний учащихся. Первые 5 групп представляют собой управленческий аппарат областей, входящих в экономический район (министры промышленности и сельского хозяйства). Оставшаяся группа представляет собой инвесторов, которые на основе докладов делают инвестиции в ту или иную отрасль любой области и республики. В содержании деловых игр естественно переплетаются знания и умения, полученные при изучении темы. Учащиеся 9-х классов хотят стать дилерами. Дилер - физическое или юридическое лицо, деятельность которого сосредоточена на продаже товаров и услуг. В кабинете столы стоят по периметру, каждый стол оформлен: название фирмы, дилеры, товарные знаки, рекламные буклеты, проспекты и т.д. На экране проектора слайд: «Туристическая биржа» понятия: биржа, дилер, прайс-лист. Игра начинается с презентации «Туризм в странах Западной Европы». Определяется последовательность выступления жеребьёвкой, выдаются прайс-листы каждому участнику игры. Происходит презентация, на которую отводится 3 минуты и 1 минута на ответы. Каждый участник игры заполняет прайс-лист (выставляет оценки), учитывая содержание наглядности, представление. В конце прайс-листов каждая фирма указывает три фирмы, с которыми они будут заключать договор о сотрудничестве. Проводится общий итог. Фирмы, выигравшие конкурс, получают дополнительные оценки.

Такая деловая игра помогает не просто усваивать учебный материал, а активизировать интеллектуальную деятельность, способствуя более глубокому осознанию информации учащимися.

Пример: Проведем проблемную лекцию при изучении темы «Климат Южной Америки».

Поможет решить эти задачи игра-путешествие

В соответствии с количеством поясов класс можно разделить на следующие группы:

1 группа – экваториальный

2 группа – субэкваториальный;

3 группа – тропический;

4 группа – субтропический

5 группа – умеренный

Каждый из 5 групп на время становится туристическим агентством, задача которого, привлечь как можно больше туристов

Порядок работы вашего туристического агентства:

1) придумать название туристического агентства, в котором отражалась бы особенность вашего климатического пояса

2) оформить буклет, который вы впоследствии презентуете

Для выполнения этой работы вам предложена инструкция.

Баскет-метод основан на имитации ситуации. Например, ученик должен выступить в роли гида и провести экскурсию по историческому музею. При этом его задача – собрать и донести информацию о каждом экспонате .

Непосредственное вовлечение обучаемых в учебно-познавательную деятельность в ходе учебного процесса связано с применением соответствующих методов, получивших обобщенное название методов активного обучения. Сюда входят специальные приемы и формы занятий. Они помогают сделать процесс обучения легким и доступным каждому ребенку [10].

Поэтому каждому учителю необходимо ориентироваться в широком спектре образовательных технологий, приемов, направлений, не тратить время на открытие уже известного.

К активным методам обучения относятся цифровые, числовые диктанты, головоломки, ребусы, синквейны, задания на поиск «лишнего» в предложенном списке понятий, на определение и восстановление связей между терминами или действиями, поиск географических ошибок в тексте, восстановление текста с пропущенными понятиями и т.д. В каждом школьном курсе географии есть темы, позволяющие включить в урок элементы занимательности, «разбавить» сложный материал, снизить эмоциональную нагрузку, помочь в усвоении новых терминов и понятий.

3. Интерактивные. От англ. (inter – «между»; act – «действие») дословный перевод обозначает интерактивные методы, позволяющие учится взаимодействовать между собой; а интерактивное обучение - обучение построенное на взаимодействии всех обучающихся, включая педагога. Эти методы наиболее соответствуют личностно- ориентированному подходу, так как они предполагают сообучение (коллективное, обучение в сотрудничестве), причем и обучающийся и педагог являются субъектами учебного процесса. Педагог чаще выступает лишь в роли организатора процесса обучения, лидера группы, фасилитатора, создателя условий для инициативы учащихся [10].

Кроме того, интерактивное обучение основано на прямом взаимодействии учащихся со своим опытом и опытом своих друзей, так как большинство интерактивных упражнений обращается к опыту самого учащегося, причем не только учебному, школьному. Новое знание, умение формируется на основе такого опыта.

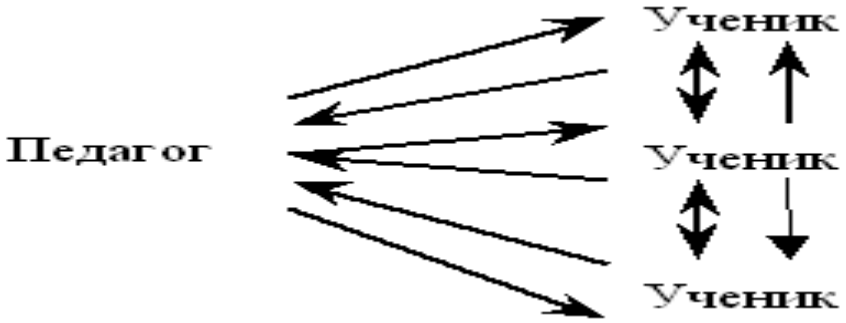

Интерактивные методы строятся на схемах взаимодействия «учитель = ученик» и «ученик = ученик». То есть теперь не только учитель привлекает детей к процессу обучения, но и сами учащиеся, взаимодействуя друг с другом, влияют на мотивацию каждого ученика. Учитель лишь выполняет роль помощника. Его задача - создать условия для инициативы детей.

Задачи интерактивных методов обучения

- Научить самостоятельному поиску, анализу информации и выработке правильного решения ситуации.
- Научить работать в команде: уважать чужое мнение, проявлять толерантность к другой точке зрения.
- Научить формировать собственное мнение, опирающееся на определенные факты.

Методы и приемы интерактивного обучения

1) Мозговой штурм – поток вопросов и ответов, или предложений и идей по заданной теме, при котором анализ правильности/неправильности производится после проведения штурма.

Пример. Мозговой штурм на уроке география при изучении темы «Климат Южной Америки» (таблица 34).

Таблица 34 – Правильные или неправильные утверждения о климате Южной Америки

1	В этом климатическом поясе выпадает самое большое количество осадков	- экваториальный	Да/Нет
2	Самый красивейший водопад мира Игуасу находится в этом климатическом поясе	- субтропический	Да/Нет
3	В этом климатическом поясе отмечается повышение температуры зимой и резкое повышение летом, воздушные массы очень	- тропический	Да/Нет

	сухие		
4	В этом климатическом поясе выражены все четыре времени года	- умеренный	Да/Нет
5	В горах этого климатического пояса расположено самое большое высокогорное озеро мира - Титикака	- тропический	Да/Нет
6	В этом климатическом поясе даже летом случаются снежные метели	- умеренный	Да/Нет
7	Самый благоприятный по климатическим условиям для жизни и хозяйственной деятельности населения	- субэкваториальный	Да/Нет

2) Кластеры, сравнительные диаграммы, пазлы - поиск ключевых слов и проблем по определенной мини-теме. *Кластер – это графическая форма организации информации, когда выделяются основные смысловые единицы, которые фиксируются в виде схемы с обозначением всех связей между ними. Он представляет собой изображение, способствующее систематизации и обобщению учебного материала.* Современная система образования ориентирована на формирование у учеников самостоятельного мышления. Критическое мышление является педагогической технологией, стимулирующей интеллектуальное развитие учащихся. Кластер - один из его методов (приемов).

К особенностям критического мышления относят наличие трех стадий:

- вызов,
- осмысление,
- рефлексия.

На первом этапе происходит активизация, вовлечение всех участников коллектива в процесс. Целью является воспроизведение уже имеющихся знаний по данной теме, формирование ассоциативного ряда и постановка вопросов, на которые хочется найти ответы. На фазе осмысления организуется работа с информацией: чтение текста, обдумывание и анализ полученных фактов. На стадии рефлексии полученные знания перерабатываются в результате творческой деятельности и делаются выводы.

Прием кластера может применяться на любой из стадий.

На этапе вызова дети высказывают и фиксируют все имеющиеся знания по теме, свои предположения и ассоциации. Он служит для стимулирования познавательной деятельности школьников, мотивации к размышлению до начала изучения темы.

На стадии осмысления использование кластера позволяет структурировать учебный материал.

На стадии рефлексии метод кластера выполняет функцию систематизирования полученных знаний.

Возможно применение кластера на протяжении всего урока, в виде общей стратегии занятия, на всех его стадиях. Так, в самом начале дети фиксируют всю информацию, которой они владеют. Постепенно, в ходе урока, в схему

добавляются новые данные. Желательно выделять их другим цветом. Данный прием развивает умение предполагать и прогнозировать, дополнять и анализировать, выделяя основное.

Кластер оформляется в виде грозди или модели планеты со спутниками. В центре располагается основное понятие, мысль, по сторонам обозначаются крупные смысловые единицы, соединенные с центральным понятием прямыми линиями. Это могут быть слова, словосочетания, предложения, выражающие идеи, мысли, факты, образы, ассоциации, касающиеся данной темы. И уже вокруг «спутников» центральной планеты могут находиться менее значительные смысловые единицы, более полно раскрывающие тему и расширяющие логические связи. Важно уметь конкретизировать категории, обосновывая их при помощи мнений и фактов, содержащихся в изучаемом материале.

В зависимости от способа организации урока, кластер может быть оформлен на доске, на отдельном листе или в тетради у каждого ученика при выполнении индивидуального задания. Составляя кластер, желательно использовать разноцветные мелки, карандаши, ручки, фломастеры. Это позволит выделить некоторые определенные моменты и нагляднее отобразить общую картину, упрощая процесс систематизации всей информации.

Существует несколько рекомендаций по составлению кластера. При его создании не стоит бояться излагать и фиксировать все, что приходит на ум, даже если это просто ассоциации или предположения. В ходе работы неверные или неточные высказывания могут быть исправлены или дополнены. Учащиеся могут смело дать волю воображению и интуиции, продолжая работу до тех пор, пока не закончатся все идеи. Не стоит бояться значительного количества смысловых единиц, нужно попытаться составить как можно больше связей между ними. В процессе анализа все систематизируется и станет на свои места.

Метод кластера может применяться практически на всех уроках, при изучении самых разных тем.

Форма работы при использовании данного метода может быть абсолютно любой: индивидуальной, групповой и коллективной. Она определяется в зависимости от поставленных целей и задач, возможностей учителя и коллектива. Допустимо перетекание одной формы в другую. Например, на стадии вызова, это будет индивидуальная работа, где каждый учащийся создает в тетради собственный кластер. По мере поступления новых знаний, в качестве совместного обсуждения пройденного материала, на базе персональных рисунков и с учетом полученных на уроке знаний, составляется общая графическая схема. Кластер может быть использован как способ организации работы на уроке, и в качестве домашнего задания. В последнем случае важно наличие у учащихся определенного опыта в его составлении.

Пример: В качестве примера приведем составление кластера на уроке география при изучении темы «Минеральные ресурсы». В самом начале работы учащиеся высказывают все имеющиеся у них знания по данному вопросу, предположения и ассоциации.

Например: Какие ассоциации возникают со словом *«минеральные ресурсы»*.

Сырье
Природные ресурсы
Рациональное использование ресурсов
Полезные ископаемые
Экспорт
Импорт
Рудные полезные ископаемые
Нерудные полезные ископаемые
Нефть, газ
Каменный уголь.

Прием «Корзина идей, понятий, имен…» Учитель выделяет ключевое понятие изучаемой темы и предлагает учащимся за определенное время выписать как можно больше слов или выражений, связанных, по их мнению, с предложенным понятием.

1. Какие ассоциации возникают со словом «Экономические районы Казахстана»

Центральный	**Восточный**	**Западный**
Каменный	Иртыш	нефть и газ
Уголь	Алтай	Пластмасс
К.Сатпаев	золото	Карачаганак
Молибден	полиметаллы	Атырау
Караганда	Зайсан	АЭС
Темиртау	Маркаколь	Жанаозен

Учитель фиксирует их на доске. Далее следует чтение параграфа из учебника. В ходе ознакомления с материалом (или по результату прочтения), схема дополняется новыми фактами. Учитель дописывает их, используя цветной мел. Итогом урока должен стать анализ полученной картины, с обсуждением верности или неверности первоначальных суждений и обобщением полученной информации.

Применение кластера имеет следующие достоинства:

– он позволяет охватить большой объем информации;
– вовлекает всех участников коллектива в обучающий процесс, им это интересно;
– дети активны и открыты, потому что у них не возникает страха ошибиться, высказать неверное суждение.

В ходе данной работы формируются и развиваются следующие умения:

– умение ставить вопросы;
– выделять главное;
– устанавливать причинно-следственные связи и строить умозаключения;
– переходить от частностей к общему, понимая проблему в целом;

– сравнивать и анализировать;
– проводить аналогии.

Прием кластера развивает системное мышление, учит детей систематизировать не только учебный материал, но и свои оценочные суждения, учит ребят вырабатывать и высказывать свое мнение, сформированное на основе наблюдений, опыта и новых полученных знаний, развивает навыки одновременного рассмотрения нескольких позиций, способности к творческой переработке информации.

Уроки с применением метода кластера дают обучающимся возможность проявить себя, высказать свое видение вопроса, дают свободу творческой деятельности. В целом нетрадиционные технологии, использующиеся в образовательном процессе, повышают мотивацию учащихся, формируют обстановку сотрудничества и воспитывают в детях чувство собственного достоинства, дарят им ощущение творческой свободы.

Пример. В качестве примера приведем составление кластера на уроке география при изучении темы «Минеральные ресурсы».

Составить кластер

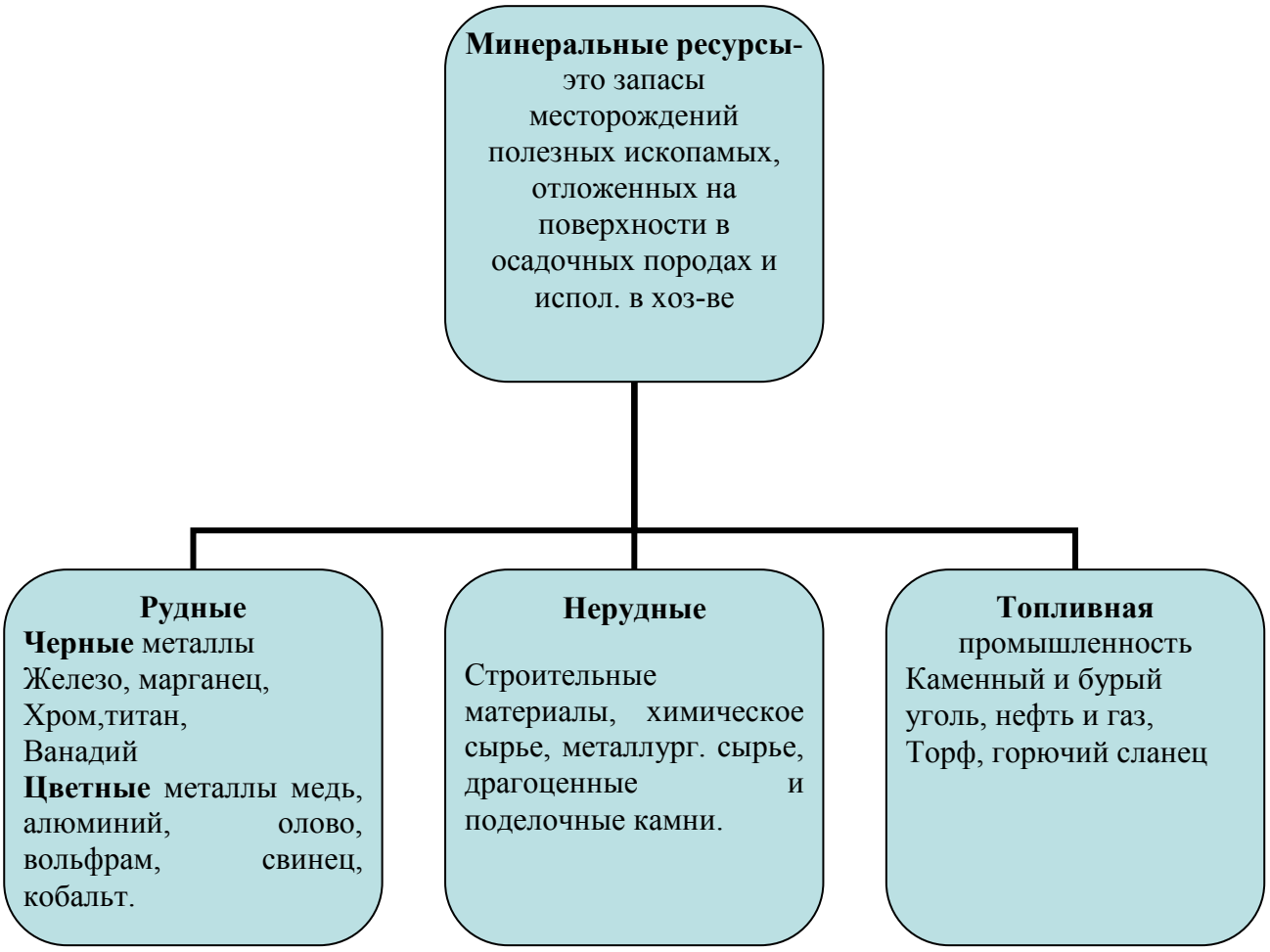

Работа с таблицой *«инсерт»*

+	-	\/	?
Ежегодно из недр Земли добывается более 100 млрд. т. топлива и различного сырья. Поставлен вопрос о рациональном использовании минеральных ресурсов	Анализ мировой добычи минерального сырья показывает, что 84,6% приходит на ТЭК,7,9% - на черную, 1,9% - на цветную,5,6% на другие отрасли	Наибольшее количество добычи приходится на США, Китай, Австралию, Канаду, ЮАР, Россию. Украина занимает 10 место, Казахстан 13 место.	

3) *Интерактивный урок с применением аудио-и видеоматериалов, ИКТ.* Например, тесты в режиме онлайн, работа с электронными учебниками, обучающими программами, учебными сайтами.

4) *Круглый стол (дискуссия, дебаты)* – групповой вид метода, который предполагает коллективное обсуждение учащимися проблемы, предложений, идей, мнений, а также содержит совместный поиск решения.

Пример. В качестве примера приведем круглый стол на уроке географии при изучении темы «Население и страны Южной Америки».

Задание для группы № 1:

Используя текст §17 (стр 41) и «Тематический словарь – справочник по географии» К.С.Лазаревича, выясните,

1) что такое минералы и горные породы; сформулируйте определения этих понятий;

2) охарактеризуйте в виде кластера магматические породы.

3) для демонстрации подберите соответствующие образцы из коллекции.

Задание для группы № 2, № 3:

1) что такое минералы и горные породы; сформулируйте определения этих понятий;

2) охарактеризуйте осадочные породы. Составьте по этой теме кластер.

3) для демонстрации подберите соответствующие образцы из коллекции.

Задание для группы № 4:

1) что такое минералы и горные породы; сформулируйте определения этих понятий;

2) охарактеризуйте метаморфические породы. Составьте по этой теме кластер.

3) для демонстрации подберите соответствующие образцы из коллекции.

В качестве примера приведем составление кластера на уроке географии при изучении темы «Население и страны Южной Америки».

Распределение заданий по группам

Задания (работа с картами атласа) :

1. Назовите основные языки населения материка.
2. Сгруппируйте страны по таким признакам:

• по площади (самые большие и маленькие);
• имеющие выход к морю;
• не имеющие выхода к морю;
• имеющие равнинный рельеф;
• имеющие горный рельеф;
• с самой большой плотностью населения;
• с самой маленькой плотностью населения

5) Деловые игры (в том числе ролевые, имитационные, луночные) - достаточно популярный метод, который может применяться даже в начальной школе. Во время игры учащиеся играют роли участников той или иной ситуации, примеривая на себя разные профессии [9].

6) Аквариум - одна из разновидностей деловой игры, напоминающая реалити-шоу. При этом заданную ситуацию обыгрывают 2-3 участника. Остальные наблюдают со стороны и анализируют не только действия участников, но и предложенные ими варианты, идеи.

7) Метод проектов - самостоятельная разработка учащимися проекта по теме и его защита [9].

Пример. В качестве примера приведем составление кластера на уроке географии при изучении темы «Горы. Различие гор по высоте».

Затем представители групп излагают новый материал у доски, объясняя свой кластер. Каждой группе на ответ отводится не более 3 минут.

1 группа – «Общая характеристика гор»;

2 группа- « Классификация гор по высоте

3 группа «Образование гор»

8) *arCamp,* или антиконференция. Метод предложил веб-мастер Тим О´Рейли. Суть его в том, что каждый становится не только участником, но и организатором конференции. Все участники выступают с новыми идеями, презентациями, предложениями по заданной теме. Далее происходит поиск самых интересных идей и их общее обсуждение.

К интерактивным методам обучения на уроке также относят мастер-классы, построение шкалы мнений, ПОПС-формулу, дерево решений [11].

ПОПС формула представляет собой:

• интерактивный прием обратной связи. Ее составные части позволяют разобрать учебную проблему, закрепить пройденный материал. В отличие от тестовой формы контроля, в которой часто присутствуют случайности, интуиция или вовсе удача, данная формула выявляет более наглядно существующие пробелы в знаниях учеников, причем по существу.

• данный прием может стать отличным инструментом построения дискуссии. Он позволяет построить свое выступление кратко, лаконично, аргументировано, со всеми соответствующими выводами, что, безусловно, вызывает интерес у одноклассников и побуждает их к деловому спору.

Структура формулы ПОПС содержит в себе 4 важных компонента, которые представляют собой расшифровку первых букв данной аббревиатуры и являются необходимыми элементами для построения текста.

П - позиция. Необходимо по заданной проблеме высказать свое собственное мнение. Для этого можно использовать следующие формулировки: «Я считаю, что…», «На мой взгляд, эта проблема заслуживает / не заслуживает внимания», «Я согласен с…».

О - обоснование, объяснение своей позиции. Здесь необходимо привести все возможные аргументы, подтверждающие ваше мнение. Ответ должно быть обоснованным, а не пустословным. В нем должны быть затронуты моменты из изученного курса либо темы, раскрыты определения и понятия. В данном блоке основной вопрос – почему вы так думаете? А это значит, что начинать раскрытие его следует со слов «Потому что…» или «Так как…».

П - примеры. Для наглядности и подтверждения понимания своих слов необходимо привести факты, причем их должно быть не менее трех. Данный пункт раскрывает умения учащихся доказать правоту своей позиции на практике. В качестве примеров можно использовать как собственный опыт, даже может надуманный, так и знания с курса истории или обществознания. Главное, чтобы они были убедительными. Речевые обороты, используемые на этом шаге, - «Например…», «Я могу доказать это на примере…».

С - следствие (суждение или умозаключение). Этот блок является итоговым, он содержит ваши окончательные выводы, подтверждающие высказанную позицию. Начало предложений в нем может быть таким: «Таким образом…», «Подводя итог…», «Поэтому…», «Исходя из сказанного, я делаю вывод о том, что…».

Пример. **С**оставление формулы – ПОПС (таблица 35).

Таблица 35 – Формула - ПОПС

П	«Я считаю, что…», «На мой взгляд, эта проблема заслуживает / не заслуживает внимания», «Я согласен с…».	«Я считаю, что население Южной Америки формировалась из монголоидной расы переселившихся из Азии…»
О	«Потому что…» или «Так как…».	«Поэтому там распространилась коренное население индейцы, которые в свою очередь распределились на племена…»
П	«Например…», «Я могу доказать это на примере…».	«Например , *крупнейшие индейские народы:* *Кечуа – 14,87 млн. чел.* *Аймара – 2,55 млн. чел.* *Арауканы – 870 тыс. чел.* *Чибча – 635 тыс. чел.* *Араваки – 400 тыс. чел.*»
С	«Таким образом…», «Подводя итог…», «Поэтому…», «Исходя	«Исходя из сказанного, я делаю вывод о том, что коренное население

	из сказанного, я делаю вывод о том, что…».	индейцы, но на этнический состав повлияло переселение испанцев и португальцев, что привело к распространению языка и религии…».

Пример. Составьте аудио- или видео-рассказ по теме «Охрана природы в Казахстане». Продолжительность аудио или видеоролика не должна превышать 7 минут. Научитесь управлять временем. Работу следует выполнять в группе. Помните, что для выполнения данной работы необходимо написать сценарий, далее следует распределить роли и ответственность (кто читает текст, кто подбирает рисунки и иные материалы, кто записывает, кто монтирует, кто представляет классу). Один ученик из группы пишет обоснование аудио-или видеоматериала (в чем главная идея ролика, что группа хотела показать?). Представьте свой ролик классу и будьте готовы ответить на конструктивную критику своих одноклассников.

Все активные и интерактивные методы обучения призваны решать главную задачу, сформулированную ГОСО - научить ребенка учиться. Гораздо важнее развивать критическое мышление, основанное на анализе ситуации, самостоятельном поиске информации, построению логической цепочки и принятию взвешенного и аргументированного решения.

Выбор метода зависит от многих условий:

- цели обучения;
- уровня подготовленности учащихся;
- возраста учащихся;
- времени, отведенного на изучение материала;
- оснащенности школы;
- теоретической и практической подготовленности учителя.

Пассивные, активные и интерактивные методы также хорошо иллюстрируются в таксономии Блума, это таблица уровней и целей обучения и развития познавательных навыков, разработанная группой американских психологов и педагогов под руководством профессора Бенджамина Блума. Термин «таксономия» означает систематизацию объектов по определенным критериям с целью создания определенной последовательности (иерархии). Блум предложил иерархию учебных целей по их сложности. Таблица используется учителями практиками, и показывает, что уровень знаний (информации) является лишь начальным этапом в обучении (хотя и обязательным, базовым). Обучение должно продолжаться дальше, и педагог должен ставить перед собой и другие цели.

Проанализировав таблицу, становится ясным, что пассивные методы обучения ориентированы, как правило, лишь на уровни знания и понимания, интерактивные же, задействуют все уровни обучения.

Но все вышесказанное, конечно, не означает, что нужно использовать только интерактивные методы. Для обучения важны все виды методов и все уровни познания. Предлагаются следующие виды уроков:

1. Урок-исследование по географии для 7 класса с применением активного метода – работы в группах.

Творческое задание.

Работа в группах. Составьте инфографику по подтемам данного параграфа. Каждая группа выбирает одну подтему: «Типология стран современного мира»; «Мировые цивилизации»; «Геополитика и геополитическое положение»; «Политическая география и политические отношения»; «Международные организации».

Инфографика должна быть представлена всему классу с пояснениями. При презентации своей инфографики основное внимание уделите раскрытию темы.

В качестве примера приведем работа в группах на уроке география «Экономические районы Казахстана»

Защита *по приему ЖИГСО 1*

1 группа – Центральный

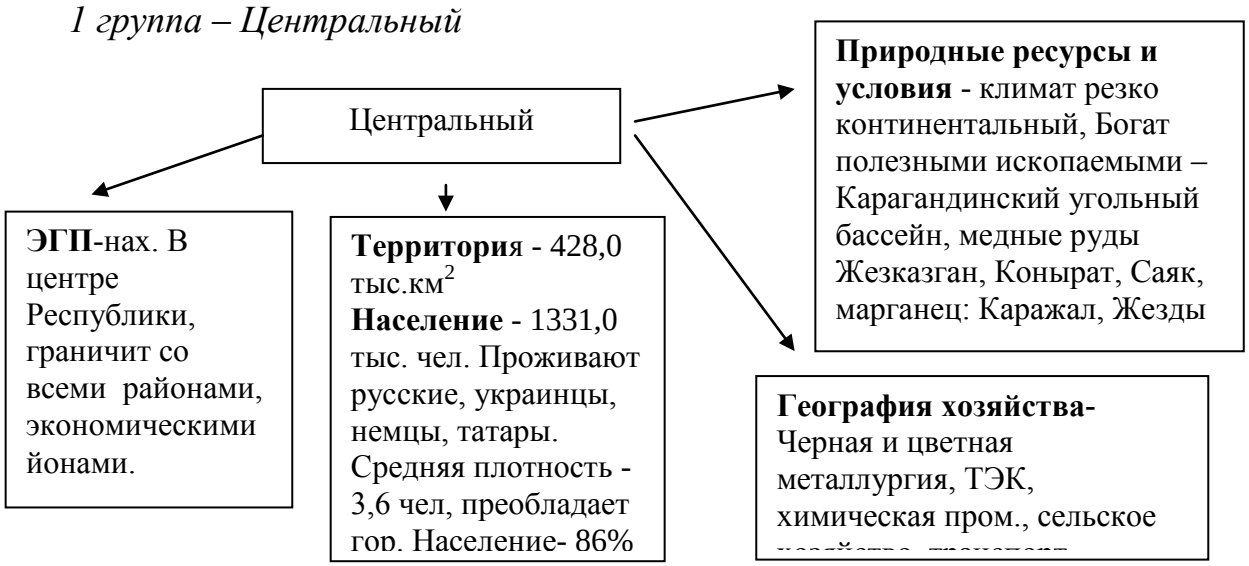

2 группа – Восточный

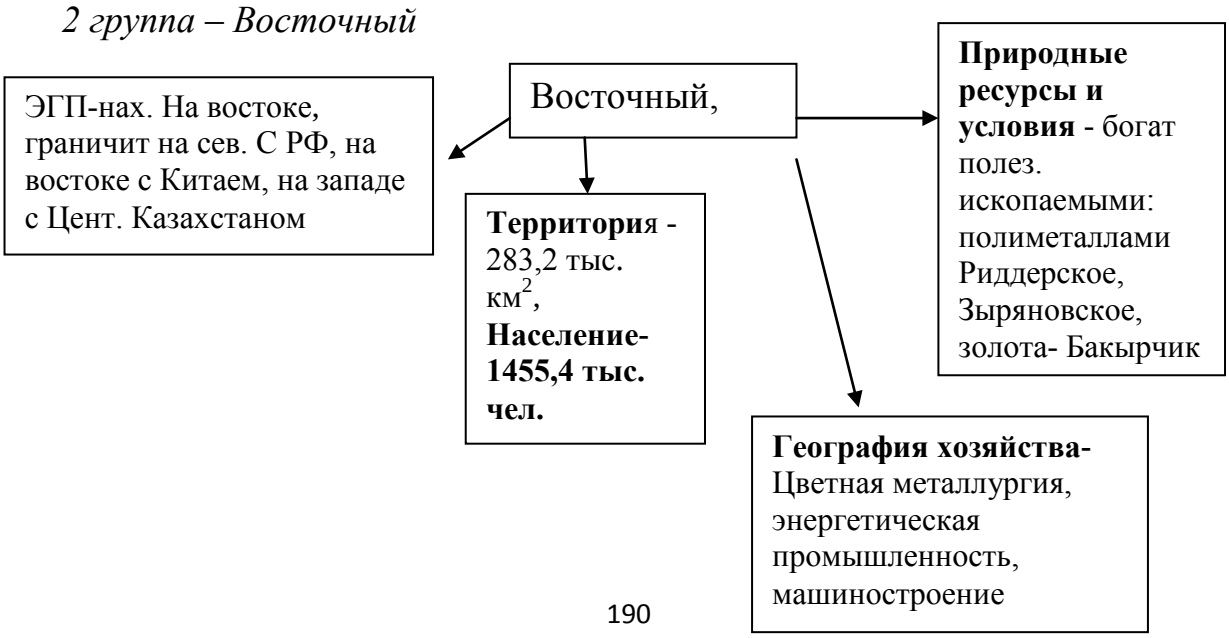

3 группа- Западный

Что такое инфографика?

Инфографикой можно назвать любое сочетание текста и графики, графический способ подачи информации, данных и знаний. Используется там, где сложную информацию нужно представить быстро и четко. Однако инфографику следует не только потреблять, но и создавать – это полезно для вашего успеха в любом деле [12]

Спектр применения: география, журналистика, образование, статистика, технические тексты. Инфографика способна не только организовать большие объёмы информации, но и более наглядно показать соотношение предметов и фактов во времени и пространстве, а также продемонстрировать тенденции.

Особенности инфографики:

• графические объекты, ассоциативно связанные с представляемой информацией или являющиеся графическим выражением направлений изменения представляемых данных;

• красочное представление;

• внятное и осмысленное представление темы.

Составляющие успеха инфографики:

• Привлекательная, понятная тема.

Плавный, красивый, эффективный дизайн.

• Цифры могут говорить сами за себя.

• Внутренняя целостность.

• Эмоциональные цвета.

• Качественные диаграммы.

• Выбор масштаба.

• Выбор интересных фактов.

• Визуализация.

• Упрощение.

• Авторитетность и надежность источников.

Некоторые категории инфографики:

• Числа в картинках: наиболее распространенная категория, которая позволяет сделать числовые данные более понятными.

• Расширенный список: статистические данные, линия времени, просто набор фактов может быть визуализирован.

• Процесс и перспектива: служит для визуализации сложного процесса или предоставления некоторой перспективы. Может вообще не содержать числовых данных.

По *способу отображения* инфографика подразделяется на следующие виды:

• Статичная инфографика – одиночные изображения без элементов анимации;

• Динамическая инфографика – инфографика с анимированными элементами. Основными подвидами динамической инфографики являются видеоинфографика, анимированные изображения, презентации.

Как создать инфографику?

Подумайте о хорошей идее, которая была бы связана с тем, о чем вы пишите обычно. Поищите интересные факты и статистику. Разработайте систему крепких и значимых аргументов. Сделайте выводы.

Обдумайте наиболее подходящий формат для передачи ваших данных. Инфографика существует во множестве разных форматов, так что подумайте о том, как бы вы хотели показать свою статистику: это может быть временная шкала, движущаяся схема, карта с пояснениями, график, диаграмма, сопоставление каких-либо явлений по размеру и ценности.

Ставьте своей целью быструю передачу основных пунктов. Упрощайте! Не размещайте слишком много информации в одной картинке.

Определитесь с подходящей и привлекающей внимание цветовой схемой.

Установите связь между фактами в вашей инфографике.

Есть три главные ступени для успешного создания инфографики:

1) четко понимать, что за тип информации будет представлен: пространственный, хронологический, количественный или смешанные комбинации;

2) представлять себе соответствующий образ информации как единого целого, то есть гораздо больше, чем совокупность карт, схем, чертежей и диаграмм;

3) выбрать нужный тип презентации – статический, динамический или интерактивный.

SWOT-анализ. Составьте SWOT-анализ одной из рассмотренных в параграфе отраслей применительно к Казахстану, например «SWOT-анализ пищевой промышленности Казахстана» и предложите меры по устранению слабых сторон отрасли и по недопущению угроз.

Аббревиатура SWOT означает:

Strengths - сильные стороны; Weaknesses - слабые стороны;

Opportunities - возможности; Threats - угрозы.

Для того, чтобы понять сущность этого метода, в качестве примера приводим фрагмент SWOT - анализа казахстанского месторождения Кашаган. В фрагменте предложены только по одному из параметров. Для анализа выбранной вами отрасли нужно указать как можно больше сильных и слабых сторон, возможностей и угроз.

После их перечисления вы должны разработать решения о том, как с помощью сильных сторон и возможностей можно устранить слабости и угрозы. Возможно, при разработке решений вы вспомните и другие сильные стороны и возможности. Их можно дописывать. Затем все ваши решения перепишите по степени важности или срочности.

Фрагмент SWOT - анализа казахстанского месторождения Кашаган.

Сильные стороны (плюс):

• Огромные доказанные запасы нефти и газа.

Общие запасы нефти составляют 38 млрд баррелей, или 4.8 млрд. На Кашагане также имеются крупные запасы природного газа (более 1 трлн куб. метров).

• Проект разрабатывается крупными мировыми нефтегазовыми компаниями: North Caspian Operating Company (NCOC), KMG Kashagan B.V. (дочернее предприятие АО НК «КазМунайГаз»), ENI, Total, Exxon Mobil, Royal Dutch Shell имеют по 16,81 % доли участия, Conoco Phillips – 8,4 %, Inpex – 7,56 %.

Слабости (минус)

• Проблемы с добычей нефти и газа.

Высокосернистая нефть и газ Кашагана залегают на больших глубинах и находятся под большим давлением. Такие сложные условия требуют дорогостоящих технологий и оборудования, что увеличивает затраты по проекту. Нефть и газ нуждаются в очистке от серы, утилизация которой обходится дорого. Специфика мелководного Северного Каспия потребовала строительства искусственных островов, сети транспортных коммуникаций. Все эти факторы существенно увеличивают стоимость проекта.

Возможности (плюс)

• Создание новых рабочих мест.

Развитие и становление проекта Кашаган создаст множество как прямых, так и косвенных высокооплачиваемых рабочих мест в смежных и сопряженных отраслях промышленности и сервиса как в западном Казахстане, так и в целом по стране.

Угрозы (минус)

• Экологический ущерб и возможная катастрофа.

Существует вероятность, что при наихудшем развитии аварийной ситуации на морских месторождениях может произойти крупная экологическая катастрофа на Каспийском море, которая может привести к гибели уникальной биосферы региона. Даже наивысшая степень готовности не может обеспечить 100% гарантии предотвращения негативного воздействия на окружающую среду. Также данный регион потенциально сейсмоопасный, что также является

угрозой для экологии. Огромные количества серы, нуждающиеся в утилизации, хранении при несоблюдении всех норм могут также оказать негативное воздействие.

SWOT – анализ: «Значение литосферы»

Сильные стороны (плюс):
Толщина материковой земной коры составляет под рвнинами 30-40 км., под горами 70-80 км, а под океанами 8-10км.
Образование горных пород и минералов для использования в хозяйственной деятельности человека.

Слабости (минус):
Литосферные плиты находятся в движении, что приводят к изменениям внутренних процессов.
Нерациональное использование природных ресурсов.

Возможности (плюс)
Добыча полезных ископаемых из недр Земли.

Угрозы (минус)
Извержение вулканов, природные катаклизмы, землятресение.
Минеральные ресурсы, невозобновимые в процессе жиздеятельности человека.

Прием «Концептуальная таблица» помогает ребятам систематизировать информацию, проводить параллели между явлениями, событиями или фактами (таблица 36)

Таблица 36 – Концептуальная таблица

Караганда	Линии сравнения	Усть-Каменогорск
В центре	1. В какой части страны расположен город?	На востоке
Нет	2. Выход к морю	К реке
Выгодное	3. Транспортное положение	Выгодное
Нет	4. Положение на реке	На реке Иртыш
А) Находится в центре Б) 10 марта 1932 года	5. Планировка города А) явный центр города Б) год основания В) достопримечательности	А)Восточнее Б) В начале XX века

3. Методические рекомендации по использованию активных форм обучения географии

Географическое образование в основной школе должно обеспечить формирование картографической грамотности, навыков применения географических знаний в жизни для объяснения, оценки и прогнозирования разнообразных природных, социально-экономических и экологических процессов и явлений, адаптации к условиям окружающей среды и обеспечения безопасности жизнедеятельности. Это позволяет реализовать заложенную в образовательных стандартах метапредметную направленность в обучении географии. Обучающиеся овладеют научными методами решения различных теоретических и практических задач, умениями формулировать гипотезы, конструировать, проводить наблюдения, оценивать и анализировать полученные результаты, сопоставлять их с объективными реалиями жизни.

География синтезирует элементы общественного и естественно-научного знания, поэтому содержание учебного предмета «География» насыщенно экологическими, социальными, экономическими аспектами, необходимыми для развития представлений о взаимосвязи естественных и общественных дисциплин, природы и общества в целом. Содержание основного общего образования по географии отражает комплексный подход к изучению географической среды в целом и ее пространственной дифференциации в условиях разных территорий и акваторий Земли.

Учебный предмет «География» способствует формированию у обучающихся умения безопасно использовать учебное оборудование, проводить исследования, анализировать полученные результаты, представлять и научно аргументировать полученные выводы.

Изучение предмета «География» в части формирования у обучающихся научного мировоззрения, освоения общенаучных методов (наблюдение, измерение, моделирование), освоения практического применения научных знаний основано на межпредметных связях с предметами: «Физика», «Химия», «Биология», «Математика», «История» и др.

Реализация краеведческого компонента на уроках географии возможна:

- при организации проектно-исследовательской деятельности;
- при организации экскурсионно-краеведческой деятельности на базе социо-культурных и природных объектов.

Географические знания помогают понять географические закономерности, решить проблемы геополитического, политического, социально-экономического и экологического характера, возникающих на разных уровнях: от локального до глобального.

Требование современности – воспитание самостоятельно творчески работающей, конкурентоспособной в меняющихся условиях жизни, всесторонне развитой, компетентной личности.

В связи с этим, критериальное оценивание как новая форма оценки заключается в оценивании навыков коллективного взаимодействия, понимания

друг друга, организации самостоятельной совместной деятельности обучающихся.

Критериальное оценивание – это оценивание по критериям, т.е. оценка складывается из составляющих (критериев), которые отражают достижения обучающихся по разным направлениям развития их учебно-познавательной компетентности.

Критерий – это измерители оценки по предмету, которые являются предметными образовательными целями, которые при переводе на язык характеристик ученика дают портрет идеально обученного человека.

Критерии расшифровываются показателями, в которых (для каждой конкретной работы) дается четкое представление о том, как в идеале должен выглядеть результат выполнения учебного задания, а оценивание по любому показателю – это определение степени приближения ученика к данной цели.

Критерии – признак, основание, правило принятия решения по оценке чего-либо на соответствие предъявленным требованиям. Критерии описываются дескрипторами, в которых (для каждой конкретной работы) дается четкое представление о том, как в идеале должен выглядеть результат выполнения учебного задания, а оценивание согласно дескриптору – это определение степени приближения ученика к данной цели.

Целью внедрения критериального оценивания является – повышение качества обучения учащихся в школе и соответствие знаний выпускников международным стандартам. Критериальный подход к оцениванию должен решать проблему объективного оценивания обучающихся и стимулировать их к достижению более высокого результата. Система оценивания:

– должна давать возможность определять определять, насколько успешно усвоен учебный материал, сформирован практический навык;

– должна предусматривать и обеспечивать постоянный контакт между учителем, обучаюшимся, родителем и коллективом школы;

– должна быть единой примерительно к конкретному классу;

– должна быть выстроена таким образом, чтобы как можно бережнее относиться к психике обучающегося, избегать травмирующих ее ситуаций.

Преимущества критериального оценивания:

– соответствует предметным учебным целям и способствует повышению объективности оценивания;

– четко сформулированные уровни достижения;

– делает оценивание более понятным для всех участников образовательного процесса обучающихся, родителей, учителей;

– способствует развитию навыков самооценивания;

– воспитывает ответственность обучающихся за результат своего труда;

– способствует росту мотивации к обучению;

– предоставляет возможность оценивания обучающихся на каждом этапе урока (обучающиеся видят, из чего складывается итоговая оценка обучения);

– возможность самооценивания и взаимооценивания (работая в паре или в группе, формируется умение учащихся работать в коллективе, но при этом наблюдается минимальное влияние учителя на итоговую оценку обучения);

– повышает качество образования.

Для того чтобы обучающимся было понятно каким образом происходит оценивание, им предлагаются различные критерии. Важный момент на данном этапе, предоставить обучающимся возможность оценить себя и других. Критерии оценивания могут быть разработаны самим учителем или совместно разработанные с обучающимися: это как раз тот стандарт, который необходимо усвоить обучающимся на данном этапе обучения. Критерии – это факты, понятия и аргументы, которые обучающиеся должны знать, понимать, уметь воспроизводить и преобразовывать. При критериальном оценивании нет условий для сравнения одного обучающегося с другим, появляются дополнительные возможности оценивать и наращивать свои достижения по одному или по другому критерию.

Оценивая отдельную работу, учитель обращает внимание обучающегося на успешность в той или иной составляющей, из совокупности, которых выставляется итоговая оценка. Методика критериального оценивания является действенным средством мотивации к учебной деятельности и индивидуального подхода к обучающемуся. При внедрении данной технологии оценивания каждый школьник сможет достигнуть определенного уровня в развитии поскольку сама технология направлена на движение учащегося вперед и на самореализацию ученика [13].

Критериальное оценивание дает возможность:

– определить уровень готовности на разных этапах урока;

– определить способность выполнения (достижения) целей учебной программы по предмету;

– оценить достижение развития личности;

– определить допущенные ошибки во время усвоения знаний;

– убедиться в справедливости поставленной оценки за выполненную работу;

– установить обратную связь об усвоении учебного материала учитель – ученик, учитель – родитель.

Критериальное оценивание имеет значимость и для обучающихся, и для учителей и родителей. Например, обучающиеся имеют возможность:

– использовать различные методы обучения для повышения уровня своих познавательных и мыслительных способностей;

– понять критерии оценивания ведущие к достижению цели во время усвоения нового знания;

– установить обратную связь посредством самооценивания и оценивания одноклассников, представлять свои знания перед публикой, критически мыслить и свободно излагать свои мысли;

– овладевать навыками самостоятельного приобретения новых знаний, организации учебной деятельности, постановки целей, планирования,

самоконтроля и оценки результатов своей деятельности, умениями предвидеть возможные результаты своих действий;

– понимания различий между исходными фактами и гипотезами для их объяснения, теоретическими моделями и реальными объектами:

– овладения универсальными учебными действиями на примерах гипотез для объяснения известных фактов и экспериментальной проверки выдвигаемых гипотез, разработки теоретических моделей процессов или явлений;

– формировать умения, чтобы воспринимать, перерабатывать и передавать информацию в словесных, образных, символической формах, анализировать и перерабатывать полученную информацию в соответствии с поставленными задачами;

– выделять основное содержание прочитанного текста, находить в нем ответы на поставленные вопросы и излагать его;

– приобретения опыта самостоятельного поиска, анализа и отбора информации с использованием различных источников и новых информационных технологий для решения познавательных задач;

– развитие монологической и диалогической речи, умение выражать свои мысли и способность слышать собеседника, понимать его взгляды, признавать право другого человека на другие мысли;

– освоение приемов действий в нестандартных ситуациях, овладение эвристическими методами и методами решения проблем;

– формирование умений работать в группе с выполнением различных социальных ролей, преподавать и отстаивать свои взгляды и убеждения, вести дискуссию. [14]

Учителя имеют возможность:

– составлять критерии достижения качественного результата обучения;

– планировать различные виды заданий или критерии для каждого обучающегося с учетом их возрастных и психологических особенностей;

– использовать различные методы оценивания;

– установить обратную связь с обучающимися и их родителями.

Родители имеют возможность:

– контролировать достижения своего ребенка;

– знакомиться с качеством образования и результатов;

– узнать направление в поддержке обучения.

Для использования системы критериального оценивания учитель должен разработать дескрипторы с учетом возрастных и психологических особенностей обучающихся по критериям «знание и понимание», «использование», «критическое мышление и исследование», «коммуникация и рефлексия» и по другим критериям в соответствии с целями обучения по учебному предмету. Каждый критерий состоит из дескрипторов позволяющих системно оценить выполнение заданий учащимися, а также обучающиеся имеют возможность с помощью этих дескрипторов оценить результаты своих работ.

Предлагаем примеры критериев оценивания и дескрипторов с учетом особенностей учебного предмета «География» (таблица 37)

Таблица 37 – Общее содержание критериев оценивания и дескрипторов учебного предмета «География»

Уровни мыслительной деятельности	Дескрипторы	Критерий оценивания
Знание и понимание	Знать и уметь объяснять конкретные факты, термины, информацию, справки, характеристики, соответствующие целям учебного предмета «География» уровня основного среднего образования. Уметь демонстрировать усвоенный материал путем анализа полученной информации и прогнозирования	- формы и размеры Земли; - «полюс», «экватор», «начальный меридиан», «тропики», «полярный круг», «карта», «условные обозначения», «масштаб», др. понятия; - строение Земли; - основные формы рельефа; - части мирового океана; - видов вод суши; - причины изменения погоды; - виды климата; - виды ветра и причин их возникновения; - виды движения океанических вод; знает и понимает географические объекты, предусмотренные в программе
Понимание	Правильно понимать географические сведения, взятые из различных источников	- понимает географические сведения
Применение	Применять географические источники информации для решения учебных и практико-ориентированных задач, а также при выполнении других практических работ, составлении таблиц, диаграмм, работе с контурными картами, решении географических	Применять: - карты; - глобусы; - компас; - план местности; - справочники; - различную дополнительную литературу и т.д.

	задач, создании проектов	
Критическое мышление и исследование	Проведение анализа, оценки и исследований информации о географических явлениях в повседневной жизни для сохранения здоровья и экологических норм поведения в быту и в окружающей среде. Формирование мнения о полученных сведениях из источника знаний путем анализа, синтеза, оценки. Уметь систематизировать информацию и результаты, соответствующие целям учебной программы в объеме отдельных классов и предметов и демонстрировать способность их анализировать. Исследовать, оценивать и самостоятельно делать выводы о предлагаемых прогнозах посредством сбора нужной информации информации и использования данных. Демонстрировать способность осмысления выводов в соответствии с целями учебных программ в объеме каждого класса и предмета	Оценивает, исследует информацию о географических явлениях: - для соблюдения экологических норм поведения в окружающей среде; - для сохранения своего здоровья и здоровья окружающих людей; - анализирует информацию, взятую из различных источников; - критически оценивает информацию, взятую из различных источников
Анализ	Получать информацию или объяснять результаты через анализ составных частей исследуемого процесса	- анализировать полученную информацию; - карты, катросхемы, графики и т.д.
Синтез	Интегрировать полученные знания для создания модели, разъяснять модели, характеризующие конкретные процессы;	- разъяснять модели созданные своими руками; - формировать мнение из официальных источников
Математическая	Применять числа, расчеты, графики, таблицы и другие	

грамотность	математические концепции в контексте различных дисциплин, в ситуациях повседневной жизни
Коммуникация и рефлексия	Предлагать в устном и письменном виде информацию, идеи и факты, соответствующие целям учебной программы в зависимости от объема предметов в каждом классе. Способность прислушиваться к информации, предложенной другими людьми и соответственно отвечать, принимая позиции и взгляды других людей, объясняя свои взгяды и позиции, приходить к совместным суждениям. Принимать решение или осуществлять деятельность в результате размышлений и осмысления высказанных идей, мнений, событий

В таблицах ниже приводятся примеры критериев оценивания, реализующиеся при изучении тем учебного предмета «География» в 7-9 классах общеобразовательных школ в процессе учебного года (таблица 38)

Таблица 38 – Примеры критериев оценивания, 7 класс

1-раздел. Методы географических исследований. Подраздел «Исследования и исследователи»	
Объекты географических исследований	
Критерии оценивания	- определяет объекты исследования географии; - определяет объекты физической и экономической географии; - понимает и объясняет смысл задания, применяет имеющиеся знания; - определяет объекты исследования, их составные части (физическая и социально-экономическая география, сферы географической оболочки, природные комплексы различной величины, их компоненты, в том числе местные); - анализирует и сравнивает объекты на выбор (литосферные, гидросферные, биосферные, атмосферные, компоненты природного комплекса, в том числе местные); - выявляет, анализирует процессы, взаимосвязи и закономерности, отражает их графическими способами
Развитие географической науки	
Критерии оценивания	- описывает и анализирует роль исследователей; - применяет свои знания и выделяет этапы развития географической науки
Источники географических данных	
Критерии оценивания	- использует разнообразные источники географической информации для выполнения задания;

	- подбирает, классифицирует необходимые источники, вычисляет, объясняет, преобразовывает и интерпретирует; - различает и сравнивает содержание различных видов географических карт; - представляет информацию, при этом показывает знания, умения и навыки
Географические опыты	
Критерии оценивания	- знает особенности этапов экспериментальной работы; - отбирает и обсуждает географические объекты (минеральные, почвенные, водные, воздушные, живой природы и другие) для определения их свойств; - обобщает и группирует (классифицирует) полученные данные; ведёт и использует системные записи по экспериментальной работе в тетради
Полевые методы исследований	
Критерии оценивания	- знает и понимает методы географических исследований (экспедиционные, полевые, экспериментальные, картографические и другие); - знает и различает методы полевых географических исследований (описание географических объектов, сбор образцов, наблюдение процессов и явлений, сравнения); - применяет методы полевых исследований: описывает, собирает, фиксирует, обрабатывает, отражает материалы и анализирует данные; - умеет правильно вести записи в тетради полевых исследований; - применяет компьютерные технологии обработки данных
Применение графических методов в географии	
Критерииоценивания	- умеет правильно использовать графические формы отражения свойств различных географических объектов, явлений и процессов; - показывает свойства географических объектов, явлений и процессов в виде схем, диаграмм, профилей, графиков; - применяет компьютерные технологии отображения
2-раздел. Картография и географические базы данных. Подтема «Географические карты»	
Использование географических картосхем	
Критерии	- знает и объясняет технологию вычерчивания

оценивания	различных картосхем; - умеет правильно использовать инструменты (в том числе компьютерные); - анализирует и отбирает информацию для отражения в картосхеме; - раскрывает и показывает (демонстрирует) в картосхеме основные идеи темы
Географическая номенклатура	
Критерии оценивания	- знает перечень географической номенклатуры по темам; - показывает объекты географической номенклатуры на различных картах; - анализирует положение объектов по широте и долготе, по отношению к сторонам горизонта, материкам, океанам и другим географическим объектам; - умеет правильно работать с контурной картой, показывает на ней географическую номенклатуру
Подтема «Географические базы данных»	
Организация географических данных	
Критерий оценивания	- отбирает, обсуждает и группирует информацию; - выбирает виды необходимых таблиц и отображает в них информацию о географических объектах; - анализирует информацию таблиц
3. Физическая география. Подтема «Литосфера»	
Строение и вещественный состав литосферы	
Критерии оценивания	- определяет, анализирует строение литосферы, выявляет её неоднородность (устойчивые и подвижные зоны, основные формы на поверхности); - выявляет вещественный состав литосферы; - сравнивает и определяет различия веществ литосферы; - демонстрирует практические навыки работы по карте
Тектоническое строение Земли	
Критерии оценивания	- характеризует и объясняет по карте «Строение земной коры» особенности тектонического строения Земли; - выделяет и сравнивает основные литосферные плиты Земли; - выясняет и объясняет значение терминов «Геология», «Платформа», «Геосинклиналь», «Рифт», «Щит», «Плита», «Грабен», «Горст», «Неотектонические движения», приводит примеры, при этом использует карту; - демонстрирует свои знания карты

Тектонические движения литосферы	
Критерии оценивания	- знает и анализирует теорию литосферных плит и концепцию дрейфа материков А. Вегенера; - понимает и может объяснить термины: дрейф, коллизия, субдукция, спрединг, работает по карте; - составляет и комментирует схемы и картосхемы; - составляет таблицу «Виды поверхности суши» отражающую основные идеи темы
Литосферные катаклизмы	
Критерии оценивания	- выделяет и анализирует виды стихийных бедствий происходящих в литосфере; - по картам определяет и показывает сейсмические пояса планеты; - объясняет причины и следствия сейсмических процессов; - комментирует схемы и картосхемы по теме; - составляет кластеры, отражающие идеи темы; - анализирует физическую карту Казахстана, карту родного края (района, области) и определяет сейсмически активные районы, территории, где могут возникнуть землетрясения, а также оползни, селевые потоки, обвалы; - составляет инструкцию по правилам поведения людей в районах подверженных землетрясениям и другим стихийным бедствиям; - проводит с помощью разработанной инструкции, инструктаж своих сверстников и младших школьников по правилам поведения во время стихийных бедствий
Подраздел «Атмосфера»	
Атмосфера и ее составные части	
Критерии оценивания	- анализирует схемы, определяет составные части атмосферы и выделяет их особенности; - решает и объясняет задачи по расчёту изменений температуры воздуха в тропосфере (при увеличении и уменьшении высоты); - решает и объясняет задачи по определению примерной высоты гор по заданным значениям температуры; - объясняет и использует графические способы представления строения атмосферы; - вычерчивает схемы показывающие особенности слоев атмосферы; - использует графические способы отражения температуры воздуха, давления, ветра, осадков).

Погода и метеорологические элементы	
Критерии оценивания	- формулирует определение погоды, называет ее признаки; - объясняет причины и следствия изменения температуры воздуха на Земле в течение суток, месяца, года, нескольких лет; - определяет средние значения температуры воздуха, амплитуды температур за сутки, месяц, год, нескольких лет; - анализирует понятия об атмосферном давлении, ветре: выявляет причинно-следственные связи; - решает задачи по определению изменений атмосферного давления с высотой; - объясняет изменения влажности воздуха, выявляет причинно-следственные связи; - выявляет причины образования различных видов облачности и выпадения атмосферных осадков; показывает процессы в виде схем, диаграмм, графиков, анализирует и представляет их; - наблюдает и анализирует местные особенности погоды, измеряет метеорологические элементы с помощью приборов и фиксирует данные; - умеет на основе математических знаний обрабатывать полученные материалы и используя полученные данные составлять графические синоптические материалы; - сравнивает и объясняет полученные данные с материалами предыдущих наблюдений, формулирует выводы
Неблагоприятные атмосферные явления	
Критерии оценивания	- анализирует виды неблагоприятных атмосферных явлений на территории проживания, предлагает пути защиты; - разрабатывает инструкцию о поведении людей в условиях неблагоприятных атмосферных явлений;- проводит инструктаж сверстников и младших школьников о поведении людей в условиях неблагоприятных атмосферных явлений
Подраздел «Гидросфера»	
Гидросфера и ее составные части	
Критерии оценивания	- анализирует схемы, определяет составные части гидросферы и выделяет их особенности; - показывает на карте объекты гидросферы; - отражает в графической форме особенности

	гидросферы; - характеризует особенности местных компонентов гидросферы
Значение водных ресурсов	
Критерии оценивания	– характеризует на основе своих знаний и опыта значение воды для человека; – анализирует свойства воды; - приводит пословицы, поговорки, традиции говорящие о значении воды и необходимости бережливого отношения к ней
Географическое положение Мирового океана	
Критерии оценивания	- называет и показывает по карте составные части Мирового океана; - анализирует информацию из карт, по плану характеризует географическое положение частей Мирового океана: океаны, моря, заливы, проливы; - по типовому (или собственному) плану характеризует океаны, моря, заливы, проливы
Свойства вод Мирового океана	
Критерии оценивания	- называет свойства океанической воды; - определяет на основе анализа информации из различных источников, факторы влияющие на свойства воды океана; - проводит эксперимент по доказательству влияния температуры и растворенных солей на плотность воды
Движения вод в океане	
Критерии оценивания	- классифицирует виды движения океанических вод; - наносит океанические течения на контурную карту; - выясняет на основе анализа карт, их сопоставления причины движения океанических вод; - составляет систематические таблицы
Бедствия, связанные с океаном	
Критерии оценивания	- разрабатывает перечень опасностей для людей, отдыхающих на морях и океанах; - анализирует опасности для сооружений существующие в береговой зоне морей и океанов; - классифицирует опасности при судовождении, морских перевозках; - -разрабатывает и представляет инструкцию по мерам безопасности для людей находящихся в открытом море и береговой зоне
Проблемы Мирового океана	
Критерии оценивания	- выявляет и анализирует проблемы Мирового океана, группирует их;

	- знает о современных исследованиях в Мировом океане; - разрабатывает пути разрешения проблем, предлагает конкретные мероприятия
Подраздел «Биосфера»	
Биосфера и ее составные части	
Критерии оценивания	- определяет и объясняет с помощью схем, текста учебника, своих знаний и накопленного опыта состав, строение, границы и свойства биосферы; - отражает в графической форме состав, строение биосферы; - выявляет и анализирует значение биосферы, ее компонентов на развитие географической оболочки и планеты Земля в целом
Почвы, их состав и структура. Типы почв в Казахстане	
Критерии оценивания	- определяет с помощью карт, текста типы почв, выявляет состав, структуру, свойства почв; - отражает в графической форме особенности почв, вычерчивает почвенные профили; - выявляет с помощью карт типы почв Казахстана, их распространение по территории страны; - анализирует почвенные профили, сравнивает их; - оценивает плодородие почв и другие свойства почв Казахстана и родного края; - отражает данные по почвам страны в таблице и контурных картах
Экологические проблемы почв	
Критерии оценивания	- выявляет и анализирует причины экологических проблем почв; - осуществляет классификацию экологических проблем почв; - показывает результаты анализа в таблице «Классификация экологических проблем»; - разрабатывает пути решения экологических проблем почв, предлагает конкретные мероприятия; - разрабатывает для работников сельского хозяйства перечень предложений по сохранению и увеличению плодородия почв родного края
Подраздел «Природно-территориальные комплексы»	
Формирование природно-территориальных комплексов. Виды природно-территориальных комплексов	
Критерии оценивания	- объясняет процесс формирования природно-территориальных комплексов; - выделяет особенности развития географической

	оболочки, анализирует этапы ее развития; - приводит примеры природно-территориальных комплексов различной величины; - знает и комментирует понятие «Ландшафт»; - вычерчивает схему взаимодействия компонентов в природном комплексе; - объясняет понятия «Физико-географическая страна», «Физико-географический пояс», «Природная зона», «Подзона», «Провинция», приводит примеры; - приводит и объясняет примеры широтной и высотной зональности, природных поясов в Мировом океане, выявляет причины их сменяемости; - анализирует основные закономерности размещения природных комплексов на Земле, при этом называет их главные особенности; - дает характеристику (в том числе сравнительную) природным комплексам различного уровня с охватом местного компонента; - показывает природно-территориальные комплексы на контурных картах (по выбору)
4. Социальная география. Подраздел «География населения»	
Языковые семьи и группы народов мира	
Критерии оценивания	- определяет с помощью тематических карт, таблиц и схем основные языковые семьи и языковые группы населения мира; - называет международные языки (языки ООН), объясняет причины распространения в мире отдельных языков; - определяет на основе анализа информации из карт, текста, другие, самые распространенные языки на отдельных материках; - называет народы различных языковых семей и языковых групп проживающих в СНГ и в Казахстане; - отражает в графической форме языковую структуру населения мира; - вычисляет среднюю плотность населения мира и Казахстана, формулирует выводы; - использует языковую среду для совершенствования знаний государственного, родного и международного языков
Религиозный состав населения мира	
Критерии оценивания	- определяет с помощью карт и текста религиозный состав населения мира, его структуру; - отражает в графической форме состав и структуру

	религий мира; - определяет на основе анализа карт, самые распространенные религии в мире, в отдельных странах и на отдельных материках; - называет религии народов проживающих в СНГ и в Республике Казахстан; - знает роль Ассамблеи народа Казахстана в процессе достижения межнационального и межконфессионального мира и согласия в стране
Историко-культурные регионы мира	
Критерии оценивания	- определяет на основе анализа информации карт, текста, изданий СМИ историко-культурные (цивилизационные) регионы мира; - объясняет основные факторы формирования историко-культурных регионов мира; - выявляет и анализирует влияние на этот процесс особенностей этнического и религиозного состава населения рассматриваемых регионов мира; - обозначает на контурной карте историко-культурные регионы мира; - разрабатывает кластер «Историко-культурные (цивилизационные) регионы мира» и представляет результаты работы
Межнациональное и межконфессиональное согласие	
Критерии оценивания	- приводит и анализирует примеры межнационального и межконфессионального мира и согласия в Казахстане; - доказывает и обобщает положительное влияние многонационального общества на развитие экономики страны (на основе анализа исторически сложившихся трудовых навыков народов различной национальности); - анализирует достижения в развитии культуры и экономики своего края (села, города), приводит примеры вклада в этот процесс представителей различных народов; - предлагает пути совершенствования культуры межнационального и межконфессионального согласия в своем крае, и в целом, в стране, разрабатывает конкретные мероприятия; - обосновывает причины проведения съездов мировых религий в столице Казахстана городе Астане
5. Экономическая география. Подраздел «Природные ресурсы»	
Классификация природных ресурсов	
Критерии	- дает определение природным ресурсам;

оценивания	- приводит примеры о роли природных ресурсов для человека на первых этапах развития человеческого общества и в последующем; - выявляет и анализирует назначение различных видов природных ресурсов, в том числе, имеющихся на территории родного края; - классифицирует на основе текста, информации из карт природные ресурсы; - разрабатывает на основе анализа материалов темы кластер «Классификация природных ресурсов (по исчерпаемости)», использует термины: природные ресурсы, исчерпаемые, возобновимые, невозобновимые, неисчерпаемемые, приводит примеры; - разрабатывает (по выбору) на основе анализа материалов темы кластер «Классификация природных ресурсов (по использованию)», приводит примеры; - разрабатывает на основе анализа материалов темы кластер «Классификация природных ресурсов (по происхождению)», приводит примеры; - разрабатывает кластер «Классификация природных ресурсов нашего края»; - осуществляет презентацию своих разработок; - выявляет и анализирует на основе сопоставления карт в атласе «Физическая карта мира», «Строение земной коры» и других карт, закономерности распространения природных ресурсов, формулирует выводы; - объясняет на основе проведенного анализа и полученных выводов распространение природных ресурсов в родном крае; - наносит на контурную карту места концентрации важнейших природных ресурсов в мире и в Республике Казахстан
Проблемы, связанные с освоением природных ресурсов	
Критерии оценивания	- выявляет и анализирует виды возможных проблем возникающих при освоении природных ресурсов; - анализирует причины проблем возникающих при освоении природных ресурсов (природные, социально-экономические, технологические, экологические, политические и другие), в том числе на примерах из родного края; - объясняет виды воздействия человека на природу (положительные и отрицательные), в том числе на

	примерах из родного края; - обобщает и группирует виды проблем; - предлагает пути решения проблем возникающих при освоении природных ресурсов
Подраздел «Социально-экономические ресурсы»	
Транспортная инфраструктура	
Критерии оценивания	- понимает и комментирует термин «Инфраструктура»; - объясняет понятия «Транспортная система», «Мировая транспортная система», «Пути сообщений (магистрали, трассы)», «Транспортный узел», «Грузооборот-пассажирооборот»; - анализирует особенности транспортной инфраструктуры Казахстана, его виды и состав, недостатки и преимущества; - анализирует значение и особенности железнодорожного транспорта страны; - анализирует значение и особенности автомобильного, воздушного, электронного, водного и трубопроводного транспорта; - отражает в графической форме (диаграмме) показатели различных видов транспорта Казахстана по грузообороту-пассажирообороту; - наносит на контурную карту основные железнодорожные, автомобильные, трубопроводные магистрали, водные и воздушные порты, важнейшие транспортные узлы; - на основе анализа карты делает выводы о транспортной системе страны (своей области, района, родного края), направлениях дальнейшего развития (предлагает свои варианты); - анализирует роль и возможности транспортной системы Казахстана в системе евразийских транспортных коммуникаций; - обобщает изученный материал; - доказывает важность транспорта для страны
Социальная инфраструктура	
Критерии оценивания	- определяет и оценивает отрасли социальной инфраструктуры, выявляет их роль и значение (торговли, образования, здравоохранения, спорта, бытового обслуживания, коммунального и жилищного хозяйства, туризма и индустрии отдыха); - разрабатывает кластер «Социальная инфраструктура Казахстана (области, района, родного города или села);

	- анализирует уровень развития отраслей социальной инфраструктуры своей области, района, родного города или села; - анализирует возможности и ресурсы частного предпринимательства для развития отраслей социальной инфраструктуры родного края; - предлагает свой план развития отраслей социальной инфраструктуры родного города или села; - доказывает важность отраслей социальной инфраструктуры для повышения уровня жизни населения
Подраздел «Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства»	
Отрасли мирового хозяйства: сельское хозяйство и промышленность	
Критерии оценивания	- объясняет значение слов «Экономика», «Аграрное производство», «Сельское хозяйство», « Промышленность»; - доказывает, почему изучение экономики он начинает с сельского хозяйства, выявляет ее назначение и называет природные ресурсы для сельского хозяйства; - определяет главные отрасли сельского хозяйства мира и Казахстана; - выявляет и анализирует отличительные черты сельскохозяйственного производства; - сравнивает сельскохозяйственное производство; с промышленным производством; - выявляет и оценивает главные группы промышленности, её старые, новые и новейшие отрасли; - определяет главные отрасли промышленности мира и Казахстана; - разрабатывает классификационную таблицу «Отраслевой состав сельского хозяйства мира и Казахстана (своей области, района, родного края - разрабатывает классификационную таблицу «Отраслевой состав промышленности мира и Казахстана (своей области, района, родного края)»; - используя текст и карты разрабатывает тематические контурные карты «Районы распространения зерновых культур в мире, в Казахстане», «Районы распространения технических культур в мире, в Казахстане», «Районы разведения крупно-рогатого скота и овец в мире, в Казахстане»; - обобщает изученный материал, доказывает важность отраслей хозяйства для повышения уровня жизни

	населения
6. Страноведение с основами политической географии. Подраздел «Страны мира»	
Географическое положение стран мира	
Критерии оценивания	- понимает и характеризует понятие «Географическое положение; - разрабатывает план характеристики физико-географического положения стран; - анализирует и группирует страны по особенностям географического положения; - разрабатывает классификационную таблицу стран по особенностям географического положения; - характеризует по плану географическое положение отдельных стран (на выбор) и Республики Казахстан
Экономико-географическое положение стран мира	
Критерии оценивания	- понимает и характеризует понятие «Экономико-географическое положение; - разрабатывает план характеристики экономико-географического положения стран; - анализирует и группирует страны по особенностям экономико-географического положения; - приводит примеры выгодного и невыгодного экономико-географического положения; - разрабатывает классификационную таблицу стран по особенностям экономико-географического положения; - характеризует по плану экономико-географическое положение отдельных стран (на выбор) и Республики Казахстан; - оценивает с помощью карт географическое и экономико-географическое положение отдельных стран и Казахстана; - приводит примеры изменения (улучшения и ухудшения) экономико-географического положения стран; - предлагает пути улучшения экономико-географического положения стран (на примере Республики Казахстан); - оценивает экономико-географическое положение родного края и предлагает план действий по его улучшению

Таблица 39 – Примеры критериев оценивания, 8 класс

Раздел 1. Методы географических исследований. Подраздел «Исследования и

исследователи»	
Отрасли географической науки	
Критерии оценивания	- знает отрасли географической науки; - в графической форме отображает деление географической науки на отрасли; - объясняет деление географической науки на отрасли; - определяет важные исследования в отраслях географической науки
Виды методов географических исследований	
Критерии оценивания	- объясняет значение методов географических исследований (полевые, картографические, теоретические); - использует географические методы исследований (полевые, картографические, теоретические); - составляет план исследований; - регистрирует данные по результатам исследований; - обрабатывает данные полученные по результатам исследований; - анализирует данные полученные по результатам исследований; - с помощью полученных данных составляет диаграмму; - обощает результаты исследований
Обработка и анализ географических данных	
Критерии оценивания	- из различных источников информации находит географические данные; - обрабатывает географические данные (количественные и качественные); - анализирует географические данные (количественные и качественные); - использует географические данные
Географические модели	
Критерии оценивания	- с помощью различных материалов может сделать (смоделировать) модели географических объектов, явлений и процессов; - объясняет особенности и свойства своей модели; - представляет и защищает свои модели перед публикой
Формы представления результатов исследований	
Критерии оценивания	- представляет результаты исследований (карта-схема, диаграмма, таблица, текст и т.д.) в различной форме; - правильно/целенаправленно использует географические термины, академический язык во время представления результатов исследований; - описывает информацию полученную с различных источников об исследованиях территории Казахстана в

	древности
Раздел 2. Картография и географические базы данных. Подраздел «Географические карты»	
Тематические карты и элементы их дополнительной характеристики	
Критерии оценивания	- различает тематические карты; - знает дополнительные элементы характеристики тематических карт; - составляет элементы дополнительной характеристики тематических карт (профиль, диаграммы, графики, таблицы)
Чтение тематических карт	
Критерии оценивания	- читает (знает) географические условные знаки; - с использованием географических условных знаков и элементов дополнительной характеристики читает тематические карты; - обозначает на контурной карте объекты географической номенклатуры; - показывает на контурной карте объекты географической номенклатуры; - определяет координаты географических объектов по карте; - показывает на физической карте горы, реки и другие объекты географической номенклатуры Казахстана
Подраздел «Географические базы данных».	
Роль информационно-коммуникационных технологий в составлении географических баз данных	
Критерии оценивания	- находит нужную информацию с использованием информационно-коммуникацинной технологии; - находит нужную информацию о Казахстане с использованием информационно-коммуникацинной технологии; - составляет географическую базу данных о Казахстане
Раздел 3. Физическая география. Подраздел «Литосфера»	
Закономерности формирования и распространения форм рельефа	
Критерии оценивания	- исследует закономерности формирования и распространения форм рельефа; - понимает закономерности формирования и распространения форм рельефа: - исследует и объясняет закономерности формирования рельефа территорий Казахстана с использованием различных источников информаций; - определяет, описывает геологическую историю развития и тектоническую структуру территории Казахстана;

	- с помощью карт определяет платформы, складчатые области, горные породы территории Казахстана; - определяет взаимосвязь между тектоническими структурами, формами рельефа и полезными ископаемыми; - описывает рельефообразуещие процессы и их проявления
Классификация форм рельефа	
Критерии оценивания	- знает виды рельефа; - классифицирует формы рельефа - характеризует формы рельефа по плану; - представляет самостоятельный план описания форм рельефа; - знает формы и особенности рельефа Казахстана; - показывает формы рельефа Казахстана по карте; - описывает по плану формы рельефа Казахстана - знает и по плану описывает равнинные территории и горные системы Казахстана (физико-географическое положение, виды, внешний облик, высота, возраст горных пород, особенности залегания горных пород, условия образования, расположение хребтов)
Крупные орографические объекты на материках и в океанах	
Критерии оценивания	- понимает смысл термина «орография»; - сравнивает сходные орографические единицы, расположенные на разных материках и в океанах
Классификация горных пород и минералов	
Критерии оценивания	- понимает и объясняет смысл терминов «горные породы», «минералы»; - различает группы горных пород; - классифицирует горные породы и минералы по различным признакам; - по разным признакам классифицирует и описывает (предложенные) горные породы и минералы Казахстана
Распространение полезных ископаемых в связи с закономерностями формирования горных пород и минералов	
Критерии оценивания	- понимает смысл термина «полезные ископаемые»; - определяет закономерности формирования горных пород и минералов местности; - объясняет закономерности формирования горных пород и минералов местности; - анализирует распространение полезных ископаемых в связи с закономерностями формирования горных пород и минералов
Свойства горных пород и минералов	

Критерии оценивания	- определяет и объясняет виды свойств горных пород и минералов; - определяет свойства предложенных горных пород и минералов
Определение возраста горных пород	
Критерии оценивания	- знает методы определения возраста горных пород; - объясняет методы определения возраста горных пород; - определяет возраст предложенных горных пород
Геологическое летоисчисление и геохронологическая таблица	
Критерии оценивания	- самостоятельно анализирует понятия «геологическое летоисчисление», «геохронологическая таблица»; - объясняет понятия «геологическое летоисчисление», «геохронологическая таблица»; - знает крупные этапы и события в формировании земной коры и развитии жизни; - выделяет крупные этапы и геологические события в формировании земной коры и развитии жизни; - знает и описывает крупные этапы в формировании земной коры и развитии жизни на территории Казахстана
Влияние рельефа на жизнь и хозяйственную деятельность человечества	
Критерии оценивания	- оценивает влияние рельефа на жизнь и хозяйственную деятельность человечества (с дополнительным охватом местного компонента)
Подраздел «Атмосфера»	
Климатообразующие факторы	
Критерии оценивания	- определяет климатообразующие факторы Казахстана; - анализирует климатообразующие факторы Казахстана; - описывает местный климат: - сравнивает показатели климата двух регионов Казахстана; - описывает причины, особенности сезонной циркуляций атмосферы
Глобальная циркуляция атмосферы	
Критерии оценивания	- понимает и объясняет смысл понятия «циркуляция»; - на основе анализа объясняет глобальную циркуляцию атмосферы
Климатические пояса	
Критерии оценивания	- знает климатические пояса; - показывает на карте климатические пояса; - описывает каждый климатический пояс; - называет и показывает на карте основные и переходные климатические пояса; - знает климатические пояса Казахстана; - показывает на карте климатические пояса Казахстана;

	- описывает климатические пояса Казахстана; - анализирует климатические пояса
Особенности климата материков	
Критерии оценивания	- сравнивает сходные климатические пояса расположенные на разных материках; - определяет общие особенности аналогичных климатических поясов расположенных на разных материках; - климат материков; - читает климатические карты; - определяет особенности климатических поясов Казахстана; - описывает климат Казахстана с использованием различных источников информации
Влияние климата на жизнь и хозяйственную деятельность человечества	
Критерии оценивания	- оценивает влияние климата на жизнь и хозяйственную деятельность человечества (с дополнительным охватом местного компонента); - предлагает свой вариант развития хозяйства с учетом особенностей местного климата
Негативное влияние человеческой деятельности на атмосферу	
Критерии оценивания	- группирует негативное влияние человеческой деятельности на атмосферу и климат; - определяет вещества загрязняющие атмосферу; - определяет влияние окружающей среды на здоровье человека; - предлагает свой вариант решения проблемы негативного влияния человеческой деятельности на атмосферу и климат; - группирует негативное влияние человеческой деятельности на атмосферу и климат родного края; - предлагает свой вариант решения проблемы негативного влияния человеческой деятельности на атмосферу и климат родного края
Подраздел «Гидросфера». *Виды и формирование вод суши*	
Критерии оценивания	- знает виды вод суши; - называет основные части реки по схеме; - показывает на карте крупные реки, озера, водопады Земли; - определяет пути формирования вод суши; - знает виды внутренних вод Казахстана; - показывает на карте внутренние воды (крупные реки и озера) Казахстана; - знает, описывает характер питания, течения,

	особенности режима и бассейны рек Казахстана; - описывает по плану крупные реки Казахстана; - описывает классификацию, особенности озер, размещение их по территории Казахстана; - описывает по плану крупные озера Казахстана (географическое положение, основные характеристики, экологическое состояние); - сравнивает реки с помощью различных источников информации
Хозяйственное значение вод суши	
Критерии оценивания	- объясняет хозяйственное значение основных видов вод суши; - предлагает свой вариант выгодного использования местных вод в хозяйстве
Строение речной долины	
Критерии оценивания	- описывает понятие «речная долина»; - определяет условия, способствующие формированию речной долины; - объясняет строение речной долины
Гидрологический режим рек	
Критерии оценивания	- описывает понятие «гидрологический режим рек»; - объясняет гидрологический режим рек (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
Озера и ледники	
Критерии оценивания	- объясняет смысл терминов «озеро», «ледник»; - определяет виды озер; - показывает крупные озера на карте; - характеризует по плану озера и ледники
Экологические проблемы вод суши	
Критерии оценивания	- классифицирует экологические проблемы вод суши; - определяет экологические проблемы вод родного края; - на основе классификации экологических проблем вод суши предлагает пути их решения (с дополнительным охватом местного компонента)
Водные бедствия	
Критерии оценивания	- определяет крупные виды водных стихийных бедствий Земли; - определяет водные стихийные бедствия Казахстана; - предлагает пути предупреждения водных стихийных бедствий (на основе местного компонента)
Подраздел «Биосфера»	
Природные зоны и высотные пояса	
Критерии оценивания	- объясняет понятия «природные зоны», «высотные пояса»;

	- объясняет формирование природных зон и высотных поясов; - показывает на карте природные зоны; - характеризует по плану природные зоны
Природные зоны материков	
Критерии оценивания	- описывает по плану природные зоны; - сравнивает сходные природные зоны и высотные пояса, расположенные на разных материках; - описывает природные зоны Казахстана
Органический мир океанов	
Критерии оценивания	- определяет распространение жизни в океане
Охрана растительного и животного мир	
Критерии оценивания	- доказывает необходимость охраны растительного и животного мира и предлагает пути их охраны
Подраздел «Природно-территориальные комплексы». *Строение и состав географической оболочки*	
Критерии оценивания	- определяет основные особенности географической оболочки; - объясняет состав географической оболочки; - объясняет строение географической оболочки; - объясняет и представляет в графической форме состав и строение географической оболочки
Закономерности географической оболочки	
Критерии оценивания	- определяет закономерности географической оболочки; - объясняет значение закономерностей географической оболочки
Раздел 4. Социальная география. Подраздел «География населения»	
Перепись населения	
Критерии оценивания	- понимает смысл понятия «перепись населения»; - объясняет методы определения численности населения
Типы воспроизвод-ства населения	
Критерии оценивания	- классифицирует страны мира по типу воспроизводства населения
Демографические показатели и демографическая ситуация	
Критерии оценивания	- на основе анализа демографической ситуации расчитывает основные показатели (численность населения, коэффициенты рождаемости и смертности, естественный и механический прирост, общий прирост, поло-возрастные показатели, национальный и религиозный состав) - объясняет и представляет в графической форме демографические показатели стран
Демографические проблемы	

Критерии оценивания	- классифицирует страны мира по демографическим проблемам
Демографическая политика	
Критерии оценивания	- на основе объяснения понятия «демографическая политика» предлагает собственную модель демографической политики для отдельных стран
Раздел 5. Экономическая география. Подраздел «Природные ресурсы»	
Экономическая и экологическая оценка природных ресурсов	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «природные ресурсы»; - классифицирует природные ресурсы по признакам; - производит экономическую оценку природных ресурсов; - производит экологическую оценку природных ресурсов; - предлагает пути рационального использования природных ресурсов
Природно-ресурсный потенциал регионов мира	
Критерии оценивания	- оценивает природно-ресурсный потенциал отдельных регионов мира
Центры и технология переработки природных ресурсов, виды готовой продукции	
Критерии оценивания	- называет центры и виды готовой продукции на основе характеристики технологии обработки отдельных видов природных ресурсов (с дополнительным охватом местного компонента)
Подраздел «Социально-экономические ресурсы»	
Элементы и функции экономической инфраструктуры	
Критерии оценивания	- на основе характеристики элементов экономической инфраструктуры оценивает их важность (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
Подраздел «Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства»	
Отраслевой состав мирового хозяйства: добывающая, перерабатывающая отрасли, сфера услуг	
Критерии оценивания	- классифицирует отрасли хозяйства (добывающая и перерабатывающая отрасли, сфера услуг)
Формы организации сельскохозяйственного и промышленного производства и сферы услуг	
Критерии оценивания	- характеризует формы организации сельскохозяйственного и промышленного производства, сферы услуг (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
Факторы размещения селського хозяйства, промышленности и сферы услуг	
Критерии оценивания	- анализирует факторы размещения сельскохозяйственного и промышленного производства,

	сферы услуг (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
Характеристика отраслей мирового хозяйства	
Критерии оценивания	- характеризует по плану отрасли мирового хозяйства
Раздел 6. Страноведение с основами политической географии. Подраздел «Страны мира»	
Политическая карта мира	
Критерии оценивания	- характеризует основные объекты политической карты; - на политической карте показывает страны и их столицы; - на контурной карте отмечает страны и их столицы
Политическая типология стран	
Критерии оценивания	- знает формы правления стран; - объясняет формы правления стран; - классифицирует страны мира по форме правления и государственного устройства
Количественные и качественные изменения на политической карте мира	
Критерии оценивания	- анализирует количественные и качественние изменения на политической карте
Политико-географическое положение стран мира	
Критерии оценивания	- дает оценку политико-географического положения стран
Политическая интеграция	
Критерии оценивания	- объясняет необходимость и цели политической интеграции
Интересы, направления и инициативы Казахстана в процессах политической интеграции	
Критерии оценивания	- анализирует интересы и цели политической интеграции Казахстана

Таблица 40 – Примеры критериев оценивания, 9 класс

Раздел 1. Методы географических исследований. Подраздел «Исследования и исследователи»	
Исследования казахстанских географов	
Критерии оценивания	- находит из различных источников информацию об исследованиях казахстанских географов; - повествует об исследованиях казахстанцев, внесших вклад в развитие географической науки
Современные актуальные проблемы исследования географической науки	
Критерии оценивания	- находит из различных источников информацию о проблемах исследования географической науки; - определяет современные актуальные проблемы

	исследования географической науки
Особенности номинации географических объектов и явлений	
Критерии оценивания	- определяет особенности номинации географических объектов и явлений; - представляет свой вариант номинации географических объектов и явлений
Казахские народные географические термины	
Критерии оценивания	- находит из различных источников информацию о географических терминах казахского народа; - объясняет значение народных географических терминов казахского народа; - составляет базу народных географических терминов казахского народа
Академические формы представления результатов исследования	
Критерии оценивания	- составляет результаты исследовании; - представляет результаты исследования в различной академической форме
Раздел 2. Картография и географические базы данных. Подраздел «Географические карты»	
Приемы показа на карте географических объектов, явлений и процессов	
Критерии оценивания	- осуществляет комментированный показ по карте важных географических объектов, процессов и явлений
Приемы показа объектов географической номенклатуры	
Критерии оценивания	- группирует объекты географической номенклатуры по теме; - показывает на карте объекты географической номенклатуры
Подраздел «Географические базы данных»	
Методы дистанционного зондирования Земли	
Критерии оценивания	- на основе характеристики методов дистанционного зондирования Земли объясняет их значение и особенности
Сферы применения геоинформационных системных технологий	
Критерии оценивания	- характеризует значение применения геоинформационных технологий в отраслях хозяйства и науки
Раздел 3. Физическая география. Подраздел «Литосфера»	
Геологическая история и тектоническое строение территории Казахстана	
Критерии оценивания	- описывает геологическую историю рельефа Казахстана; - определяет тектоническое строение рельефа Казахстана; - определяет геологическую историю и тектоническое строение Казахстана (с дополнительным охватом

	местного компонента) с использованием различных источников информации
Главные орографические объекты Казахстана	
Критерии оценивания	- определяет основные орографические объекты Казахстана; - характеризует основные орографические объекты Казахстана
Казахские оронимы	
Критерии оценивания	- понимает смысл термина «оронимы»; - классифицирует казахские оронимы; - объясняет значение казахских оронимов; - предлагает транслитерацию казахских оронимов на трех языках
Закономерности распространения минеральных ресурсов в Казахстане	
Критерии оценивания	- понимает смысл понятия «минеральные ресурсы»; - знает минеральные ресурсы Казахстана; - определяет закономерности распространения минеральных ресурсов Казахстана
Центры добычи и переработки минеральных ресурсов	
Критерии оценивания	- показывает на карте основные центры добычи минеральных ресурсов Казахстана; - показывает на карте основные центры переработки минеральных ресурсов Казахстана; - характеризует основные центры добычи и переработки минеральных ресурсов Казахстана
Оценка минеральных ресурсов Казахстана	
Критерии оценивания	- дает оценку минеральным ресурсам Казахстана; - предлагает свой вариант оценивания минеральных ресурсов Казахстана
Проблемы, связанные с освоением минеральных ресурсов	
Критерии оценивания	- - определяет проблемы связанные с освоением минеральных ресурсов; - классифицирует проблемы, связанные с освоением минеральных ресурсов; - предлагает пути решения проблем, связанные с освоением минеральных ресурсов
Подраздел «Атмосфера»	
Климатообразующие факторы в Казахстане	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «климатообразующие факторы»; - знает климатообразующие факторы Казахстана - определяет причины и особенности местной, сезонной атмосферной циркуляций; - анализирует климатообразующие факторы Казахстана

Климатические условия Казахстана	
Критерии оценивания	- анализирует изменение температуры воздуха в Казахстане во времени и в пространстве; - представляет результаты анализа; - анализирует климатические условия Казахстана
Климатические ресурсы Казахстана	
Критерии оценивания	- определяет климатические ресурсы Казахстана; - оценивает климатические ресурсы Казахстана
Неблагоприятные и опасные атмосферные явления в Казахстане	
Критерии оценивания	- показывает на карте территории формирования и распространения неблагоприятных и опасных атмосферных явлений Казахстана; - предлагает меры защиты от неблагоприятных и опасных атмосферных явлений; - знает правила сохранения человеческой жизни во время чрезвычайных ситуаций связанных с экстремальными климатическими явлениями
Особенности номинации казахским народом атмосферных и климатических явлений	
Критерии оценивания	- определяет особенности номинации казахским народом атмосферных и климатических явлений (с дополнительным охватом местного компонента)
Подраздел «Гидросфера»	
Виды внутренних вод в Казахстане	
Критерии оценивания	- определяет виды внутренних вод Казахстана (природные и искусственные) и приводит примеры; - классифицирует внутренние воды Казахстана; - анализирует показатели и характеризует внутренние воды Казахстана (реки и озера, ледники и вечная мерзлота, подземные воды)
Казахские гидронимы	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «гидронимы»; - классифицирует казахские гидронимы; - предлагает свой вариант классификации казахских гидронимов; - предлагает транслитерацию казахских гидронимов на трех языках
Экономическая оценка водных ресурсов Казахстана	
Критерии оценивания	- дает экономическую оценку водным ресурсам Казахстана; - определяет и дает экономическую оценку водным ресурсам родного края;
Экологические проблемы водных ресурсов	
Критерии	- определяет экологические проблемы водных ресурсов;

оценивания	- анализирует экологические проблемы водных ресурсов; - на основе анализа экологических проблем водных ресурсов предлагает пути их решения (с дополнительным охватом местного компонента)
Геополитические проблемы внутренних вод Казахстана	
Критерии оценивания	- определяет геополитические проблемы водных ресурсов Казахстана; - классифицирует геополитические проблемы водных ресурсов Казахстана; - предлагает пути решения (трансграничные реки, статус Каспийского моря)
Подраздел «Биосфера»	
Природные зоны и высотные пояса в Казахстане	
Критерии оценивания	- понимает смысл понятия «природный комплекс»; - объясняет понятия «географические пояса» и «природные зоны»; - составляет сравнительный анализ природных зон и высотных поясов Казахстана; - делает презентацию одной природной зоны Земного шара; - описывает природную зону родного края (творческая работа)
Виды особо охраняемых природных территорий	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «особо охраняемые территории»; - составляет таблицу «особо охраняемые территорий Казахстана»; - объясняет цели создания особо охраняемых природных территорий (заповедники, заказники, национальные парки)
Природное наследие Казахстана	
Критерии оценивания	- определяет природное наследие Казахстана; - дает оценку природному наследию Казахстана
Значение природных хоронимов (особо охраняемые природные территории)	
Критерий оценивания	- определяет казахские природные хоронимы по теме; - классифицирует казахские природных хоронимов по теме; - объясняет смысл казахских природныхxоронимов; - предлагает транслитерацию казахских природных хоронимов на трех языках
Формирование ноосферы	
Критерии оценивания	- понимает смысл понятия «ноосфера»; - исследует условия формирования ноосферы

Вклад Казахстан в развитие ноосферы	
Критерии оценивания	- определяет вклад Казахстана в развитие ноосферы; - оценивает вклад Казахстана в развитие ноосферы
Подраздел «Природно-территориальные комплексы»	
Крупные физико-географические районы Казахстана	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «природно-территориальный комплекс»; - определяет особенности и условия формирования районирования; - характеризует по плану крупные природно-территориальные комплексы Казахстана (географическое положение, особенности климата, почв, растительного, животного мира и использование человеком); - предлагает свой вариант описания крупных природно-территориальных комплексов; - краткая сравнительная характеристика природных зон Казахстана» по плану
Казахские природные хоронимы (названия физико-географических районов)	
Критерии оценивания	- определяет названия физико-географических районов Казахстана; - определяет географическое положение физико-географических районов Казахстана; - определяет особенности взаимосвязи компонентов природы в пределах крупных районов; - готовит и представляет презентацию на один физико-географический район Казахстана; - на основе классификации казахских природных хоронимов объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках
Влияние антропогенных факторов на природные комплексы	
Критерии оценивания	- определяет антропогенные факторы влияющие на природные комплексы родного края; - исследуют влияние антропогенного фактора на природные комплексы (на основе местного компонента)
Пути улучшения антропогенных ландшафтов	
Критерии оценивания	- раскрывает смысл понятии «рекультивация», «мелиорация», «ландшафтный дизайн»; - предлагает пути улучшения антропогенных ландшафтов (рекультивация, мелиорация, ландшафтный дизайн)
Раздел 4. Социальная география. Подраздел «География населения»	
Национальный и религиозный состав населения Казахстана	
Критерии оценивания	- определяет национальный состав населения Казахстана; - определяет религиозный состав населения Казахстана; - составляет таблицу, диаграмму «Национальный и

	религиозный состав населения Казахстана»
Миграции населения мира	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «миграция»; - знает главные направления миграций населения мира; - объясняет причины миграций населения мира; - объясняет следствия миграций населения мира
Миграция населения в Казахстане	
Критерии оценивания	- анализирует миграционные процессы Казахстана; - определяет основные направления миграций Казахстана; - объясняет причины миграций в Казахстане
Миграционная политика	
Критерии оценивания	- определяет основные причины миграционной политики; - предлагает собственную модель миграционной политики
Количественный и качественный состав трудовых ресурсов	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «трудовые ресурсы»; - дает оценку количественному составу трудовых ресурсов; - дает оценку количественному и качественному составу трудовых ресурсов (на основе сравнения казахстанских показателей с другими странами)
Демографическая ситуация и демографическая политика в Казахстане	
Критерии оценивания	- понимает смысл понятий «численность населения», «естественный прирост», «воспроизводство населения»; - определяет состав трудового ресурса, социальную и профессиональную структуру Казахстана; - анализирует демографическую ситуацию Казахстана; - предлагает собственную модель демографической политики
Классификация населенных пунктов	
Критерии оценивания	- объясняет понятия «населенные пункты», «городское население», «урбанизация; - классифицирует населенные пункты Казахстана; - характеризует населенные пункты Казахстана
Функциональные зоны населенных пунктов	
Критерии оценивания	- определяет и характеризует виды населенных пунктов - характеризует функциональные зоны населенных пунктов
Ойконимы в Казахстане	
Критерии оценивания	- понимает смысл понятия «ойконим»; - классифицирует ойконимы Казахстана; - понимает смысл ойконимов Казахстана; - предлагает транслитерацию ойконимов Казахстана на

	трех языках
Проблемы населенных пунктов в Казахстане	
Критерии оценивания	- с помощью различных источников информации определяет проблемы населенных пунктов Казахстана; - классифицирует проблемы населенных пунктов Казахстана; - предлагает пути их решения проблемы населенных пунктов
Процесс урбанизации	
Критерии оценивания	- понимает смысл понятия «урбанизация»; - понимает и объясняет причины урбанизации; - определяет следствия урбанизации; - предлагает пути решения проблем связанных с урбанизацей
Оценка процесса урбанизации в Казахстане	
Критерии оценивания	- с помощью различных источников информации определяет процесс урбанизации в Казахстане; - дает оценку процессу урбанизации в Казахстане
Раздел 5. Экономическая география. Подраздел «Природные ресурсы»	
Природно-ресурсный потенциал Казахстана	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «природный ресурс»; - определяет природно-ресурсный потенциал Казахстана; - оценивает природно-ресурсный потенциал Казахстана
Технология и центры переработки отдельных видов природных ресурсов в Казахстане и виды готовой продукции	
Критерии оценивания	- характеризует технологию обработки отдельных видов природных ресурсов Казахстана; - знает и показывает центры отдельных видов природных ресурсов; - называет готовые виды продукции
Типы и виды природопользования	
Критерии оценивания	- классифицирует типы и виды природопользования; - предлагает свой вариант рационального использования природы
Устойчивое развитие	
Критерии оценивания	- объясняет смысл понятия «устойчивое развитие»; - характеризует признаки устойчивого развития; - определяет направления устойчивого развития; - предлагает пути устойчивого развития схематической форме
Проблемы, связанные с природопользованием в Казахстане	
Критерии оценивания	- определяет проблемы природопользования Казахстана; - предлагает пути решения проблем природопользования Казахстана;

	- проводит исследование по природопользованию (на основе местного компонента) - предлагает результаты исследования
Подраздел «Социально-экономические ресурсы»	
Процесс и направления научно-технической революции	
Критерии оценивания	- определяет и объясняет смысл понятия «социально-экономические ресурсы»; - определяет и объясняет смысл понятия «научно-техническая революция»; - анализирует процесс научно-технической революции; - анализирует направления научно-технической революции
Показатели индекса развития человеческого потенциала	
Критерии оценивания	- определяет смысл понятия «индекс развития человеческого потенциала»; - определяет показатели индекса развития человеческого капитала; - сравнивает показатели индекса развития человеческого капитала стран мира (с дополнительным охватом казахстанского компонента); - предлагает показатели индекса развития человеческого капитала в форме схемы, диаграммы
Развитие человеческого капитала в Казахстане	
Критерии оценивания	- определяет смысл понятия «человеческий капитал»; - разрабатывает решения по повышению качества человеческого капитала в Казахстане
Направления индустриально-инновационного развития в Казахстане	
Критерии оценивания	- определяет направления индустриально-инновационного развития Казахстана; - на основе определения направлений индустриально-инновационного развития Казахстана составляет прогнозы
Инновационная инфраструктура Казахстана	
Критерии оценивания	- анализирует состояние инновационной инфраструктуры Казахстана; - представляет результаты анализа; - разрабатывает предложения о путях развития инновационной инфраструктуры Казахстана
Уровень развития инфраструктуры в регионах Казахстана	
Критерии оценивания	- анализирует инфраструктуру регионов Казахстана; - предлагает пути решения проблем связанных с инфраструктурой регионов Казахстана
Подраздел «Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства»	
Отрасли хозяйства Казахстана	

Критерии оценивания	- характеризует по плану отрасли хозяйства Казахстана
Отрасли хозяйства и специализация экономических районов Казахстана	
Критерии оценивания	- на основе определения отраслей хозяйства экономических районов Казахстана объясняет их специализацию
Подраздел «Тенденции и показатели развития мирового хозяйства»	
Субъекты мирового хозяйства	
Критерии оценивания	- характеризует субъекты мирового хозяйства
Международное географическое разделение труда	
Критерии оценивания	- определяет значение международного географического разделения труда
Виды международных экономических отношений	
Критерии оценивания	- классифицирует и характеризует виды международных экономических отношений
Показатели развития мирового хозяйства	
Критерии оценивания	- характеризует показатели развития мирового хозяйства, валовый внутренний продукт, валовый национальный продукт (в том числе на душу населения)
Модели развития и территориальная структура мирового хозяйства	
Критерии оценивания	- анализирует модели и территориальную структуру мирового хозяйства
Тенденции развития мирового хозяйства	
Критерии оценивания	- анализирует тенденции развития мирового хозяйства
Место Казахстана в мировом хозяйстве	
Критерии оценивания	- определяет место Казахстана в мировом хозяйстве
Интересы, цели и место Казахстана в международной экономической интеграции	
Критерии оценивания	- определяет интересы, цели и место Казахстана в международной экономической интеграции
Раздел 6. Страноведение с основами политической географии Подраздел «Страны мира»	
Группировка стран мира по уровню эко-номического развития	
Критерии оценивания	- группирует страны по уровню экономического развития (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
Уровни и цели международных организаций	
Критерии оценивания	- группирует международные организации по уровню и целям (с дополнительным охватом казахстанского компонента)
Социальное, экономи-ческое и политико-географическое положение Республики Казахстан	

Критерии оценивания	- дает комплексную оценку социального, экономического и политико-географического положения Республики Казахстан
Политико-административные хоронимы в Казахстане	
Критерии оценивания	- на основе классификации политико-административных хоронимов в Республике Казахстан объясняет их значение и предлагает транслитерацию на трех языках
Формы представления комплексной географической информации о Республике Казахстан	
Критерии оценивания	- готовит страноведческую информацию о Республике Казахстан для различных целевых аудиторий

Рекомендованные критерии оценивания являются примерными, т.е. школьные учителя могут составлять свои критерии оценивания связанные с темой и учебными целями с учетом возрастных и психологических особенностей обучающихся.

Чем же должны руководствоваться учителя географии при подготовке и проведении уроков? Прежде всего, учащиеся должны хорошо понять и знать, что без географических знаний, современный гражданин не способен ориентироваться в быстро развивающемся мире, определять в нём свое место, быть сознательным патриотом своей земли, работать на её благо. Без географических знаний невозможно полноценно воспринимать информацию со страниц газет, радио и телевидения. Без географических знаний человек теряет связь с природой, и в целом, с нашей планетой, не в состоянии понять окружающий мир как единую систему и может принимать разрушительные для себя и окружающих решения.

Кроме того, учитель независимо от того, какие методы, приемы и технологии использует в своей работе, должен помнить правила:

- главным на уроке является личность ученика, которую формирует учитель. Личность ученика формируется личностью учителя и его деятельностью, связанную с изучением предмета на уроке и во внеурочное время. На развитие личности ученика влияет и специфика предмета, ее умелая подача;
- необходимо учить учащихся учиться, использовать карты, схемы, планы, алгоритмы, наглядные пособия, таблицы, все то, что является ощущаемым, осязаемым, наблюдаемым для того чтобы обеспечить усвоение системы знаний, помогать обучающимся овладевать наиболее продуктивными методами и технологиями учебно-познавательной деятельности;
- необходимо чаще использовать вопрос «почему?», чтобы научить мыслить причинно: понимание причинно-следственных связей является обязательным условием развивающего обучения, практиковать интегрированные совместные уроки с другими учителями предметного цикла, а также с учителями математики, истории, языка, использовать произведения классиков литературы - (для учителя географии это целый клад);

- необходимо учить так, чтобы ученик понимал, что географические знания являются для него жизненной необходимостью, необходимо чаще показывать ученикам значение и перспективы их обучения, помнить, что по-настоящему знает не тот, кто пересказывает, а тот, кто умеет знание использовать на практике, связывать теорию и практику, понимать назначение знаний;
- приучать учащихся думать и действовать самостоятельно, применять свои знания по другим предметам на ваших уроках, следует поощрять это, изучать и учитывать жизненный опыт учеников, их интересы, особенности развития, знать научные и иные достижения учеников по предмету;
- развивать творческое мышление методом всестороннего анализа вопросов, познавательные задачи решайте многоаспектно, несколькими способами, чаще практиковать творческие задачи, использовать методику проблемного обучения;
- в процессе обучения обязательно учитывать индивидуальные особенности и наклонности каждого ученика, объединять их в межпредметные группы для изучения сложных вопросов развития природного комплекса, социально-экономического развития значимых стран, Республики Казахстан и его регионов;
- следует поощрять исследовательскую работу учеников имеющую межпредметные контакты, найти возможность ознакомить их с техникой и технологией экспериментальной работы, алгоритмами решения практических задач, обработки первоисточников и справочных материалов;
- объяснять ученикам, что каждый человек найдет свое место в жизни, если научится всему, что необходимо для реализации жизненных планов [15].

Рекомендуются виды заданий для оценивания по разделу «Литосфера»

Разделу «Литосфера»

Задание

1) Из предложенных географических объектов найти лишнее и обосновать свой ответ.

Карточка №1	Карточка №2
Аппалачи	Гималаи
Анды	Кавказ
Алтай	Уральские
Этна	Кордильеры
Карточка №3	**Карточка 42**
Амазонская	Килиманджаро
Прикаспийская	Фудзияма
Западно-Сибирская	Орисаба
Месопотамская	Джомолунгма

2) Указать, что обозначают цифры

Цифры	Обозначают
От 1000 до 2000 м	
40^0 ю.ш. 38^0 ш.б.	
8848 м.	
От 0 до 200 м.	
– 24 м.	
11022 м.	

3) Напишите группу слов, которые характеризуют следующие понятия:

а) Строение Земли – _____.

б) Формы рельеф, образованные под воздействием внешних сил – _____.

в) Землетрясение – _____.

г) Горная страна – _____.

4) Кроссворд на тему «Литосфера».

1. Высочайшая вершина Кавказских гор. (Эльбрус)
2. Обширные участки суши. (Материк)
3. Внутренняя часть Земли. (Мантия)
4. Крупная равнина России, расположенная к востоку от Уральских гор. (Западно-Сибирская)
5. Равнина высотой над уровнем океана более 500 м. (Плоскогорье.)
6. Выветривание под действием колебаний температуры. (Физическое)
7. Горячий фонтанирующий источник, бьющий из-под земли. (Гейзер.)
8. Группа гор, расположенных в ряд на многие километры. (Хребет)
9. Расплавленная каменная масса в недрах Земли. (Магма)

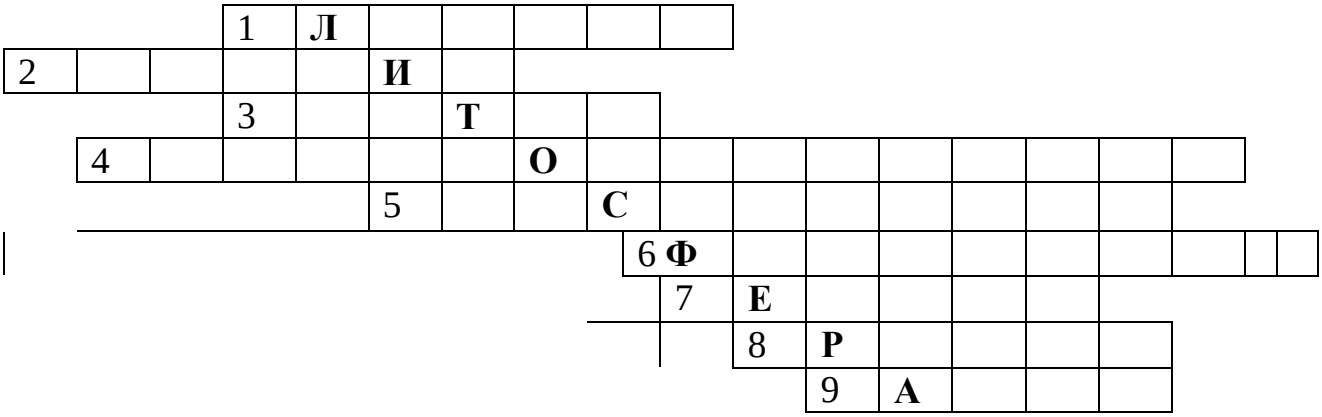

<u>Раздел «Атмосфера» включает следующие задания.</u>

1) Измерение температуры воздуха на метеорологических станциях производят в строго определённое время и записывают в журнал. Для

примера рассмотрим готовую таблицу суточного хода температур:

3 ч.	6 ч.	9 ч.	12 ч.	15 ч.	18 ч.	21 ч.	24 ч.
+19°С	+ 8°С	+12°С	+14°С	+17°С	+15°С	+12°С	+6°С

2) Определите общую сумму температуры.

3) Определите среднюю суточную температуру воздуха.

4) Найдите среднюю годовую температуру воздуха. если:

Месяц	Я	Ф	М	А	М	И	И	А	С	О	Н	Д
t, ^{0}С	-15	-10	-8	0	+10	+15	+20	+15	+10	0	-5	-10

5) Используя эти статические данные, постройте график изменения температуры за год.

6) С использованием климатической карты определите среднюю температуры января и июля городов Казахстана (Астана, Алматы, Семей, Кызылорда, Актобе, Тараз).

Город	t, ^{0}С (январь)	t, ^{0}С (июль)
Астана		
Алматы		
Семей		
Кызылорда		
Актобе		
Тараз		

7) Определите суточную амплитуду, если наибольшая температура в течение суток +22^{0}С, а наименьшая температура в течение суток равна +16^{0}С.

8) Творческое задание. Проанализируйте свой календарь погоды за месяц. Подберите эпиграф (высказывание, фрагмент стихотворения), характеризующий данный месяц. Сделайте вывод.

а) какие температуры преобладали в месяце;

б) определите среднесуточную температуру месяца;

в) определите суточную амплитуду;

г) определите среднемесячную температуру месяца;

д) постройте график изменения температуры воздуха за месяц;

е) запишите ваши наблюдения, характеризующие ход температуры исследуемого месяца.

9) В аэропорту города Сочи температура воздуха +26 °С. Самолёт поднялся в воздух и взял направление на Москву. Определите высоту, на которой летит самолёт, если температура воздуха за его бортом -12 °С.

10) Какой месяц в году является в Астане самым тёплым? Какой день в году самый продолжительный? Сразу ли после начала

сокращения светового дня остывает земная поверхность или с некоторым запозданием? Обоснуйте свой ответ.

11) Какой месяц в году является в Астане самым холодным? А когда бывает самый короткий день в году? Сразу ли после начала увеличения светового дня прогревается земная поверхность или с некоторым запозданием? Обоснуйте свой ответ.

12) Где можно наблюдать полярный день и полярную ночь?

13) «Любопытный опыт»

Возьмите жестяную банку, лучше из-под концентрированного сгущённого молока, которое можно вылить, пробив в одном из донышек два отверстия гвоздиком. В том же донышке нужно сделать ещё несколько таких же отверстий. А вот с противоположной стороны пробейте гвоздём едва заметное, маленькое отверстие.

Теперь надо опустить банку в сосуд с водой, причём той стороной, в которой несколько отверстий. Выждав некоторое время, прикройте пальцем верхнее отверстие и вытащите банку из воды так, чтобы «Сито» было снизу.

Пусть теперь кто-то из ребят подставит руку под банку снизу, под дно. (Крепко держите пальцем верхнюю дырочку.) Загляните под дно и сами. Ничего особенного, банка как банка, только с дырками. Ну а теперь попросите, чтобы под дно банки кто-то из ребят протянул руку, и скорее отпускайте палец, закрывающий верхнее отверстие.

Вопрос: Как вы думаете, что за сила удерживает бумагу, удерживает воду в банке? Свяжите свой ответ с темами раздела «Атмосфера».

14) Установите соответствия

1	Атмосфера	А	Ветер, дующий днем с моря на сушу, ночью с суши на море
2	Ветер	Б	Прибор для определения атмосферного давления
3	Атмосферное давление	В	Воздушная оболочка, вращающаяся вместе с Землей
4	Бриз	Г	Сила, с которой воздух давит на земную поверхность
5	Муссон	Д	Ветер, дующий зимой с суши на море, летом с моря на сушу
6	Барометр	Е	Движение воздуха в горизонтальном направлении из мест высокого давления к местам низкого давления

По разделу «Гидросфера» предлагаются следующие задания:

1) Объясните смысл слов сказанных древнегреческим ученым Фалес из Милета (654 гг. до н.э.): «Вода как жидкое, подвижное, всепроникающее и началом всего».

2) С помощью карт и других источников информации составьте схему «Гидросфера», разделив все виды природных вод по месту их нахождения

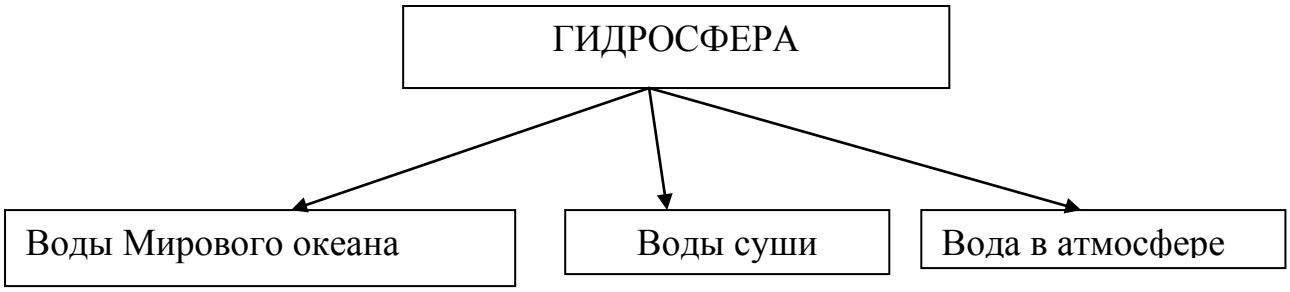

3) Определите море по его описанию:

а) Это море Индийского океана. Оно омывает западную часть полуострова Индостан и называется (Аравийское).

б) Море, омывающее северо-восточное побережье Африки (Красное).

в) Море Атлантического океана, не имеющее берегов (Саргассово).

4) Составьте классификацию озер. Объясните, что вы взяли за основание классификации (учитель не показывает вторую строчку данной таблицы, т.е. вторую и третью

Классификация озер			
По размерам	По солености	По происхождению	По сточности

Примеры заданий на повторение.

1) Текст с пропущенными словами

Капитан Флинт мне прислал письмо, но оно промокло в дороге, и некоторые слова я не смогла разобрать. Помогите мне в этом.

Природные комплексы .... друга, подчиняясь изменению ... характеристик. Название природным зонам даются по преобладающему типу ... . Самая северная природная зона — это ... . Там обитают ..., ..., ... Зона тундры находится .... зоны арктических пустынь. Зима там ... и ..., а лето ... . Древесная растительность характерна для ... . Хищ- ники леса —это ..., ..., ... В степи недостаточно ... для роста деревьев. Это мир ... . Там обитает маленькая степная лисица — ... . Самые плодородные почвы ... находятся в ... . У растений пустыни ... ... дости- гающие подземных вод. Животные пустыни ... и... способны преодолевать большие расстояния в поисках воды. Зона тропических степей называется ... . Она находится ... к экватору. Там живёт самый быстрый хищник планеты — ... . Зона влажных экваториальных лесов находится на ... . Там растут самые ... деревья. Они образуют ... [16]

2) Какие по характеру реки показаны на иллюстрации:

А)_____	Б)_____

3) Какие образования на реках показаны на иллюстрациях

А) _____	Б)_____

4) Задание: определите рекорды Африки, запишите их в таблицу.

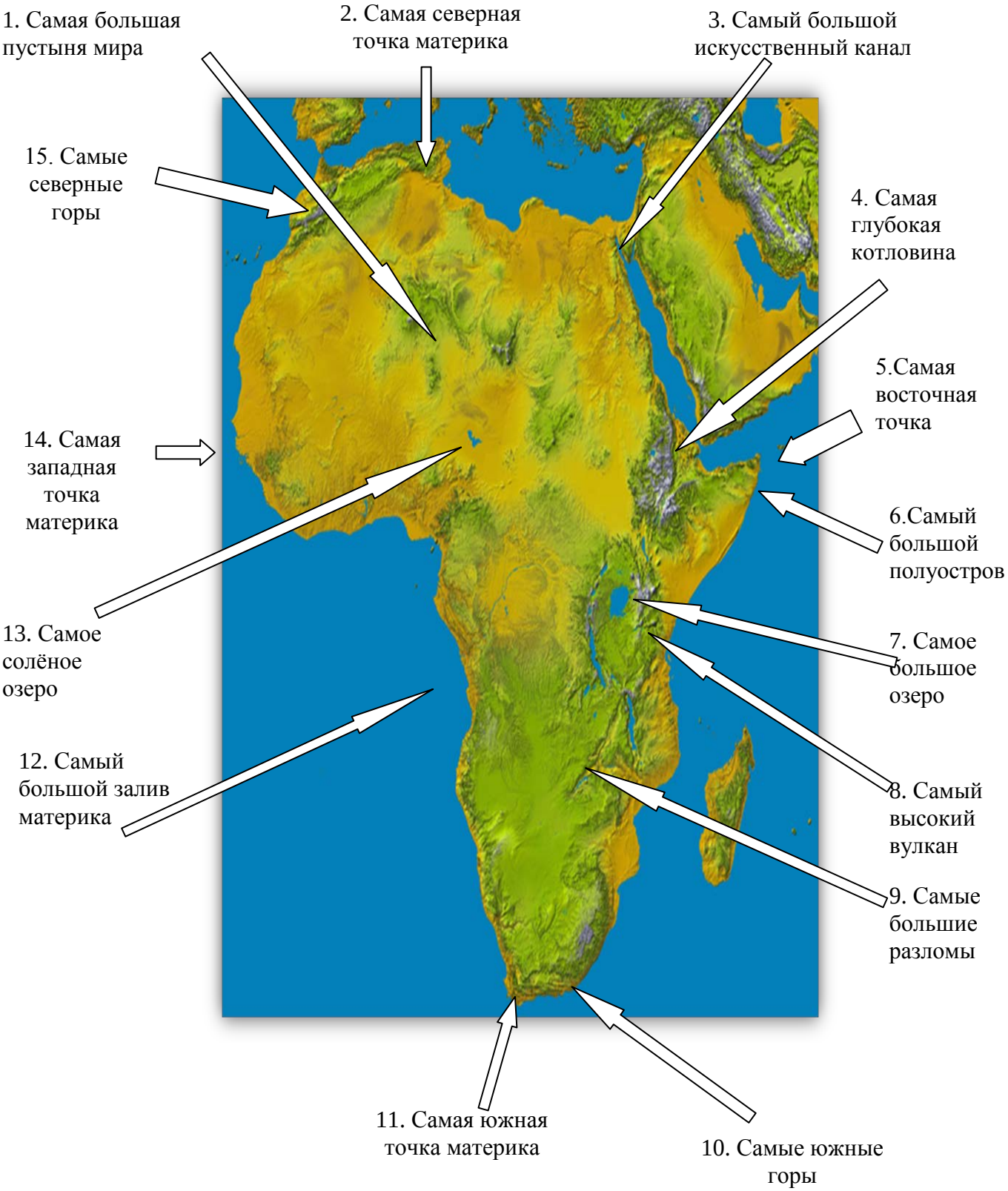

1)	2)	3)	4)	5)
6)	7)	8)	9)	10)
11)	12)	13)	14)	15)

5) Дайте характеристику видам миграции (по мотивам) [17]

	Социально-экономические
	Политические
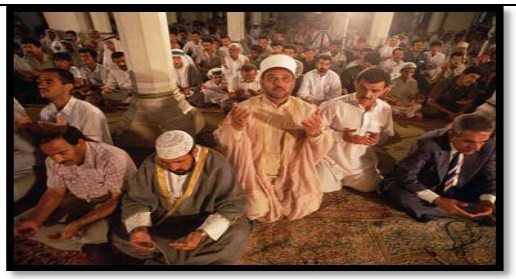	Религиозные
	Семейно-бытовые
	Экологические

Заключение

Обновление содержания образования должно осуществляться с учетом задач государственных приоритетов, международного опыта и отечественной практики. От обновления содержания образования зависит, сможет ли школа подготовить личность, способную активно, творчески мыслить и действовать, саморазвиваться интеллектуально, нравственно и физически.

Обновленное содержание образования ориентировано на результаты обучения, которые проектируются с учетом учебных материалов.

В первом разделе методического пособия раскрыты особенности учебной программы предмета «География» (7-9 классы) в рамках обновления содержания образования. Разделы и подразделы, раскрывающие содержание учебного предмета «География» и учебные цели, даны в виде схем и таблиц с пояснениями.

Во втором разделе рассматриваются формы и методы организации обучения учебного предмета «География». В методические рекомендации вкючены фрагменты долгосрочных, среднесрочных и краткосрочных планов, также даны рекомендации по реализации языковых целей, конкретные примеры форм и методов по организации современного урока.

В третьем разделе методического пособия даны методические рекомендации по использованию критериального оценивания и примеры заданий для оценивания.

В данном методическом пособии рассмотрены особенности содержания курса по предмету, даны рекомендации по проведению уроков, которые учителя смогут использовать при планировании работы, подборе учебного содержания, а также осуществлять диагностику и оценивание.

Список использованной литературы

1. Типовая учебная программа по учебному предмету «Естествознание» для 5-6 классов уровня основного среднего образования по обновленному содержанию.
2. Типовая учебная программа по учебному предмету «География» для 7-9 классов уровня основного среднего образования по обновленному содержанию.
3. Васильев Ю.А. Школьный урок: сборник методических рекомендаций по конструированию учебного занятия. – Москва. Кызылкия, 2006. – 39 с.
4. Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». Программа курсов повышения квалификации педагогических работников. Руководство для учителя. Третье издание. – 2014. - // www.cpm.kz
5. Проект учебного плана по предмету «Математика» (в рамках обновления содержания среднего образования 12-летней школы). 1 класс. – Центр образовательных программ АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»
6. Русских Г. А. Дидактические основы современного урока: Учебно-практ. пособие.- М.: Ладога-100, 2001
7. https://infourok.ru/interaktivnoe-obuchenie-na-urokah-istorii-1064421.html
8. Абдукадыров А. А. Кейс-технология как средство повышения компетентности будущих инженерно-педагогических кадров [Текст] / А. А. Абдукадыров, Б. З. Тураев // Молодой ученый. — 2013. — №6. — С. 659-665.
9. http://pedsovet.su/metodika/5996_aktivnye_i_interaktivnye_metody_obucheniya
10. Жданова Н.М. Методы, средства и формы подготовки студентов к патриотическому воспитанию младших школьников / Н.М. Жданова // Начальное образование Южного Урала : сб. науч.-метод. ст. – Челябинск : Сити Принт, 2012. – Вып. 6. – С. 71-79.
11. Активные методы в педагогической и воспитательной деятельности в условиях реализации ФГОС (для слушателей Pedcampus) / Консалтинговая группа «Финиум». – Москва, 2014.
12. http://miolaweb.ru/web-dizain/infografika-novyj-trend-informacii/
13. http://krscool.ucoz.ru/load/dlja_uchitilej/kriterialnoe_ocenivanie_rezultatov
14. http://nsportal.ru/shkola/geografiya/library?page=9
15. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие. - М.: Народное образование, 1998.
16. Н.В.Болотникова. Методические рекомендации /к учебнику Е.М.Домогацких, Н.И.Алексеевского / География – Москва: Русское слово, 2014 – С. 240
17. http://my-geography.ru/ Копилка учителя географии

Содержание

Введение 123
1 Особенности учебной программы предмета «География» (7-9 классы) в рамках обновления содержания образования 124
2 Формы и методы организации обучения учебного предмета «География» 155
3 Методические рекомендации по использованию активных форм обучения географии 195
Заключение 240
Список литературы 241

Білім мазмұнын жаңарту аясында (7-9 сыныптарда) «География» оқу пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу

Әдістемелік құрал

Методические рекомендации по изучению учебного предмета «География» (7-9 классы) в рамках обновления содержания образования

Методическое пособие

Басуға 20.02.2017 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 7,5

Подписано в печать 20.02.2017 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 7,5

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК
010000, Астана қ., Мәңгілік Ел 4, «Алтын Орда» БО, 15-қабат

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина
010000, г. Астана, ул. Мәңгілік Ел 4, БЦ «Алтын Орда», 15 этаж